

LUND UNIVERSITY

Lagspråk och skriftlighet

Det formella skriftspråkets konstruktionssyntax som grund för lagspråksförenkling och EU-översättning

Ekerot, Lars-Johan

2024

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Ekerot, L.-J. (2024). *Lagspråk och skriftlighet: Det formella skriftspråkets konstruktionssyntax som grund för lagspråksförenkling och EU-översättning*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A; Vol. 86). Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
CC BY-NC-ND

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Lars-Johan Ekerot

Lagspråk och skriftlighet

DET FORMELLA SKRIFTSPRÅKETS KONSTRUKTIONSSYNTAX SOM GRUND
FÖR LAGSPRÅKSFÖRENKLING OCH EU-ÖVERSÄTTNING

LUNDASTUDIER I NORDISK SPRÅKVETENSKAP. SERIE A 86

Den här boken handlar om de lexikogrammatiska förutsättningarna för välfungerande och rimligt lättillgängliga inhemska lagtexter och översatta EU-rättsakter och -domar. Bokens huvudtes är att språkformen i bägge fallen måste grundas på *skriftlighet*, dvs. på ett kvalificerat bruk av hela det formella skriftspråkets konstruktionsregister och med strikt tillämpning av dess generella normsystem. Boken vänder sig därmed emot de krav på muntlig enkelhet och ledigt språkbruk som i det längsta präglade de svenska reaktionerna på millennieskiftets översatta EU-rättsakter och domar. Dessa klarspråkskrav – ”den svenska modellen för begripliga lagtexter” – gick ut på att klara och begripliga lagtexter förutsätter en språkgestaltning som så långt möjligt undviker det formella skriftspråkets specifika konstruktioner, till exempel passiv konstruktion, nominalisering och tunga innehållsadverbial i mittfältet. I boken visas att denna ståndpunkt är ohållbar både empiriskt och genreteoretiskt. I själva verket kan den ha utgjort ett avgörande hinder för en rationell hantering av problemen kring svenska EU-rättsakter och domar.

Analysarbetet grundas på en funktionellt baserad beskrivning av den mera formella sakprosans konstruktionsregister, med särskilt fokus på lagspråkets generella uttrycksbehov och de enskilda konstruktionernas potential att bidra till tydliga och rimligt lättillgängliga meningsstrukturer. I bokens avslutande del sker bland annat en jämförelse mellan språkformen i millennieskiftets svenska och danska EU-översättningar.

Lars-Johan Ekerot

Lagspråk och skriftlighet

Det formella skriftspråkets konstruktionssyntax som grund
för lagspråksförenkling och EU-översättning

LUNDS
UNIVERSITET

Språk- och litteraturcentrum

Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A kan beställas via Lunds universitet:
www.ht.lu.se/serie/lundastudier/ E-post: skriftserier@ht.lu.se

Detta verk är licensierat under Creative Commons Erkännande-Ickekommersiell-Inga Bearbetningar 4.0 Internationell Licens. <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/> Verket är upphovsskyddat enligt en upphovsrättslicens från Creative Commons, som medger ickekommersiell användning och spridning i oförändrat skick så länge källan anges.

Humanistiska och teologiska fakulteterna
Språk- och litteraturcentrum

ISBN 978-91-7267-478-3 (tryck)
ISBN 978-91-7267-479-0 (PDF)
ISSN 0347-8971

Tryckt i Sverige av Media-Tryck, Lunds universitet
Lund 2024

Media-Tryck är ett svanenmärkt tryckeri. Läs mer om vårt miljöarbete på www.mediatryck.lu.se

MADE IN SWEDEN

Förord

Den här boken handlar om de lexikogrammatiska förutsättningarna för välfungerande och rimligt lättillgängliga inhemska lagtexter och översatta EU-rättsakter och domar. Bokens huvudtes är att språkformen i bägge fallen måste grundas på **skriftlighet**, dvs. på ett kvalificerat bruk av hela det formella skriftspråkets konstruktionsregister och med strikt tillämpning av dess generella normsystem.

Utgångspunkten för analysarbetet är en klarspråksproblematik som stod i fokus för den språkpolitiska debatten under åren kring millennieskiftet. Jag tänker på de nya EU-översättningarnas krångliga och svårtillgängliga språkform, som radikalt avvek från det klara och förhållandevis lättillgängliga moderniserade inhemska lagspråket. Boken vänder sig här mot de idéer om muntlig enkelhet och ledigt språkbruk som utgjorde själva grunden för ”den svenska modellen för begripliga lagtexter”, en klarspråksmodell som under hela 00-talet präglade det svenska förhållningssättet till språkformen i inhemska lagtexter och översatta EU-rättsakter. Modellen gick ut på att klara och begripliga lagtexter förutsatte en språkgestaltning som så långt möjligt undvek det formella skriftspråkets specifika konstruktioner, till exempel passiv konstruktion, nominalisering och tunga innehållsadverbial i mittfältet. Som kommer att visas var denna ståndpunkt ohållbar både empiriskt och genreteoretiskt. I själva verket kan den ha utgjort ett avgörande hinder för en rationell hantering av problemen kring svenska EU-rättsakter och domar.

Boken är disponerad i tre huvuddelar med distinkta perspektiv och frågeställningar:

- Del I *Klarspråksanvisningar och klarspråksdiskurser*
- Del II *Skriftspråkssyntax*
- Del III *Skriftspråksgestaltning*

Del I baseras på diskursanalys och utgår från en kritisk analys av den svenska modellen och de krav på muntlig enkelhet som ställdes både på inhemska lagtexter och översatta EU-rättsakter. Analysarbetet, som också innefattar några ”EU-engelska” klarspråksanvisningar, mynnar ut i en alternativ modell för EU-översättning till svenska (”klarspråk genom skriftlighet”), som ligger till grund för framställningen i del II och III.

Del II är en utförlig funktionellt baserad beskrivning av det formella skriftspråkets konstruktionssyntax, där ett stort antal enskilda konstruktioner studeras med särskilt fokus på lagspråkets generella uttrycksbehov och på deras potential att bidra till tydliga och rimligt lättillgängliga meningsstrukturer.

Del III innehåller utförliga analyser av den faktiska språkformen i millennieskiftets inhemska lagspråk och av möjligheterna att förbättra millennieskiftets

svenska översättningar som för detta syfte jämförs med motsvarande danska språkversioner.

Arbetet har pågått under lång tid. Huvudlinjerna i del I presenterades vid ett seminarium ("Den svenska klarspråksbegreppet och EU-institutionernas") för kommissionens och rådets svenska översättare i september 2008. Och den grammatiska modell som ligger till grund för språkanalyserna i del II och III utvecklades först i kapitel 8 ("Svenska transformationer") i andra upplagan av min bok *Ordföljd tempus bestämdhet* (2011).

På senare år har jag haft möjligheten att lägga fram nyskrivna delar av boken på institutionens översättningsseminarium. Här vill jag rikta ett varmt tack till seminarieledaren Lisa Holm för insiktsfulla kommentar till de olika kapitlen, och likaså för den grundliga granskning av mitt slutmanus som hon genomfört som redaktör för Lundastudier i nordisk språkvetenskap.

För värdefulla synpunkter på en preliminär version vill jag också tacka Björn Melander och Lars Wollin vid nordiska institutionen i Uppsala och Björn Welander, tidigare verksam vid rådets svenska översättningsenhet.

Lund i september 2023

Lars-Johan Ekerot

Innehåll

INLEDNING

1. Bakgrund och syfte	15
1.1 Ämnet	15
1.2 Problemområdet.....	18
1.2.1 Muntlighet och skriftlighet i lagtexter	18
1.2.2 Reaktionerna på EU-texterna.....	22
1.2.3 Behovet av språkanalys.....	27
1.2.4 Millennieskiftets danska EU-översättningar	28
1.3 Metod och material	31
1.4 Den fortsatta framställningen	32
2. Språkvetenskapliga perspektiv	36
2.1 Grammatiska perspektiv.....	36
2.1.1 Utgångspunkter.....	36
2.1.2 Funktionella perspektiv.....	36
2.1.3 Transformationsperspektiv.....	38
2.1.4 Ett tillämpningsexempel	40
2.2 Genre- och diskursperspektiv.....	42
2.2.1 Utgångspunkter.....	42
2.2.2 Genreaspekter.....	44
2.2.3 Diskursaspekter.....	46

DEL I: KLARSPRÅKSANVISNINGAR OCH KLARSPRÅKSDISKURSER

3. Den svenska klarspråksdiskursen	51
3.1 Begreppet ”ett klart och enkelt språk”	51
3.2 Lagspråksanvisningarnas historiska rötter	55
3.2.1 Bakgrund	55
3.2.2 De äldre lagspråksanvisningarna	55
3.2.3 Aspekter på renodlingsprocessen.....	58
3.3 Målkonflikt i det svenska lagspråksförenklingsarbetet.....	62
3.4 Den svenska klarspråksdiskursen och EU-texterna	66
3.5 Sammanfattande synpunkter	69

4. EU-institutionernas svenska anvisningar.....	70
4.1 Ändrade allmänna riktlinjer för översättningsarbetet	71
4.2 Bilaga 1: <i>Översättning från engelska och franska</i>	74
4.3 Bilaga 2: <i>Att tänka på i svenskan</i>	77
4.4 Diskursaspekter	79
4.5 Sammanfattande synpunkter	80
5. EU-engelska klarspråksdiskurser	81
5.1 Publikationerna.....	82
5.1.1 Presentation	82
5.1.2 Interinstitutionella publikationer och FOG-publikationer	84
5.1.3 Cutts på svenska: <i>Begripligare EU-lagstiftning</i>	85
5.2 Det interinstitutionella klarspråksbegreppet	86
5.3 FOG-kampanjens klarspråksbegrepp.....	90
5.3.1 Bakgrund	90
5.3.2 Synen på skriftspråkskonstruktioner	91
5.3.3 Koncentration och relevans	92
5.3.4 Synen på grammatisk komplexitet.....	95
5.3.5 Precision	96
5.3.6 Språkriktighet och traditionella skriftspråksnormer.....	97
5.3.7 Krav på läsaren.....	99
5.4 Sammanfattande synpunkter	101
6. Klarspråk genom skriftlighet.....	103
6.1 Några grundtankar i <i>Style</i>	103
6.1.1 Om <i>Style</i>	103
6.1.2 Klarspråk genom metaforiska berättelser	105
6.1.3 Övriga klarspråksstrategier hos Williams.....	107
6.2 Klarspråksstrategier för svensk EU-översättning	109
6.3 Analys av en textpassage i <i>Badvattendomen</i>	112
6.3.1 Förtättningsmöjligheter	112
6.3.2 Revision av den preliminära versionen	118
6.4 Avslutande kommentar: enskildheterna och helheten.....	121

DEL II: SKRIFTSPRÅKSSYNTAX

7. Funktionella domäner	125
7.1 Valensanpassning och abstraktion	126
7.1.1 Några grundbegrepp	126
7.1.2 Valensanpassning i finita satser	127
7.1.3 Valensanpassning vid nominalisering	128
7.1.4 Valensanpassning genom funktionsverbsförbindelse	128
7.2 Omorientering och samorientering	129
7.2.1 Omorientering	129
7.2.2 Samorientering	130
7.2.3 Textlingvistiska aspekter	131
7.3 Satsgradsändringar	132
7.3.1 Begreppet "satsgrad"	132
7.3.2 Översättningsaspekter	133
7.4 Samordning och gruppering	135
7.4.1 Begreppet koordinationsfras	135
7.4.2 Gruppering	136
7.4.3 Svårigheter med struktureringen av koordinationsfraser	137
7.4.4 Samordning och klassiska språkriktighetsregler	138
7.5 Förtätning	139
7.5.1 Förtätningstransformationer	139
7.5.2 Nominalisering och grammatisk metafor	140
7.5.3 Översättningsaspekter	142
7.6 Anaforisk referens	143
7.6.1 Referensbindning och anaforer	143
7.6.2 Anaforer i lagspråk	144
7.6.3 Pronominalisering och prominens	145
7.6.4 Juridiska pronomen	146
7.7 Satsstruktur och meningsbyggnad	147
7.7.1 Satsstruktur	147
7.7.2 Meningsbyggnad och satsgrader	148

7.8 Syntax och informationsstruktur	150
7.8.1 Perspektivet	150
7.8.2 Syntax och informationsstruktur i lagspråk	152
7.8.3 Tematisk organisation	153
7.8.4 Informationsstruktur och informationspackning	153
8. Ordföljd och meningsbyggnad	155
8.1 Ordföljd	155
8.1.1 Huvudsatsschema: förfält, mittfält och slutfält	155
8.1.2 Inre sats och annex	157
8.1.3 Postponering	158
8.1.4 Mittfältsadverbial	159
8.1.5 SA-S-ordföljd	161
8.1.6 Subjektet sist-ordföljd	162
8.1.7 Placeringen av framhävande adverbial	162
8.1.8 Ordföljden i bisatser och infinitivfraser	163
8.2 Ordföljdsprinciper och meningsbyggnad	164
8.2.1 Principer som styr ordföljden	164
8.2.2 Tyngdprincipen och centrifugalprincipen	166
8.2.3 Höger- och vänstertyngd	169
9. Konstruktioner	171
9.1 Konstruktionsgenomgång	172
9.1.1 Subjektsstrykning vid samordning	172
9.1.2 Nominalisering	172
9.1.3 Förbytning	174
9.1.4 Reduktion till infinitivfras	175
9.1.5 Reduktion till (framförställd) attributiv satsförkortning	176
9.1.6 Reduktion till <i>med</i> -fras	178
9.1.7 Reduktion till nominal satsförkortning	178
9.1.8 Reduktion till enkel fras	180
9.1.9 Reduktion till (förled i) sammansättning	181
9.1.10 Omskrivning till passiv konstruktion	182
9.1.11 Omskrivning till funktionsverbsförbindelse	184

9.1.12 Omskrivning till inanimat agent	187
9.1.13 Omskrivning till <i>ha</i> -konstruktion	188
9.1.14 Omskrivning med lyftkonstruktion	190
9.1.15 Omskrivning till genitivkonstruktion.....	190
9.1.16 Omskrivning till determinativkonstruktion.....	191
9.1.17 Konstruktion med <i>vilken</i>	192
9.1.18 Pronominaladverb som <i>härvid, därtill</i>	195
9.2 Några konkluderande anmärkningar.....	198

DEL III: SKRIFTSPRÅKSGESTALTNING

10. Utgångspunkter	203
10.1 Konstruktionssyntaxen och Williams klarspråkskoncept	205
10.1.1 Allmänt	205
10.1.2 Upplägget i <i>Style</i>	205
10.1.3 De textlingvistiska perspektiven	206
10.1.4 Kraven på koncentration och relevans	206
10.1.5 Textualiseringen som ett sätt att hantera motsättningar	207
10.2 Williams metaforiska berättelsestrategi och grammatisk metafor	209
10.2.1 Problemet.....	209
10.2.2 Komplex grammatisk metafor	210
10.3 Grammatisk metafor och skriftlighet	215
10.3.1 Allmänna synpunkter	215
10.3.2 GM-konstruktioner	216
10.3.3 Textanalys	218
11. Inhemskt lagspråk	222
11.1 Skriftspråkskonstruktioner i bruk	223
11.1.1 Ett BRL-exempel.....	223
11.1.2 Konstruktionsgenomgång	224
11.1.3 Slutsats	226
11.2 Aspekter på skriftlighet i lagtexter	227
11.2.1 Allmänt	227
11.2.2 Koncentration och relevans	227
11.2.3 Satsgrader	229

11.2.4 Funktionsverbsförbindelser på verbfras- och satsnivå	230
11.2.5 Tematiseringar genom omorientering.....	231
11.2.6 Koordinationsfraser	233
11.2.7 Distinktioner och begrepp	235
11.3 Inslag av muntlig enkelhet.....	236
11.3.1 Allmänna synpunkter	236
11.3.2 Svartlistade verb: <i>underlåta</i>	237
11.3.3 Svartlistade verb: <i>föreligga</i>	240
11.3.4 Muntlighet och mångordighet	243
11.4 Fackspråkliga aspekter.....	244
11.4.1 Lagrådsyttrandet 2002-09-10	244
11.4.2 Krav på enhetliga begrepp	244
11.4.3 Krav på logik och textsammanhang.....	245
11.5 Slutsatser	249
11.5.1 Språkformen i BRL och PUL.....	249
11.5.2 Föreskriven och faktisk lagspråksnorm.....	250
12. Danska och svenska EU-översättningar.....	252
12.1 Textualisering i översättningsperspektiv.....	255
12.1.1 Nidas trestegsmodell	255
12.1.2 Den danska översättningsstrategin	259
12.1.3 Den svenska översättningsstrategin	261
12.2 Utgångsexempel	264
12.2.1 Ett exempel ur <i>Tjänster i allmänhetens intresse</i>	264
12.2.2 Ett exempel ur <i>Tjänstedirektivet</i>	265
12.2.3 Avvikelser i de danska versionerna.....	268
12.2.4 Sammanfattande kommentar.....	269
12.3 Aspekter på den danska ekvivalensstrategin	270
12.3.1 Genomgångens syfte	270
12.3.2 Bevarade förtätningsstrukturer	270
12.3.3 Underlättad bearbetningsprocess	272
12.3.4 Språkarbete.....	274
12.3.5. Delarna och helheten.....	276
12.3.6 Skriftlig referensbindning.....	278

12.3.7 Grammatisk metafor	281
12.3.8 Skriftspråkskonventioner	284
12.4 Sammanfattande synpunkter	287
Referenser	289

INLEDNING

1. Bakgrund och syfte

1.1 Ämnet

Den här boken handlar om **den moderna svenskans formella skriftspråk** som grund för tillförlitliga och rimligt lättillgängliga lagtexter och översatta EU-rättsakter och -domar. I centrum för intresset står **det formella skriftspråkets konstruktionssyntax**, där ett stort antal konstruktioner studeras med hänsyn till sina möjligheter – enskilt och i kombination med andra konstruktioner – att skapa klarhet och begriplighet i mera formella genrer. Hit hör till exempel:

- PASSIV KONSTRUKTION (*I boken **behandlas** textforskningsrelaterade frågor*),
- NOMINALISERING (*Recensenten ifrågasatte **bokens behandling av dessa frågor***),
- FRAMFÖRSTÄLLD ATTRIBUTIV SATSFÖRKORTNING (*de i **detta sammanhang särskilt intressanta** frågorna*),
- INANIMAT AGENT (*Recensionen ifrågasatte **bokens behandling av dessa frågor***) samt
- MITTFÄLT SADVERBIAL (*de frågor som i **den pågående diskussionen om begreppet "text"** framstår som mest angelägna*).

Boken fokuserar på de grammatisk-stilistiska förutsättningarna för en fungerande **lagspråksförenkling**, alltså för en modernisering av ett traditionellt kanslispråkspräglat lagspråk i syfte att utveckla en enklare språkform som uppfyller **både** de professionella kraven på entydighet, precision och tydliga distinktioner **och** de demokratiska kraven på rimlig tillgänglighet även för icke-specialister. Framställningen anknyter till Bhatias (1993: 207ff.) syn på förutsättningarna för en fungerande lagspråksförenkling, som enligt denne består i att de professionella och de demokratiska kraven balanseras mot varandra på ett optimalt sätt.

Bokens huvudtes är att en fungerande lagspråksförenkling måste bygga på **skriftligheten**, dvs. på ett kvalificerat bruk av hela det formella skriftspråkets konstruktionsregister och dessutom med strikt tillämpning av det formella skriftspråkets generella normsystem. Denna ståndpunkt i en kontroversiell fråga kommer att förankras i en utförlig grammatisk-funktionell analys och beskrivning av det formella skriftspråkets specifika konstruktionssyntax. Fokus ligger här på de olika skriftspråkskonstruktionernas kapacitet – enskilt och i samspel med varandra – att strukturera och perspektivera ett komplext och ofta abstrakt innehåll i enlighet med genrens uttrycksbehov. Beskrivningen baseras på analys av autentiska språkprov från lagtexter och EU-översättningar, och perspektiven är i grunden textlingvistiska.

Boken utgår från en klarspråkproblematik som stod i centrum för den språkpolitiska debatten under åren kring millennieskiftet, nämligen **frågorna om språk och stil i översatta EU-rättsakter** (förordningar, direktiv, beslut m.m.) och **-domar**. Diskussionen handlade om de nya svenska EU-texternas bristande språkliga kvalitet. De krångliga och svårtillgängliga översättningarna upplevdes som ett fundamentalt problem för – och ett direkt hot mot – det långvariga och framgångsrika arbetet med att förenkla språket i inhemska lagar och förordningar (och andra relevanta juridiska genrer, t.ex. domar och beslut) och göra texterna tillgängliga för berörda medborgare. Och eftersom förenklingen av lagspråket alltmer kommit att kopplas samman med arbetet på att få till stånd enkla och begripliga myndighetstexter, så kom översättningarnas bristande kvalitet att upplevas som en fara inte bara för det inhemska lagspråket, utan också för skrivvanorna på myndigheterna.

De svenska översättningsproblemen kom på detta sätt att definieras som en klarspråkproblematik, som bestod i att de översatta EU-texterna inte levde upp till – och enligt kritikerna omöjligen skulle kunna leva upp till – de klarspråkskvaliteter som präglade det samtida inhemska lagspråket. Den vanliga förklaringen till detta var källtexternas komplexa meningsbyggnad och allmänt ”osvenska” framställningssätt”, faktorer som ansågs direkt omöjliggöra en anpassning till det inhemska lagspråket (och till andra relevanta juridiska genrer).

I denna bok kommer jag att ifrågasätta ovanstående förklaring. Enligt bokens analyser var det inte källtexternas komplexitet som omöjliggjorde en rimlig anpassning till det inhemska lagspråket. Det verkliga problemet var i stället de ansvariga myndigheternas överdrivna **föreställningar** om det inhemska lagspråkets ”muntliga”¹ enkelhet. Dessa föreställningar genomsyrar också de grammatisk-stilistiska anvisningar som var gemensamma för det inhemska lagspråket och för översatta EU-rättsakter, och samma föreställningar återkommer i rad andra publikationer på regeringens klarspråkssidor. Alla dessa skrifter byggde på en systematisk underskattning av den centrala roll det formella skriftspråkets specifika lexikogrammatiska uttrycksmedel spelade (och måste spela) i millennieskiftets moderniserade lagtexter. Huvudlinjen i den radikala klarspråksstrategi som föreskrevs var att klarhet och begriplighet i lagtexter skapas genom att dessa så långt möjligt **undviker** det formella skriftspråkets konstruktioner, formord och ordval. Dessa i grunden felaktiga föreställningar om det moderniserade inhemska lagspråkets faktiska grammatisk-stilistiska status fick – som kommer att visas – en rad olyckliga konsekvenser för det svenska översättningsarbetet.

Boken syftar på detta sätt till en **retrospektiv** språkvetenskapligt förankrad analys av frågorna kring millennieskiftets kritiserade svenska EU-texter, ett problemområde som på ett naturligt sätt för in på de gemensamma grammatisk-

¹ Om begreppen ”muntlighet” och ”skriftlighet”, se 1.2.1 nedan.

stilistiska förutsättningarna för välfungerande inhemska lagtexter å ena sidan och välfungerande svenska versioner av EU:s rättsakter och domar å den andra.²

Det bör betonas att bokens perspektiv på lagspråksförenkling och EU-översättning avser den **lexikogrammatiska** dimensionen, med fokus på konstruktions-syntaxen och de grammatiskt-funktionellt definierade uttrycksbehov som kan knytas till denna. Perspektivet avviker alltså på ett avgörande sätt från det breda perspektiv på lagspråksförenkling och mottagaranpassning som utvecklas i Britt-Louise Gunnarssons klassiska studie *Lagtexters begriplighet* (1982), där analysen av den ytsyntaktiska nivån är inbäddad i en analys av texternas djupare nivåer – de innehållsliga och textstrukturella – och innefattar en avancerad teori om textförståelse.

Metodiskt skapar bokens utgångspunkt i debatten om millennieskiftets EU-översättningar naturliga förutsättningar för en rent lexikogrammatisk approach. Detta sammanhänger med att översättningsuppgiften inte innefattade sådana **easification strategies** (Bhatia 1993:209ff) som var ett fruktbart och viktigt inslag både i Gunnarssons alternativversion av MBL och, senare, i millennieskiftets moderniserade inhemska lagtexter: innehållsdeklarationer, inledande sammanfattningar, klagörande rubriker, en mer användarinriktad hänvisningsteknik, ett direktare framställningssätt baserat på principen ”det viktiga först”, olika tekniker för att bryta upp innehållet i flera meningar, utnyttjandet av punktuppställningar, och – i Gunnarssons alternativversion – grafisk särmarkering (kursiv) av vissa delar av en lagbestämmelse. Eftersom översättningsuppgiften bestod i att skapa klara och begripliga svenska EU-rättsakter utan att avvika mer än nödvändigt från de andra språkversionerna kunde – och skulle – *easification strategies* utnyttjas bara om de förekom i källtexterna.

Översättningsteoretiskt har min konstruktionssyntaktiska ingång vissa paralleller i Lars Wollins manual *TRIX: Translation index – ett sätt att studera översättning* (2017), framför allt när det gäller vilka typer av konstruktioner som bildar utgångspunkt för översättningsanalysen.

² Jag är medveten om att begreppet ”EU-rättsakter” inbegriper både texter (förordningar och direktiv) som innehåller lagbestämmelser i egentlig mening och texter (parlamentsresolutioner och andra s.k. regeltexter) som inte har status av lagtexter. Det senare gäller självklart också om de svenska versionerna av dåvarande EG-domstolens domar. Men både anknytningen till millennieskiftets svenska klarspråksdebatt och de generella perspektiv som kommer att utvecklas på den formella skriftspråkssyntaxen som klarspråksmedel i mera specialiserade genrer gör det naturligt att inkludera också regeltexter och domar i analysen. Visst fokus kommer dock, när så är motiverat, att ligga på gestaltningen av EU-förordningar och direktiv, och då särskilt på ”artikeldelen” i dessa, alltså den texttyp som närmast svarar till de inhemska lagbestämmelserna.

1.2 Problemområdet

1.2.1 Muntlighet och skriftlighet i lagtexter

Bokens huvudtema är som framgått att både inhemska lagtexter och översatta EU-rättsakter och -domar förutsätter ett kvalificerat bruk av hela det formella skriftspråkets lexikogrammatiska register. Detta är det samlade resultatet av ett analysarbete som utgår från – och vänder sig mot – rekommendationerna för klara och begripliga lagtexter i *Myndigheternas föreskrifter* (MF) kapitel 7, *Myndigheternas skrivregler* (MS) kapitel 4 och *Svarta listan*.³ Dessa anvisningar, fortsättningsvis **de svenska lagspråksanvisningarna**, avsåg primärt det inhemska lagspråket, men kom, som påpekats, under 1990-talet att anbefallas som norm också för arbetet med att översätta EU-rättsakter.

Grundtanken i lagspråksanvisningarna är att lagar och förordningar ska gestaltas med i princip samma klarspråksgrepp som präglade millennieskiftets moderniserade myndighetsspråk. Detta återspeglas i att bara två av de tre publikationerna, MF (kap. 7 ”Innehåll, disposition och språk i författningar”) och Svarta listan (underrubrik 2004: *Ord och fraser som kan ersättas i författningsspråk*), handlade om lagspråk/författningsspråk. De grammatisk-stilistiska anvisningarna i MS (kap. 4 ”Att välja ord och form”) gällde hela det offentliga språket, alltså såväl myndighetsinformation till allmänheten som lagtexter och förordningar.

De tre publikationerna förordar generellt en enkel språkform som så långt möjligt undviker det formella skriftspråkets specifika lexikogrammatiska uttrycksmedel. Huvudlinjen kan beskrivas med utgångspunkt i distinktionen mellan lexikogrammatisk **muntlighet** (*orality*) och **skriftlighet** (*literacy*) i den mening begreppen ges i arbeten med anknytning till Douglas Biber (se t.ex. Biber 1995 och Lagerholm 1999). Distinktionen har spelat en roll inom modern svensk textforskning, men har samtidigt djupa rötter i traditionell svensk stilforskning (Melander & Josephson 2003:262ff.). Även om muntlighet/skriftlighet hos Biber har specifika metodologiska förutsättningar som faller utanför ramen för denna bok⁴, och även om distinktionen djupare sett kan problematiseras på många sätt (se t.ex. Lagerholm 2013), så fångar den ganska väl huvudlinjen i de svenska lagspråkssanvisningarna med hänsyn till vilka konstruktionsmedel som förordas och vilka som enligt anvisningarna helst bör undvikas.

Muntliga uttrycksmedel kan i detta sammanhang definieras som sådana som är gemensamma för det vårdade talspråket och den vanliga sakprosan, medan **skriftliga** är sådana som i första hand förbinds med formellt skriftspråk. Följande upp-

³ De versioner som jag refererar till i det följande är i första hand *Myndigheternas föreskrifter* (1998), *Myndigheternas skrivregler* (2001) och *Svarta listan* (1993 och 2004).

⁴ Bland annat framstår Bibers begränsning av muntlighet/skriftlighet till den lexikogrammatiska nivån som en direkt konsekvens av den kvantitativa metoden. Jfr Lagerholm (1999: 48): ”Den svaghet [med Bibers metod] som jag tycker är tydligast är att den bara kan fånga de funktioner som uttrycks på den lexikogrammatiska nivån, dvs. de konstruktioner som enkelt kan kvantifieras. Dispositionsmönster, textlingvistiska aspekter, och andra nivåer som kräver mer kvalitativa angreppssätt kommer man däremot inte åt med denna teknik.”

ställning ger exempel på sådana skriftliga uttrycksmedel (vänsterspalten) och muntliga uttrycksmedel (högerspalten) som aktualiseras i millennieskiftets inhemska lagspråk och lagspråksanvisningar. Vänsterspaltens exempel på skriftliga uttrycksmedel är alla autentiska. De är hämtade ur Bostadsrättslagen (BRL) som den förelåg under åren kring millennieskiftet⁵.

(1)	SKRIFTLIGA UTTRYCKSMEDEL	MUNTliga UTTRYCKSMEDEL
a.	PASSIV KONSTRUKTION (9.1.10): innan <i>den slutliga kostnaden för föreningens hus har redovisats</i> i en registrerad ekonomisk plan eller på en föreningsstämma	MAN-KONSTRUKTION: <i>innan man har redovisat den slutliga kostnaden för föreningens hus i en registrerad ekonomisk plan eller på en föreningsstämma</i>
b.	FRAMFÖRSTÄLLD ATTRIBUTIV SATSFÖRKORTNING (9.1.5): <i>att de i planen lämnade uppgifterna är riktiga och stämmer överens med tillgängliga handlingar</i>	ATTRIBUTIV BISATS ELLER PREPOSITIONSATtribUT: <i>att de uppgifter man lämnar i planen är riktiga [...] / att uppgifterna i planen är riktiga</i>
c.	NOMINALISERING (9.1.2): innan <i>den slutliga kostnaden för föreningens hus har redovisats</i>	BISATS ELLER INFINITIVFRAS: <i>innan man slutgiltigt har redovisat hur mycket föreningens hus har kostat</i>
d.	FUNKTIONSVERBSFÖRBINDELSE (9.1.11): <i>den som vill vinna inträde i föreningen</i>	ENKEL VERBKONSTRUKTION: <i>den som vill inträda i föreningen</i>
e.	KONSTRUKTION MED INANIMAT AGENT: (9.1.12): <i>Stadgarna skall i så fall ange i vilken ordning [...]</i>	AGENTIELLT SUBJEKT: <i>I stadgarna skall man/föreningen i så fall ange i vilken ordning [...]</i>
f.	SUBJEKTET SIST-ORDFÖLJD (8.1.6): <i>Till planen skall fogas ett besiktningsprotokoll som visar husets skick.</i>	SUBJEKT PÅ SUBJEKTETS PLATS: <i>Till planen skall det fogas ett besiktningsprotokoll som visar husets skick.</i>
g.	MITTFÄLTSADVERBIAL (8.1.4): <i>Bostadsrättsföreningar är dock inte skyldiga att, utom i fall som avses i 8 kap. 6 § nämnda lag, utse auktoriserad revisor.</i>	ADVERBIALET SIST: <i>Bostadsrättsföreningar är dock inte skyldiga att utse auktoriserad revisor utom i fall som avses i 8 kap. 6 § nämnda lag.</i>
h.	RELATIVSATS MED VILKEN (9.1.17): <i>den till vilken en bostadsrätt övergår</i>	RELATIVSATS MED SOM: <i>den som en bostadsrätt övergår till</i>
i.	PRONOMINALADVERB MED HÄR- ELLER DÄR- SOM FÖRLED (9.1.18): <i>eller därmed likartad verksamhet</i>	ANAFORISKT PRONOMEN: <i>eller verksamhet som är likartad (med) denna</i>

(Referenserna i vänsterspalten avser de utförliga konstruktionsbeskrivningarna i del II *Skriftspråkssyntax* nedan.)

Lagspråksanvisningarna förespråkar en konsekvent prioritering av muntliga uttrycksmedel som grundstrategi för ett modernt klart, enkelt och medborgar-

⁵ Bostadsrättslag (1991:61) uppdaterad t.o.m. SFS 2003:93.

tillgängligt språk i lagar och andra författningar. Lagspråket – likaväl som den offentliga svenskan i allmänhet – bör i enlighet med detta synsätt så långt möjligt begränsas till att utnyttja de ”naturliga” ordföljdmönster som är gångbara i alla sammanhang; aktiv konstruktion bör så långt möjligt väljas före passiv; bisatsstrukturer och infinitivkonstruktioner är att föredra framför nominaliseringar; framförställda attributiva satsförkortningar, subjektet sist-ordföljd och mittfäلتs-adverbial bör undvikas, liksom formord som relativpronomenet *vilken* och konjunktionen *samt*. Motsvarande gäller också innehållsorden där Svarta listan vänder sig mot ”svåra” ord och stelt skriftspråkliga uttryckssätt som *erforderlig* (’som behövs’), *föreligga* (’finnas’) och *underlåta* (’låta bli’). Anvisningarna förordar generellt en ”ledig” stil snarare än en mera formell, jfr t.ex. MF 7.4.7: ”Välj det korta framför det långa och det lediga framför det stela.”

I de korta konstruerade exemplen i *Myndigheternas föreskrifter* och *Myndigheternas skrivregler* ställs normalt skriftliga *Skriv inte*-exempel mot muntliga *Skriv hellre*-exempel. Följande fem exempelpar är hämtade från MS:

(2)		SKRIV INTE / ONÖDIGT STELT	SKRIV HELLRE /SKRIV I STÄLLET
a.	MS 4.4.2 (jfr 1a)	Utredningen ansåg att i första hand en praktisk lösning borde sökas .	Utredningen ansåg att man i första hand borde söka en praktisk lösning.
b.	MS 4.4.3 (jfr 1h)	Kommunstyrelsen kan delas in i sektioner, vilka motsvarar riksdagens utskott	Kommunstyrelsen kan delas in i sektioner, som motsvarar riksdagens utskott
c.	MS 4.5.3 (jfr 1i)	Som ett resultat härav uppdrog regeringen åt ...	Som ett resultat av detta uppdrog regeringen åt ...
d.	MS 4.8.3 (jfr 1f)	Vid prislappen skall finnas en varudeklaration	Vid prislappen skall det finnas en varudeklaration
e.	MS 4.8.4 (jfr 1b)	Det framgick av en till chefen för Finansdepartementet riktad skrivelse	Det framgick av en skrivelse till chefen för Finansdepartementet

Skriv hellre-exemplen är inriktade på att demonstrera den muntliga enkelhetens möjligheter. Däremot ger *Skriv inte*-exemplen ofta en missvisande bild av de skriftliga konstruktionernas möjligheter och funktionella motiveringar i lagspråk. Belysande från denna synpunkt är exempelparet (2a), som enligt MS 4.4.2 ska visa hur pronomenet *man* ofta är att föredra framför passiv konstruktion genom att ordföljden blir ”naturligare”. Om vi analyserar exempelparet finner vi dock att det verkliga problemet med *Skriv inte*-exemplet är den i sammanhanget egendomliga ordföljden med adverbialet *i första hand* före bisatssubjektet, alltså inte bisatsens passivkonstruktion i sig. Jfr det fullt naturliga uttrycksalternativet *Utredningen ansåg att en praktisk lösning borde sökas i första hand*.

Exemplifieringen i *Myndigheternas föreskrifter* präglas på analogt vis av att den lexikogrammatiska muntlighetens klarspråkskvaliteter kontrasteras mot orealistiska eller illa formulerade *Skriv inte*-exempel som klingar förlegat kanslispråk, jfr MF-motsvarigheten till (2e) ovan, som får demonstrera hur ”långa bestämningar bör placeras efter sitt huvudord”:

(3)		SKRIV INTE	SKRIV HELLRE
	MF 7.4.5	Parallellt med varandra framdragna och till olika anläggningar hörande luftledning skall vara ...	Luftledningar som hör till olika anläggningar och som är framdragna parallellt med varandra skall vara ...

Den röda tråden i millennieskiftets lagspråksanvisningar är på detta sätt att de lyfter fram **lexikogrammatisk muntlighet** – alltså utnyttjandet av muntliga grammatiska och lexikala uttrycksmedel – som en grundstrategi för goda och lättillgängliga lagtexter. Samtidigt tenderar anvisningarna att bortse från muntlighetens begränsningar. Någon verklig observans på de centrala funktioner de skriftliga konstruktionsmedlen har i mera formell sakprosa och än mer i specialiserade genrer som millennieskiftets moderniserade lagtexter finns inte. Många formuleringar indikerar tvärtom att skriftliga konstruktionstyper – sådana som de i BRL-exemplen i vänsterspalten i (1) ovan – i sig själva skulle utgöra klarspråks hinder; de beskrivs som stela och ”onaturliga” uttrycksmedel vars användning gör texterna otillgängliga för icke-specialister. Man noterar också att anvisningarna inte gör någon verklig boskillnad mellan de föråldrade kansli-språkliga stilelement som hade präglat det inhemska lagspråket fyrtio år tidigare och de skriftliga konstruktionsmedel som utgjorde en integrerad del av den moderna sakprosans lexikogrammatiska repertoar och som hade (och har) speciella funktioner i lagspråk.

Anvisningarna om lexikogrammatisk muntlighet utgjorde – tillsammans med olika *easification strategies* – själva grunden för vad som beskrevs som **den svenska modellen för begripliga lagtexter**⁶. Men som kommer att visas i det följande – både i del I *Klarspråksanvisningar och klarspråksdiskurser* och del II *Skriftspråkssyntax* – finns det all anledning att ifrågasätta denna modell och dess adekvans som grund för en fungerande lagspråksförenkling. De invändningar som kan riktas mot modellen gäller både (a) dess **bristande empiriska förankring** i millennieskiftets framgångsrikt förenklade inhemska lagtexter och (b) dess oförenlighet med **genrens uttrycksbehov**.

På den förra punkten kommer vi att finna att millennieskiftets inhemska lagtexter inte alls baserades på den lexikogrammatiska muntlighet som klarspråksföreträdarna föreställde sig. Snarare präglades de av ett avancerat bruk av alla de skriftliga konstruktionstyper som tas upp i min sammanställning i (1) ovan (och av en rad andra genuint skriftliga uttrycksmedel), liksom av en strikt tillämpning av det formella skriftspråkets generella normer.⁷

Beträffande genrekraven går det på motsvarande sätt att visa att de enskilda lagbestämmelsernas **komplexa innehållsstruktur** förutsätter en kvalificerad skriftlighet med funktion att organisera de många underliggande predikationerna till en fungerande helhet som uppfyller både kraven på fackspråklig entydighet och de demokratiska begriplighetskraven. Denna komplexa innehållsstruktur

⁶ *Begriplighet på hög nivå. Regeringen främjar klarspråk* (2002:1). Om denna internetbroschyr, se kap. 3.1 nedan.

⁷ Se analysen i kap. 11 nedan om språkformen i millennieskiftets inhemska lagspråk.

– som skiljer lagtexter från vanliga myndighetstexter – är enligt mina analyser i del II *Skriftspråkssyntax* den övergripande förklaringen till behovet av lexikogrammatisk skriftlighet i lagtexter: Lagtexter ställer helt andra krav än vanliga myndighetstexter på t.ex. (a) logisk strukturering och integrering i helhets-sammanhanget av de många underliggande predikationerna, (b) utvecklandet av relevanta fackspråkliga perspektiv samt (c) tydliga begrepp, entydiga distinktioner och klara syftningar. Mycket pekar för övrigt på att idéerna om klarspråk genom muntlighet i lagtexter – snarare än att vara grundade i lagtexters inherent uttrycksbehov – återspeglar erfarenheter från arbetet med att förenkla och tillgängliggöra vanliga myndighetstexter för berörda medborgare.⁸

Analysarbetet i det fortsatta kommer på detta sätt att visa att det under åren kring millennieskiftet förelåg en direkt motsättning mellan **föreskriven norm** för det inhemska lagspråket (anvisningarna om muntlighet i lagtexter) och den **faktiska norm** som praktiserades, alltså den avancerade skriftlighet som i realiteten utgjorde grunden för det framgångsrika förenklingsarbetet.

Man kan i och för sig hävda att diskrepansen mellan föreskriven och faktisk norm inte spelade någon större roll så länge de inhemska lagtexterna enligt en samfäll uppfattning höll hög kvalitet och fyllde sina fackspråkliga funktioner. Ett verkligt problem blev dock denna diskrepans när lagspråksanvisningarna kom att anbefallas också som grund för EU-översättning av rättsakter och -domar, och då inte minst genom de överdrivna föreställningarna om det inhemska lagspråkets faktiska muntliga status.

1.2.2 Reaktionerna på EU-texterna

De svenska reaktionerna på översatta EU-rättsakterna och -domarna präglades alltifrån första början av ambitionen att slå vakt om den svenska modellen för klara och enkla lagtexter och andra offentliga texter. Detta skedde först, under 1990-talet, genom att de svenska lagspråksanvisningarna anbefalldes som grammatisk-stilistisk norm för översättningsarbetet, och sedan, kring millennieskiftet (när det stod alltmera klart att denna strategi inte fungerade), genom utvecklandet av en policy som gick ut på att sprida den svenska modellen och tillsammans med progressiva krafter inom EU verka för klarare och enklare originaltexter (som skulle vara tillgängligare för de svenska klarspråksidéerna).

Krav på översättningar som levde upp till de svenska klarspråksidéerna ställdes redan från början i Översättningsdelegationens anvisningar för det översättningsarbete som utfördes i Sverige inför EU-inträdet 1995. Dessa anvisningar kom sedan i det längsta att anbefallas som grund för översättningsarbetet också när detta övertagits av EU:s institutioner. Anvisningarna förordade en anpassning av språkformen i de svenska versionerna till det inhemska lagspråket och de svenska lagspråksanvisningarna:

⁸ Se nedan kap. 3.3.

- (4) 1.1 Målet för översättningen är texter som stilmässigt avviker så litet som möjligt från moderna svenska regeltexter. Eftersom det svenska författningsspråket i stilistiskt hänseende skiljer sig mindre från vanlig bruksprosa än andra länders författningsspråk bör översättaren inte sträva efter att finna stilistiska motsvarigheter till eventuella stelbenta ord och fraser i originalet. Inriktningen skall i stället vara att uttrycka textens innehåll på ett så ledigt och begripligt sätt som möjligt. Regeringskansliets anvisningar för ordformer, ordval och ordföljd skall följas. Dessa återfinns i *Myndigheternas föreskrifter, Myndigheternas skrivregler* kapitel 4 och *Svarta listan*. [...]
[Anvisningar för översättningsarbetet 1995:5]

Det svenska förhållningssättet till översättningsuppgiften kom redan från början att präglas av de s.k. **hotbilder** (Edgren 2000) som bestod i ambitionen att slå vakt om de framgångar som uppnåtts i arbetet med att förenkla språkformen i inhemska lagtexter och myndighetstexter. Den förordade anpassningsstrategin handlade i första hand om detta, snarare än om att fokusera på uppgiften att få till stånd trogna och tillförlitliga svenska språkversioner. (Jfr nedan 1.2.4 om det danska förhållningssättet till översättningsuppgiften.)

Samma krav på anpassning till språkformen i det inhemska lagspråket återkommer i utredningen *Svenskan i EU* (SOU 1998:114, kap. 2–3), där en anpassning av språkformen i enlighet med anvisningarna i cit. (4) sågs som en förutsättning för att de svenska texterna skulle kunna fungera självständigt, inte bara som en ”läshjälp till källtexten”. Ett annat skäl för en fortsatt tillämpning av Översättningsdelegationens anvisningar var att slå vakt om det inhemska klar-
språksarbetet:

- (5) Vi måste så långt möjligt se till att de principer som gäller för vårt inhemska skrivande också tillämpas på de svenska texterna inom EU. Så skedde i stor utsträckning i det översättningsarbete som bedrevs av Översättningsdelegationen inför vårt inträde i EU. Delegationens översättare och granskare försökte åstadkomma ett gott modernt författningsspråk genom att så långt möjligt tillämpa Regeringskansliets riktlinjer så som de återfinns i *Myndigheternas föreskrifter, Myndigheternas skrivregler* och *Svarta listan*. Det gäller nu att se till att denna tradition bevaras i det fortsatta översättningsarbetet hos EU:s institutioner. Det finns annars en uppenbar risk för att våra myndighetsskribenters känsla för enkelhet och klarhet trubbas av genom det dagliga umgänget med EU-texterna.

[Svenskan i EU 1998: 22 f]

Kritiken mot de svenska språkversionerna var emellertid fortsatt hård, både från professionella brukare och från regeringens klarspråksföreträdare. Ett exempel på kritik från professionella brukare är JämO:s yttrande 1998-12-29 över utredningen *Svenskan i EU*, där myndigheten – enligt min mening synnerligen välmotiverat – uttryckte tveksamhet inför de svenska klarspråkssträvandena och betonade att dessa inte fick komma i konflikt med de juridiska kraven på exakthet:

- (6) För JämO som rättstillämpande myndighet är det ett oavvisligt krav att svenska översättningar av rättsakter och domar är av hög kvalitet. Det juridiska språket är exakt.

Källtextens innehåll måste därför uttryckas exakt. Det är en veritabel balansakt att finna gränserna för friheten när en text ska anpassas till målspråket.

JämO motsätter sig inte utredarens förord för den funktionsinriktade översättningen framför den forminriktade (kapitel 3.3.1). Men en reflektion är på sin plats:

Självklart ska en översatt text vara begriplig och uttryckt på god svenska. Stilmässigt måste det dock handla om juridisk svenska. I strävan att åstadkomma ett ledigt språk av stelbenta EU-texter får man aldrig förledas att offra exaktheten.

Om viktiga rättsakter inte är begripliga nog för att vara underlag i den allmänna samhällsdebatten bör kanske ”populäröversättningar” vid sidan av de juridiskt hållbara översättningarna övervägas, hellre än att exaktheten går förlorad.

JämO har funnit att översättningar till svenska av rättsliga akter och domar, av ovan nämnda skäl och andra, ofta har så stora brister att de inte är tillförlitliga och användbara i myndighetens arbete. JämO sänder därför alltid efter också den engelska eller franska förlagan och läser versionerna parallellt.

Medan JämO:s kritik handlade om farorna med att driva klarspråkssträvandena alltför långt, så handlade kritiken från klarspråksföreträdarna tvärtom om att de översatta EU-rättsakterna trots alla ansträngningar inte levde upp till de krav på klarhet och enkelhet som sedan länge präglade det inhemska författnings- och förvaltningspråket. Reaktionerna gav uttryck för besvikelse och avståndstagande, och för farhågor om att den nya översättningssvenskan skulle påverka de inhemska språkvanorna, och därmed på sikt utgöra ett hot mot den offentliga svenskan och den inhemska skrivkulturen. Ett exempel på den syn på problemen som efterhand utkristalliserades är följande citat ur en artikel av Barbro Ehrenberg-Sundin, ledande språkexpert i Regeringskansliet, initiativtagare till Klarspråksgruppen och djupt engagerad i EU-språkvården. Den citerade artikeln är ett inlägg i Björn Melanders samlingsvolym *Svenskan som EU-språk* (2000). Artikeln, *Internationellt klarspråksarbete – en grund för bättre EU-texter*, utgick från en kort beskrivning och analys av problemen under rubriken ”Varför klaga på EU-svenskan?”:

- (7) I Sverige bedrivs det sedan länge ett systematiskt språkvårdsarbete på hög nivå i statsförvaltningen. Vi som deltagit i det arbetet blev minst sagt nedslagna när vi såg de EG-direktiv och EG-förordningar som översattes till svenska inför medlemskapet. Trots att översättarna och granskarna gjort sitt bästa motsvarade översättningarna inte alls de krav som sedan slutet av 60-talet ställs på svenska lagar och förordningar.

Spirande forskning om den översättningssvenska som produceras inom EU:s institutioner bekräftar också vad vi såg. Den pekar bl.a. på längre och mer komplicerat byggda meningar, med långa fundament och alltför mycket information på satsadverbialets plats och på ett mer högravande ordval än i motsvarande svenska texter. Den pekar också på en hög andel svåra ord, mestadels abstrakta ord och svårtolkade sammansättningar. Med komplexiteten i meningsbyggnaden följde också en hel del oklara samband och syftningar (se Sheikhi 1998).

Mycket av detta har sin förklaring. De långa meningarna i översättningarna beror inte på översättarnas oförmåga att sätta punkt utan på det faktum att en lång mening i originaltexten (vanligtvis franska) måste motsvaras av en lika lång mening på det språk den översätts till, den s.k. punktregeln. Praxis bjuder nämligen att hänvisningar och ändringar i rättsakter måste träffa samma mening i alla språkversionerna.

Kritiken handlade alltså om att EU-texterna till följd av punktregeln och den komplexa meningsbyggnaden inte var tillgängliga för de svenska klarspråksidéerna. Den citerade passagen åtföljdes av två kortfattat kommenterade exempel hämtade från översättningar från tiden före 1995.⁹ Dessa fick illustrera dels den krångliga hänvisningstekniken, dels den krångliga meningsbyggnaden med långa fundament och tunga mittfälsadverbial.¹⁰

Huvuddelen av Ehrenberg-Sundins artikel behandlar grunderna för den policy som skulle komma att stå i centrum de närmaste åren som svar på EU-texternas otillgänglighet för de svenska klarspråkskriterierna, nämligen att målmedvetet arbeta för enklare och begripligare originaltexter. Detta skedde genom deltagande i det internationella klarspråkssamarbetet och genom helhjärtat stöd för de krafter inom EU som arbetade för ett enklare och begripligare språk i EU:s rättsakter. Hit hör stödet för de engelska kommissionsöversättarnas kampanj *Fight the Fog* och de klarspråksråd som utvecklades i kampanjens broschyr *How to write clearly* (1998). Stor uppmärksamhet i den svenska diskussionen ägnades också den engelske språkkonsulten Martin Cutts kommenterade klarspråksversion av det s.k. leksaksdirektivet i *Clarifying Eurolaw* (2001), som presenterades vid en europeisk lagspråkskonferens i juni 2001, anordnad av det svenska justitiedepartementet. *Clarifying Eurolaw* och Cutts klarspråksidéer uppmärksammades också vid den första konferensen om EU-språkvård 2003 (Rosenbad), se kap. 5.3.7 nedan.

Vidare välkomnade Sverige det interinstitutionella avtalet om gemensamma riktlinjer för gemenskapslagstiftningens redaktionella kvalitet (1998), och likaså den praktiska handledning som sedan utarbetades av Europaparlamentets, rådets och kommissionens rättstjänster: *Joint Practical Guide for persons involved in the drafting of legislation within the Community institutions* (2000, svensk version 2001: *Gemensam praktisk handledning för personer som deltar i utformningen av lagtexter inom gemenskapens institutioner*).

Den praktiska handledningen syftade till att skapa ”klarare och enklare lagtexter som följer grundläggande principer för utformningen av rättsakter”. Den förordade bland mycket annat kortare artiklar (dvs. paragrafer), kortare meningar och ett språk som balanserar enkelhet och precision. Särskilt betonades att utkasten till rättsakter under hela den långa process som leder fram till det slutliga antagandet måste utformas med ett ordval och en meningsbyggnad som tar hänsyn till att gemenskapslagstiftningen är flerspråkig. (Om EU:s klarspråkspublikationer och -diskurser, se kap. 5 nedan.)

De svenska ansträngningarna kom på detta sätt alltmer att inriktas på det långsiktiga arbetet med att få till stånd bättre originaltexter och – ytterst – att

⁹ Som framgår av de två sista styckena i citatet gällde kritiken dock inte bara texterna från tiden före 1995, utan också de texter som producerades vid EU-institutionerna under åren fram till millennieskiftet.

¹⁰ Det sistnämnda exemplet analyseras i kap. 3.4 nedan med hänsyn till möjligheterna att förbättra språkformen.

sprida den svenska klarspråksmodellen, den svenska skrivkulturen och den öppna svenska förvaltningskulturen.¹¹ Stora förhoppningar lades härvid på det svenska ordförandeskapet första halvåret 2001, som sågs som ”a window of opportunity” (Bædecke & Thorén 2000: 9f.) när det gällde att sätta klarspråk på agendan. Ett bekymmer i sammanhanget blev dock trögheten i förändringsprocessen. Följande citat ur en artikel från 2003 på EU-språkvårdens webbplats ger uttryck för besvikelse (som man känner igen från andra för Sverige angelägna politikområden), men också för fortsatt beslutsamhet att gå in och påverka:

- (8) Det har gått mer än fyra år sedan ett avtal om bättre redaktionell kvalitet i EU-lagstiftningen slöts mellan institutionerna (EGT C73,17.3.1999). Men genomförandet har inte tagit riktig fart. Europaparlamentet manar på i sitt betänkande om bättre och enklare lagstiftning i december 2002: ”Kommissionens ansträngningar för att skapa större språklig och redaktionell klarhet i rättsakterna har hittills inte lett till några tillfredsställande resultat”. Visst, det tar tid att förändra en invand skrivkultur. Men vi i Sverige kan också mana på!

Det bör framhållas att EU-språkvårdens arbete inte bara handlade om att arbeta för bättre originaltexter i framtiden, utan i hög grad också om att ge support i det pågående översättningsarbetet, inte minst vid hanteringen av de termproblem som ständigt aktualiseras när nya EU-rättsakter växer fram. EU-språkvården etablerade sig här som en viktig länk mellan EU-institutionerna och svenska myndigheter. Grundstrategin var att i nära samarbete med de svenska översättningsenheterna lösa problemen så tidigt som möjligt. Men när det gäller de konkreta grammatisk-stilistiska problemen kring de hårt kritiserade översättningarnas språkform och begriplighet – alltså de aspekter på översättningsarbetet som stod i centrum i den inhemska klarspråksdiskussionen under åren kring millennieskiftet – skedde inte mycket. Det kategoriska avståndstagandet från språket i de översatta rättsakterna och domarna åtföljdes inte av någon verklig analys av de faktiska problemen¹², eller av utarbetandet av nya riktlinjer för hur man skulle kunna göra det bästa av situationen. Arbetet med att lösa de akuta grammatisk-stilistiska problemen och finna nya vägar att göra de svenska språkversionerna så bra som möjligt (i avvaktan på framtidens klarare och enklare originaltexter) fick i huvudsak bli en angelägenhet för de svenska översättningsenheterna i Bryssel och Luxemburg.¹³

¹¹ Se Ehrenberg-Sundin 2003a (föredrag vid Nordiska språkrådets klarspråkskonferens i Esbo 2000) om det s.k. moderniseringsprojektet vid Justitiedepartementet, som syftade till att påverka EU:s pågående reformarbete på områden där Sverige var i framkant: ”frågor om öppenhet, ansvarstagande, en bättre förvaltningskultur och begripliga myndighetstexter, däribland ett klart och enkelt förvaltningsspråk”. Jfr också samma författares artikel (2008): ”The Swedish Approach to Clear Legislation and Clear Official Texts”.

¹² Om det generella behovet av språkanalys som grund för klarspråksarbete, jfr Wengelin 2015. Jfr också Lind Palicki & Nord 2015.

¹³ Om de ändrade anvisningar som arbetades fram av och för rådets, kommissionens och parlamentets svenska översättare, se kap. 4 nedan.

1.2.3 Behovet av språkanalys

Ett huvudproblem för det svenska förhållningssättet till de tidiga EU-översättningarna var avsaknaden av en adekvat språkanalys. Detta gäller först och främst den bristande empiriska och genremässiga förankringen av idéerna om muntlighet i lagspråk, det idékomplex som var själva grunden för de svenska anvisningarna om språk och stil i inhemska lagar och översatta EU-rättsakter. Om det – som kommer att ske i denna bok – kan visas att det inhemska lagspråket i själva verket var resultatet av en avancerad skriftlighet, så faller en hel rad av de förgivettaganden som präglade det svenska förhållningssättet till EU-översättning. Hit hör till exempel:

1. Postulatet att det inhemska lagspråket verkligen var ”muntligt” i enlighet med lagspråksanvisningarna och den svenska modellen för begripliga lagtexter.
2. Postulatet att översättningarnas bristande klarspråkskvaliteter berodde på motsvarande brister i källtexterna, alltså på interferens från andra språkversioner som speglade en annan skrivkultur än den svenska.
3. Postulatet att de svenska översättningarna omöjligen kunde ges en språkform som i rimlig mån anknöt till de faktiska grammatisk-stilistiska normerna för inhemska lagtexter.
4. Postulatet att vakhållningen om den svenska lagstilen förutsatte en översättningsstrategi baserad på radikala stilmässiga avvikelser från de andra språkversionerna.

Det analysarbete som motiverar bokens ifrågasättande av dessa och andra axiomatiska utgångspunkter för millennieskiftets svenska förhållningssätt till EU-översättning kommer i första hand att baseras på en **funktionell grammatisk analys** av relevanta språkprov ur inhemska lagtexter och EU-översättningar. Analysarbetet utgår från de innehållsligt komplexa meningarnas faktiska språkform och studerar de lexikogrammatiska uttrycksvalen – i synnerhet konstruktionsvalen – i relation till genrens uttrycksbehov. Med utgångspunkt i en kritisk analys av idéerna om muntlighet i lagtexter kommer jag här att visa att språkformen både i inhemska lagtexter och i EU-översättningar måste baseras på en avancerad skriftlighet. Detta förhållande indikerar att den förordade muntlighetsstrategin kan ha varit en viktig faktor bakom de tidiga svenska översättningarnas bristande språkliga kvalitet.

Som framgått hade översättningsproblematiken inte bara rent lexikogrammatiska aspekter som de berörda. Den innefattade också vad vi kan kalla en **ideologi** i kultursociologisk mening. Till den svenska ”klarspråksideologin” hörde till exempel:

- synen på skriftspråkskonstruktioner och grammatisk komplexitet som klar-språkshinder,
- synen på det formella skriftspråket som ”stelt” och svårtillgängligt,
- det upplevda hotet mot de svenska strävandena att få till stånd begripliga lagtexter (och myndighetstexter),
- det starka inslaget av s.k. *writer responsibility* (dvs. ansvaret för textförståelsen anses ensidigt ligga på författaren, inte på läsaren, se Connor 1996:19f),
- synen på Sverige som ett föregångsland på klarspråksområdet med uppgift att sprida den svenska modellen för begripliga lagtexter till övriga EU.

För att fånga upp också sådana aspekter på det svenska förhållningssättet till översättningsuppgiften kommer jag att komplettera de grundläggande grammatiska perspektiven med ett genre- och diskursperspektiv som anknyter till Swales 1990 och Bhatia 1993 (se nedan kap. 2.2).

1.2.4 Millennieskiftets danska EU-översättningar

Det är intressant att jämföra det kompromisslösa, ”klarspråksideologiska” svenska förhållningssättet till EU-översättning med den mera pragmatiska inställning som för danskans del tidigare hade kommit till uttryck i Allan Karkers rapport *Dansk i EF – en situationsrapport om sproget* (1993) och i hans artikel *Mis-handler EF det danske sprog?* (1997). (Jag kommer här att referera till den mera utförliga rapporten från 1993.) En avgörande skillnad låg i de s.k. hotbilder som aktualiserades. Medan de svenska reaktionerna handlade om EU-texterna som ett hot mot den inhemska offentliga klarspråkskulturen, så var Karkers utgångspunkt de synpunkter som framförts om att de danska EU-texterna skulle innebära ett hot mot det danska språket (se t.ex. Henriksen 1991). Detta innebar att frågorna om översättningarnas språkliga kvalitet stod i centrum på ett helt annat sätt än i de svenska klarspråkspublikationerna, där analysen av de grammatisk-stilistiska problemen i stort sett stannade vid konstaterandet att texterna inte levde upp till de svenska klarspråkskriterierna.

Man lägger märke till att Karker i flera avseenden delade den svenska kritiken mot förutsättningarna för översättningsarbetet. Exempelvis hade han gärna sett punktregeln avskaffad. Men hans grundinställning var att det gällde att göra det bästa av situationen, och efter en ingående granskning (redovisad i kapitlet ”EU-dansk under lup” s. 47–61) av ca 1400 sidor översatt text kunde han också konstatera (s. 66): ”Sproget i de danske oversættelser af EF-tekster er som helhed godt nok, i hvert fald ikke ringere end det der præsteres i tilsvarende tekster hjemme i Danmark.”

Karkers mera pragmatiska inställning till översättningsarbetet återspeglades inte minst i inställningen till **hypotax**. Medan den svenska EU-språkvården såg

översättningarnas tunga meningsbyggnad som ett oöverstigit klarspråkhinder, så var Karkers grundinställning att texternas läsbarhet var beroende av översättarens förmåga att hantera de långa meningarna. Karker noterar (s. 59f.) att det fanns fall i materialet där översättaren haft ”en uheldig hand”, men ger också exempel på meningar som den följande, som ”ved sin klarhed belønner den opmærksomhed den kræver af sin adressat”:

- (9) Når man betænker, at arbejdstagernes fundamentale arbejdsmarkedsmæssige og sociale rettigheder, som de er nedfældet i EF's Socialpakt, ikke blot hører til de grundlæggende principper bag Fællesskabet, men, frem for alt i dag, repræsenterer EF-minimumstærskler for arbejdstageres vilkår, som skal dæmme op for konkurrenceforvridninger mellem virksomhederne i de forskellige medlemsstater, må man nødvendigvis medgive, at det ikke kun skal være EF-landenes egne arbejdstagere, men også indvandrede arbejdstagere fra tredjelande, som skal nyde godt af disse basisrettigheder på det sociale og arbejdsmarkedsmæssige område.

Ett annat exempel på Karkers mera pragmatiska inställning till EU-översättningarna är synen på **framförställda attributiva satsförkortningar**: *de til lovens gennemførelse nødvendige forskrifter*. Konstruktionen förbinds med traditionellt kanslispråk både i *Språket i lagar och andra författningar* (1967) och i det danska justitiedepartementets *Vejledning om sproget i love og andre retsfor skrifter* (1969). (Den tillhör också de exempel på ”konstlad ordföljd” som tas upp i Myndigheternas föreskrifter 7.4.5, jfr ex. 3 ovan.) Karker noterar (s. 61) att konstruktionen var mycket vanlig i översatta EU-rättsakter, men såg för den skull ingen anledning att per definition inkludera detta stildrag i kategorin ”språkfel”:

- (10) Det træk fra kancellistilen at udtryksmåden ”de i artikel 2 omtalte bestemmelser” er mere fremtrædende i retsakterne end den alternative formulering ”de bestemmelser der er omtalt i artikel 2” opfatter jeg ikke ubetinget som hæmmende for læsningen; dertil er det for velkendt som kendetegn for netop juridisk og administrativ prosa – og i øvrigt ikke helt fremmed for almensproget; i et stormagasin har jeg på et skilt observeret ”Rabat på i forvejen nedsatte varer”. Jeg har derfor afstået fra at registrere alle forekomster og har hæftet mig især ved tilfælde der er mindre trivielle end den citerede henvisningstype.

[Karker 1993:61]

Karkers bägge skrifter ger på detta sätt uttryck för en öppnare attityd till översättningsuppgiften och för en prioritering av den faktiska språkliga kvaliteten i översättningarna som stod i direkt motsättning till de svenska reaktionerna. Också den av svenska översättare ofta omvittnade höga kvaliteten hos de danska språkversionerna talar mot den svenska uppfattningen att källtexternas bristande klarspråkskvaliteter skulle utgöra ett oöverstigit hinder för goda svenska språkversioner.

Jämförelser mellan de svenska och danska versionerna spelar en viktig roll för bokens analyser av hur millennieskiftets kritiserade svenska språkversioner hade kunnat förbättras genom ökad skriftlighet och ett mera pragmatiskt förhållnings-

sätt till översättningsuppgiften. De generellt vällyckade danska översättningarna utnyttjas inte sällan i de **grammatiska textanalyser** (kap. 2.1 nedan) som är bokens grundläggande metod för att utveckla adekvata konstruktionsbeskrivningar (del II) och för att analysera de mera övergripande aspekterna på skriftspråksgestaltningen (del III). I kapitel 12 sker en systematisk jämförelse mellan de danska och svenska översättningarna, som analyseras både med hänsyn till relationen till källtexterna och till den grammatisk-stilistiska målspråksdesignen.

Jämförelsen mellan svenska och danska EU-översättningar kan framstå som ”orättvis” då millennieskiftets svenska översättningar utgjorde de första stappande stegen in på okänd mark¹⁴, medan de danska texterna var resultatet av en översättningstradition som fått utvecklas under decennier. Det är också lätt att konstatera att de svenska översättningarna förbättrades efter hand. Men bokens syfte är inte att göra en utvärdering av dagens svenska EU-översättningar – i så fall hade ett aktuellt textmaterial fått användas – utan att belysa en generell lagspråksförenklings- och översättningsproblematik genom analys av ett historiskt (i närtid) material förankrat i en specifik situationskontext. Det primära analysobjektet är alltså de hårt kritiserade tidiga översättningarna. Och syftet är att frilägga de verkliga problem – grammatisk-stilistiska, översättningsteoretiska och diskursmässiga – som präglade verksamheten. Den övergripande synpunkten är som framgått skriftlighetens möjligheter och muntlighetens begränsningar inom mera specialiserade formella genrer och de olyckliga konsekvenserna av det svenska förhållningssättet till översättningsuppgiften under åren kring millennieskiftet. De danska översättningarna framstår här som ett relevant jämförelsematerial eftersom de prioriterar en mera formell stil och fokuserar på att återge källtexterna ”som de är” (se kap. 12 nedan). De danska översättningarna visar också – vilket bestreds i de svenska klarspråksreaktionerna – att det var fullt möjligt att åstadkomma goda och tillförlitliga översättningar till ett skandinaviskt språk redan innan den gemensamma praktiska handledningens krav på enklare och mera ”översättbara” källtexter började implementeras under åren efter millennieskiftet.

¹⁴ Jfr Edgren 2001:69 om de ”inkörningsproblem med otillräcklig bemanning och orutinerad personal” som kännetecknade verksamheten under åren 1995–1997.

1.3 Metod och material

Bokens primära syfte är en analys av den moderna svenskans formella skriftspråksyntax som grund för lagspråksförenkling. Analysarbetet utgår från den faktiska språkformen i två inhemska lagar och ett antal svenska EU-översättningar, bägge grupperna från åren kring millennieskiftet. De bägge inhemska lagtexter som analyseras är:

- Bostadsrättslagen (BRL): Bostadsrättslag (1991:61), uppdaterad t.o.m. SFS 2003:93),
- Personuppgiftslagen (PUL): Personuppgiftslag 1998:204, uppdaterad t.o.m. SFS 1999:1210.

Majoriteten av exempel ur svenska EU-översättningar är sådana som aktualiserades under en rad seminarier jag höll för parlamentets, kommissionens och rådets svenska översättare under åren 1999–2003. Som källspråk har betraktats det språk som var källspråk till de ofta preliminära versioner som studerades på dessa seminarier. Till de texter som analyserats mera ingående hör:

- ”Tjänster i allmänhetens intresse” (förslag till resolution 2001-05-08): Europaparlamentets resolution om kommissionens meddelande ”Tjänster i allmänhetens intresse i Europa”.¹⁵ Källspråk: tyska.
- ”TSE-förordningen”: Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 999/2001 av den 21 maj 2001 om fastställande av bestämmelser för förebyggande, kontroll och utrotning av vissa former av transmissibel spongiform encefalopati. Källspråk: franska.
- ”Badvattendomen”: DOMSTOLENS DOM (tredje avdelningen) den 14 juni 2001 ”Fördragsbrott – Kvaliteten på badvatten – Felaktig tillämpning av direktiv 76/160/EEG”. I mål C-368/00, **Europagemenskapernas kommission**, företrädd av L. Ström, i egenskap av ombud, med delgivningsadress i Luxemburg, mot **Konungariket Sverige**, företrädd av A. Kruse, i egenskap av ombud, med delgivningsadress i Luxemburg. Källspråk: franska.
- ”Tjänstedirektivet”: EUROPAPARLAMENTETS OCH RÅDETS DIREKTIV 2006/123/EG av den 12 december 2006 om tjänster på den inre marknaden. Källspråk: För denna text, som faller utanför seminariematerialet, framstår engelskan som det dominerande källspråket. Detta framgår inte minst vid jämförelser med den danska versionen, som generellt ligger närmare den franska versionen, se kap. 12 nedan.

¹⁵ Den svenska versionen hämtad 2001-07-22 på: ”<http://www.europaparl.eu.int/meetdocs/committees/econ/20010710/434254se.pdf>”, och de tyska och danska versionerna på motsvarande adresser.

Metoden är **kvalitativ** och baseras i första hand på funktionell grammatisk analys av utvalda exempel som är ägnade att från olika synpunkter belysa relevanta aspekter på den skriftliga konstruktionsyntaxen, och även det dynamiska förhållandet mellan de syntaktiska och lexikala aspekterna på konstruktionsvalen. Det ramverk som utvecklats för dessa **grammatiska textanalyser** beskrivs översiktligt i kap 2.1 nedan. Analysarbetet omfattar också föreskrifter och riktlinjer i olika manualer och handböcker, både de svenska lagspråksanvisningarna och olika klarspråkspublikationer vid EU-institutionerna. Här kompletteras det funktionella grammatiska perspektivet med det **genre- och diskursperspektiv** som utvecklas i kap. 2.2 nedan.

1.4 Den fortsatta framställningen

Detta inledande kapitel följs upp med ytterligare ett – kap. 2 *Språkvetenskapliga perspektiv* – som beskriver:

- (1) den funktionellt-grammatiska approach som ligger till grund för bokens analyser av de grammatisk-stilistiska förutsättningarna för goda inhemska lagtexter och EU-översättningar baserade på skriftlighet i stället för muntlighet, och
- (2) det genre- och diskursperspektiv som utnyttjas vid den kontrastiva analysen i bokens första huvuddel, där det svenska klarspråkskonceptet jämförs med de klarspråksmodeller som under åren kring millennieskiftet lanserades i olika publikationer vid EU-institutionerna.

Utöver de bägge inledningskapitlen innehåller boken **tre huvuddelar**:

Del I: Klarspråksanvisningar och klarspråksdiskurser

Denna del (kap. 3–6) syftar ytterst till att utveckla det alternativa klarspråksbegrepp, ”klarspråk genom skriftlighet”, som kommer att ligga till grund för analyserna i del II och III av förutsättningarna för goda och begripliga inhemska lagtexter och översätta EU-rättsakter och -domar.

Framställningen utgår från en kritisk analys av den svenska modellen för begripliga lagtexter (kap. 3 *Den svenska klarspråksdiskursen*). Analysen ger anledning att ifrågasätta idéerna om muntlighet som grund för klara och enkla lagtexter, och då både med hänsyn till dessa idéers bristande empiriska förankring och med hänsyn till genrens uttrycksbehov. På den senare punkten finns klara indikationer på att anvisningarna i själva verket speglar en målkonflikt inom den svenska klarspråksarbetet. Denna består i att uppgiften att skapa förutsättningar för enkla och begripliga myndighetstexter fått prioritet över uppgiften att utveckla

realistiska anvisningar för det inhemska lagspråksförenklingsarbetet. Den svenska klarspråksmodellens bristande adekvans som grund för en fungerande lagspråksförenkling indikerar att den inte heller var adekvat som grund för översättning av EU-rättsakter och -domar.

Upplägget av de bägge följande kapitlen är kontrastivt: Mot bakgrund av analysen av de svenska idéerna om klarspråk genom muntlighet analyseras motsvarande språkanvisningar i några EU-publikationer från åren efter millennieskiftet. I kapitel 4, *EU-institutionernas svenska anvisningar*, sker en kort genomgång av de nya grammatisk-stilistiska anvisningar som lanseras i två bilagor till *Att översätta EU-rättsakter* (2007), alltså den institutionella publikation som efter ett decennium kom att ersätta Översättningsdelegationens *Anvisningar för översättningsarbetet* (1995). De nya språkanvisningarna i de bägge bilagorna skiljer sig på avgörande punkter från de tidigare anbefallda lagspråksanvisningarna. Detta gäller bland annat verksamhetsförankringen och de genomförda översättningsperspektiven, liksom det pragmatiska och funktionellt baserade förhållningssättet till konstruktionssyntaxen utan några klarspråksideologiska övertoner.

I kapitel 5, *EU-engelska klarspråksdiskurser*, analyseras två ”EU-engelska” klarspråkskoncept som aktualiserades i den svenska debatten under åren kring millennieskiftet: dels i den gemensamma praktiska handledningen, dels i en rad publikationer med anknytning till *Fight the Fog*-kampanjen (se 1.2.2 ovan). Analysen visar att bägge dessa ”klarspråksdiskurser” – alltså även den radikala *Fight the FOG*-diskursen – präglas av en helt annan värdering av skriftliga konstruktioner, skriftliga tekniker och traditionella skriftspråksnormer än den som möter i de svenska klarspråkspublikationerna. En annan skillnad består i att kraven på ett koncentrerat framställningssätt (”concision”) är långt mer uttalade i bägge diskurserna än i den svenska.

Kapitel 6, *Klarspråk genom skriftlighet*, slutligen, utgår från en skrivhandledning som uttryckligen spelat en viktig roll vid utvecklandet av de bägge EU-engelska klarspråksdiskurserna: Chicagoprofessorn Joseph M. Williams *Style. Toward Clarity and Grace* (1995). Kapitlet innehåller en analys av de grundläggande komponenterna i Williams klarspråksbegrepp, som framstår som djupt förankrat i den formella sakprosans generella normsystem. Med mina utgångspunkter skulle det kunna sammanfattas som ”klarspråk genom skriftlighet”. I kapitlets senare del sker en djupanalys av språkformen i ett textparti ur *Badvattendomen* 2001, en analys som indikerar att Williams idéer om klarspråk genom skriftlighet med fördel skulle kunna läggas till grund för en adekvatare språkform i svenska EU-översättningar.

Del II: Skriftspråkssyntax

Denna del (kap. 7–9) innehåller en funktionell grammatisk beskrivning och analys av det formella skriftspråkets konstruktionssyntax, med särskilt fokus på de grammatisk-stilistiska uttrycksbehov som aktualiseras i millennieskiftets

inhemska lagspråk och översatta EU-rättsakter. De grundläggande grammatiska perspektiven utvecklas i kap. 2.1 nedan. Min approach till konstruktionssyntaxen är textlingvistisk och avser de funktioner de aktuella skriftspråkskonstruktionerna (enskilt och i samspel med andra konstruktioner) kan ha vid **textualiseringen** av de komplexa meningarna, dvs. vid organisationen av de många underliggande predikationer som i typfallet ingår i en lagbestämmelse. Framställningen utgår från en genomgång i kapitel 7 av de åtta **funktionella domäner** som är den gemensamma basen för konstruktionsbeskrivningarna i kapitel 8 (om ordföljdskonstruktioner) och kapitel 9 (om andra konstruktionsmöjligheter).

Utöver beskrivningen av det formella skriftspråkets konstruktionssyntax i funktionellt perspektiv syftar de tre kapitlen till en fortsatt analys av behovet av lexikogrammatisk skriftlighet i inhemska lagtexter och i EU-översättningar. Alla tre kapitlen innehåller en rad analyser av relevanta språkprov ur mitt material.

Del III: Skriftspråkgestaltning

Denna del (kap. 10–12) syftar till att följa upp de enskilda konstruktionsbeskrivningarna med en analys av det dynamiska samspelet mellan olika konstruktioner vid gestaltningen av den språkliga helheten. Medan del II fokuserar på de enskilda konstruktionernas funktionella potential i textualiseringsprocessen, så flyttas fokus nu till textualiseringsprocessen som sådan. Framställningen syftar till att frilägga några av de komplexa överväganden, underliggande skriftspråksnormer och grundläggande textstrategier som styr de enskilda konstruktionsvalen och som kan resultera i en adekvat textualisering av såväl inhemska lagtexter som EU-översättningar. Denna approach, som utvecklas i kap. 10, *Utgångspunkter*, förutsätter att begreppet ”skriftlighet” vidgas från att omfatta de enskilda uttrycksmedlen (”lexikogrammatisk skriftlighet”) till att inkludera det formella skriftspråkets generella normsystem så som detta beskrivs i Williams skrivhandledning, och då särskilt med hänsyn till dennes idéer om klarspråk genom koncentration och relevans. Även Halliday & Matthiessens (2014) beskrivning av grammatisk metafor ingår i det ramverk som utvecklas.

I kap. 11 *Inhemskt lagspråk* analyseras och beskrivs mot denna bakgrund den faktiska språkformen i BRL och PUL. Huvudresultatet är att de inhemska lagtexternas omvittnade grammatisk-stilistiska klarspråkskvaliteter grundas på ett avancerat bruk av hela den formella sakprosans konstruktionssyntax och på dynamiska överväganden om koncentration och relevans, en textualiseringsstrategi som samtidigt tillgodoser de professionella kraven på tydliga distinktioner och entydiga begrepp.

I kap. 12, *Danska och svenska EU-översättningar*, återanknyts till analysen i kap. 6 av klarspråk genom skriftlighet som grund för goda svenska EU-översättningar. Framställningen utgår från Nidas beskrivning av förutsättningarna för **dynamisk ekvivalens**, varvid textualiseringen identifieras med bearbetningsfasen (”rekonstruktionsdelen”) i Nida & Tabers (1969) modell av översättningsarbetets tre faser. I kapitlet jämförs de danska och svenska översättningarna av samma EU-

rättsakter och -domar, dels med hänsyn till relationen till källtexterna, dels med hänsyn till målspråkgestaltningen. Kapitlet fokuserar på de kvaliteter i de danska översättningarna som följer av kombinationen av (1) respekt för källtexternas form och innehåll och (2) respekt för målspråkets krav på en genomarbetad språkform baserad på de formella skriftspråksnormerna. Den danska ”ekvivalensstrategin” framstår här som långt adekvatere än den svenska ”förenklingsstrategin”, som präglas av genomgripande avvikelser på lokal nivå i enlighet med anvisningarna om muntlighet, och av brister i bearbetningsprocessen på meningsnivå. Mina grammatiska textanalyser betonar särskilt det kvalificerade språkarbete som krävs också vid juridisk översättning med krav på nära anknytning – både innehållsligt och formellt – till källtexterna.

2. Språkvetenskapliga perspektiv

I detta andra inledningskapitel utvecklas de bägge perspektiv som ligger till grund för bokens analyser av förutsättningarna för välfungerande lagtexter och EU-översättningar. I 2.1 beskrivs de **grammatiska** perspektiv som är den grundläggande approachen, och i 2.2 de **genre- och diskursperspektiv** som utnyttjas dels för analysen av de professionella aspekterna på lagspråkgestaltningen, dels för friläggandet av de skilda ”klarspråksideologier” som manifesteras i olika manualer och handböcker.

2.1 Grammatiska perspektiv

2.1.1 Utgångspunkter

Den övergripande synpunkten är textlingvistisk och avser **textualiseringen** (min term), dvs. uppgiften att integrera en rad underliggande predikationer i en rimligt tillgänglig och professionellt adekvat helhet. Utgångspunkten för bokens konstruktionsbeskrivningar i del II är de enskilda konstruktionstypernas funktionella potential som element i textualiseringen. De funktionella perspektiven på skriftspråkssyntaxen beskrivs närmare i 2.1.2 nedan. I syfte att utveckla en grund för att kunna lansera och diskutera alternativa textualiseringsmöjligheter (inte minst till meningar i de tidiga svenska EU-översättningarna) har jag valt att kombinera de funktionella grammatiska perspektiven med ett ”transformationsperspektiv”, som utvecklas i 2.1.3 och 2.1.4 nedan.

De infallsvinklar som valts för på ett naturligt sätt över på de **lexikala** aspekterna på textualiseringen. Även om det är konstruktionssyntaxen som är bokens primära infallsvinkel, så är syftet att täcka in både textualiseringens grammatiska och dess lexikala aspekter.

2.1.2 Funktionella perspektiv

De funktionella perspektiven på konstruktionssyntaxen innebär att de enskilda konstruktionerna studeras som medel att bygga upp betydelser. Detta gäller både beskrivningarna i del II *Skriftspråkssyntax* av de enskilda konstruktionsmedlens funktionella potential och analysen i del III *Skriftspråkgestaltning* av samspelet mellan olika konstruktioner vid textualiseringen och av de generella överväganden som styr språkgestaltningen på syntaktisk helhetsnivå.

Dessa beskrivningar och analyser bygger i första hand på de perspektiv på den moderna svenskans konstruktionssyntax som utvecklas i kapitel 8 (”Svenska

transformationer”) i andra upplagan av min bok *Ordföljd, tempus, bestämdhet* (Ekerot 2011:171–245). Viktig för analysen av lagtexters och EU-rättsakters genrebetingade abstrakta perspektiv är också den systemisk-funktionella grammatikens beskrivning av **grammatisk metafor** (Halliday & Matthiessen 2014, kap. 10). Detta särskilt som distinktionen mellan ett **kongruent** och ett **inkongruent** (metaforiskt) framställningssätt är nära relaterad till den mellan muntlighet och skriftlighet (se kap. 10.3 nedan). Anknnytning sker också, där så är naturligt, till *Svenska Akademiens grammatik*, SAG (Teleman, Hellberg & Andersson 1999).

Beskrivningarna i del II av ett stort antal konstruktioner (inklusive en rad skriftliga ordföljdsalternativ) utgår från etablerandet av åtta **funktionella domäner** (Ekerot 2011: ”uttrycksdimensioner”), som representerar olika mera generella infallsvinklar på det formella skriftspråkets konstruktionssyntax och de deluppgifter de olika konstruktionerna (enskilt eller i samspel med andra konstruktioner) har att fullgöra. Genom att konstruktionsbeskrivningarna på detta sätt sker mot en gemensam bas blir det möjligt att studera konstruktionssyntaxen som ett flerdimensionellt system av uttrycksmöjligheter som samverkar med och står i motsättning till varandra vid textualiseringen. De funktionella domäner som konstruktionsbeskrivningarna utgår från är:

- a) Valensanpassning och abstraktion (kap. 7.1)
- b) Omorientering och samorientering (kap. 7.2)
- c) Satsgradsändringar (kap. 7.3)
- d) Samordning och gruppering (kap. 7.4)
- e) Förtätning (kap. 7.5)
- f) Anaforisk referens (kap. 7.6)
- g) Satsstruktur och meningsbyggnad (kap. 7.7)
- h) Syntax och informationsstruktur (kap. 7.8).

Det bör framhållas att de funktionella domänerna inte ska ses som en taxonomi över jämförbara storheter, utan bara som åtta olika infallsvinklar på konstruktionssyntaxen och konstruktionsanvändningen, vilka framstår som fruktbara för bokens syfte att utveckla en konsistent beskrivning. Det är alltså inte så att ett enskilt konstruktionsval, till exempel nominaliseringen *medlemskap* i BRL-exemplet (1), kan förväntas vara knutet till en enda funktionell domän. (Exemplet handlar om omvandling av hyresrätt till bostadsrätt.)

- (1) *Medlemskap* får inte vägras på grund av bestämmelsen i andra stycket 1, om hyresgästen var make eller på något annat sätt närstående till den som innehade hyresrätten när föreningen förvärvade huset och [...].

I stället kan man i olika sammanhang lägga bland annat följande delaspekter på detta konstruktionsval:

- (a) VALENSANPASSNING OCH ABSTRAKTION: I relation till uttrycksalternativ som *Hyresgästen får inte vägras att bli medlem i föreningen* innebär konstruktionsvalet en **valenssänkning** där **aktanterna** ”hyresgästen” och ”föreningen” implicit görs eller abstraheras bort.
- (c) SATSGRADSÄNDRINGAR: Nominaliseringar är icke-finita satssekvivalenter (satsförkortningar) och har lägre satsgrad än fullständiga satser (och även än infinitivfraser). Nominaliseringen innebär därmed **satsgrads-sänkning**.
- (e) FÖRTÄTNING: Satsgradssänkningar – här nominaliseringen – innebär förtätning, på samma sätt som t.ex. reduktioner vid samordning och anaforisk referens genom ellipsis: Uttrycken blir kortare och innehåller mindre explicit information.
- (f) ANAFORISK REFERENS: Genom ordklassövergången till substantiv kan den nominaliserade frasen fungera som ett referentiellt uttryck och ingå i textens (och den komplexa meningens) referensbindning, som antecedent eller anafor.
- (g) SATSSTRUKTUR OCH MENINGSBYGGNAD: Valet av (lexikalt eller syntaktiskt) förtätade uttryckssätt medför en enklare och lättare tillgänglig meningsbyggnad.
- (h) SYNTAX OCH INFORMATIONSTRUKTUR: Nominaliserade fraser är i lagspråk ett vanligt instrument för tematisering.

2.1.3 Transformationsperspektiv

Med hänsyn till den lagspråksförenklingsproblematik som avhandlas – och som i grunden handlar om att väga olika uttrycksalternativ mot varandra – har det varit naturligt att behålla det **transformationsperspektiv** som utnyttjas i Ekerot 2011. De aktuella skriftspråkskonstruktionerna ses därmed som sekundära omvandlingar av enklare, mera grundläggande (och muntligare) strukturer. Exempelvis ses passiv konstruktion som en omvandling av en ”underliggande” aktiv sats: *Var skall man lämna sin ansökan?* → *Var skall ansökan lämnas?* Relationen mellan begreppen ”transformation” och ”konstruktion” är alltså – så länge det gäller transformerade strukturer – den mellan process och produkt: en transformation resulterar i en konstruktion. Begreppet ”transformation” anknyter närmast till det som i översättningsteoretiska sammanhang förbinds med Eugene A. Nida (se Nida & Taber 1969), jfr kap. 12.1.1 nedan.

I Ekerot 2011 indelas svenska transformationer på formella och funktionella grunder i fem grupper:

- ORDFÖLJDSTRANSFORMATIONER, t.ex. flyttning av innehållsadverbial till mittfältet (2a) och postponering (2b):
 - (2) a. Han reste till Köpenhamn i *förra veckan* → Han reste *i förra veckan* till Köpenhamn.
b. Idag såg jag *en dam som var klädd i en vacker indisk sari* på gatan → Idag såg jag *en dam* på gatan *som var klädd i en vacker indisk sari*.
- SATSGRADSSÄNKNINGAR, t.ex. reduktion till infinitivfras (3a), reduktion till prepositionsfras (3b) och reduktion till förled (3c):
 - (3) a. Hon lovade *att hon skulle komma nästa dag* → Hon lovade *att komma nästa dag*.
b. flickor *som bor i Småland* → flickor *i Småland*
c. flickor *i Småland* → *Smålandsflickor*
- OMSKRIVNINGAR, t.ex. omskrivning till *ha*-konstruktion (4a), omskrivning till passiv konstruktion (4b), omskrivning till funktionsverbsförbindelse (4c) och omskrivning till inanimat agent (4d):
 - (4) a. *Hennes bil är på verkstad* → *Hon har bilen på verkstad*.
b. Man *sålde gården* i maj → *Gården såldes (blev såld)* i maj.
c. De *reste till Italien* → De *företog en resa till Italien*.
d. *Med denna artikel vill jag informera om ...* → *Denna artikel vill informera om ...*
- STRYKNINGSTRANSFORMATIONER, t.ex. strykning vid samordning (5a), strykning av *ha* i bisats (5b):
 - (5) a. Rosor är röda och violer *är blå* → Rosor är röda och violer *__ blå*
b. som jag *har sagt* → som jag *__ sagt*
- DUBBLERINGAR, t.ex. vänsterdislokation (6a), emfatisk dubblering (6b) och *så*-inskott (6c): → och *så*-konstruktion (6c):
 - (6) a. Gräset växer → Gräset *det* växer.
b. Hon har det inte lätt → Hon har det inte lätt *hon*.
c. Nu kommer julen → Nu *så* kommer julen.

Av dessa fem grupper är det de tre första (ordföljdstransformationer, satsgrads-sänkningar och omskrivningar) som upptar störst utrymme i konstruktionsbeskrivningarna i del II. Även en form av strykningstransformation behandlas ingående, nämligen strykning vid samordning, där strykningar (och icke-strykningar) av **gemensamma led** utnyttjas för att strukturera det formella skriftspråkets komplexa koordinationsfraser. Dubbleringar, som har sina främsta funktionella motiveringar i talat språk, behandlas inte alls.

2.1.4 Ett tillämpningsexempel

Transformationsperspektivet kan utnyttjas både för att beskriva hur komplexa meningar byggs upp (Nida & Taber 1969: *forward transformations*) och för att härleda färdiga komplexa meningars ”transformationshistorik” (Nida & Taber 1969: *back transformations*). Vidare kan det tillämpas både på översatta texters relation till källtexten (se kap. 12 nedan) och på textualiseringen i inhemska lagtexter (och andra formella texter) i relation till alternativa konstruktionsval (se kap. 11). Jag ska här demonstrera denna senare tillämpning på en passage i BRL. Exemplet är hämtat från 18 § i 7 kap. (”Bostadsrättshavarens rättigheter och skyldigheter”). I (7) återges dels paragrafinledningen (r. 1–3), dels en av de åtta punkter (punkt 8) som följer (r. 5–7):

- (7) 1 18 § Nyttjanderätten till en lägenhet som innehas med bostadsrätt och som tillträts är,
 2 med de begränsningar som följer av 19 och 20 §§, förverkad och föreningen således
 3 berättigad att säga upp bostadsrättshavaren till avflyttning,
 4 1. om [---]
 5 8. om lägenheten helt eller till väsentlig del används för näringsverksamhet eller
 6 därmed likartad verksamhet, vilken utgör eller i vilken till en inte oväsentlig del ingår
 7 brottsligt förfarande, eller för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

Jag börjar med att kommentera **paragrafinledningen**, och återkommer senare med punkt 8. Paragrafinledningen exemplifierar utnyttjandet av omorientering genom passivering (8), satsgradssänkning (9) och reduktion vid samordning (10):

• OMORIENTERING (”SUBJEKTSBYTE”) GENOM PASSIVERING:

(8)	Konstruktion	Transformationshärledning
a.	AGENTLÖS PERIFRASTISK PASSIV [Nyttjanderätten ... är förverkad	ngn_1 har förverkat nyttjanderätten ₂ → nyttjanderätten ₁ är förverkad
b.	AGENTLÖS S-PASSIV som innehas med bostadsrätt	ngn_1 innehar en lgh_2 med bostadsrätt → en lgh_1 innehas med bostadsrätt
c.	AGENTLÖS S-PASSIV och som (har) tillträts	ngn_1 har tillträtt en lgh_2 med bostadsrätt → en lgh med bostadsrätt ₁ har tillträts

• SATSGRADSSÄNKNING GENOM (a) NOMINALISERING OCH (b) REDUKTION TILL FÖRLED

(9)	Konstruktion	Transformationshärledning
a.	NOMINALISERING nyttjanderätten till en lgh	ngn har rätt att nyttja en lgh → rätten att nyttja en lgh
b.	SAMMANSÄTTNING nyttjanderätten	rätten att nyttja en lgh → nyttjanderätten till en lgh

• REDUKTION VID SAMORDNING

(10)	Konstruktion	Transformationshärledning
	SAMORDNINGSLED I HUVUDSATS: <i>och föreningen således berättigad att säga upp bostadsrättshavaren till avflyttning</i>	<i>och föreningen är således berättigad att säga upp ... → och föreningen således berättigad att ...</i>

Transformationsperspektivet utnyttjas (mer eller mindre uttalat) både i del II *Skriftspråkssyntax* och i del III *Skriftspråksgestaltning*. I del II bidrar det till att ge stadga åt den funktionella analysen av enskilda konstruktionsanvändningar i ett konkret satssammanhang, och i del III ligger det till grund för analysen av hur enskildheterna samspelar vid gestaltningen av helheten och av vilka generella överväganden och strategier som måste präglade en adekvat textualisering. Den viktigaste tillämpningen ligger i bägge fallen i möjligheten att på någorlunda fast grund lansera sådana alternativa textualiseringsmöjligheter som ger relief åt de autentiska språkproven ur lagtexter och EU-översättningar. Ett exempel är den inledande tematiserade nominalfrasen i paragrafinledningen i (7): *nyttjanderätten till en lägenhet som innehas med bostadsrätt och som tillträts*. Här vore det rent formellt möjligt att följa upp satsgradssänkningarna i (9) med ytterligare satsgradssänkningar:

nyttjanderätten för en lägenhet *som innehas med bostadsrätt* →
 nyttjanderätten för en lägenhet *med bostadsrätt* [REDUKTION TILL PREPOSITIONSFRAS] →
 nyttjanderätten för en *bostadsrättslägenhet* [REDUKTION TILL FÖRLED]

Slutresultatet skulle alltså bli *nyttjanderätten för en bostadsrättslägenhet som tillträts*. Denna kontrafaktiska transformationskedja kan här utnyttjas för att påvisa kvaliteter i BRL:s faktiska satsgradshantering. De tillkommande satsgrads-sänkningarna framstår nämligen, vad jag förstår, som olämpliga med hänsyn till de juridiska precisionskraven, eller – från grammatisk synpunkt – på grund av att distinktioner som uttrycks explicit i högre satsgrader tenderar att neutraliseras i lägre satsgrader (se kap. 7.3 nedan). Medan BRL:s faktiska formulering är tydlig med att ”nyttjanderätten” i den mening lagstiftaren avser är knuten till bostadsrättshavaren, så skulle alternativformuleringarna ovan (förstasteget eller bägge) kunna vara oklara i det fall det är en andrahandshyresgäst som misskött sig.

Ett exempel, där det verkligen föreligger ett realistiskt uttrycksalternativ, är den anförda **punkt 8** (r. 5–7) i ex. (7) – här återgiven som (11a). Jfr den alternativa utformningen i (11b):

- (11) a. 8. om lägenheten helt eller till väsentlig del används för näringsverksamhet eller därmed likartad verksamhet, ***vilken*** *utgör eller i vilken till en inte oväsentlig del ingår brottsligt förfarande, eller för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.*
- b. 8. om lägenheten helt eller till väsentlig del används för näringsverksamhet eller därmed likartad verksamhet, ***som*** *utgör eller till en inte oväsentlig del inbegriper brottsligt förfarande, eller om den används för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.*

De kursiverade passagera avser två samordnade relativsatser med ett gemensamt led (*brottsligt förfarande*). I (11b) demonstreras hur **samorientering** av de bägge relativsatserna mot ett gemensamt subjekt ("verksamheten") skulle resultera i en enklare och kanske mer lättillgänglig struktur. Samorienteringen medför här att det muntligare *som* kan användas i stället för *vilken*, och dessutom behöver relativpartikeln inte upprepas i den andra relativsatsen: *och ~~som~~ [...] inbegriper brottsligt förfarande*. Samorienteringen sker genom omorientering av den andra, prepositionsstyrda, relativsatsen, så att också den orienteras mot satssubjektet: *i vilken [...] ingår brottsligt förfarande* → *vilken [...] inbegriper brottsligt förfarande*. Vi noterar att omorienteringen inte, som de i (8) ovan, skett med syntaktiska medel (passiv), utan genom **lexikal omorientering**¹. Dvs. huvud verbet (*ingår*) byts ut mot ett som konstrueras med "rätt" subjekt: X_1 ***ingår i*** Y_2 → Y_1 ***inbegriper*** X_2 .

Ytterligare en alternativ uttrycksmöjlighet anmäler sig i det understrukna sistaledet i (11), där det inte är självklart att reduktionen vid samordning (*eller ~~om~~ ~~den används~~ för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning*) i (11a) verkligen är motiverad. Detta med hänsyn till det tunga relativsatskomplexet i det första koordinationsledet, som medför att läsbarheten möjligen skulle öka om den fullständiga satsen behölls.

Exemplet belyser på detta sätt hur man genom att laborera med olika transformationsalternativ kan komma närmare de generella överväganden som ligger under den aktuella lagtextens faktiska språkform.

2.2 Genre- och diskursperspektiv

2.2.1 Utgångspunkter

De svenska idéerna om muntlighet i lagspråk hade som framgått inte bara grammatiska aspekter, utan också vad jag i kap. 1.2.3 ovan kallat "ideologiska": De hade utvecklats inom ramen för en verksamhet som var språkpolitisk snarare än språkvetenskaplig; de hade djupa rötter i en specifikt svensk offentlig skrivkultur; klarspråk förknippades med demokrati och modernitet, och med det

¹ Om omorientering med syntaktiska och lexikala medel, se kap. 7.2 nedan.

goda samhällets omsorg om medborgarna; klarspråk var en källa till nationell stolthet och sågs som ett av många områden där Sverige låg i framkant och skulle kunna ”gå in och påverka”.

För analysarbetet i denna bok har det känts angeläget att vidga framställningens fokus och (a) integrera sådana ”klarspråksideologiska” aspekter som de berörda, samt (b) öka möjligheterna att i någon mån utveckla de professionella genre-mässiga aspekterna på lagspråksförenkling. För dessa syften kommer jag att anknyta till den typ av genreanalys (”genre as a conventionalized communicative event”) som utvecklats av John Swales i *Genre Analysis: English in academic and research settings* (1990) och som tillämpats på bland annat lagspråksförenklingens generella problem av Vijay Bhatia i *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings* (1993).

Min framställning kommer här att utgå från Swales och Bhatias genredefinitioner (Swales 1990:58, Bhatia 1993:16), där de för min analys centrala elementen är:

- (a) att en genre knyts till en (normalt) professionellt baserad diskursgemenskap,
- (b) att texter inom samma genre har ett gemensamt ”kommunikativt syfte” (eller ”some set of communicative purposes”) och
- (c) att en genre omfattas av normer för textmönster, språk och stil som kan relateras både till det kommunikativa syftet och till de verksamhetsbaserade värderingar som vidmakthålls av diskursgemenskapen.

Trots att Swales och Bhatias genredefinitioner anknyter nära till varandra kan man skönja en skillnad i inriktning. Denna består i att Swales betonar de ”sociala” aspekterna på språkkonventionerna inom en genre (t.ex. genretillägnet som en socialisationsprocess), medan Bhatia betonar (vad jag här kommer att beskriva som) de ”funktionella”, dvs. den konventionaliserade språkliga kodens ändamålsenlighet i förhållande till den professionella verksamheten och det kommunikativa syftet.² Min anknytning till både Swales och Bhatias arbeten innebär därför att det blir möjligt att fånga två olika men relaterade aspekter på de studerade textmaterialen.

Dels kan den grundläggande funktionella grammatiska analysen tillföras genreaspekter genom anknytningen till Bhatia. Dels blir det genom anknytningen till Swales möjligt att ta upp frågor om språkriktighet och stil, två viktiga aspekter på EU-texternas språkform som spelade en underordnad roll i den inhemska svenska klarspråksdiskussionen under åren kring millennieskiftet. Swales genreanalys möjliggör här en vidgning av perspektiven på i synnerhet EU-texterna till att omfatta inte bara dessas ”begrifflighet” (den dominerande synpunkten i de svenska klarspråksreaktionerna) utan också deras socioretoriska aspekter, alltså faktorer som tyngd och trovärdighet. En annan frågeställning som behandlas av

² Om skillnaderna mellan Swales och Bhatias genredefinitioner, se Bhatia 1993:15f.

Swales och som aktualiseras av de svenska lagspråksanvisningarna är frågorna om hur den faktiska språkformen i texter tillhöriga en viss genre (här: lagtexter) förhåller sig till den språkform som föreskrivs i manualer och handböcker.

2.2.2 Genreaspekter

Bhatias genreanalys är intressant när det gäller de generella begränsningarna på möjligheterna till klarspråk (*plain language*) vid lagspråksförenkling. Dessa begränsningar består enligt Bhatia i ett krav på **genremässig integritet** (*generic integrity*) som följer av lagtexters kommunikativa syfte. I kapitlet "Generic integrity and language reform" (s. 207–231) utvecklar han en distinktion mellan å ena sidan **esification** – där tillgängliggörandet för fler användare slår vakt om lagtexternas genremässiga integritet – och å andra sidan **simplification**, som gör våld på denna, men som kan utnyttjas till exempel i populärsammanfattningar för en bredare allmänhet.³

Av intresse för bokens funktionellt-grammatiska analys av muntlighet och skriftlighet i lagtexter och EU-översättningar är också Bhatias beskrivning av lagtexters **kognitiva struktur** (*cognitive structuring*), där analysen av de diskursiva dragen (den kognitiva strukturen) ses som nära kopplad till dominerande syntaktiska drag som de följande: (1) långa meningar; (2) nominal stil; (3) flerordsprepositioner som *for the purpose of*, *with respect to*; (4) tunga nominala samordningar med *and* eller *or* ("binominal and multinominal expressions"); (5) inledande fallbeskrivning; (6) inskott i satser och fraser ("syntactic discontinuities"), se Bhatia 1993: 105–113.

Beskrivningen av lagtexters kognitiva struktur anknyter till Swales (1990:140ff.) **move analysis**, som går ut på att en prototypisk text tillhörig en specifik genre förväntas vara organiserad i ett antal identifierbara komponenter – "drag" – på ett sätt som återspeglar textens kommunikativa syfte.⁴ Enligt Bhatias beskrivning (s. 113ff.) skiljer sig lagtexter från andra genrer genom att de ingående dragen inte är sekventiellt ordnade. Lagtexterna karakteriseras i stället en "tudelad interaktiv kognitiv struktur" knuten till den enskilda lagbestämmelsen och till samspelet där mellan å ena sidan "the main provisionary clause" – vad man kanske skulle kunna kalla bestämmelsens "skelett" – och å andra sidan de "bestämningar" (*qualifications*) som måste sättas in på strategiska punkter för att avgränsa och precisera denna alltför generella utsaga i enlighet med genrens kommunikativa syfte, som i detta sammanhang skulle kunna sammanfattas med Bhatias (1993:103) pugilistiska metafor: "to box the reader firmly into the corner".

³ JämO:s förslag (cit. 6 i kap. 1.2.2 ovan) om populäröversättningar vid sidan av juridiskt hållbara översättningar kan i detta sammanhang ses som ett krav på att undvika "simplification" i översatta rättsakter och domar.

⁴ Den mest bekanta tillämpningen är Swales CARS-modell ("Create a Research Space") för inledningen till (anglo-amerikanska) vetenskapliga artiklar, som förväntas innehålla dragen (1) *Establishing a territory* (2) *Establishing a niche*; (3) *Occupying the niche*. Se Swales 1990: 140ff.

Bhatia illustrerar (s. 115f.) den interaktiva kognitiva strukturen med ett exempel ur *The British Housing Act* från 1980. I vänsterspalten i (12) nedan återges ”the main provisional clause”, och i högerspalten interagerande ”bestämningar”, som är av tre slag: *preparatory qualifications* (fallbeskrivningar) [1]; *operational qualifications* [2, 3, 4]; och *referential qualifications* [5]:

(12) PROVISIONARY CLAUSE	QUALIFICATIONS
the Chief Land Registrar shall supply him with an office copy of any document required by the Secretary of State and shall allow any person authorised by the Secretary of State to inspect and make copies of and extracts from any register or document which is in the custody of the Chief Land Registrar and relates to the dwelling-house.	[1] Where the dwelling-house with respect to which the right to buy is exercised is a registered land, [2] if so requested by the Secretary of State, [3] (on payment of the appropriate fee) [4] for the purpose of executing a vesting order with respect to the dwelling-house [5] (notwithstanding section 112 of the Land Registration Act 1925)

Bhatias sammankoppling av syntaktisk och ”diskursiv” struktur består här i att draget *provisionary clause* förbinds med huvudsatsens grundstruktur (*main clause*) och draget *qualifications* med syntaktisk underordning, i typfallet i form av inskott (*syntactic discontinuities*) av olika slag.⁵

Bhatias analys, som i första hand handlar om de professionella uttrycksbehoven, ger på detta sätt stöd för att hanteringen av vad jag i denna bok kallar **den komplexa innehållsstrukturen** – i transformationsperspektiv: de många underliggande predikationer som måste organiseras inom ramen för den enskilda lagbestämmelsen – är en central aspekt på lagskrivandet. Man noterar att Bhatias betoning av *syntactic discontinuities* som direkt kopplade till genrens uttrycksbehov ger stöd för att bruket av **mittfälsadverbial** kan ha specifika genremässiga

⁵ Följande citat (Bhatia 1993: 105), med hänvisning till en tidigare artikel av honom själv och Swales, ger ytterligare belysning av den koppling mellan syntaktisk och diskursiv struktur som enligt honom präglar lagspråksgenren:

It has been claimed (Swales and Bhatia, 1983) that syntactic and discursive features of legislative writing are, in various ways, interconnected, in the sense that the apparent legal requirement of expressing something by means of nominal expressions with a variety of qualifications would bring in syntactic discontinuities, thus making the discursive structure of the sentence not only complex but compound as well.

förutsättningar i svenska lagtexter. Denna skriftliga konstruktionstyp har tidigare exemplifierats med (1g) i kap. 1.2.1 ovan, här återgivet som (13):

- (13) Bostadsrättsföreningar är dock inte skyldiga att, *utom i fall som avses i 8 kap. 6 § nämnda lag*, utse auktoriserad revisor.

I *Myndigheternas föreskrifter* 7.4.5 varnas uttryckligen – under rubriken ”Låt huvudsatsens delar stå nära varandra” – för bruket av mittfältsadverbial och andra s.k. **klyvningar** av satsens centrala delar. Vi noterar dock att mittfältspositionen i svenska lagbestämmelser är en naturlig position för att – som i (13) – placera adverbiala ”bestämningar” i Bhatias mening. Om vi återvänder till den ovan (i 2.1.4) analyserade BRL-passagen (7) – här upprepad som (14) – så ser vi att denna innehåller inte mindre än tre satser med mittfältsadverbial (kursiverade), som alla fungerar som *qualifications* i Bhatias mening:

- (14) 1 Nyttjanderätten till en lägenhet som innehas med bostadsrätt och som tillträtts är, *med*
2 *de begränsningar som följer av 19 och 20 §§*, förverkad och föreningen således
3 berättigad att säga upp bostadsrättshavaren till avflyttning,
4 1. [---]
5 8. om lägenheten *helt eller till väsentlig del* används för näringsverksamhet eller
6 därmed likartad verksamhet, vilken utgör eller i vilken *till en inte oväsentlig del* ingår
7 brottsligt förfarande, eller för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

Exemplet demonstrerar hur mittfältspositionen är en naturlig plats för denna typ av *qualifications*, en position som dessutom ofta (som här) är den enda tillgängliga.

2.2.3 Diskursaspekter

Genom att utgångspunkten för både Swales och Bhatias genreanalyser är att genrerna knyts till en **diskursgemenskap** – i typfallet en professionell social gruppering⁶ som ”äger” en eller flera genrer – kan de bägge arbetena utnyttjas också för diskursanalys. En viktig utgångspunkt är här Bhatias analys (kapitel 7 ”Generic integrity and language reform”) av lagspråksförenklings problem. Dessa beskrivs som en konflikt mellan å ena sidan ”the reformists seeking far-reaching changes in the direction of the use of plain English in legislative and other public documents” och å andra sidan “the members of the professional community, claiming that the present degree of complexity is a necessary evil for the sake of clarity, precision, unambiguity and certainty of legal effect”. Jag kommer i det fortsatta att referera till denna konflikt som en konflikt mellan **klarspråksdiskursen** och **den professionella juridiska diskursen**.

⁶ Termen *Discourse Community* har enligt Swales (1990:23–24) skapats i analogi med Hymes term *Speech Community*.

Också det svenska lagspråksförenklingsarbetet (och klarspråksarbetet med andra juridiska genrer) präglades av en sådan motsättning. Detta gäller till exempel synen på lagspråkets genremässiga status, synen på lagspråk som fackspråk samt synen på förhållandet enkelhet/precision och de därmed avhängiga problemen kring läsaranpassningen.

Motsättningen mellan klarspråksdiskursen och den professionella juridiska diskursen återspeglas i att texter som utformats av representanter för bägge diskurserna kan få en lätt dialogisk karaktär när övergripande språknormer för juridiska texter ska jämkas samman. Ett exempel från förordet till Domstolsverkets publikation *Språk och struktur i domar och beslut* (1999:7):

- (15) Med kravet att domstolarnas avgöranden skall kunna förstås av dem som berörs måste gamla skrivregler och standardmallar ses över. Det man skriver måste ständigt prövas mot måttstocken om det kan förstås av mottagaren. Den enhetlighet denna skrift vill bidra till i form av t.ex. ett enkelt och begripligt språk hindrar naturligtvis inte variation i skrivandet beroende på syften med texten och olika läsares förutsättningar.

Med dialogen explicitgjord:

- (15^{*)} KLARSPRÅKSFÖRETRÄDAREN: ”Med kravet att domstolarnas avgöranden skall kunna förstås av dem som berörs måste gamla skrivregler och standardmallar ses över. Det man skriver måste ständigt prövas mot måttstocken om det kan förstås av mottagaren.”

JURISTEN: ”Den enhetlighet denna skrift vill bidra till i form av t.ex. ett enkelt och begripligt språk hindrar naturligtvis inte variation i skrivandet beroende på syftet med texten och olika läsares förutsättningar.”

Här skulle man kunna se juristens inlägg som ett försiktigt påpekande om att den språkliga gestaltningen av domar – liksom av lagar och andra författningar – ingår i en professionell juridisk diskurs där rent lingvistiska läsbarhetssynpunkter måste vägas mot verksamhetens syfte och texternas professionella funktion.

Så långt om Bhatia. Anknytningen till Swales består i att ”den svenska klarspråksdiskursen” och ”den professionella juridiska diskursen” kommer att ses som knutna till två sociokulturellt definierade diskursgemenskaper. De svenska klarspråksidéerna kan på detta sätt knytas till en distinkt professionell social gruppering baserad på bestämda gemensamma mål, där centralgestalterna (”expert members of the parent discourse community”) definierar och vidmakthåller diskursens ”verklighetsuppfattning”, värderingar och handlingsinriktning, liksom de acceptansnormer som gäller för de genrer som ”ägs” av diskursgemenskapen.⁷

En diskurs, så som begreppet kommer att användas i det följande, är alltså det ”idéinnehåll” (i vid mening) som en diskursgemenskap samlas kring och driver. Eftersom min analys av motsättningen mellan den svenska klarspråksdiskursen

⁷ Jfr Ledin 2001:14 som betonar att Swales lanserat begreppet ”diskursgemenskap” för att förklara hur genrekonventioner signalerar de sociala värden och ideologier som finns inom en social gemenskap.

och den professionella juridiska diskursen – liksom jämförelsen mellan den svenska klarspråksdiskursen och andra klarspråksdiskurser – i första hand handlar om detta idéinnehåll (så som det framträder i olika publikationer som kan knytas till respektive diskursgemenskap) snarare än om ”aktörerna”, talar jag normalt i det följande om ”diskurser” – inte om ”diskursgemenskaper”.

Utnyttjandet av en Swalesinspirerad diskursanalys som går förbi det till synes självklara och försöker frilägga de underliggande ”ideologiska” motsättningarna mellan olika diskurser har varit en viktig infallsvinkel framför allt i del I *Klarspråksanvisningar och klarspråksdiskurser*, där de svenska idéerna om muntlighet i lagtexter kontrasteras mot de klarspråksidéer som kommer till uttryck i olika EU-publikationer. Och i hela boken är den grundläggande motsättningen mellan den svenska klarspråksdiskursen och den professionella juridiska diskursen en viktig aspekt på den analys av muntlighetens begränsningar och skriftlighetens möjligheter vid lagspråksförenkling som är bokens huvudtema.

DEL I:
KLARSPRÅKSANVISNINGAR OCH
KLARSPRÅKSDISKURSER

3. Den svenska klarspråksdiskursen

I detta kapitel sker en kritisk analys av de svenska idéerna om muntlighet i lagspråk. Analysarbetet avser frågorna om dessa idéers relevans som grammatisk-stilistisk grund för det moderniserade inhemska lagspråket, och därmed också för översättning av EU-rättsakter och -domar. I de fyra huvudavsnitten behandlas:

- de svenska klarspråksidéernas empiriska förankring i millennieskiftets moderniserade lagspråk (3.1 *Begreppet ”ett klart och enkelt språk”*);
- deras framväxt ur de äldre anvisningarna i *Språket i lagar och andra författningar* 1967 och *Några riktlinjer för författningsspråket* 1979 (3.2 *Lagspråksanvisningarnas historiska rötter*);
- deras genremässiga förankring (3.3 *Målkonflikt i det svenska lagspråksförenklingsarbetet*),
- deras adekvans som grammatisk-stilistisk grund för översättning av EU-rättsakter och -domar (3.4 *Den svenska klarspråksdiskursen och EU-texterna*).

3.1 Begreppet ”ett klart och enkelt språk”

Lagspråksanvisningarnas krav på lexikogrammatisk muntlighet som grund för språkformen i millennieskiftets lagtexter sammanfattades ofta som ett krav på **ett klart och enkelt språk**. Detta är också huvudrubriken till *Myndigheternas föreskrifter* avsnitt 7.4, den del av skriften som innehåller de centrala grammatisk-stilistiska anvisningarna.

Begreppet återkommer i broschyren *Begriplighet på hög nivå – regeringen främjar klarspråk* (2002 o. sen.), som på fyra sidor beskriver ”den svenska modellen för begripliga lagtexter” med fokus på språkexperternas arbete i Klarspraksgruppen och i andra sammanhang.¹ Skriften betonar de demokratiska aspekterna på lagspråksförenklingsarbetet och det nära sambandet med klarspraksarbetet på myndigheterna. Lagspråket omfattas, påpekar man, av samma demokratiska krav på tillgänglighet som det vanliga myndighetsspråket:

- (1) Lagar och andra författningar bör naturligtvis uppfylla samma krav på läsbarhet som ställs på andra typer av texter: de ska vara överskådliga, lätta att hitta i, ha en ändamålsenlig disposition, och de ska skrivas på ett klart och begripligt språk. (s. 2)

¹ Detta policydokument låg kvar på regeringens klarspråksidor under många år (åtminstone fram till 2009), med i vårt sammanhang oväsentliga ändringar efter regeringsskiftet 2006, då Beatrice Ask liksom tidigare Thomas Bodström ställde sig bakom de demokratiska kraven på ett klart och enkelt lagspråk.

Under rubriken ”Hur utformas en modern svensk lag?” beskrivs (s. 2) både de klarspråksstrategier som utnyttjas på mera global nivå, alltså olika *easification strategies* (kap. 1.1 ovan), och den konkreta grammatisk-stilistiska språkformen. På den senare punkten ges följande beskrivning av det moderniserade lagspråket:

(2) *Klart och enkelt språk*

Meningsbyggnaden ska vara enkel och meningens subjekt, verb och objekt placeras så nära varandra som möjligt. Punktlistor är praktiska, t.ex. när olika villkor räknas upp. Passiva verbformer används bara om man inte vet vem som ska utföra handlingen eller om detta är oviktigt i sammanhanget. Föräldrade och vilseledande ord och uttryck används inte. *Svarta listan*, som ger exempel på ord och fraser som kan ersättas i författningsspråket, hjälper skribenterna att hitta motsvarigheten till ett svårbegripligt uttryck.

Citatet för in på frågorna om lagspråksanvisningarnas empiriska förankring. Beskrivningen ger knappast någon korrekt bild av den faktiska språkformen i millennieskiftets inhemska lagar. Snarare frammanas klarspråksvisionen om ett lagspråk baserat på muntlighet och ledigt språkbruk. Jag ska här kommentera de två centrala muntlighetsstrategier som tas upp (utöver referensen till Svarta listan), dels strategin att hålla samman satsens centrala delar, dels strategin att minimera bruket av passiv konstruktion.

Den förra strategin handlar i lagspråksanvisningarna mycket om att undvika s.k. **klyvningar** (*Myndigheternas föreskrifter* 7.4.5), inte minst i form av tunga **mittfälsadverbial**². MF demonstrerar här under rubriken ”Låt huvudsatsens delar stå nära varandra” hur detta kan ske genom enkla flyttningar (till muntligare satspositioner) av de (av mig) markerade två tunga adverbialen i *Skriv inte*-exemplet i (3):

(3)	SKRIV INTE	SKRIV HELLRE
MF 7.4.5	Inskrivningsskyldiga och värnpliktiga har [1] <i>vid fri resa som avses i 17–19 §§ värnpliktsförmånsförordningen (1976: 1008)</i> , [2] <i>om restiden från eller till bostadsorten överstiger 15 timmar</i> , rätt till måltidsersättning.	[1] <i>Vid fria resor enligt 17–19 §§ värnpliktsförmånsförordningen (1976: 1008)</i> har inskrivningsskyldiga och värnpliktiga rätt till måltidsersättning, [2] <i>om restiden från eller till bostadsorten överstiger 15 timmar</i> .

Sådana tekniker är dock ofta, av olika skäl (se kap. 8.1.4 nedan), blockerade i millennieskiftets lagtexter. Placeringen av tunga adverbial i mittfältet är här en integrerad och välfungerade teknik för att hantera den grammatiska komplexitet som på ett generellt plan skiljer – och måste skilja – också ett modernt förenklat lagspråk från språket på myndigheterna. BRL-meningarna i (4) nedan exemplifierar sådana tunga och i sitt sammanhang välfungerande mittfälsadverbial i (a) **huvudsats** (klyvning av förbindelsen hjälpverb – huvudverb), (b) **bisats**

² Om mittfälsadverbialens funktioner i lagspråk: Jfr analysen av ex. (13) – (14) i kap. 2.2.2 ovan.

(klyvning av förbindelsen subjekt – finit verb) och (c) **infinitivfras** (klyvning av infinitivmärke och infinitiv).³

- (4) a. Föreningen får **också efter det att den förvärvat huset** vägra en hyresgäst inträde i föreningen, om
1. denne inte var hyresgäst i huset när bostadsrättsföreningen förvärvade det, eller
 2. hyresgästen ansökt om medlemskap i föreningen senare än ett år efter föreningens förvärv av huset.
- b. Vad som sägs i första stycket gäller inte om bostadsrättshavaren, **genom att vid upprepade tillfällen inte betala årsavgiften inom den tid som anges i 18 § 1 a**, har åsidosatt sina förpliktelser i så hög grad att han eller hon skäligen inte bör få behålla lägenheten.
- c. Om en bostadsrätt övergått genom bodelning, arv, testamente, bolagsskifte eller liknande förvärv och förvärvaren inte antagits till medlem, får föreningen uppmana förvärvaren att **inom sex månader från uppmaningen eller den längre tid som kan vara bestämd i stadgarna** visa att någon som inte får vägras inträde i föreningen har förvärvat bostadsrätten och sökt medlemskap.

Exemplen visar mittfälsadverbialens kapacitet att bidra till en välfungerande strukturering av det komplexa innehållet i en lagbestämmelse även när de adverbiala bestämningarna av tydlighetskäl måste vara så utförliga som här.

Mittfälsadverbialen för också in på en annan aspekt på språkformen i moderniserade lagtexter, nämligen de skriftliga **förtätningstekniker**⁴ som präglar framställningssättet och som bidrar till ökad läsbarhet genom en enklare meningsbyggnad. Man noterar här att samtidigt som mittfälspositionen tillåter de utförliga referenser och beskrivningar som exemplifierats i (4), så finns det en påfallande strävan i millennieskiftets lagtexter att göra mittfälsadverbialen så korta som möjligt, gärna genom **nominaliseringar** som den i (5) nedan (fetstil). Också detta exempel är från BRL.

- (5) Länsstyrelsen skall **på begäran av föreningen** återställa säkerheten *efter det att bostadsrätterna upplåtits eller mottagna förskott har återbetalats*.

Den förhållandevis enkla och lättillgängliga meningsbyggnaden i (5) handlar dock inte om muntliga förenklingstekniker. Snarare sammanhänger den med det formella skriftspråkets generella krav på **koncentration och relevans**, en av huvudpunkterna i min analys i det följande av förutsättningarna för goda inhemska lagtexter och översatta EU-rättsakter.⁵ Grundstrategin är här att ge all information som är relevant i sammanhanget, men bara den. Denna relevansprincip tillämpas både vid gestaltningen av de tunga och informativa mittfäls-

³ Föreskrifterna i MF 7.4.5 omfattar – trots rubriken – inte bara ordföljden i huvudsats; också ”klyvningar” mellan *att* och infinitiven presenteras som exempel på ”onaturlig” ordföljd. Att också tunga mittfälsadverbial i bisats ses som klarspråks hinder framgår i många sammanhang.

⁴ Om det formella skriftspråkets förtättningsmekanismer se kap. 7.5 nedan.

⁵ Se särskilt kap. 6.1.3 och 10.1.4 nedan.

adverbialen i (4) och vid gestaltningen av de koncisare och mindre informativa adverbialen i fall som (5).

Samma skriftliga relevansprincip motiverar också de bägge användningarna av agentlös **passiv** i det kursiverade bisatskomplexet i (5), där övergång till en mer utrymmeskrävande aktiv konstruktion inte skulle tillföra någon information som inte redan finns med i sammanhanget.

Vi är därmed inne på passiv. Beskrivningen i *Begriplighet på hög nivå* går ut på att denna skriftliga konstruktion ”bara” används under speciella betingelser i ett modernt lagspråk. Innebörden av denna generalisering tycks vara att **agentlös** passivkonstruktion – till skillnad från agentpassiv – undantagsvis kan vara motiverat i lagspråk. Och framför allt hävdar man att passiv konstruktion används sparsamt – och bör användas sparsamt – i millennieskiftets moderniserade lagspråk.

Att passiv konstruktion i själva verket var ett centralt grammatiskt uttrycksmedel i dessa sammanhang framgår av siffrorna i tabellen i (6) nedan. Den innehåller uppgifter om andelen passivkonstruktioner i ett material ur de två lagtexter som i denna bok får representera det dåtida moderniserade lagspråket: bostadsrättslagen (BRL) och personuppgiftslagen (PUL).⁶ Tabelluppgifterna avser andelen verbfraser (i huvudsatser, bisatser och infinitivfraser) med passiv konstruktion, dvs. med antingen s-passiv (*den som berörs av beslutet*) eller perifrastisk passiv (*i vilka fall behandling av personuppgifter är tillåten*):

(6)

	ANTAL EXEMPEL	ANTAL PASSIVER	Därav s-passiv	Antal agent- passiver
BRL	399	145 (36 %)	125 (86 %)	11 (8 %)
PUL	526	213 (40 %)	185 (90 %)	9 (4 %)

Beräkningarna indikerar alltså att betydligt mer än en tredjedel av alla verbfraser i de aktuella lagarna har passiv diates, en hög siffra. Som kommer att visas i det följande (se särskilt kap. 9.1.10 nedan) är passiv konstruktion ett oundgängligt uttrycksmedel i lagtexter, ett förhållande som kan knytas både till genrekraven på koncentration och relevans och till kraven på den tematiska organisationen (kap. 7.8.3 nedan) av syntaktiskt komplexa lagbestämmelser.

Exemplet passiv ger ytterligare stöd för att kraven på ”ett klart och enkelt språk”, så som begreppet används i lagspråksanvisningarna, saknar empirisk förankring i millennieskiftets moderniserade lagtexter. I avsnitt 3.3 nedan (”Målkonflikt i det svenska lagspråksförenklingsarbetet”) visas att kraven i *Begriplighet på hög nivå* på undvikande av passiv i lagtexter – så som de formuleras i cit. (2) ovan – sannolikt går tillbaka på motsvarande krav på det

⁶ Siffrorna avser hela PUL (4554 ord) och delar av BRL (sammanlagt 3740 ord, dvs. ca 29 % av den totala textmassan). Meningar som avslutas med numererade punkter har uteslutits ur materialet.

vanliga myndighetspråket, alltså ett extremt uttryck för föreställningen att det inte behövs något särskilt språk för att skriva lagar.⁷

Begreppet ”ett klart och enkelt språk” framstår på detta sätt som en för det politiska språket typisk **övertalningsdefinition** (Naess 1966). Det refererar i sig till en allmänt omfattad värdering (kravet på ett begripligt och rimligt lättillgängligt lagspråk), men omdefinieras i den språkpolitiska diskursen och ges en specifikare innebörd, där ”klarhet” och ”enkelhet” i lagtexter förbinds med muntlighet och ledigt språkbruk. Min kritik i det fortsatta gäller denna specifika innebörd, som jag menar kan ifrågasättas både från empirisk och genreteoretisk synpunkt och med hänsyn till de faktiska konsekvenserna för hur problemen kring de tidiga svenska EU-texterna kom att definieras och hanteras.

3.2 Lagspråksanvisningarnas historiska rötter

3.2.1 Bakgrund

Millennieskiftets idéer om ett klart och enkelt lagspråk baserat på lexiko-grammatisk muntlighet hade sina rötter i mer än trettio års målmedvetet och framgångsrikt språkpolitiskt arbete med att förenkla både lagspråket och hela den offentliga svenskan. I ett historiskt perspektiv framstår idéerna om ett klart och enkelt lagspråk som resultatet av en **renodlingsprocess** som utgick från det program för reformering av författningsspråket som presenterades i *Språket i lagar och andra författningar* (1967) – fortsättningsvis SIL – och i uppföljaren *Några riktlinjer för författningsspråket* (1979). Denna renodlingsprocess innebar att kraven på muntlighet skärptes, samtidigt som lagspråkets genreaspekter nedtonades.

3.2.2 De äldre lagspråksanvisningarna

Det program för ett moderniserat lagspråk som lanserades i *Språket i lagar och andra författningar* var radikalt, men samtidigt – som det visat sig – realistiskt. Syftet beskrivs av en av de bägge upphovsmännen – Bertil Molde – som ”det första verkligt systematiska försöket i Sverige att dirigera en hel språkgenre”, ett arbete som utgått från ”kravet på absolut hänsyn till och respekt för det innehåll

⁷ De svenska lagspråksanvisningarnas överdrivna föreställningar om muntlighetens möjligheter i lagspråk togs upp i min artikel ”EU-översättning och lagspråksförenkling” (Ekerot 2003a, även publicerad som Ekerot 2001), ett föredrag vid en klarspråkskonferens i Esbo 2000 arrangerad av Nordiska språkrådet. Huvudtemat i artikeln var – alldeles som i denna bok – behovet av skriftlighet vid EU-översättning. Artikeln betonar att en skriftlig grundstrategi för översättningsarbetet hade faktiskt stöd i det inhemska lagspråk som klarspråksföreträdarna ville slå vakt om. Artikeln pekar dels på passivkonstruktionens centrala ställning i inhemskt lagspråk (och *man*-konstruktionens motsvarande marginella status), dels på det moderna förenklade lagspråkets i grunden skriftliga karaktär.

som skall ges språkligt uttryck” (Molde 1970:22). Man kan hävda att idéerna i SIL i mycket förverkligats i millennieskiftets inhemska lagspråk, som radikalt avviker från den traditionella lagstil skriften vänder sig mot.

Grundstrategin var att anpassa lagspråket – med dess starka inslag av traditionell kanslistil (ett ”mångordigt, tillkrånglat och onödigt abstrakt språk”) – till den moderna **sakprosa** som vuxit fram inte minst genom påverkan från pressens språk. Lexikogrammatisk muntlighet spelade en viktig roll i SIL:s program för lagspråksförenkling genom att den teoretiska utgångspunkten var det ömsesidiga närmande mellan tal och skrift som präglade den allmänna språk- och stilutvecklingen under 1900-talet (Molde 1970:16ff). SIL förespråkade generellt prioritering av det muntligare av två uttrycksalternativ så länge detta var naturligt. Rekommendationerna är dock långt mer försiktiga än millennieskiftets lagspråksanvisningar. Detta återspeglas i de många förbehållen om fall där det skriftligare uttrycksalternativet är att föredra, jfr min sammanfattande uppställning nedan. I vänsterspalten ges SIL:s huvudregel och i högerspalten de tillfogade reservationerna:

(7) a. **Relativpronomen: som/vilken:**

Som relativpronomen används i regel *som*.

– När tydligheten kräver det bör dock *vilken* (*vilket, vilka*) användas.

b. **Samordning: och/samt**

Konjunktionen *samt* bör i regel inte användas för att binda samman två satser eller satsdelar.

– *Samt* bör användas främst när *och* inte är tydligt nog, t.ex. när man vill samordna två led i en sats av vilka åtminstone det ena innehåller ordet *och*: "I Vänern, Vättern och Hjälmmaren samt i Storsjön i Jämtland", "10 § 1 mom. samt 12 och 14 §§".

c. **Framförställd attr. satsförkortning:**

Attributiva particip som är försedda med bestämningar (prepositionsuttryck eller objekt) bör undvikas och ersättas med relativsatser o.d.

– Särskilt gäller detta sådana participformer som sällan brukas attributivt i nutida sakprosa.
– Ibland kan dock uttryck med attributiva particip vara lämpliga, t.ex. om meningen redan innehåller en eller flera relativsatser, eller om andra bestämningar följer där bisatsen skulle ha satts in.

d. **Substantivsjuka**

Substantivsjukan är ett välkänt stildrag i kanslispråket och förekommer tyvärr ofta även i lagtext. [...] I det följande ges dels ett antal formuleringar som i allmänhet kan ersättas med de enkla, aktiva verb som står i högerspalten, dels några andra exempel på hur man kan undvika onödiga, abstrakta substantivkonstruktioner.

– I vissa fall är givetvis konstruktioner med verb och verbalsubstantiv berättigade, t.ex. i uttryck som "sedan ärendet tagits upp till behandling" när detta uttryck används med annan temporal innebörd än "sedan ärendet behandlats".

Exemplifieringen till (7d) innehåller ”Skriv inte”-exempel som *avlägga besök hos, draga en kostnad av* (”Skriv hellre *besöka, kosta*”).

En särskild kvalitet i SIL, som demonstreras både i sammanställningen i (7) och i många andra sammanhang, är precisionen i de grammatiska beskrivningarna, och likaså beskrivningarnas adekvans för det program för ett förnyat lagspråk man vill genomföra. Exempelvis beskriver (7b) huvudprincipen för fördelningen mellan *och* och *samt* i det reformerade lagspråket i BRL, jfr kap. 11.2.6 nedan. Och den andra reservationen i (7c) representerar ett fall som också tas upp i de svenska EU-institutionernas *Att översätta EU-rättsakter* (2007), se kap. 4.2 nedan.

De många konkreta grammatisk-stilistiska förenklingstekniker som utvecklas efterhand i SIL syftar till ökad klarhet och läsbarhet genom logisk innehållsstrukturering, och då i enlighet med genrens uttrycksbehov, eller som Molde (1970:22) uttrycker det: ”kravet på absolut hänsyn till och respekt för det innehåll som skall ges språkligt uttryck”. Ett exempel på detta fokus på hanteringen av genrens specifika uttrycksbehov är rekommendationerna (s. 27f.) om tydliggörandet av huruvida de ”villkor” som är förbundna med en lagbestämmelse är av samma ”valör” eller inte. I det förra fallet är huvudprincipen att ge språkligt uttryck åt samhörigheten mellan innehållsleden, till exempel mellan de båda konditionala bisatserna i följande exempel (mina bokstavsmarkeringar och kursiveringar):

(8)	[Skriv inte:] [a] <i>Har utlänningskommissionen i enlighet med vad i första stycket sägs sökt samråd med arbetsmarknadsstyrelsen, skall styrelsen [b] om ärendet är av principiell betydelse eller eljest av större vikt bereda sammanslutningar av arbetsgivare och arbetstagare inom det verksamhetsområde tillståndet avser tillfälle att uttala sig.</i>	[Skriv hellre:] [a] <i>Har utlänningskommissionen sökt samråd med arbetsmarknadsstyrelsen enligt första stycket och [b] är ärendet av principiell betydelse eller eljest av större vikt skall styrelsen ge sammanslutningar av arbetsgivare och arbetstagare inom det verksamhetsområde tillståndet avser tillfälle att uttala sig.</i>

Exemplet demonstrerar den kombination av muntliga förenklingstekniker och traditionellt skriftspråkliga tydlighetstekniker som präglar de enskilda anvisningarna i SIL. Å ena sidan förenklas meningsbyggnaden genom att den ”inskjutna” bisatsen [b] flyttas bort från mittfältpositionen, så att meningens grundstruktur framträder klarare – å andra sidan ges formellt uttryck åt de bägge konditionalsatsernas likvärdighet genom samordning och symmetrisk gestaltning (två s.k. frågeformade konditionalsatser). (I det motsatta fallet – där villkorssatserna har olika ”valör” – förordas på motsvarande sätt tydlig formell differentiering av de bägge innehållsleden, alltså tillämpning av den s.k. negativa symmetriregeln.)

Anvisningarna är på detta sätt genuint förankrade i en traditionella skriftspråksnorm som uttryckligen – se inledningen till SIL – förbinds med Erik Wellander. Exempelvis innehåller avsnittet om ”svävande syftning” (s. 33f.) en utredning av

subjektsregeln. Även avsnittet ”Upprepning och variation” (s. 37–39) anknyter till dennes framställning genom att betona den exakta upprepningens strukturerande funktioner i författningsspråk. Och många av de tekniker som utvecklas för att öka lagtexternas läsbarhet bygger – som i (8) – på olika tillämpningar av den klassiska **symmetriregeln**, alltså regeln att led som svarar mot varandra bör ha likartad form.

3.2.3 Aspekter på renodlingsprocessen

Den renodling av vissa aspekter i de äldre anvisningarna som präglade millennieskiftets lagspråksanvisningar handlade dels om radikalare krav på muntlig enkelhet, dels om nedtoning av genreaspekterna och lagspråkets speciella uttrycksbehov. Följande tre delaspekter på renodlingsprocessen framstår som särskilt viktiga:

1. Strukna förbehåll. De förbehåll mot utnyttjande av muntliga konstruktionsval som exemplifierats i uppställningen i (7) återkommer inte i *Myndigheternas föreskrifter* och *Myndigheternas skrivregler*. De grammatiska beskrivningarna blir därigenom mindre differentierade och alltför kategoriska för att kunna tillämpas på författningsspråk. Ett annat exempel på hur reservationer liknande dem i SIL hade varit på sin plats är föreskrifterna (MF 7.4.5 och MS 4.8.3) att ”sätta subjektet på dess normala plats i meningen”. Denna föreskrift innebär bland annat ett krav på ett formellt subjekt i meningar som (9a), jfr MF:s Skriv hellre-exempel i (9b):

- (9) a. Vid ingången till en sådan anläggning skall finnas en varningsskylt.
b. Vid ingången till en sådan anläggning skal **det** finnas en varningsskylt.

Strukturen (9a) är dock inte ovanlig i millennieskiftets lagtexter. Man noterar också att det finns juridiska kontexter där ett formellt subjekt inte kan användas. En sådan kontext är **ändringsparagrafer** som den i (10) – ett EU-exempel – vilkas performativa funktion (’härmed föreskrivs att’) medför att ett formellt subjekt (*föreskrivs **det att***) blir egendomligt:

- (10) Med ändring av artikel 2 i direktiv 78/142/EEG 9 föreskrivs att ...

2. Det ledigare stilläget: Svarta listan. I *Svarta listan* 1993, och än mer i den utvidgade tredje upplagan 2004, drivs kraven på enkelhet och tillgänglighet i författningsspråkets **ordval** betydligt längre än i SIL. En styrande princip verkar vara att minska ”språkklyftan” (Frick & Malmström 1976) och underlätta läsförståelsen genom utnyttjande av generella förenklingsstrategier som visat sig vara framgångsrika i arbetet med att förbättra myndighetsinformationen till allmänheten: undvikande av onödigt fackspråk och undvikande av ord och uttryck

som kunde upplevas som svåra eller stöta bort den vanlige läsaren genom sin byråkratprägel. Huvudlinjen i *Svarta listan* är att man bör undvika sådana alltför ”stela” ord och uttryck som kunde kännas främmande för läsaren. Rekommendationerna i *Svarta listan* om ”ett ledigare men fortfarande korrekt språk” (Malmberg 2004) går på detta sätt längre än SIL:s krav på anpassning av författningsspråket till den vanliga sakprosan; här handlar det om att utnyttja dess mera lediga register snarare än det mera formella. Nedan följer några autentiska exempel ur BRL, där de med fetstil markerade orden och uttrycken alla skulle komma att svartlistas i *Svarta listan* (SL) 1993 eller 2004, trots att de varken är särskilt svåra eller skulle falla utanför den levande sakprosans normala lexikala register. (Mina smiley-markeringar i kommentarerna ska utläsas ”Undvik!” respektive ”Skriv hellre!”)

- (11) a. Är ett sådant meddelande från föreningen som avses i 9 §, 12 a §, 16 §, 18 § 1, 20 § eller 31 § första stycket eller 6 kap. 1 § andra stycket, 1 a § eller 2 § avsänt i rekommenderat brev under mottagarens vanliga adress, skall föreningen anses ha fullgjort vad som **ankommer** på den.

[SL 1993 **ankomma**: ☹ Det ankommer på myndigheten att ... → ☺ Myndigheten skall/har till uppgift att ...]

- b. Kan bristen inte avhjälpas **utan dröjsmål** eller **underlåter** styrelsen att efter tillsägelse ombesörja åtgärden så snart det kan ske, får bostadsrättshavaren efter uppsägning frånträda bostadsrätten.

[SL 2004 **dröjsmål**: ☹ utan dröjsmål → ☺ ofta: genast/omedelbart/snarast möjligt]
[SL 1993 **underlåta**: ☹ underlåter någon att → ☺ ofta: låta bli, inte; ibland: avstå från]

- c. Till planen skall **fogas** ett besiktningssprotokoll som visar husets skick.

[SL 1993 **foga**: ☹ Till ansökan skall fogas bevis om registreringen → ☺ Ett bevis om registreringen skall följa med ansökan]

- d. 3. [om] sådana omständigheter **föreligger** att en bostadsrättsförening enligt 3 eller 4 § kan vägra den som förvärvat en bostadsrätt inträde i föreningen

[SL 1993 **föreligga**: ☹ Om särskilda skäl föreligger ... → ☺ om det finns särskilda skäl ...]

- e. Intill dess sex månader **förflutit** räknat från dagen för erbjudandet, får avgiften högst motsvara ränta på insatsen enligt 5 § räntelagen (1975:635).

[SL 2004 **förflyta**: ☹ ...inte tas upp till prövning innan två månader förflutit ... → ☺ ...inte tas upp till prövning förrän det gått två månader ...]

- f. Mellan säljaren och köparen gäller i stället det pris som anges i köpehandlingen. Priset får dock **jämkas**, om det är oskäligt att det skall vara bindande.

[SL 2004 **jämka**: ☹ jämka → ☺ ofta: sänka/ minska /sätta ned/ner/ (för)ändra]

3. Det ledigare stilläget: MF/MS. De framflyttade muntlighetspositionerna i MF/MS kan här exemplifieras med det kategoriska kravet i MS 4.5.3 på undvikande av pronominaladverb som *härom*, *därtill* och *varvid*:

(12)	4.5.3 <i>Härom/om detta</i> Det finns en grupp adverb sammansatta med <i>där-</i> , <i>här</i> eller <i>var-</i> : <i>därvidlag</i> , <i>därur</i> , <i>härutinnan</i> , <i>hären</i> , <i>varibland</i> , <i>varom</i> och liknande. De gör ofta ett stelt intryck och bör ersättas med andra uttryck.
	<i>Skriv inte</i> Som ett resultat <i>härav</i> uppdrog regeringen åt ... I Stockholm pågår <i>därtill</i> försök med ... <i>Härvid</i> åsyftas ...
	<i>Skriv t.ex.</i> Som ett resultat av detta uppdrag regeringen åt ... I Stockholm pågår dessutom med ... Detta gäller/Dessa är... (beror på sammanhanget)
	Vissa av <i>där-</i> och <i>var-</i> sammansättningarna är dock vanliga i allmänt språkbruk och kan gärna användas: <i>därför</i> , <i>därför</i> , <i>därigenom</i> , <i>därmed</i> , <i>varav</i> .

Motsvarande föreskrift i SIL (s. 12) avsåg vad jag förstår i första hand en användning som sedan länge varit på retur i den allmänna skriftspråksutvecklingen under 1900-talet, nämligen den som pronominaladverb med specifik anaforisk referens: *Har den dömda själv bestritt resekostnaden, äger kriminalvårdsdirektören tillerkänna honom ersättning **därför*** (SIL:s exempel). Det handlar här om det fall då pronominaladverben fungerar som valensbundna komplement till verbet eller det abstrakta substantivet (*att tänka därpå*, *ersättning därför*).

MS-rekommendationen i cit. (12) gäller ordbildningen som sådan med undantag för de allra vanligaste uttrycken. Exemplifieringen innehåller både uppenbart föråldrade uttryck som *härutinnan* och uttryck och användningar som fortfarande var (och är) fullt levande: sådana som lätt kan beläggas i Språkbankens konkordanser, även om de generellt sett i första hand används i mera formellt skriftspråk, t.ex. i ledare, kulturartiklar och populärvetenskap. Hit hör till exempel lexikaliserade fraser *som ett resultat härav*, *i samband därmed* och de många användningarna av adverb som *härtil/därtill* och *härvid/därvid* som adverbiella konnektorer. (Se vidare kap. 9.1.18 nedan om pronominaladverbens funktioner i modernt juridiskt skriftspråk.)

4. Fördunklade genreaspekter. Betonandet i de äldre anvisningarna av ”lag-språkets speciella uttrycksbehov” försvinner. Intressant i sammanhanget är den ändrade innebörd den kursiverade formuleringen i *Några riktlinjer för författningsspråket* 1979 (7a) får när den tas över i inledningen till MF 7.4 ”Ett klart och enkelt språk” (7b):

- (13) a. Det hävdas ofta att alla medborgare utan svårighet bör kunna läsa alla författningar. Denna princip är dock svår att upprätthålla i praktiken. Författningarnas innehåll lägger ofta hinder i vägen. Därtill kommer att många författningar i första hand vänder sig till myndigheter och därför är av begränsat intresse för allmänheten.

Detta bör emellertid inte hindra att alla författningar görs så lättlästa som möjligt. *Ett klart och enkelt språk gör det lättare även för fackmän att koncentrera sig på författningens sakliga innehåll.* Man bör också tänka på att språket i lagar och förordningar på gott och ont påverkar språket i beslut, blanketter etc. som direkt når den enskilde medborgaren från myndigheterna.

Det är särskilt viktigt att skriva enkelt när en författning

1. berör ett ämne som angår många medborgare (t.ex. författningar som reglerar arbetslivet eller det sociala området), eller
2. innehåller bestämmelser som bör kunna läsas av enskilda medborgare (t.ex. körkorts- och skattelagstiftning).

[*Några riktlinjer, avsn. 1 "Vilka bör kunna läsa en författning?"*]

- b. "Om språket i lagar och andra författningar – liksom hela det officiella språket – så långt som möjligt närmas till den nutida sakprosan, blir texterna mera begripliga för allmänheten, utan att de därför behöver förlora något i klarhet och uttrycksfullhet."

Detta är ett citat från Statsrådsberedningens PM Språket i lagar och andra författningar, som kom ut år 1967. Vad som sägs i citatet är fortfarande aktuellt.

Det finns ingen anledning att använda ett speciellt språk när man skriver författningar. *Ett klart och enkelt språk gör det lättare även för fackmän att koncentrera sig på författningens sakliga innehåll.*

[Inledningen till MF 7.4 "Ett klart och enkelt språk"]

Trots att citatet i (13b) betonar lagsspråksförenklingsarbetets kontinuitet över decennier (referensen till SIL), så belyser det djupare sett en avgörande skillnad mellan de nya och de äldre anvisningarna i synen på lagspråkets genreaspekter: Medan citatet i (13a) ger uttryck för medvetenhet om den grundläggande konflikt mellan klarspråksaspekterna och de professionella juridiska aspekterna som måste hanteras vid ett framgångsrikt lagspråksförenklingsarbete (kap. 2.2.3 ovan), så innebär motsvarande citat i (13b) snarare ett förnekande av att en sådan motsättning föreligger.

3.3 Målkonflikt i det svenska lagspråksförenklingsarbetet

Det svenska lagspråksförenklingsarbetet under nittonhundratalets senare decennier syftade inte bara till att tillgängliggöra lagar och andra författningar för icke professionella läsare. Ett annat uttalat syfte var att skapa förutsättning för ett klarare och enklare språk på myndigheterna, i synnerhet i skrifter som vände sig till allmänheten. Detta förväntades ske genom att det förenklade lagspråket – genom sin prestige – skulle påverka författarna av vanliga myndighetstexter att undvika föråldrade kanslispråkliga textmönster, se Ehrenberg-Sundin 1993. Dessa **strategiska** aspekter på den offentliga svenskan som helhet hade funnits med redan från början, jfr cit. (13b) och den där citerade inledningen till SIL. I klarspråksarbetet under 1900-talets sista decennier lades stor vikt vid de gemensamma målen för klarspråksarbetet med lagtexter och med andra offentliga texter. Jfr *Begriplighet på hög nivå. Regeringen främjar klarspråk* (2002), som i sin redogörelse för det pågående lagspråksarbetet utgår från dessa gemensamma mål, (cit. 1 i avsn. 3.1 ovan).

De strategiska aspekterna på lagspråksförenklingen innebar risk för en målkonflikt, nämligen om de strategiska målen prioriterades över en lagspråksförenkning på lagspråkets villkor. (Jfr Ekerot 2000b:48.) Här kan vi först notera att många utsagor om det moderniserade lagspråket i millennieskiftets klarspråkspublikationer tenderade att överbetona likheterna med det moderniserade myndighetspråket. Ett exempel, som analyseras i Ekerot 2003a, är en liten artikel (Baedecke 1999) som låg ute på regeringens klarspråkssidor under åren kring millennieskiftet: *Var gömmer sig agenten. Om hemlighetsmakeri och handlingsförklaring i departementens texter*. Artikeln pläderar på ett underhållande sätt för ett ökat bruk av aktiv konstruktion i kanslihusets texter. Exempelvis skulle (14a) med fördel kunna ersättas av den rakare språkformen i (14b), med aktiv konstruktion i huvudsatsen:

- (14) a. Vid riksdagsbehandlingen av propositionen godkändes de föreslagna miljö kvalitetsmålen.
b. Riksdagen godkände de miljö kvalitetsmål som föreslagits i propositionen.

Artikeln vill också slå ett slag för en ökad användning av *man*-konstruktion när ”agenten” är okänd:

- (15) Ibland är det naturligtvis inte möjligt att täcka in agenten med ett entydigt ord som ”bilägaren” eller ”enhetschefen”. Men varför kan man inte (som i denna mening) i sådana fall få använda ordet ”man”? Det kan man och det får man. Det har också högst kompetenta jurister med all rätt gjort, inte minst i författningar: ”Är gravrättsinnehavaren ej känd eller vet man ej var han finnes, skall föreläggandet införas i Post- och Inrikes Tidningar” (SFS 1977:697).

Exemplet belyser hur den svenska klarspråksdiskursens utsagor om lagspråk tenderade att utgöra ett led i kampen mot byråkratsvenskan i allmänhet, snarare än att lyfta fram mera genrespecifika aspekter på lagspråkssyntaxen. Vi noterar här att *man*-konstruktion generellt var en marginell företeelse i millennieskiftets lagtexter, medan passiv tvärtom hade centrala funktioner. I den citerade lagen om gravrätt utgjorde citatet det enda exemplet på *man*-konstruktion. I BRL och PUL finns sammanlagt tre exempel (samtliga i BRL), men hundratals exempel på passiv konstruktion, jfr sammanställningen i (6) i 3.1 ovan. Det är svårt att dra någon annan slutsats av klarspråksföreträdarnas förespråkande av *man*-konstruktionens möjligheter i lagspråk än att de strategiska aspekterna på lagspråksförenklingen fått prioritet över kravet på en adekvat och realistisk språklig förankring av lagspråksanvisningarna.

I detta sammanhang kan det vara intressant att återvända till beskrivningen i *Begriplighet på hög nivå* av det moderna lagspråkets sparsamma bruk av passiv (3.1 ovan), alltså generaliseringen (16):

(16) ***Klart och enkelt språk***

[...]

Passiva verbformer används bara om man inte vet vem som ska utföra handlingen eller om detta är oviktigt i sammanhanget.

Formuleringen är särskilt anmärkningsvärd med hänsyn till att en överväldigande andel av de över ca 350 noterade förekomsterna av passiv konstruktion i BRL och PUL är agentlösa; endast ett tjugotal förekomster har utsatt agent.⁸ Dvs. det undantagsfall där *Begriplighet på hög nivå* menar att passiv konstruktion någon gång kan vara motiverat i lagtexter representerar i själva verket en passivanvändning – den agentlösa – som närmast framstår som ett genrekonstituerande drag i millennieskiftets moderniserade inhemska lagspråk.

En rimlig förklaring är att generaliseringen i (16) egentligen inte handlar om lagspråk, utan snarare har ”övertagits” från de föreskrifter som avser språket på myndigheterna. Man kan jämföra med motsvarande formuleringar i kommentarmaterialet till *Klarspråkstestet* (2008), där myndigheterna uppmanas att ”befolka” sina förvaltningsbeslut:

⁸ Det bör observeras att endast en mindre del av BRL (ca 29%) ingår i excerptmaterialet. (Men uppgiften om de tre *man*-konstruktionerna gäller BRL som helhet.)

(17) *Befolkat eller avfolkat språk?*

(Fråga 3)

Tala alltid om vem det är som gör eller ska göra något. Använder du aktiva verb (*beslutar*) måste du automatiskt ange vem som gör något (*regeringen beslutar*). Aktiva verb befolkar på så sätt texten och ger den en ledigare ton. Med passiva verb (*beslutas*) är det lätt att tappa bort agenten (regeringen), vilket gör meningen tvetydig och tonen stel.

Ibland kan du förstås använda passiva verbformer, till exempel om det är oväsentligt eller självklart vem som agerar eller om något sker automatiskt.

[Klarspråkstestet för förvaltningsbeslut: kommentarer och exempel (2013)]

Det är svårt att förstå generaliseringen i (16) som något annat än en variant av denna ”befolkningsstrategi”. Endast som en variant av (17) blir formuleringarna i *Begriplighet på hög nivå* meningsfulla: De ”befolkade” myndighetstexterna förutsätts normalt ha aktiv konstruktion med ”agenten” som subjekt. Men någon gång kan det vara svårt att finna en lämplig subjekt kandidat eller onödigt att sätta ut ett självklart subjekt, och just i sådana undantagsfall kan agentlös passiv accepteras.

I de myndighetstexter som avses (förvaltningsbeslut) framstår ”befolkningsstrategin” som genremässigt och empiriskt väl förankrad. Detta särskilt som den ingick som en integrerad del i en sammanhängande, genomtänkt och framgångsrik övergripande strategi för bättre myndighetskommunikation med de berörda, en strategi som också inbegrep till exempel direkt tilltal, en trevligare ton (utan att karaktären av myndighetsbeslut fördunklades), mottagaranpassning av innehållet och textstrukturen osv.

Den svenska lagspråksanvisningarnas fokus på lexikogrammatisk muntlighet skulle på detta sätt djupare sett kunna återspegla ett mer eller mindre medvetet syfte att påverka språket på myndigheterna, detta genom att lyfta fram muntlighetens möjligheter i lagspråk och i motsvarande mån bortse från – eller sakna intresse för – dess begränsningar. Inte minst verkar denna strategi reflekteras i de kraftigt framflyttade klarspråkspositionerna i den utökade upplagan av Svarta listan 2004, med underrubriken ”Ord och fraser som kan ersättas i författningar”. Ett citat ur en artikel i Klarspråksbulletinen 1–2 2004 (Malmberg 2004) belyser Svarta listans funktion att påverka språket på myndigheter:

- (18) En förebild som väger tungt är författningsspråket: ”Så står det i lagen”. Där ligger förklaringen till det andra nyckelordet i *Svarta listans* underrubrik, författningsspråk. Om ordet eller uttrycket har gått att ersätta i författningsspråk, så borde det gå bra i andra texttyper också.

I alla händelser är det viktigt att notera att lagspråksanvisningarna genom sitt ensidiga fokus på den lexikogrammatiska muntlighetens möjligheter tenderade att bortse från centrala aspekter av lagspråksgestaltningen. Följande BRL-exempel

indikerar att det förelåg ett rejält gap mellan **föreskriven** och **faktisk norm** i millennieskiftets lagspråksanvisningar:

- (19) För registrering av ekonomisk plan fordras att det i föreningens hus kommer att finnas minst tre lägenheter avsedda att upplåtas med bostadsrätt. Vid beräkningen av antalet lägenheter som avses bli upplåtna med bostadsrätt räknas som lägenhet varje avskild enhet som är inrättad att varaktigt och självständigt användas som bostad eller lokal. Garage, lager och andra lägenheter som i första hand används som förvaringsutrymmen **skall man dock bortse från**.

Exemplet är ett av de tre i BRL som innehåller *man*-konstruktion (fetstil), och då i en funktionellt välmotiverad och naturlig användning av konstruktionen. Men om vi ser till den citerade textpassagens konstruktionsanvändning som helhet är det inte denna muntliga konstruktion som präglar det allmänna stilläget, utan snarare det rika och funktionellt välmotiverade utnyttjandet av olika skriftliga konstruktioner. Den enda förekomsten av *man*-konstruktion åtföljs av en lång rad förekomster av passiv: *fordras*, (*vara*) *avsedd*, *upplåtas*, *avses*, *bli upplåten*, *räknas*, *vara inrättad*, *användas* (2 fall). Andra skriftliga konstruktionsval i exemplet:

- nominaliseringar: För **registrering** av ekonomisk plan ('för att den ekonomiska planen skall få registreras'); Vid **beräkningen** av antalet lägenheter som [...] ('när man skall beräkna hur många lägenheter som [...]')
- ett "utelämnat" formellt subjekt, jfr För registrering av ekonomisk plan *fordras ~~det~~ att [...]*
- mittfälsadverbial: *att det i föreningens hus kommer att finnas [...]; räknas som lägenhet varje enskild lägenhet som [...]; att varaktigt och självständigt användas som [...]; som i första hand används som [...]*.

Man noterar att språkformen i exemplet lever upp till SIL:s målsättning att så långt möjligt anpassa det traditionella kanslispråkspräglade lagspråket till den moderna sakprosan. Språkformen är formell, inte ledig, men den är inte heller ålderdomlig. Att texten inte väjer för muntliga konstruktioner där dessa kan göra nytta framgår både av *man*-konstruktionen och av den enkla *det*-konstruktionen *att det i föreningens hus kommer att finnas minst tre lägenheter avsedda att [...]*. BRL har här – helt i enlighet med riktlinjerna i SIL – undvikit "krångligare" uttrycksalternativ (t.ex. *att föreningens bostadsbestånd kommer att omfatta minst tre lägenheter avsedda att...*). Men dessa bägge muntliga konstruktionsval kan inte tas till intäkt för att textpartiet som helhet skulle vara muntligt i den mening lagspråksanvisningarna föreskriver.

3.4 Den svenska klarspråksdiskursen och EU-texterna

Idéerna om ett klart och enkelt språk utgjorde enligt min mening ett avgörande hinder för en rationell analys av förutsättningarna att få till stånd optimalt goda och tillförlitliga svenska EU-översättningar, och detta både genom den bristande empiriska förankringen och genom den kraft och målmedvetenhet de drevs med. Jag ska här kort peka på några faktorer som jag menar begränsade möjligheterna att hantera översättningsproblematiken på ett adekvat sätt:

1. Övertygelsen om de egna idéernas bärighet. Trots att den svenska modellen för begripliga lagtexter alldeles uppenbart inte var tillämpbar på nittioalets och millennieskiftets översättningsverksamhet var de svenska klarspråksföreträdarna inte benägna att ompröva de egna idéerna och finna vägar att göra det bästa av situationen. Inte heller var man benägen att ta intryck av de alternativa förhållningssätt till översättningsuppgiften som i den svenska debatten lanserades i artiklar av Edgren (2000, 2001) och Ekerot (2000a, 2000b, 2003a), förslag som avfärdades som uttryck för ”uppgivenhet” och som stridande mot centrala svenska språkpolitiska mål (Ehrenberg-Sundin 2003a:12f.).

2. Språksyn. Reaktionerna på EU-översättningarna präglades av en självklar ”dualistisk” indelning av stilarterna i två huvudkategorier, där lexikogrammatisk muntlighet och ledigt språkbruk i enlighet med den svenska modellen kopplades till begrepp som ”modernitet”, ”framsteg”, ”öppenhet” och ”demokrati”, medan lexikogrammatisk skriftlighet och hypotaktiska strukturer fick stå för de motsatta värdena. Hur denna ”klarspråksideologiska” världsbild stod i konflikt med en rationell problemanalys återspeglas inte minst i synen på de tidiga svenska översättningarna som en återgång till ett oacceptabelt, förlegat stilideal:

- (20) Therefore Sweden felt that the language of those translations reverted back several decades in respect of the developments to simplify and clarify legal language.
[Ehrenberg-Sundin 2008:172, jfr cit. 7 i kap.1.2.2 ovan]

I själva verket pekar mycket på att det verkliga problemet var översättarnas försök att följa de anbefallda svenska lagspråksanvisningarna. Ett grundläggande problem för nittioalets och millennieskiftets svenska översättningar var just de muntliga grepp som alltför ofta tillämpades i texter där de inte hörde hemma (se kap. 12 nedan). Om man försöker skapa begripliga och lättillgängliga svenska språkversioner genom att ”packa upp” de redan komplexa källmeningarnas kompakta nominal- och participfraser, undvika lexikal förtätning och lösa upp grammatiska metaforer⁹, så blir resultatet gärna meningar som tenderar att svälla ut över alla gränser och som kan vara svåra att hålla ihop på ett sätt som gör rättvisa åt källtexternas innehåll och perspektiv. De svenska översättningarnas

⁹ Om grammatisk metafor, se nedan kap. 7.5.2 och 10.2 – 10.3.

kritiserade snåriga meningsbyggnad med ett överflöd av bisatser framstår i jämförelse med andra språkversioner som ett särsvenskt problem, som i hög grad bottnade i klarspråksambitioner med rötter i idéerna om ett klart och enkelt språk, inte i en av nödtvång betingad återgång till ett förlegat stilideal.

3. Försummade översättningsaspekter. Kraven på anpassning av de svenska språkversionerna till den inhemska klarspråkskulturen motiverades som framgång (kap. 1.2.2) genomgående av de krav man ansåg sig kunna ställa på språkformen i **svenska** texter. Någon analys av texterna som översättningar med uppgift att så exakt som möjligt återge innehållet i de andra språkversionerna skedde egentligen inte (jfr JämO:s kritik i cit. 6 i kap. 1.2.2). Inte heller behandlades möjligheterna att undvika onödigt komplexitet genom smidiga översättningslösningar i stället för klumpiga direktöverföringar av analytiska uttryckssätt i franskan och engelskan eller av preciosa omskrivningar i franskan.¹⁰

4. Synen på grammatisk komplexitet som klarspråks hinder. Till de empiriskt och genreteoretiskt mest tveksamma inslagen i idéerna om ett klart och enkelt språk hör postulaten att grammatisk komplexitet i sig innebär ett klarspråks hinder i lagtexter. I själva verket förutsätter goda inhemska lagtexter – liksom goda översatta EU-förordningar och EU-direktiv – en kvalificerad hantering av komplexa strukturer. Att utforma en lagbestämmelse handlar, som flera gånger påpekats, i tydfallet om att sammanföra en hel rad underliggande predikationer, av vilka de flesta har till funktion att avgränsa och precisera bestämmelsens tillämpningsområde och exakta innebörd.¹¹ Uppgiften består alltså inte i att undvika hypotax eller annan grammatisk komplexitet, utan snarare i att genom en kvalificerad språkhantering strukturera de många underliggande predikationerna med tekniker och konstruktionsval som balanserar kraven på fackspråklig exakthet mot allmänspråklig enkelhet och begriplighet.

Om man på detta sätt utgår från att grammatisk komplexitet inte hör hemma i goda lagtexter och EU-översättningar finns det inte heller någon anledning att gå in på skillnaden mellan välstrukturerad och illa strukturerad komplexitet, till exempel skillnaden mellan (21a) och (21b):

- (21) a. *Om **det** [1] i en medlemsstat [2] för att sätta igång den verksamhet som avses i artikel 1 eller fortsättningsvis utöva denna verksamhet med yrkestiteln arkitekt, [3] förutom de krav som anges i kapitel 2 eller innehavet av ett utbildnings-, examens- eller andra behörighetsbevis enligt artikel 11, **krävs att en viss tids praktik fullgjorts**, skall medlemsstaten i fråga som tillräckligt bevis godta ett intyg från den medlemsstat som*

¹⁰ Edgren (2000:87ff.) ger exemplet *de förfaranden som institutionerna kan komma överens om när det gäller budgeten* (franska: *les arrangements convenus entre les institutions en matière budgétaire*) som med fördel kan ersättas av *institutionernas överenskomna budgetförfaranden*. En lång rad liknande tekniker återfinns i Bilaga I till *Att översätta EU-rättsakter* (2007), alltså institutionernas egna anvisningar för översättning till svenska, se kap. 4.2 nedan.

¹¹ Jfr kap.2.2.2 ovan om Bhatias (1993) analys av lagbestämmelsers ”kognitiva struktur”.

är personens ursprungsland eller varifrån han kommer, med uppgift om att en godtagbar praktisk erfarenhet har förvärvats i detta land under en motsvarande period.

- b. Om [1] **en medlemsstat**, [3] *förutom de krav som anges i kapitel 2 eller krav på innehav av ett utbildningsbevis, examensbevis eller annat behörighetsbevis enligt artikel 11, **också ställer krav på en viss tids fullgjord praktik*** [2] *för att den i artikel 1 avsedda verksamheten skall få sättas igång eller fortsättningsvis utövas med yrkestiteln arkitekt*, skall medlemsstaten i fråga som tillräckligt bevis godta ett intyg från den medlemsstat som är personens ursprungsland eller senaste uppehållsland, med uppgift om att en godtagbar praktisk erfarenhet har förvärvats i detta land under en motsvarande period.

(21a) är ett av de två autentiska exempel som i Ehrenberg-Sundin 2000 får representera de tidiga EU-översättningarnas föråldrade och svårtillgängliga språkform, jfr min kommentar till cit. (7) i kap. 1.2.2 ovan. Den kortfattade analysen pekar på ett långt – 54 ord – bisatsfundament (kursiverat) med flera alltför tunga mittfälsadverbial (här indexerade [1] – [3]) som ”klyver” subjektet och det finita verbet (fetmarkerade). Exemplet får i sitt sammanhang demonstrera hur de tidiga EU-texterna med sin krångliga meningsbyggnad inte levde upp till kraven på ett klart och enkelt språk, och att det därför fanns all anledning att ta avstånd från dem.

Med dessa utgångspunkter (komplexitet = icke-klarspråk) blir det svårt att se att det verkliga problemet med (21a) är att översättningen inte är ordentligt genomarbetad. Jfr (21b) som visar hur den hade kunnat förbättras med skriftliga tekniker som faller inom ramen för det formella skriftspråkets normer. Ändringarna tar i första hand fasta på att hantera klyvningsproblemen genom omstrukturering av det konditionala bisatsfundamentet (indexeringarna), att rätta språkfel (*ett utbildnings-, examens- eller andra behörighetsbevis enligt artikel 11*) och att där så är möjligt ersätta bisatser med tätare uttryckssätt i syfte att få helheten att framträda.¹²

Min poäng är alltså att den ”dualistiska” språksynen (punkt 2 ovan) förhindrade en verklig språkanalys som hade varit angelägen under översättningsarbetets första formativa år.¹³

¹²Förbättringsförslaget i (16b) tillämpar sådana skriftliga tekniker och strategier för ”klar komplexitet” som beskrivs i Ekerot (2000b) och som utvecklas vidare i denna bok.

¹³ Att struktureringen av tunga initiala konditionala bisatskomplex i själva verket utgjorde viktig uppgift också för det inhemska lagskrivningsarbetet framgår av BRL-exempel som det följande:

Om bostadsrättshavaren försummar sitt ansvar för lägenhetens skick enligt 12 § i sådan utsträckning att annans säkerhet äventyras eller det finns risk för omfattande skador på annans egendom och inte efter uppmaning avhjälpes bristen i lägenhetens skick så snart som möjligt får föreningen avhjälpa bristen på bostadsrättshavarens bekostnad.

3.5 Sammanfattande synpunkter

Vi finner alltså att den svenska modellen för begripliga lagtexter – snarare än att vara grundad på empiri eller på analys av det moderna lagspråkets genremässiga uttrycksbehov – återspeglar klarspråksidéer som varit viktiga vid arbetet med att förenkla språket i vanliga myndighetstexter.¹⁴ Lagspråksanvisningarnas föreskrivna norm avviker därmed på ett avgörande sätt från den faktiska norm som tillämpas i millennieskiftets moderniserade lagspråk.¹⁵ Den renodling som skett av de äldre anvisningarnas mera balanserade syn på muntlighetens möjligheter i lagtexter – liksom lagspråksanvisningarnas syn på skriftliga konstruktioner som klarspråks hinder – tycks återspegla språkpolitiska ambitioner för myndighetspråket snarare än ambitioner för lagspråkets del. Dessa ”klarspråksideologiska” aspekter blir särskilt framträdande i reaktionerna på de nya EU-texterna genom fasthållandet vid en klarspråksmodell som uppenbarligen inte fungerade.

¹⁴ Den kritik av den svenska modellens klarspråksidéer som utvecklats i detta kapitel kan ses som exempel på vad Josephson (2018:225f.) beskriver som ”illojal klarspråkskritik”, dvs. sådan klarspråkskritik som ”ifrågasätter hela klarspråksideologin”. I synnerhet avses här de långt drivna förenklingskraven. Två påpekanden kan dock vara viktiga: Dels avser kritiken bara tillämpningen på lagtexter, domar och liknande juridiska texttyper, inte på vanliga myndighetstexter. Dels avser den klarspråksidéerna som föreskriven norm, inte den faktiska norm som tillämpas i millennieskiftets inhemska lagar.

¹⁵ Denna synpunkt utvecklas i kap. 11 nedan.

4. EU-institutionernas svenska anvisningar

Kraven på ”ett klart och enkelt språk” i de svenska EU-rättsakterna härrörde som framgått från Översättningsdelegationens *Anvisningar för översättningsarbetet* (1995).¹ Dessa anvisningar hade utarbetats för det översättningsarbete som utfördes inför Sveriges EU-inträde 1995. Men de kom sedan under ett decennium att anbefallas som norm också för översättningsarbetet vid kommissionens, rådets och parlamentets svenska översättningsenheter.

Översättningsdelegationens anvisningar ersattes 2005 av *Att översätta EU-rättsakter*, som tillkommit genom ett långvarigt och systematiskt samarbete mellan kommissionens, parlamentets och rådets svenska översättningsenheter. Denna publikation, som vänder sig till alla som är engagerade i översättningsarbetet, präglas av förankringen i det pågående storskaliga svenska översättningsprojektet med dess behov av samordning, reglering och standardisering. Som det samlade resultatet av ett unikt kollektivt språkvårds- och språkplaneringsarbete imponerar *Att översätta EU-rättsakter*, inte minst genom de pedagogiska kvaliteterna och den genomtänkta dispositionen.

Att översätta EU-rättsakter kompletterades 2007 med två bilagor med konkreta grammatisk-stilistiska detaljanvisningar om översättning från engelska och franska, de två vanligaste källspråken. Eftersom mina kommentarer i det fortsatta främst avser dessa bägge bilagor kommer jag att referera till denna utvidgade upplaga. Skriften består av en huvuddel (s. 1–124), Bilaga 1 ”Översättning från engelska och franska” (s. 125–153) och Bilaga 2 ”Att tänka på i svenskan” (s. 154–175).²

De nya anvisningarna – och då i första hand de bägge bilagorna – kommer här att studeras som ett korrektiv till anvisningarna om ett klart och enkelt språk, när dessa i enlighet med föreskrifterna i Översättningsdelegationens anvisningar skulle läggas till grund för översättningsarbetet. Min huvudpoäng i det följande är att de nya anvisningarna på många sätt innebär en **distansering** från de tidigare anbefallda lagspråksanvisningarna. De kan beskrivas som resultatet av en successiv process som bitvis kan följas i artiklar i rådspublikationen *Språkrådet* (1996 – 2009).³

Med hänsyn till mitt materialval bör det observeras att anvisningarna avsåg just rättsakter, inte domar.^{4 5}

¹ Se kap. 1.2.2 ovan, cit. (4).

² Senare upplagor (2013 och 2020) har titeln *Att översätta unionsrättsakter*.

³ Från 2006: *Språkrådet*© av hänsyn till namnet på den nya svenska myndigheten.

⁴ Om förutsättningarna för översättning av dåvarande EG-domstolens domar, se Paulander 1998.

⁵ Millenieskiftets översatta domar uppvisar en del grammatisk-stilistiska drag som skiljer dem från de översatta rättsakterna, t.ex. utnyttjandet av juridiska pronomen (*förevärande talan*) och avsiktliga brott mot punktregeln i vissa fall, jfr ex. (31) i kap. 12.3.6. Mina analyser i det följande visar dock att de grundläggande grammatisk-stilistiska problemen är gemensamma. Analysen i kap 6.3 nedan av språkformen i en textpassage i Badvattendomen (2001) hade lika gärna kunnat avse ett textavsnitt i någon av de studerade rättsakterna från samma

4.1 Ändrade allmänna riktlinjer för översättningsarbetet

Huvuddelen i *Att översätta EU-rättsakter* inleds med kapitlet ”Språk och stil i de svenska EU-rättsakterna”. Avsnitt 1.1–1.3 innehåller allmänna riktlinjer för **översättningens mål** (1.1 ”Vilka krav kan ställas på stilen i de svenska texterna?”) och för **förhållningssättet till källtexterna** (1.2 ”Hur bunden är översättaren av originalets form?” och 1.3 ”Hur nära bör man ligga originalet på fras- och meningsnivå?”). Formuleringarna anknyter till motsvarande punkter (1.1–1.3) i inledningen till Översättningsdelegationens anvisningar 1995. De ändringar och omformuleringar som härvid skett återspeglar de erfarenheter som gjorts under de tio första årens ansträngningar att implementera de äldre anvisningarna. De kan ses som uttryck för översättningsarbetets professionalisering och framväxten av en verksamhetsbaserad svensk översättningsdiskurs, som ”äger” (i Swales mening, se kap. 2.2.3 ovan) ett antal översättningsgenrer, knutna både till rättsakter och icke-rättsakter (och även genren svenska EU-översättningsmanualer). (Se vidare avsnitt 4.4 nedan.)

I det närmast följande jämförs från denna synpunkt den första och den tredje av de allmänna riktlinjerna i *Att översätta EU-rättsakter 2007* med motsvarande formuleringar i Översättningsdelegationens anvisningar. (Mina kursiveringar i citaten avser formuleringar som kommer att kommenteras.) Den första riktlinjen:

- Riktlinje 1: Vilka krav kan ställas på stilen i de svenska texterna?

(1) a. **Översättningsdelegationen 1995:**

Målet för översättningen är texter som stilmässigt avviker så litet som möjligt från moderna svenska regeltexter.

Eftersom det svenska författningsspråket i stilistiskt hänseende skiljer sig mindre från vanlig bruksprosa än andra länders författningsspråk bör översättaren inte sträva efter att finna stilistiska motsvarigheter till eventuella *stelbenta ord och fraser* i originalet. Inriktningen skall i stället vara att uttrycka textens innehåll *på ett så ledigt och begripligt sätt* som möjligt. Regeringskansliets anvisningar för ordformer, ordval och ordföljd skall följas. *Dessa återfinns i Myndigheternas föreskrifter, Myndigheternas skrivregler kapitel 4 och Svarta listan. [...]*

b. ***Att översätta EU-rättsakter 2007:***

Målet för översättningen är att åstadkomma texter som stilmässigt avviker så litet som möjligt från moderna svenska författningstexter. Översättaren ska eftersträva en *idiomatisk svenska utan tunga och komplicerade konstruktioner* som eventuellt förekommer i källtexten. *Ordformer, ordval och ordföljd ska följa rekommendationerna i dessa anvisningar och i de referensdokument som anges nedan under 2.1.*

Ändringarna efter den gemensamma inledningsmeningen innebär de facto en **distansering** från de svenska lagspråksanvisningarna, och då både innehållsligt

tid, jfr analyserna i kap. 12 nedan. I bägge fallen finns det brister som för in på behovet av mer genomarbetade texter, en striktare och mer koncentrerad språkform, liksom ett kvalificerat bruk av skriftliga konstruktioner och tekniker.

och diskursmässigt. Kraven på stilen formuleras i (1b) som krav på ”en idiomatisk svenska utan tunga och komplicerade konstruktioner”, jfr de äldre anvisningarnas krav på återgivandet av innehållet på ett ”så ledigt och begripligt sätt som möjligt” i enlighet med de svenska klarspråksidéerna. Kravet på en **idiomatisk** (snarare än en ”ledig”) språkform är som kommer att visas en central aspekt på det mera uttalade översättningsperspektiv som av naturliga skäl präglar de nya anvisningarna. Inte minst framgår detta i Bilaga I, där den röda tråden är utvecklandet av strategiska lösningar för att hantera tunga och komplicerade konstruktioner i de franska och engelska källtexterna till det bästa, se 4.2 nedan. Man noterar att ordet ”ledig”, ett centralt begrepp i lagspråksanvisningarna, lyser med sin frånvaro både i huvuddelen och i de bägge bilagorna. Motsvarande nyckelord i *Att översätta EU-rättsakter* är snarare ”smidig” (om översättningslösningar). Och kraven på en smidig svenska kombineras som vi ska se med ökade krav på en vårdad stil och språklig korrekthet.

Den diskursmässiga distanseringen framgår av slutmeningen i (1b), där de egna anvisningarna i *Att översätta EU-rättsakter* prioriteras högst.⁶ Vi lägger märke till att varken *Myndigheternas föreskrifter* eller *Svarta listan* ingår i de sex övriga (bokstavsordnade) prioriterade dokument som citatet refererar till, och som institutionerna ”kommit överens om att i första hand följa”: *Formulärhandboken, Gemensam praktisk handledning, Myndigheternas skrivregler, Publikationshandboken, SAOL och Språkrådet*.⁷ Vi noterar också att *Myndigheternas skrivregler* anförs just i sin egenskap av skrivregler för den offentliga förvaltningen, jfr Översättningsdelegationens anvisningar med explicit hänvisning till kapitel 4 *Att välja ord och form*, där de grammatisk-stilistiska anvisningarna om ett klart och enkelt språk ingår.

Ändringarna av den tredje riktlinjen indikerar ett ökat fokus de professionella kraven:

⁶ Jfr följande anmärkning när man i kap. 2.1 ”Skrivregler och språkliga rekommendationer” listar de i citatet nämnda referensdokumenten: ”Om det förekommer avvikelser i förhållande till dessa dokument är det rekommendationerna i *Att översätta EU-rättsakter* som gäller.”

⁷ *Myndigheternas föreskrifter och Svarta listan* ingår inte i denna prioriterade lista, utan anförs först senare i kap 2.1 under rubriken ”Kompletterande rekommendationer”, tillsammans med arbeten som *Språkriktighetsboken* (2005) och *Svenska Akademiens språklära* (2003).

- Riktlinje 3: Hur nära bör man ligga originalet på fras- och meningsnivå?

(2) a. **Översättningsdelegationen 1995:**

Det skall aldrig vara ett självändamål att ändra på en menings uppbyggnad vid översättningen till svenska. I de flesta fall går det utmärkt att i stora drag följa originaltexten. Detta är också önskvärt, inte minst ur granskarnas synvinkel. Det försvårar deras arbete om de inte känner igen sig i texten utan måste pricka av de olika satsleden för att vara säkra på att allt kommit med.

Det gäller för översättaren att med hjälp av sin yrkesskicklighet avgöra i vilka fall det är nödvändigt att avvika, och hur stor avvikelsen behöver vara, för att resultatet skall bli en ”smidig svenska” och inte en knagglig översättningsprodukt.

b. **Att översätta EU-rättsakter 2007:**

Vid översättning från engelska och franska går det i de allra flesta fall bra att följa meningens grundstruktur. Det underlättar granskningsarbetet *och gör det också lättare att i den svenska översättningen föra in senare ändringar som görs i källtexten*. Ibland är det emellertid nödvändigt att avvika från källtextens meningsbyggnad för att få en smidig och idiomatisk svenska. Det är då särskilt viktigt att översättaren ser till att alla betydelsebärande delar av texten verkligen kommer med. *Som vid all juridisk översättning är det viktigt att noga tänka sig för innan man ändrar argumentationsstrukturen, gör tillägg eller tar bort nyanser som kan tyckas onödiga eller självklara.*

Omformuleringarna i (2b) tillför flera specifika, verksamhetsbaserade och relevanta aspekter till grundprincipen att den översatta meningen så långt möjligt bör följa källmeningens grundstruktur på fras- och meningsnivå. Man hänvisar nu inte bara till de ökade svårigheterna för granskarna vid omotiverade avvikelser, utan också till motsvarande svårigheter under det ständiga ändringsarbete som sker under hela den långa process som leder fram till de färdigförhandlade slutversionerna. Och samtidigt som det betonas att avvikelser måste ske – en synpunkt som står i centrum i Bilaga 1 – pekar man i den kursiverade slutmeningen på farorna med omotiverade avvikelser i tillgänglighetsgörande syfte, nämligen att de professionella juridiska perspektiven kan fördunklas och viktiga nyanser gå förlorade. Som vi ska se i kapitel 12 nedan beskrivs här ett av de grundläggande problemen för den förenklings- och tillgänglighetsgörandestrategi som präglade språkformen i de tidiga svenska rättsaktsöversättningarna. Den omformulerade riktlinjen kan alltså ses som uttryck för en försiktighetsstrategi vid hanteringen av de avvikelser som enligt riktlinje 1 var en nödvändig förutsättning för de svenska översättningarnas kvalitet och tillförlitlighet.

4.2 Bilaga 1: Översättning från engelska och franska

Bilagan fokuserar generellt på sådana fall där det av idiomatiska skäl är lämpligt att avvika från källtexterna. Detta tydliggörs redan i inledningen (s. 127):

- (3) Denna exempelsamling är tänkt att ge enkla tips och uppslag om vad man kan göra för att undvika störande interferens och få översättningen inte bara semantiskt utan även stilistiskt och idiomatiskt korrekt. Målsättningen för vårt arbete är ju att våra texter ska avvika så lite som möjligt från motsvarande svenska texttyper, vare sig det gäller författningar, rapporter eller webbtexter.

Enskildheterna i det arbete som lett fram till Bilaga 1 finns ofta dokumenterade i *Språkrådet*. Huvudlinjen är att utveckla översättningslösningar där svenska språkets specifika resurser utnyttjas för att hantera onödigt komplexitet i engelskan och franskan. Ett exempel är den långa raden av förslag till strukturförenkling vid översättning från franska som lanserades i två artiklar i *Språkrådet*, nr 25 (1999) och nr 36 (2000). Några exempel⁸:

- (4) a. Förenkling av participfraser: *les chiffres figurant dans l'annexe* → *siffrorna i bilagan*⁹
b. Utelämnning av vissa substantiv: *la texte de la proposition* → *förslaget*
c. Utnyttjande av s.k. förbytning¹⁰ vid översättning av franska nominaliseringar: *la diminution des ventes* → *den minskade försäljningen*
d. Ordklassbyten (transpositioner) för att skapa enkelhet: *Dans cette perspective, la présidence a élaboré le présent document* → *Därför har ordförandeskapet utarbetat detta dokument.*
e. Förenkling av vissa verbfraser: *L'Union européenne ne tardera pas à compter 400 millions d'habitants* → *Europeiska unionen kommer snart att ha 400 miljoner invånare.*
f. Enkla prepositioner i stället för vissa flerordsprepositioner: *coopération dans le domaine de la lutte contre la criminalité organisée* → *samarbete i kampen mot den organiserade brottsligheten.*

Dessa och liknande tekniker för att få översättningen ”inte bara semantiskt utan också stilistiskt och idiomatiskt korrekt” (cit. 3 ovan) finns inarbetade i Bilaga 1, där de kompletterats med liknande anvisningar för översättning från engelska. En generell strategi är här att skapa **kortare** (och därmed hanterbarare) fraser genom att utnyttja svenskans specifika möjligheter, t.ex. **genitivkonstruktion** (5a) och **sammansättning** (5b), liksom undvikandet av onödigt mångordighet i form av **opersonliga uttryckssätt** (5c–d) som *it is necessary that; it is expected that; il convient de*.

⁸ Beskrivningarna av de enskilda teknikerna är mina snarare än *Språkrådets*.

⁹ Om ”reduktion till enkel fras”, se nedan kap. 9.1.8.

¹⁰ Om förbytning som ett alternativ till nominalisering, se nedan kap. 9.1.3.

- (5) a. the proposal **submitted by the Commission** → **kommissionens** förslag
[Bil. 1: avsn. 3.2.2]
- b. personnel **chargé du contrôle** → **kontrollpersonal** [Bil. 1: avsn. 3.2.3]
- c. **It is expected that** contributions will start... → Bidragen **förväntas** starta... [Bil. 1: avsn. 3.4]
- d. **Il convient de ...** → ... **bör ...** [Bil. 1: avsn. 3.4]

Med hänsyn till att rekommendationerna generellt syftar till målspråksanpassning genom avvikelser från källtexterna har det varit naturligt att uttryckligen utgå från sådana ”indirekta” översättningsmetoder som anknyter till Vinay & Darbelnet (1995), se inledningsavsnittet s. 127f. Några exempel:

- transposition (ordklassbyte), se (4d) ovan.
- modulation (perspektivskifte): *In the Netherlands, current legislation **forbids** reimbursement of costs **other than** those reasonably acceptable* → *I Nederländerna **tillåter** gällande lagstiftning **endast** ersättning av rimliga kostnader*, jfr 4e).
- implicitgörande: *définir les objectifs **à atteindre*** → *definiera målen*.
- explicitgörande: *With the creation of several new **Agencies** in the Member States* → *Eftersom det skapats flera nya **EU-myndigheter** i medlemsstaterna*.

Den förordade målspråksanpassningen handlar också om undvikande av direktöverföringar som resulterar i **överanvändning** av källspråksstrukturer och/eller **underanvändning** av målspråksstrukturer. Exempelen i (6) anförs här som alternativ till direktöversättning med *Det är nödvändigt att respektive säkerställa att:*

(6) a.	It is necessary that the EU now becomes a strong and driving force	EU måste nu bli en stark och pådrivande kraft.
b.	In order to ensure that the environment aims will be achieved, significant financial resources will need to be employed.	För att miljömålen ska kunna uppnås, kommer det att behövas betydande finansiella resurser.

Den röda tråden i Bilaga 1 är på detta sätt de många teknikerna för att skapa **idiomatiska** svenska texter genom smidiga översättningar som resulterar i en rak, enkel och naturlig svensk språkform. Den enkelhet som eftersträvas handlar i grunden om **enkelhet på syntaktisk helhetsnivå**, där konstruktionsvalen ses som ett medel att undvika klumpiga direktöverföringar, inte som ett mål i sig. Annorlunda uttryckt präglas anvisningarna av erfarenheterna av översättning som ett val mellan två (eller flera) konstruktionsalternativ, av vilka det ena eller det andra – muntligt eller skriftligt – kan vara att föredra i det ena eller det andra samman-

hanget. Ett exempel är det val som behandlas i avsnitt 7.1 ”Prepositions-konstruktion eller s-genitiv?”, där man konstaterar att utnyttjandet av (skriftlig) **genitivkonstruktion** inte sällan kan vara ett smidigt alternativ till de direkt-överföringar av källspråkens prepositionskonstruktioner som spontant anmäler sig i fall som *le président du Conseil* och *the composition of the Commission*. I anslutning härtill ges följande precisa beskrivning av ett fall där genitivkonstruktion kan göra nytta:

- (7) Särskilt när det behövs mer än en preposition är s-genitiven att föredra. En formulering som *the purpose and legal basis of the decision taken* kan naturligtvis översättas med *syftet med och den rättsliga grunden för det beslut som har fattats*, men enklare är ***beslutets syfte och rättsliga grund***.

Ytterligare ett exempel på hur skriftliga konstruktionsmöjligheter kan vara välmotiverade finns i 5.5.2 ”Framförställt attribut i stället för relativ bisats”. Här behandlas möjligheterna att utnyttja **framförställd attributiv satsförkortning** i fall liknande de som SIL tar upp, jfr (7c) i kap. 3.2.2 ovan:

- (8) Man avråder allmänt från att använda längre framförställda attribut. Utifrån ett översättningsperspektiv kan dock texten ibland bli smidigare och tydligare med ett framförställt attribut än med alternativet relativ bisats, särskilt om meningen redan innehåller en eller flera sådana bisatser.

Rekommendationen avser fall som *Les méthodes de contrôle proposées dans la directive, qui permettent un examen [...]*, där ett smidigt översättningsalternativ vore ***De i direktivet föreslagna kontrollmetoderna, som möjliggör en granskning [...]***.

Det pragmatiska perspektivet innebär också att lagspråksanvisningarnas muntliga uttrycksalternativ lyfts fram när dessa är motiverade, till exempel i 5.5.1 ”Preposition + *which/lequel*”:

- (9) Den mycket vanliga konstruktionen med preposition + *which/lequel* behöver inte alltid översättas ordagrant med det förhållandevis otympliga ”preposition + *vilken*”. Variera gärna med *som* eller *där* i enlighet med punkt 4.4.3 i *Myndigheternas skrivregler*:

les modifications *sur lesquelles* le Conseil de ändringar *som* rådet ska besluta om
devra statuer

une déclaration *dans laquelle* est souligné... ett uttalande *där* det betonas att ...

Men också denna rekommendation handlar om konstruktionsval och konstruktionsanvändning i specifika kontexter, inte om att de aktuella muntliga *som-* och *där-*konstruktionerna ”i sig” generellt skulle kunna ersätta än de skriftliga *vilken-*konstruktioner som inte så sällan är det enda möjliga översättningsalternativet.

Att översätta *EU-rättsakter* skiljer sig också från lagspråksanvisningarna genom de mera uttalade kraven på ett **korrekt språkbruk** och en **vårdad språkform**. Dessa krav behandlas främst i Bilaga 2 (se nedan), men aktualiseras

även i Bilaga 1. Ett exempel är avsnitt 3.3 ”Infinitiv eller att-sats?”, som varnar för felaktigt överförda infinitivfraser vid verb som engelskans *propose* och franskan *proposer/suggérer*:

(10)	The Rapporteur <i>proposed to approve</i> the Commission proposal.	Föredraganden <i>föreslog</i> att kommissionens förslag <i>skulle godkännas</i> . (Skriv alltså inte ”föreslog att godkänna...”)

4.3 Bilaga 2: Att tänka på i svenskan

Bilaga 2 innehåller en lång rad detaljföreskrifter om svenskan som målspråk (ordval, interpunkt, skrivkonventioner), till exempel en lång lista med anvisningar om prepositionsval som de följande, ur bilagans avsnitt 1.4 ”Prepositioner”:

(11) a.	aspekt på/av	<i>Aspekt konstrueras på svenska antingen med på eller av.</i> • aspekt på betyder sätt att betrakta eller analysera en företeelse, <i>t.ex. lägga olika aspekter på ett problem eller en fråga (jfr synvinkel, infallsvinkel) (Svensk ordbok, 1999).</i> • aspekt av betyder sida (av en sak) (NEO)
b.	bemyndigande för och från	Skriv: <i>bemyndigande för någon</i> och <i>bemyndigande från någon</i> Undvik <i>bemyndigande av någon</i> eftersom denna konstruktion är tvetydig.
c.	strida mot/stå i strid med	Undvik att blanda ihop dessa två konstruktioner.

Också de grammatiska föreskrifterna är förankrade i verksamhetens specifika uttrycksbehov. De behandlar olika generellt viktiga översättningsproblem som aktualiserats under uppbyggnadsarbetet under åren kring millennieskiftet.

Exempelvis inleds Bilaga 2 (avsnitt 1.1 ”Tempusharmoni/tempusskifte”) av en utredning av ett ofta aktualiserat översättningsproblem, tempusvalet i meningar som *Vid dessa två möten konstaterade arbetsgruppen att det inte **fanns/finns några större svårigheter med förslaget***. Genomgången visar här hur översättaren måste ta ställning till om fokus ligger på ”vad som gällde vid tidpunkten för själva yttrandet” (*Den tyska och den nederländska delegationen meddelade att de **var för en oförändrad text***) eller på ”vad som gäller nu, vid en tidpunkt i framtiden eller generellt” (*Leijonborg klagade också på att regeringen inte **underlättar anställningar i småföretagen***). Detta avsnitt går tillbaka på en utredning av samma tempusproblematik i *Språkrådet* nr 22 (1999).

Kraven på en vårdad stil där man inte väjer för skriftliga konstruktioner framgår av följande föreskrift om korrelatets form, som förordar utnyttjandet av det formella skriftspråkets **determinativkonstruktion** (kap. 9.1.16 nedan) som alternativ till ett ledigare konstruktionsval:

- (12) Ett substantiv som följs av en nödvändig relativsats står i vårdat skriftspråk i oböjd form och föregås normalt av ett determinativt pronomen. Alltså: **De bestämmelser som avses i ...** (undvik således skrivsättet *Bestämmelserna som avses i ...*). Se *Svenska Akademiens språklära* 6.2.1.3.1.) [...]

[Bil. 2: avsn. 1.5]

Ytterligare en genuint skriftlig konstruktion vars möjligheter i svenskan lyfts fram är **inanimat agent** (kap. 9.1.12 nedan), alltså konstruktionstypen *Lagen föreskriver att...* som ett alternativ till standardöversättningen *I lagen föreskrivs [det] att...* (I bilagan omnämns konstruktionen som ”personifiering”). Efter att ha presenterat några exempel där svenskan inte tillåter inanimat agent (t.ex. *These past years have seen the influx of a large number of species*) skriver man:

- (13) Det finns emellertid även på svenska många fall där personifieringar rimmar väl med ett idiomatiskt språkbruk. Man behöver inte skriva *i lagen föreskrivs [det] att/i artikeln anges [det] att/i rapporten rekommenderas [det] att*, utan det går alldeles utmärkt med ***lagen föreskriver/artikeln anger/rapporten rekommenderar***. Notera att passivkonstruktionen med prepositions konstruktion ofta är tyngre än en aktiv sats med subjekt och predikat.

[Bilaga 2, avsn. 1.7 Personifiering]

Vi noterar också att följande rekommendation om hanteringen av **mittfäldsadverbial** vid *kommer att* inte handlar om att undvika konstruktionen som sådan, utan om att skapa läsbarhet genom att placera det tunga adverbialet (*vid behov och i enlighet med förfarandet i direktiv 2001/5/EG*) i huvudsatsens mittfält i stället för i infinitivfrasens:

- (14) Inskott vid *kommer att*

I satsen med många inskott och bestämmingar där dessa inte kan placeras i början eller slutet av satsen bör infinitivmärket *att* efter *kommer* normalt inte skiljas från den efterföljande infinitiven utan placeras omedelbart före eller i anslutning till den:

Kommittén har beslutat att överväga lämpliga åtgärder och kommer vid behov och i enlighet med förfarandet i direktiv 2001/5/EG att [utan dröjsmål] vidta sådana åtgärder som i möjligaste mån tillmötesgår medlemsstaternas önskemål.

[Bilaga 2, avsn. 1.2.2 Inskott vid *kommer att*]

(Jfr det klart krångligare uttrycksalternativet med adverbialen som en del av infinitivfrasen: *... och kommer att vid behov och i enlighet med förfarandet i direktiv 2001/5/EG [utan dröjsmål] vidta sådana åtgärder som i möjligaste mån tillmötesgår medlemsstaternas önskemål.*)

Kraven på ett korrekt och vårdat språkbruk återspeglas, slutligen, i avsnitt 1.3, som innehåller en utredning av **symmetriregeln** (jfr ovan kap. 3.2.2) och dess tillämpningar vid samordning och i punktuppställningar.

4.4 Diskursaspekter

De nya språkanvisningarnas distansering från de svenska lagspråksanvisningarna kan, som påpekats (avsnitt 4.1 ovan), ses som ett uttryck för framväxten av en professionell svensk översättningsdiskurs som efterhand omdefinierat normerna för översättningarnas språkform och för förhållningssättet till källtexterna. Detta synsätt verkar få visst stöd i en översättningssociologisk studie, Saga Bendegards avhandling *Begriplig EU-svenska. Klarspråksarbetets förutsättningar inom den interinstitutionella översättningsprocessen* (2014). Jag vill här peka på den etnografiskt baserade undersökning som redovisas i avhandlingens kapitel 8 ("Textkvalitet, klarspråk och mottagare"). Undersökningen, som främst bygger på intervjuer utförda 2009–10, avser hur "deltagarna" – dvs. kommissionens, parlamentets och rådets svenska översättare, enhetschefer och juristlingvister – ser på textkvalitet, begriplighet och mottagaranpassning. Resultaten skulle kunna tolkas som att de svenska översättningsenheterna alltmer kommit att identifiera sig med de institutionella målen för översättningsarbetet, snarare än med de språkpolitiska mål som präglade den svenska klarspråksreaktionerna under åren kring millennieskiftet.

Enkätsvaren visar (1) att **textkvalitet** i första hand förknippas med juridiskt korrekta översättningar som betydelsemässigt överensstämmer med de andra språkversionerna samt med "intertextuell konsekvens" (mellan svenska översättningar) – och (2) att även **begriplighet** kopplas till institutionsförankrade professionella kvaliteter som entydighet och intertextuell konsekvens (både i relation till källtexterna och till tidigare svenska översättningar). Som en viktig aspekt på både textkvalitet och begriplighet framhålls också **idiomaticitet**, alltså den aspekt på översättning som står i centrum i Bilaga I till *Att översätta EU-rättsakter*.

Bendegards enkät och hennes analys av svaren skulle i vårt sammanhang kunna tas till intäkt för att den svenska översättningsverksamheten vid tiden för undersökningen präglades av professionella värderingar som på avgörande punkter skilde sig från dem som kom till uttryck i Översättningsdelegationens anvisningar. Detta gäller både översättningsarbetets djupa institutionella förankring och den syn på översättningsuppgiften som utgjorde själva grunden för det svenska interinstitutionella samarbetet. I stället för att betona Sveriges och den svenska klarspråkskulturens särställning omfattar man nu mera uttalat institutionernas krav på juridiskt adekvata översättningar, där alla språkversioner ska vara likvärdiga.

4.5 Sammanfattande synpunkter

De grammatisk-stilistiska rekommendationerna i de bägge bilagorna till *Att översätta EU-rättsakter* (2007) kan ses som resultatet av ett långvarigt och målmedvetet arbete med att utveckla tekniker och strategier för att hantera problemen kring svenska rättsakternas språkform. Arbetet kan kopplas till framväxten av en institutionaliserad svensk översättningsdiskurs.

De nya rekommendationerna skiljer sig på avgörande punkter från de äldre. Hit hör fokuseringen på olika **översättningstekniker** som utnyttjar svenskans specifika möjligheter att hantera komplexa källspråksstrukturer. Distanseringen från de äldre anvisningarna återspeglas i den radikalt ändrade synen både på muntliga/skriftliga konstruktioner och på klarhet och enkelhet som direkt kopplade till de enskilda konstruktionsvalen. De enskilda konstruktionerna ses nu som underordnade medel att åstadkomma smidiga helhetslösningar och undvika onödig komplexitet på sats- och meningsnivå. Anvisningarna lyfter här särskilt fram vissa skriftliga konstruktioner (genitivkonstruktion, framförställd attributiv satsförkortning, inanimat agent) som i rätt sammanhang kan utnyttjas för att skapa koncentration, enkelhet och begriplighet på det syntaktiska planet.

Också det centrala kravet på idiomatisk svenska avviker från de äldre anvisningarnas krav på muntlig enkelhet och ledig stil. Anvisningarna betonar i stället kraven på en vårdad språkform och korrekt svenska. Ett gott exempel på smidiga översättningslösningar som samtidigt bidrar till den svenska textens idiomatiska framtoning är den ovan (ex. 4c) berörda möjligheten att när så är naturligt utnyttja s.k. förbytning vid översättning av franska nominaliseringar: *la diminution des ventes* → *den minskade försäljningen*.

De grammatiska beskrivningarna i de bägge bilagorna är som framgått insiktsfulla och präglas av de funktionella perspektiven, de välvalda och pedagogiska exemplen, det pragmatiska förhållningssättet till konstruktionsanvändningen och den översättningsteoretiska förankringen. Med hänsyn till dessa och andra kvaliteter framstår de nya grammatiska-stilistiska anvisningarna som mycket mer än ”enkla tips och uppslag” om att undvika störande interferens och få översättningen ”stilistiskt och idiomatiskt korrekt”. Detta med hänsyn till att de många konkreta språkråden samtidigt demonstrerar ett konsekvent och genomtänkt förhållningssätt både till översättningsuppgiften och till hur den eftersträevade målspråksanpassningen ska åstadkommas.

Många av de tekniker som lanseras är, som kommer att framgå, viktiga också för den alternativa översättningsstrategi (”klarspråk genom skriftlighet”) som kommer att utvecklas i kapitel 6 och 12 nedan.

5. EU-engelska klarspråksdiskurser

Ett viktigt inslag i den svenska policyn under åren kring millennieskiftet var som framgått (kap. 1.2.2) det ökade samarbetet med den internationella klarspråksrörelsen (Ehrenberg-Sundin 2000; Bædecke & Thorén 2000). Hit hör kontakterna med progressiva krafter inom EU i syfte att få till stånd enklare och begripligare originaltexter, vilka i sin tur skulle kunna ligga till grund för enklare och begripligare svenska språkversioner. Inte minst arbetade den nyinrättade EU-språkvården aktivt för att ”påverka skrivkultur och attityder i olika forum inom EU” (Ehrenberg-Sundin 2003b).

I dessa sammanhang betonades ofta de gemensamma målen och även ”den överensstämmelse som råder mellan olika länders handledningar och riktlinjer för bättre offentliga texter” (Ehrenberg-Sundin 2000:163). Det är också uppenbart att sådana överensstämmelser förelåg. Men samtidigt fanns det, som kommer att visas i detta kapitel, djupgående skillnader mellan de svenska klarspråksidéerna och de idéer som kom till uttryck i EU-institutionernas klarspråkspublikationer. Dessa skillnader gäller både de grammatisk-stilistiska strategier som förordades och den underliggande klarspråksideologi som de var uttryck för. Hit hör till exempel synen på muntlighet/skriftlighet, synen på vad som konstituerar språklig enkelhet, synen på formella skriftspråksnormer och synen på hur långt mottagaranpassningen kunde eller borde drivas. Man kan fråga sig varför dessa skillnader inte uppmärksammades när EU:s klarspråkspublikationer lanserades i Sverige under åren efter millennieskiftet. En förklaring kan ha varit att de svenska klarspråksföreträdarnas läsningar av de internationella anvisningarna i första hand handlade om att finna stöd för de egna idéerna och den egna språkpolitiken. Uttalandena om EU-publikationerna kan därför ha tenderat att överbetona likheterna och i motsvarande mån bortse från skillnaderna.

I detta kapitel ges en analys av de språkanvisningar som kan knytas till två olika klarspråksdiskurser vid EU-institutionerna, de som stod i centrum i millennieskiftets svenska klarspråksdiskussion. Syftet är dubbelt: dels att utveckla ett utifrånperspektiv på de svenska klarspråksproblemen och den offentliga svenska skrivkulturen, dels att undersöka vad EU-anvisningarna kan lära oss om möjligheterna att skapa en fungerande klarspråksmodell för lagtexter och svenska EU-rättsakter.

5.1 Publikationerna

5.1.1 Presentation

De EU-publikationer som spelade en roll i den svenska klarspråksdiskussionen under åren kring millennieskiftet kan indelas i två grupper, knutna till två olika verksamheter och diskurser: (a) den **interinstitutionella** verksamheten, dvs. samarbetet mellan kommissionens, rådets och parlamentets rättstjänster om att förbättra rättsakternas redaktionella kvalitet, och (b) det klarspråksarbete vid kommissionens engelska översättningsenhet som utgick från den bekanta **Fight the FOG-kampanjen** (fortsättningsvis FOG-kampanjen). De två viktigaste interinstitutionella publikationerna var dessa:

- **Det interinstitutionella avtalet** (1998). Europaparlamentets, rådets och kommissionens avtal om gemensamma riktlinjer för den språkliga utformningen av EU:s rättsakter: *Interinstitutionellt avtal av den 22 december 1998 om gemensamma riktlinjer för gemenskapslagstiftningens redaktionella kvalitet* (1999/C 73/01).
- **Joint Practical Guide (JPG)**. Den ”gemensamma praktiska handledning” som i enlighet med det interinstitutionella avtalet utarbetades av Europaparlamentets, rådets och kommissionens rättstjänster, och som förelåg på engelska 2000, då med den fullständiga titeln: *Joint Practical Guide for persons involved in the drafting of legislation within the Community institutions*. Svensk version 2001: *Gemensam praktisk handledning för personer som deltar i utformningen av lagtexter inom gemenskapens institutioner*.¹

Och i centrum för FOG-kampanjen stod följande två publikationer:

- **FOG-broschyren**: Den bekanta radikala klarspråkspamflett som utarbetats av kommissionens engelska översättare inom ramen för FOG-kampanjen: *How to write clearly* (1998). Ansvarig för arbetet var **Emma Wagner**, avdelningschef vid kommissionens dåvarande översättningstjänst.
- **Clarifying Eurolaw** (2001): Den engelske klarspråkskonsulten **Martin Cutts** radikala kommenterade omarbetning av det s.k. leksaksdirektivet (88/378/EEC), utgiven av ”Plain Language Commission” i London. Den fullständiga titeln: *Clarifying Eurolaw. How European Community directives could be written more clearly so that citizens of Member States, including lawyers, would understand them better. Prepared for the European Law Conference, Stockholm, June 2001*. Arbetet innehåller en efterskrift av Emma Wagner.²

¹ I det följande citeras de versioner som gavs ut 2003 av Byrån för Europeiska gemenskapernas officiella publikationer (Luxemburg): *Joint practical guide of the European Parliament, the Council and the Commission for persons involved in the drafting of legislation within the Community institutions* resp. *Europaparlamentets, rådets och kommissionens gemensamma praktiska handledning för personer som deltar i utformningen av lagtexter inom gemenskapens institutioner*.

² En uppföljare till *Clarifying Eurolaw* (ett omarbetat direktiv), som dock spelat en mera perifer roll i den svenska klarspråksdiskussionen, var *Clarifying EC Regulations* (2002), utarbetad av Martin Cutts och Emma Wagner och utgiven av Plain Language Commission. Skriften består (utöver en diskussion av reaktionerna på *Clarifying Eurolaw*) i ett kommenterat förslag till omarbetning av en EU-förordning. Den fullständiga titeln: *Clarifying EC Regulations. How European Community regulations could be written more clearly so that the citizens of Member States, including lawyers, would understand them better*.

FOG-broschyren är en kort men slagkraftig text på bara tolv sidor, som ger generella råd om ett enklare språk i alla slags EU-texter, både rättsakter och andra.

Viktiga för min analys av FOG-broschyren är också (1) en rad andra dokument som hämtats på FOG-kampanjens webbsidor under de första åren efter millennieskiftet³ och (2) de bäge klarspråksarbeten som anges som huvudkällor för skrivråden i broschyren:

- **Plain English Guide:** Martin Cutts klassiska klarspråkshandledning från 1996 med den fullständiga titeln: *Plain English Guide – How to Write Clearly and Communicate Better* (Cutts 1996).
- **Style** (Williams 1995): Chicagoprofessorn Joseph M. Williams stilhandledning, enligt baksidetexten ”a master teacher’s tested program for turning clumsy prose into clear, powerful, effective writing”. Den fullständiga titeln: *Style: Toward Clarity and Grace*.

FOG-broschyren framstår i mycket som ett kompilat av relevanta delar av Cutts *Plain English Guide*, samtidigt som *Plain English Guide* i sin tur är starkt influerad av skrivråden i *Style* (som anges som källa också hos Cutts).⁴

Hur viktiga dessa bägge böcker varit för klarspråksarbetet vid kommissionen framgår också av introduktionsavsnittet i kommissionens *English Style Guide* (2004), ett arbete som ger anvisningar om engelskspråkiga originaltexter och översättningar:

- (1) Excellent advice on how to improve writing style is given in *The Plain English Guide* by Martin Cutts (Oxford University press, 1996) and *Style: Towards Clarity and Grace* by Joseph M. Williams (University of Chicago Press, 1995), both of which encourage the use of good plain English. Our own ‘Fight the Fog’ website also contains some useful advice. [English Style Guide 2004:1]

Beträffande *Clarifying Eurolaw* skall slutligen nämnas förekomsten av en svenskspråkig version, som kommer att spela en roll i min analys av mötet mellan den svenska klarspråksdiskursen och **FOG-diskursen**, alltså den diskurs som manifesteras i FOG-publikationerna och andra dokument på FOG-kampanjens webbplats:

- **Begripligare EU-lagstiftning** (2001): En svensk översättning av *Clarifying Eurolaw* (tillkommen inom ramen för FOG-kampanjen), som innehåller en svensk klarspråksversion av det omarbetade leksaksdirektivet. Den fullständiga titeln: *Begripligare EU-lagstiftning. Hur EG-direktiv kan göras tydligare så att medlemsstaternas medborgare, inklusive juristerna, bättre ska förstå dem*.

³ Adr. <http://europa.eu.int/comm/translation/en/ftfog>.

⁴ Både Cutts *Plain English Guide* och Williams *Style* är allmänna klarspråkshandlingar, dvs. de är inte speciellt inriktade på lagspråk eller juridiskt språk. *Plain English Guide* innehåller dock ett kapitel om juridiskt språk (kapitel 19 *Lucid legal language*, s. 140–147), som behandlar både lagtexter och en rad andra juridiska genrer.

5.1.2 Interinstitutionella publikationer och FOG-publikationer

Skillnaderna mellan de interinstitutionella publikationerna och FOG-publikationerna återspeglar de skilda verksamheterna och målen. Skillnaderna är här så grundläggande att det kan vara befogat att tala om två olika klarspråksdiskurser (eller klarspråksideologier). De interinstitutionella publikationerna präglas av saklighet och officiell tyngd. Kraven på ett ”klart, enkelt och exakt” språk i EU:s rättsakter är förankrade i EU-fördragen och motiveras av omsorgen om rätts-säkerheten. Detta framgår redan av de två första s.k. skälen i det interinstitutionella avtalet (1998):

- (2) (1) För att gemenskapslagstiftningen skall vara överskådlig och för att allmänheten och näringslivet skall kunna förstå den väl är det av avgörande betydelse att gemenskapens rättsakter formuleras klart, enkelt och exakt. Detta är nödvändigt även för att gemenskapslagstiftningen skall kunna genomföras korrekt och tillämpas på enhetligt sätt i medlemsstaterna.
- (2) I enlighet med EG-domstolens rättspraxis kräver rättssäkerhetsprincipen, som är en del av gemenskapens rättsordning, att gemenskapens lagstiftning är klar och exakt och att dess tillämpning är förutsebar för medborgarna. Detta är särskilt viktigt när det rör sig om en rättsakt som kan ha ekonomiska konsekvenser och som innebär åligganden för enskilda, så att de berörda har möjlighet att få reda på den exakta omfattningen av de förpliktelser som ålägs dem.

FOG-publikationerna har inte samma officiella status; texterna har en subjektivare och radikalare framtoning, och syftet har varit att påverka genom att roa, oroa och övertyga. Stilen i FOG-broschyren är informell med smiley-markeringar av lyckade och mindre lyckade exempel, rubriker som *Who dunnit? Name the agent* och skämtsamma illustrationer. *Clarifying Eurolaw* innehåller en del drastiska formuleringar, och marginalerna fylls med slagkraftiga citat (av kända författare) som ger stöd för klarspråksidéerna. FOG-publikationerna har genom samarbetet med Cutts och Plain Language Commission en påfallande prägel av engelsk klarspråksdiskurs, och de språkliga aspekterna dominerar. Huvudrubrikerna i FOG-broschyren visar inriktningen på grammatisk-stilistiska skrivråd på sats- och meningsnivå:

- (3) Put the reader first
Use verbs, not nouns
Concrete, not abstract
Active verbs, not passive ...
Whodunnit? Name the agent
Making sense — managing stress
KISS: Keep It Short and Simple
False friends and other pitfalls

Det klarspråkstekniker som står i centrum i *Clarifying Eurolaw* handlar mycket om radikala omdispositioner på textnivå och utnyttjandet av olika *easification*

strategies (tydliggörande rubriker, sammanfattning för allmänheten osv.). Men de löpande kommentarerna till det ursprungliga direktivet innehåller även en hel del kritik mot krånglig meningsbyggnad, krångliga konstruktioner och krångligt ordval, t.ex. bruket av arkaismer som *where 'if', thereof 'of it'*. Ett karakteristiskt drag i det omarbetade direktivet är också lexikal förenkling genom ”plain words”.

Både FOG-publikationernas inriktning på lexikogrammatisk förenkling och *easification strategies* (två centrala aspekter även i det inhemska svenska lagspråksarbetet) och deras mera radikala framtoning gör dem särskilt intressanta för en jämförelse med de svenska lagspråksanvisningarna. Största utrymmet i det fortsatta kommer därför att ägnas de klarspråksidéer som kommer till uttryck i FOG-broschyren och *Clarifying Eurolaw* (5.3 nedan).

5.1.3 Cutts på svenska: Begripligare EU-lagstiftning

Den svenska versionen av *Clarifying Eurolaw* spelade en viktig roll när Cutts idéer lanserades i Sverige under åren närmast efter millennieskiftet. Översättningen tas upp i en artikel (Ehrenberg-Sundin 2002) i regeringskansliets personaltidning Klaraposten 3/2002. Artikeln berättar att Cutts text nu finns översatt till alla EU-språk, ”i förhoppningen att den ska inspirera till nytänkande i institutionerna och i medlemsstaterna”. I artikeln utnyttjas ett exempel ur den svenska versionen för att illustrera några av grundtankarna bakom *Clarifying Eurolaw*. Den svenska versionen uppmärksammades också vid ett seminarium om EU-språkvård i Stockholm i mars 2003 (Ehrenberg-Sundin 2003b). Översättningen, som utförts på initiativ av FOG-kampanjen⁵, fanns också under flera år tillgänglig via länk från regeringskansliets klarspråkssidor. Man noterar, slutligen, att utredningen *Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket* (SOU 2002:27) refererar till den svenska versionen av Cutts text, inte till den engelska originalversionen.

För mina syften framstår en jämförelse mellan originalversionen av *Clarifying Eurolaw* och den svenska översättningen som intressant genom att den kan läggas till grund för en analys av de skillnader i språksyn och skrivkultur som präglade den svenska klarspråksdiskursen och den EU-engelska FOG-diskursen. Dessa skillnader återspeglas, som vi ska se, i hur Cutts klarspråksbegrepp kom att **omdefinieras** när det skulle lanseras för en svensk publik. I detta sammanhang spelar det mindre roll att översättningens kvalitet kan ifrågasättas och att den

⁵ Den text jag utnyttjar i det följande hämtades 2004-02-14 – via länk från klarspråkssidorna på regeringen.se – på följande adress:

http://europa.eu.int/comm/translation/en/ftfog/eurolaw/eurolaw_sv.htm

Att översättningen till svenska och till andra EU-språk tillkommit inom ramen för FOG-kampanjen framgår också av referenser till analoga adresser, t.ex.

http://europa.eu.int/comm/translation/en/ftfog/eurolaw/eurolaw_es.htm.

– trots den vikt den tillmättes under åren efter millennieskiftet – ganska snart tycks ha fallit i glömska.⁶

5.2 Det interinstitutionella klarspråksbegreppet

Generellt gäller att den interinstitutionella diskursen skilde sig från FOG-diskursen genom den fastare verksamhetsförankringen, som medförde dels ett starkare inslag av professionell juridisk diskurs, dels ett starkare fokus på att EU:s lagstiftning är flerspråkig. Det senare förhållandet framstår i de interinstitutionella publikationerna som ett starkt incitament för ett klarare och enklare språk i EU:s rättsakter, jfr inledningen till riktlinje 5 i *Joint Practical Guide* (fortsättningsvis JPG):

- (4) 5. Throughout the process leading to their adoption, draft acts shall be framed in terms and sentence structures which respect the multilingual nature of Community legislation; concepts or terminology specific to any one national legal system are to be used with care.

Verksamhetsförankringen återspeglas också – som framgår av citatet – i att klarspråksarbetet knyts till hela den dynamiska process som ligger bakom tillkomsten av en EU-rättsakt. De interinstitutionella publikationerna skiljer sig här från FOG-publikationerna, vilkas perspektiv i realiteten begränsas till strategier och anvisningar för att förbättra enskilda texter.

Det interinstitutionella klarspråksbegreppet erinrar i flera avseenden mer om det i de äldre svenska anvisningarna än om det i millennieskiftets lagspråksanvisningar. Detta gäller inte minst synen på förhållandet mellan klarspråkskraven på enkelhet och den professionella juridiska diskursens krav på precision, liksom synen på de begränsningar av klarspråksmöjligheterna som följer av olika lagtexters skilda adressater. (I själva verket är de professionella perspektiven här långt mer uttalade än i *Språket i lagar och andra författningar* 1967.) Bägge de nämnda synpunkterna tas upp redan i den första riktlinjen (riktlinje 1.4) i JPG:

- (5) 1.4 There may obviously be a conflict between the requirement of simplicity and that of precision. Simplification is often achieved at the expense of precision and vice versa. In practice, a balance must be struck so that the provision is as precise as possible, without becoming too difficult to understand. That balance may vary according to the addressees of the provision (see Guideline 3).

⁶ Ingemar Strandvik, språklig samordnare vid kommissionens svenska språkavdelning, skriver (e-brev 2008-09-08) på förfrågan att ingen vid kommissionen hört talas om en svensk version av *Clarifying Eurolaw*.

Det starka betonandet av de professionella aspekterna reflekteras i att den språkliga balansgången mellan enkelhet och precision uttryckligen knyts till behovet att balansera två allmänna rättsprinciper ("general principles of law") mot varandra: å ena sidan den om "the equality of citizens before the law, in the sense that the law should be accessible and comprehensible for all" och å andra sidan den om "legal certainty, in that it should be possible to foresee how the law will be applied". (JPG riktlinje 1.2.)

Det interinstitutionella klarspråksbegreppet framstår på många sätt som diametralt motsatt de svenska idéerna om ett klart och enkelt språk. Detta framgår redan av inledningen till riktlinje 1: *Community legislative acts shall be drafted clearly, simply and precisely*, som omedelbart (1.1) preciseras:

- (6) The drafting of a legislative act must be:
- **clear**, easy to understand and unambiguous;
 - **simple**, concise, containing no unnecessary elements;
 - **precise**, leaving no uncertainty in the mind of the reader.

Mest påfallande är den innebörd som ges åt begreppet **enkelhet**, som i de svenska lagspråksanvisningarna närmast är synonymt med muntlighet. I JPG, däremot, handlar samma begrepp om språklig koncentration och juridisk relevans. Hur detta krav ses som grundläggande för ett fungerande lagspråk utvecklas i riktlinje 4, jfr följande formulering som vänder sig mot pedagogiska utvecklingar:⁷

- (7) 4.1 The characteristic of good legislative style is the succinct expression of the key ideas of the text. Illustrative clauses, intended to make the text clearer for the reader, may give rise to problems in interpretation.

Av de tre definitionerna i (6) framgår också att begreppet **klarhet** inte bara innefattar ett krav på "begriplighet" (den dominerande synpunkten i de svenska anvisningarna), utan också ett fackspråkligt krav på **entydighet**. Det senare kravet relateras till gemenskapslagstiftningens flerspråkiga natur (cit. 4 ovan), som också är den yttersta motiveringen för kraven på klarhet, enkelhet och precision i den mening man gett begreppen:

- (8) 5.2 First, the original text must be particularly simple, clear and direct, since any overcomplexity or ambiguity, however slight, could result in inaccuracies, approximations or real mistranslations in one or more of the other Community languages.

Ett av flera exempel som i riktlinje 5.2.1 får belysa kravet på entydighet är (9a), som enligt JPG bör ersättas av (9b). Kursiveringarna är mina:

⁷ Belysande för skillnaden mellan det svenska och det interinstitutionella klarspråksbegreppet är att citatets *succinct* i den svenska versionen av JPG översatts med "enkel", inte med t.ex. "koncis": "God lagstiftningsteknik kännetecknas av att textens grundprinciper är enkelt formulerade." (Översättningen återspeglar alltså snarare det svenska klarspråksbegreppet än det interinstitutionella.)

- (9) a. If products do not satisfy the requirements laid down in Article 5, the Member States shall take all necessary measures to restrict or prohibit the marketing of those products or to ensure they are withdrawn from the market, *subject to penalties for the other eventuality decided on by the Member States.*
- b. If products do not satisfy the requirements laid down in Article 5, the Member States shall take all necessary measures to restrict or prohibit the marketing of those products or to ensure they are withdrawn from the market.
- Member States shall determine the penalties to be applied in the event of failure to comply with those restrictions, prohibitions or withdrawal from the market.*

Det tredje kravet i (6) ovan, kravet på **precision**, för in på de diskursspecifika kraven på **mottagaranpassning**. Medan den svenska klarspråksmodellen handlar om att genom muntlighet tillgängliggöra en lagbestämmelse för så många mottagare som möjligt, betonar JPG (riktlinje 3) den ytterligt komplexa mottagarsituation som består i att en och samma EU-rättsakt, till exempel en förordning, samtidigt har flera distinkta adressater, jfr inledningen till riktlinje 3:

- (10) 3. The drafting of acts shall take account of the persons to whom they are intended to apply, with a view to enabling them to identify their rights and obligations unambiguously, and of the persons responsible for putting the acts into effect.
- 3.1 There are different categories of addressees of legislative acts, ranging from the population at large to specialists in specific fields. Each category is entitled to expect that legislation will use language that they can understand.

De många mottagare vars rättigheter samtidigt ska tillgodoses kan också förutsätta ”riktad utformning” (*targeted drafting*):

- (11) 3.4 In addition to the addressees, acts entail intervention by the national authority at different levels, for example, civil servants, scientists and judges. The language of the act should take account of that; texts may include technical requirements whose implementation falls to specialised officials in that field.

Intressant i sammanhanget är den kritik som kommissionens rättstjänst – alltså ett av de tre institutionella organ som utarbetat JPG – riktade mot den som man menar alltför lediga språkformen i Cutts omarbetade leksaksdirektiv.⁸ Kritiken går ut på att direktiv – till skillnad från förordningar – vänder sig till medlemsstaterna, inte till de enskilda medborgarna. Cutts klarspråksversion skulle således vila på felaktiga premisser – och därmed på ett olyckligt sätt prioritera enkelhet framför precision:

- (12) The brochure as a whole is based on a false premise, which is set out as follows on page 3: “Legislators should regard the primary audience of every directive as interested private citizens, not lawyers”. Directives are addressed to the Member States. Their

⁸ “Note from the Committee on Legislative Technique, Brussels 12.02.2002”, här citerad efter Cutts & Wagner 2002:27.

purpose is to define legal obligations. For the sake of legal certainty, they must be precise, while allowing for all future eventualities. Where necessary, those requirements must outweigh the concern to make them easy for the man in the street to understand.

Anvisningarna i JPG skiljer sig, slutligen, från de svenska genom att kraven på enkelhet, klarhet och precision går hand i hand med explicita språkriktighetskrav:

- (13) 1.4.2 Drafting which is grammatically correct and respects the rules of punctuation makes it easier to understand the text properly in the drafting language as well as to translate it into the other languages (see Guideline 5)

Vi finner alltså att det klarspråksbegrepp som lanseras i de interinstitutionella publikationerna avviker från det svenska både när det gäller verksamhetsförankringen, synen på balansgången mellan enkelhet och precision, den innebörd man lägger i kravet på ett ”enkelt” språk och synen på den komplexa mottagarsituationen. Förhållningssättet till klarspråk (”ett klart, enkelt och precist språk”) i den mening man lägger i begreppet är i grunden **instrumentellt**, dvs. klarspråk ses som ett medel att säkra de professionella målen. Belysande i detta sammanhang är följande passage i inledningen till kommissionens *English Style Guide*, som behandlar klarspråksarbetets begränsningar:

- (14) In legislative texts, accuracy and clarity are of course paramount. But legal or bureaucratic language that we might regard as pompous elsewhere has its place in both legislation and preparatory drafting, though the specialist terms must be embedded in rock-solid, straightforward English syntax. In some cases — departmental memos or papers for specialist committees — we may regard “Euro-speak” as acceptable professional shorthand; searching here for “plain English” periphrases wastes time and simply irritates readers. [English Style Guide 2004:1]

Citatet kommer i nära anslutning till cit. (1) i 5.1.1 ovan med referenser till Cutts och Williams klarspråkshandledningar och till FOG-kampanjens webbplats.

5.3 FOG-kampanjens klarspråksbegrepp

5.3.1 Bakgrund

FOG-kampanjen vände sig i första hand mot byråkratiskt krångelspråk och EU-jargong. De “dimmor” man ville skingra var i grunden **nominala** dimmor, dvs. utnyttjandet av en abstrakt, mångordig och oklar språkform som den i det karikerade exemplet (15a) nedan. Jfr (15b) med den direktare och mera koncentrerade språkform kampanjen förordade. (Exemplen hämtade 2000-06-09 från ett övningsmaterial på FOG-kampanjens webbplats.)

- (15) a. The objective established by the campaign is that of persuading Commission officials to eliminate excessive verbosity, prolixity, complexity and obscurity from their written communications.
- b. The campaign aims to persuade Commission officials to write briefly, simply and clearly.

FOG-kampanjens utgångspunkter var alltså i mycket de samma som det svenska klarspråksarbetets. Man vände sig mot krångligt byråkratspråk och även (i *Clarifying Eurolaw*) mot ett alltför ålderdomligt eller stelt juridiskt språk. FOG-kampanjen skilde sig från det interinstitutionella klarspråksarbetet genom att den omfattade alla slags EU-texter – både rättsakter och icke-rättsakter – och i princip förordade samma typer av klarspråksgrepp för alla texttyper (jfr dock 5.3.5 nedan). Också här fanns alltså en parallell till det svenska klarspråksarbetet, som tenderade att bortse från skillnaden mellan myndighetstexter i allmänhet och författningstexter. Både FOG-diskursen och den svenska klarspråksdiskursen fokuserade också på en långt driven mottagaranpassning genom ett enklare språkbruk som vände sig till vanliga medborgare.

Om man utgår från rubrikerna i FOG-broschyren (cit. 3 ovan) är det inte svårt att förstå att de svenska klarspråksföreträdarna kände igen sig i uppmaningarna att tänka på läsaren, använda verb (inte substantiv), att uttrycka sig konkret (inte abstrakt) och att prioritera aktiv konstruktion framför passiv. Likaså finns det tydliga beröringspunkter mellan de *easification strategies* som utnyttjas i *Clarifying Eurolaw* och dem man i Sverige utnyttjade i inhemska lagtexter.

Men som vi ska se i det följande fanns det samtidigt djupgående skillnader mellan FOG-diskursen och den svenska klarspråksdiskursen, både i synen på det formella skriftspråkets konstruktionssyntax, i synen på formella skriftspråksnormer och i synen på hur långt den eftersträvade mottagaranpassningen kunde drivas. Min framställning i det följande baseras på analys av

- de grammatisk-stilistiska anvisningarna i FOG-broschyren och i Cutts och Williams klarspråkshandledningar,
- de faktiska normer som tillämpades i Cutts omarbetade leksaksdirektiv i *Clarifying Eurolaw*, och
- lanseringen av *Clarifying Eurolaw* i Sverige under åren efter millennieskiftet.

En generell slutsats av analysarbetet är att FOG-diskursen djupare sett präglades av ”skriftliga” värderingar baserade på det formella skriftspråkets normsystem och då på ett sätt som avvek från den svenska klarspråksdiskursen och den offentliga svenska skrivkulturen. Alla dessa värderingar går att belägga i FOG-broschyren, men de ges av naturliga skäl tydligare uttryck i Cutts och Williams utförligare klarspråkshandledningar. Särskilt det systematiskt utvecklade klarspråksbegreppet i Williams bok framstår i sammanhanget som den direkta motsatsen till det svenska. Som kommer att visas i kapitel 6 nedan är skillnaderna så stora att Williams klarspråksidéer skulle kunna läggas till grund för en adekvatare strategi (”klarspråk genom skriftlighet”) för goda svenska EU-översättningar.

Också *Begripligare EU-lagstiftning* – alltså den svenska översättningen av Cutts *Clarifying Eurolaw* – kommer att utnyttjas i analyserna. Det bör påpekas att mitt fokus här inte ligger på översättningens tveksamma kvalitet i sig, utan på det faktum att det var den svenska versionen som utnyttjades när Cutts idéer introducerades i den svenska klarspråksdebatten. Och denna svenska version avviker så kraftigt från Cutts text att den säger mer om de svenska klarspråksidéerna än om Cutts idéer. Översättningen kan därmed utnyttjas för att frilägga skillnader mellan de svenska klarspråksidéerna och Cutts idéer. Översättningen utnyttjas också för att påvisa språkliga kvaliteter i Cutts text.

5.3.2 Synen på skriftspråkskonstruktioner

Liksom i *Språket i lagar och andra författningar* (se kap. 3.2.2 ovan) präglas FOG-diskursens anvisningar av medvetenheten om skriftspråkskonstruktionernas funktionella motiveringar. Under rubriken ”Active voice, not passive ...” tar FOG-broschyren (s. 5) upp flera fall av **nyttiga passiver** under fortsättningsrubriken ”... except where passives are useful”:

- (16) 1. If there’s no need to say who was responsible for the action because it’s obvious. (“All Commission staff are encouraged to write clearly.”)
2. If you want to focus attention on the receiver of the action by putting that first. (“One of the most controversial members of the European Parliament has been interviewed by the press about the proposal.”)
3. If you want to position old or known information at the start of the sentence, so you can put new or surprising information at the end. (“After the Summit the President was interviewed by a ten-year-old pupil from the European School.”)
- And of course:

4. 🍷 **Sabotage!** If you want to evade responsibility.
“In my department the advice on clear English has been disregarded.”

Ännu längre går Williams i *Style* (s. 56) när han kommer in på de textlingvistiska aspekterna på konstruktionen: *You may find yourself writing as many passive sentences as active. But if active sentences create a less consistent string of topics, leave the sentences passive.*

Under rubriken ”Useful nominalizations” beskriver Williams (s. 32ff.) också ett antal fall där **nominaliseringar** kan vara funktionellt motiverade av klarspråks-skäl. Han utvecklar även sofistikerade strategier för utnyttjandet av nominalisering och **inanimat agent** inom ramen för den uttrycksfulla direkta verbala stil som förespråkas i *Style* och som syftar till att avlägsna de nominala dimmorna (”muddy abstraction”). (Se vidare kap. 6.1.2 nedan.)

5.3.3 Koncentration och relevans

Liksom de interinstitutionella riktlinjerna utgår FOG-publikationerna från att enkelhet och begriplighet förutsätter korthet och koncentration. Här har vi sett (cit. 7 ovan i 5.2) hur *Joint Practical Guide* föreskriver att framställningen ska fokusera på ”the succinct expression of the key ideas of the text”. Och även om FOG-publikationerna generellt – även i *Clarifying Eurolaw* – förespråkar en enklare språkform än den strikt formella som förordas i *Joint Practical Guide*, så är de uttalade kraven på koncentration – och fokuseringen på framställningens ”nyckelidéer” – ett centralt inslag också i FOG-diskursens klarspråksbegrepp.

Dessa i grunden skriftliga krav på texters och enskilda meningars organisation ägnas ett helt kapitel både i Cutts *Plain English Guide* och i Williams *Style*. Den **fåordsstrategi** som förordas i dessa arbeten (och även i FOG-broschyren) står i direkt motsättning till den pedagogiska utförlighet i detaljer som präglade det svenska klarspråksarbetet (och millennieskiftets svenska EU-översättningar). Kraven på undvikande av onödig mångordighet kan kopplas till det formella skriftspråkets strikta krav på **relevans** både i faktaurvalet på textnivå och i gestaltningen av de enskilda meningarna, där huvudprincipen är att inte använda fler ord än vad som krävs för att få fram det man har att säga. Denna koppling framträder särskilt tydligt i Williams *Style*, där de syntaktiska förtätnings- och förenklingsstrategier som utvecklas genomgående är förankrade i det formella skriftspråkets generella normsystem.

För Cutts i *Plain English Guide* är språklig koncentration en förutsättning för den enkla direkta stil han själv och FOG-diskursen förordar. I kapitel 3 ”Writing tight” (Cutts 1996: 40–47) demonstreras steg för steg hur ökad klarhet och begriplighet kan uppnås genom omfattande nedstrykningar i en text (17a), i kombination med omformuleringar där onödigt krångliga uttryckssätt ersätts av direktare (”vigorous words”), se (17b). Slutresultatet av dessa operationer (17c)

blir i detta fall en text vars längd reducerats med 38 % (från 95 till 59 ord) samtidigt som en rad klarspråkskvaliteter tillförts:

- (17) a. Arrears ~~at present~~ subsist on your mortgage account ~~in the sum~~ of £1,032 with a further payment ~~becoming~~ due on ~~the 11th~~ April. ~~In view of the account being a mortgage account~~ we are not in a position to stop interest being debited ~~each month~~ and ~~in order~~ to prevent the account ~~situation~~ from deteriorating, it is necessary that payments are received each month which represent the interest debit. At present this amount is £242 ~~and~~ therefore it is regretted your offer to ~~make payments in the sum of~~ £80 a month is not sufficient.
- b. The arrears ~~subsist~~ on your mortgage account ~~of~~ are £1,032, and ~~with~~ a further payment is due on 11 April. **Regrettably** we ~~are not in a position to~~ **cannot** stop interest being ~~debited~~ **charged**. **Therefore**, to prevent ~~the account from deteriorating~~ **arrears growing**, ~~it is necessary that you will need to pay the interest charge are received~~ each month ~~which represent the interest debit~~. At present this ~~amount~~ is £242 ~~therefore so it is regretted~~ **we regret** that your offer to pay £80 a month is not sufficient.
- c. The arrears on your mortgage account are £1,032, and a further payment is due on 11 April. **Regrettably** we cannot stop interest being charged. **Therefore**, to prevent the arrears growing, you will need to pay the interest charge each month. At present this is £242, so we regret that your offer to pay £80 a month is not sufficient. [Cutts 1996:40]

Man noterar att nedskärningarna och omdispositionen av stoffet (från tre till fyra grafiska meningar, från fem till sex syntaktiska meningar) medför en radikalt minskad meningslängd: från 32 till 15 ord/grafisk mening, från 19 till 10 ord/syntaktisk mening. Detta sker helt i enlighet med både den svenska klarspråksdiskursens och FOG-diskursens målsättningar. Men min poäng i sammanhanget är att skriftliga **förtätningstransformationer** spelar en viktig roll i det nedkortningsarbete Cutts förordar. I (17c) återspeglas detta i **satsgrads-sänkningar** (kap. 2.1.3 ovan) som de i *to prevent arrears growing* ('för att inte er skuldsättning ska fortsätta att öka') och *Regrettably we cannot stop interest being charged* ('Tyvärr måste vi därför vidhålla vårt krav att ni betalar de upplupna månadsräntorna').

Samtidigt som Cutts betonar att drastiska nedskärningar som de i exemplet ("being ruthless with words") är själva grunden för *plain English*, så är han noga med att framhålla att nedskärningarna måste balanseras mot de övergripande tydlighetskraven, textstyftet och relationen till läsaren:

- (18) Part of writing well is writing tight, ruthlessly cutting dross. Most readers are busy people who want to find out the main points of your message, and fast. Making them read excess words is an unfriendly act especially in business where a deluge of unwanted paper falls on everyone at every level.
- Not that shorter is always better; sometimes you need more words to make a point clear. Plain, certainly. Tight, certainly. But not so plain or tight that you miss out essential points or come across as blunt and rude. Being ruthless with words needn't mean being graceless with people.

[Cutts 1996:40f.]

Cutts framställning är tydligt inspirerad av kapitel 7 ”Concision” i Williams *Style*. *Style* innehåller en ingående behandling av den i cit. (18) beskrivna balansgången mellan koncentration och relevans som grund för ett effektivt skrivande. Kapitlet (s. 115–133) skulle kunna sammanfattas som en språkvetenskapligt förankrad, mångfasetterad och pedagogisk föredömlig genomgång av olika aspekter på det formella skriftspråkets krav på en redundansfri, logiskt strukturerad och samtidigt optimalt tydlig och fokuserad framställning. Williams analyserar här både de traditionella handböckernas krav på undvikandet av pleonasmer, tautologier och allmän pratighet (avsnittet ”Simple Sources of Wordiness”) och de mera avancerade aspekter på en koncentrerad och relevant framställning som hör till det professionella skrivandet. Inte minst framhålls de specifika krav på koncentration och relevans som är knutna till olika genrekonventioner. Till de komplexa källorna till onödig mångordighet (avsnittet ”Complex Wordiness”) hör den tendens att ”överarbeta det självklara” (*belaboring the obvious*) och ”excellera i oväsentliga detaljer” (*excessive details*) som skiljer novisen från professionella skribenter som behärskar genrenormerna. Kapitlet innehåller också ett avsnitt om metaspråkliga kommentarer (*Metadiscourse*). Här framhåller Williams vikten av att utnyttja t.ex. garderingar (*hedges*) som *a good deal* som ett medel att undvika alltför kategoriska påståenden, men han varnar samtidigt för att dränka texten i metaspråk. Till de tekniker som föreslås för att undvika för mycket metaspråk hör möjligheten att ”hinta” i stället för att utnyttja omständliga introduktionsmeningar som den i (19a), jfr (19b):

- (19) a. In this next section of this report, it is my intention to deal with the problem of noise pollution. The first thing I want to say is that noise pollution is ...
 b. The next problem is noise pollution. It ...

[Williams 1995:127]

I FOG-broschyren (avsnittet ”KISS: Keep it short and simple”) återspeglas Williams idéer om koncentration och relevans i skrivråd som de följande:

- (20) Some ways to cut out FOG:
1. Don't state the obvious. Trust your readers' common sense.
 2. Don't clutter your text with redundant expressions like “as is well known”, “it is generally accepted that”, “in my personal opinion”, “and so on and so forth”, “both from the point of view of A and from the point of view of B”.
 3. Don't waste words telling readers what the text is going to say, or reminding them what it said earlier. Just say it. Once.

Många formuleringar i FOG-publikationerna och andra dokument som lagts ut på FOG-kampanjens sidor pekar också på att FOG-diskursen i högre grad än den svenska klarspråksdiskursen betraktade klarspråksarbete som en kvalificerad skriftspråklig aktivitet som förutsätter hårt arbete av kompetenta författare, en synpunkt som ständigt återkommer i *Style*. I sammanhanget noteras hur FOG-

broschyrens krav (s. 8) på kortare dokument och kortare meningar åtföljs av ett citat ur ett brev av Blaise Pascal, där denne ber om ursäkt för att detta blivit så långt – han hade inte haft tid att göra det kortare: *Je n'ai fait celle-ci plus longue que parce que je n'ai pas eu le loisir de la faire plus courte.*

5.3.4 Synen på grammatisk komplexitet

Hur Williams klarspråksidéer avvek radikalt från de svenska framgår också av synen det formella skriftspråkets komplexa meningar, sådana som i den svenska klarspråksdiskursen a priori definierades som ”hinder för klarspråk”, jfr kap. 3.4 ovan punkt 4. För Williams är hanteringen av komplexa meningar tvärtom en integrerad och viktig del av klarspråksarbetet, en synpunkt som kommer till uttryck i inledningen till kapitel 8 *Length* (s. 135–150):

- (21) The ability to write clear, crisp sentences that never go beyond twenty words is a considerable achievement. You'll never confuse a reader with sprawl, wordiness, or muddy abstraction. But if you never write sentences longer than twenty words, you'll be like a pianist who uses only the middle octave: you can carry the tune, but without much variety or range. Every competent writer has to know how to write a concise sentence and how to prune a long one to readable length. But a competent writer must also know how to manage a long sentence gracefully, how to make it as clear and as vigorous as a series of short ones.

[Williams 1995:135]

Kraven på en kvalificerad hantering av komplexa strukturer tas inte upp i FOG-broschyren och ägnas bara ett marginellt intresse i *Plain English Guide*. I kapitlet *Lucid Legal Language* (Cutts 1996: 140–147) lyfter Cutts dock fram kravet på klarhet och entydighet i komplexa meningar som en förutsättning för begripliga juridiska texter. (Fetmarkeringen av lagexemplet är Cutts.)

- (22) A long sentence is sometimes unavoidable in making a complex point which has exceptions and qualifications attached. Then, it needs to be managed well, with simple construction and plain words. This, for example, in a draft law, is not too bad:

If, in the circumstances of section 3.2 and after the expiry of a 14-day period starting on the date the agreement was entered into, the customer shows by taking some significant action that he considers the agreement to be in force, then:

- (a) the customer may not give the seller notice of cancellation; and
(b) the seller may enforce the agreement against the customer, despite section 3.2.**

[Cutts 1996:146]

5.3.5 Precision

Som framgått (5.2) var balansgången mellan enkelhet och precision ett av fundamenten i det interinstitutionella klarspråksbegreppet. I föreskrifterna i *Joint Practical Guide* ses rättsakternas juridiska status och de professionella adressaterna som en tung genremässig begränsning på möjligheterna till språklig enkelhet och lättillgänglighet. Denna synpunkt spelade en underordnad roll i FOG-publikationerna, där det överordnade kravet var ökad enkelhet och begriplighet i alla slags texter. *Plain English Guide* innehåller dock – som redan nämnts – ett kapitel om det juridiska språket i allmänhet (alltså inte just lagspråk). Kapitlet, *Lucid Legal Language*, inleds med radikala klarspråkskrav på det juridiska språket utifrån riktlinjen: ”Apply plain English techniques to legal documents such as insurance policies, car-hire agreements, laws and wills.” (Cutts 1996:140)

Av Cutts fortsatta framställning framgår dock att han är medveten om de professionella kraven på juridiska texter, inte minst kravet att de ska vara utformade så att berörda personer och organisationer i detalj kan förutse konsekvenserna. Kapitlet lyfter här fram den språkliga precision och den professionella förankring som är en förutsättning för ett reformerat juridiskt språk, liksom den speciella mottagarsituation som består i att vissa läsare helst inte vill förstå:

- (23) All the techniques described so far in the book can be used to good effect in legal documents. On their own, the techniques will raise the standard of legal writing, though they need to be harnessed to legal knowledge and a genuine care for precision and accuracy.

In the introductory chapter I said that readers needed to be cooperative and well motivated if they were to understand a text in the sense it was meant to be understood. With legal documents, the position is undoubtedly different: some readers will deliberately try to misinterpret a text in their favour. Certainty of meaning is therefore more important. But plain English, cautiously and appropriately used, can make an important contribution to certainty.

It is true that lawyers cannot blithely replace technical legal terms like 'negligence', 'indemnify' and 'estoppel' with one-word equivalents, though they can often provide separate explanations or glossaries. Yet in most legal documents only a few words are genuinely technical. The rest are plain words with ordinary meanings, or legal-flavouring words that smell of the law but can be replaced by plain words or struck out altogether.

[Cutts 1996:141]

Språkformen i Cutts omarbetade leksaksdirektiv i *Clarifying Eurolaw* ger vid handen att dessa kvalitetskrav på juridiskt klarspråk varit viktiga under omarbetningen av leksaksdirektivet. Här kan den svenska översättningen utnyttjas för att påvisa kvaliteter i Cutts text. Ett exempel:

(24) a. DET URSPRUNGLIGA DIREKTIVET

After receiving [1] the committee's opinion, the Commission [2] shall notify the Member States *whether or not the standards concerned or a part* [3] thereof [4] have to be withdrawn from [5] the publications referred to in Article 5 (1).

b. KLARSPRÅKSVERSION I "CLARIFYING EUROLAW"

After receiving [1] the opinion, the Commission [2] must notify Member States *whether or not the standards concerned or a part* [3] of them [4] must be withdrawn from [5] the Official Journal and other publications.

c. KLARSPRÅKSVERSION I "BEGRIPLIGARE EU-LAGSTIFTNING"

När kommissionen fått kommitténs utlåtande skall kommissionen meddela medlemsstaterna *om de berörda standarderna, eller delar av dem, skall utgå ur EGT och andra publikationer*.

Cutts ingrepp (understrykningar) inskränker sig här till några lexikala förenklingar (indexerade) i kombination med tillämpningen av det direktare hänvisningssystem han generellt förordar. Prioriteringen av precision och entydighet återspeglas i att Cutts behåller det formella skriftspråkets *whether or not*-konstruktion i den kursiverade frågebisatsen. Jämför den ledigare svenska versionen, som kan vara oklar med hänsyn till kommissionens skyldigheter i det fall då "kommittén" finner att de berörda standarderna **inte** ska utgå ur EGT och andra publikationer. En mera källspråksnära svensk översättning av Cutts text hade varit exempelvis:

- (25) Efter mottagandet av kommitténs utlåtande skall kommissionen meddela medlemsstaterna *hurvida de berörda standarderna, eller delar av dem, skall eller inte skall utgå ur EGT och andra publikationer*.

5.3.6 Språkriktighet och traditionella skriftspråksnormer

Ytterligare en skillnad mellan FOG-diskursen och den svenska klarspråksdiskursen låg i kraven på **språkriktighet** och synen på **traditionella skriftspråksnormer**. Att kraven på en korrekt svenska spelade en underordnad roll i den svenska klarspråksdiskursen återspeglas inte minst i den kritik som riktades mot millennieskiftets EU-översättningar; denna kritik fokuserade på översättningarnas bristande "begriplighet" snarare än på de många tveksamheterna från språkriktighetssynpunkt. Det begränsade intresset för traditionella skriftspråksnormer framstår också som en konsekvens av synen på det formella skriftspråkets konstruktioner som klarspråks hinder.

Inom FOG-diskursen var tvärtom kraven på språkriktighet och tillämpning av traditionella skriftspråksnormer viktiga, ett förhållande som skulle kunna relateras till de mera avancerade skriftspråks tekniker som krävdes för att genomföra den övergripande klarspråksstrategin med dess inriktning på koncentration och relevans. Och som påpekats (5.3.3) sågs klarspråksarbete som en kvalificerad skriftspråklig aktivitet som förutsätter hårt arbete av kompetenta textförfattare. I

Style återkommer Williams gång på gång till de krav som kan ställas på "the competent writer" eller "the careful writer". (Jfr referenserna till "the competent writer" i cit. 21 ovan.)

Att kraven på språklig korrekthet spelade en större roll i FOG-diskursen än i den svenska klarspråksdiskursen framgår på många sätt. *Plain English Guide* hänför uttryckligen bristande grammatisk korrekthet och slarvig interpunktion till klarspråkshindren – inte bara snårig meningsbyggnad och substantivsjuka. Denna synpunkt möter redan på bokens första sida, i kommentaren till ett affärsbrev: "To make four errors in 43 words doesn't prove the organisation is about to collapse, but gives an impression of incompetence." Också dokumentet *How to write good* på FOG-kampanjens webbplats pekar på att språklig korrekthet var ett självklart inslag i diskursens värdesystem. Dokumentet innehöll skämtsamma språkriktighetsråd (för redan invigda), t.ex. det följande som handlar om subjeksregeln: *When dangling, watch your participles*.⁹

I *Style* demonstrerar Williams hur traditionella språkriktighetsprinciper och normer kan utnyttjas som klarspråkstekniker för att skapa koncentration, relevans, enkelhet och tydlighet på menings- och textplanet. Hit hör t.ex. undvikandet av tautologier (kap. 7, avsnittet *Simple sources of wordiness*), utnyttjandet av formell symmetri (kap. 8, avsnittet *Coordination*), utnyttjandet av subjeksregeln (kap. 8, avsnittet *Dangling Modifiers*), klarhet genom undvikande av "felplacerade bestämningar" (kap. 8, avsnittet *Misplaced Modifiers*) och klarhet genom entydiga syftningar (kap. 8, avsnittet *Pronominal Reference*). Som framgår av exemplifieringen är det särskilt Williams hantering av långa meningar (i kap. 8 *Length*) som aktualiserar sådana traditionella skriftspråksföreskrifter.

Man lägger märke till att dessa traditionella föreskrifter utnyttjas för att utveckla och beskriva konkreta tydlighetstekniker, och att de alltså utgör ett integrerat element i Williams klarspråksarbete – inte ett mål i sig. Williams instrumentella och pragmatiska förhållningssätt till de traditionella föreskrifterna framgår i diskussionen (s. 41) om subjeksregelns tillämpning på följande bägge uttrycksalternativ:

- (26) a. To determine if monokines directly elicited an adrenal steroidogenic response, **I added** monocyte-conditioned medium and purified preparations ...
b. To determine if monokines directly elicited an adrenal steroidogenic response, monocyte-conditioned medium and purified preparations **were added** ...

Williams noterar här att infinitivfrasen *to determine if...* i kombination med passiveringen i (26b) strängt taget innebär brott mot subjeksregeln. Korrektare

⁹ Motsvarande gångbara interna skämtsamheter i millennieskiftets svenska klarspråksdiskurs handlade snarare om den s.k. inlärdas irritationen (Teleman 1979), jfr språkvårdsliberalens dräpande slutreplik i följande anekdotiska dialog (fritt återgiven ur minnet) som den berättades för mig 2002:

Språkriktighetsnörden: *Titta, dom skriver "Han återvände till hans hemland" i stället för "till sitt hemland".*

Språkvårdsliberalen: *Men du förstår alltså vad dom menar?*

Språkriktighetsnörden: *Jo, det är klart...*

Språkvårdsliberalen: *Så vad är det då som är problemet?!*

vore därför den aktiva konstruktionen i (26a), där det personliga huvudsats-subjektet (pronomenet *I*) fungerar som s.k. tankesubjekt till infinitivfrasen. Men Williams konstaterar samtidigt att det formella regelbrottet i (26b) är så konventionaliserat i vissa vetenskapliga genrer att man knappast kan tala om ett språkfel. Hans enda konklusion är därför att de redaktörer som inte accepterar förstapersonspronomen i vetenskapliga texter inte gärna samtidigt kan kräva att subjektregeln iakttas i fall som (26b).

Till de traditionella värderingar som präglade Williams klarspråksbegrepp hör för övrigt också de estetiska kraven på språkformen, som ägnas ett helt kapitel i *Style* (kapitel 9 *Elegance*). Ett citat ur inledningen till detta kapitel:

- (27) Sometimes a touch of class, a flash of elegance, can mark the difference between forgettable Spartan prose and an idea so elegantly expressed that it fixes itself in the mind of your reader.

[Williams 1995:153]

Kapitlet beskriver relativt ingående några grundelement i en ”modestly elegant” stil under rubrikerna ”Balance and Symmetry”, ”Emphasis and Rhythm”, ”Length and Rhythm” och ”Metaphor”.

5.3.7 Krav på läsaren

Både den svenska klarspråksdiskursen och FOG-diskursen hade som övergripande mål att göra texterna tillgängligare för icke professionella läsare, jfr t.ex. undertiteln till *Clarifying Eurolaw*: ”How European Community directives could be written more clearly so that citizens of Member States, including lawyers, would understand them better”. Också de svenska lagspråksanvisningarna motiveras påfallande ofta uttryckligen av omsorgen om läsaren, jfr följande föreskrift i Myndigheternas skrivregler 2004:

- (28) 11.1 *Att göra texten inbjudande att läsa*
Det är få människor som orkar läsa sida upp och sida ner med bara löptext, om de inte är väldigt intresserade av innehållet. Därför måste den som skriver försöka fänga och behålla läsarens intresse genom att t.ex.
- lyfta fram viktigt innehåll i texten i sammanfattningar, rubriker och bilder
 - göra texten aptitlig med hjälp av en luftig layout, bra styckeindelning m.m.,
 - göra bokstäverna och texten maximalt läsliga med hjälp av en bra typografi.

FOG-diskursens anvisningar skilde sig dock från de svenska genom att explicita krav ställdes inte bara på författaren (5.3.3 ovan) utan också på läsaren. Ett exempel är definitionen av begreppet ”plain English” i *Plain English Guide*, där textförståelsen anses förutsätta inte bara läsaranpassade klarspråksstrategier utan också en samarbetsvillig och motiverad läsare. Fetmarkeringen av själva klarspråksdefinitionen i citatet är Cutts egen:

(29) In my view, plain English refers to:

The writing and setting out of essential information in a way that gives a co-operative, motivated person a good chance of understanding the document at first reading and in the same sense that the writer meant it to be understood.

This means pitching the language at a level of sophistication that suits the readers and using appropriate structure and layout to help them navigate through the document. It does not mean always using simple words at the expense of the most accurate words or writing whole documents in kindergarten language even if, as some adult literacy surveys claim, some seven million adults in the UK and about 70 million adults in the US cannot read and write competently.

(Cutts 1996:3)

Liknande krav på läsaren återkommer i inledningen till *Clarifying Eurolaw* (s. 7), där Cutts presenterar ”sex principer för bättre direktiv”. Vi noterar att den sjätte av dessa principer (kursiverad av mig) innebär samma krav på läsaren som citatet ovan: Direktiven ska vara ”rimligt lätta att förstå” för ”en intelligent medborgare som är nyfiken och intresserad av ämnet”:

(30) **Six principles for better directives**

[...]

Directives should be:

1. named, not just numbered – they should have a clear, short title;
2. purposeful – readers should know from the first few words what each directive will achieve;
3. easy to navigate – material should be arranged so that people can easily find the part they want and see how it fits into the whole story;
4. written in modern, straightforward words and constructions – this will make them easy to translate and to transpose into national law;
5. models for other kinds of writing in the Commission and Parliament, so that verbose, illogical, and high-flown texts are regarded by politicians and staff alike as absurd and unacceptable;
6. *reasonably comprehensible to an intelligent citizen with an enquiring mind and an interest in the subject – not just to lawyers, politicians, trade associations and special-interest groups, important though these audiences may be.*

Belysande för hur främmande (eller onämnbart) den sjätte principens krav på läsarens motivation och kompetens kan ha varit i den svenska klarspråkskulturen är ett föredrag (Ehrenberg-Sundin 2003b) vid seminariet ”Hur kan vi samarbeta för bättre EU-texter” (Rosenbad 2003-03-20). Föredraget handlade om den då nyinrättade svenska EU-språkvårdens mål, metoder och strategier. En central punkt var presentationen av Cutts idéer i *Clarifying Eurolaw*, som man helhjärtat ställde sig bakom. Av den PowerPoint-presentation som lades ut på EU-språkvårdens webbplats¹⁰ efter seminariet framgår dock att den sjätte principen

¹⁰ adr. ”www.justitie.regeringen.se/eu-sprak”, hämtad 2007-08-06

med dess krav på läsarens kompetens strukits vid presentationen för en svensk publik av Cutts sex principer. I stället lanseras ett krav på att den förbättrade rättsakten ska innehålla en sammanfattning för allmänheten:

(31) **Cutts principer för bättre rättsakter**

1. Ha en kort och tydlig huvudrubrik [= Cutts första princip]
2. Ha ett klart syfte [= Cutts andra princip]
3. Vara lätta att hitta i (ändamålsenlig struktur, innehållsförteckning, korta artiklar och informativa rubriker) [= Cutts tredje princip]
4. *Ha en sammanfattning för allmänheten* [Saknas hos Cutts]
5. Skrivs på ett modernt språk med okomplicerade ord och konstruktioner [= Cutts fjärde princip]
6. Bli förebild för andra typer av texter [= Cutts femte princip]

Punkt 4, som tillkommit, sammanfattar ett tidigare avsnitt (s.6) i *Clarifying Euro-law*. Kravet på en sammanfattning för allmänheten får alltså täcka upp för de från svensk synpunkt främmande kraven på läsarens kompetens och motivation.

5.4 Sammanfattande synpunkter

Vi finner alltså att de bägge EU-engelska klarspråksdiskurserna präglades av klarspråksidéer och -ideologier som på centrala punkter avvek från de svenska lagspråksanvisningarnas idéer om lexikogrammatisk muntlighet som grund för språkformen i inhemska lagtexter och översatta EU-rättsakter. Detta gäller självklart den interinstitutionella diskursen med dess prioritering av juridisk exakthet och språklig koncentration för att hantera en komplex mottagarsituation och säkra de olika språkversionernas likvärdighet. Mera överraskande är de påvisade skillnaderna mellan FOG-diskursen och den svenska klarspråksdiskursen. Dessa skillnader gäller både de grammatisk-stilistiska riktlinjerna – i synnerhet de syntaktiska – för hur klarspråksmålen skulle uppnås och de värderingar och den skrivkultur som präglade diskursen. De senare skillnaderna framträder också om man studerar hur Cutts omarbetade leksaksdirektiv introducerades för en svensk publik.

FOG-diskursens grundläggande klarspråksstrategi avvek från den svenska genom att kraven på direkthet och konkretion kombinerades med krav på koncentration och relevans (som också möter i de interinstitutionella klarspråkspublikationerna). Genomförandet av denna strategi förutsatte i grunden skriftlighet i vid mening, en synpunkt som inte minst återspeglas i beroendet av Williams språkhandledning. Traditionella skriftspråkstekniker, skriftspråkskonstruktioner och skriftspråksnormer tillmättes generellt en annan vikt än i de svenska anvisningarna, och kraven på språklig koncentration åtföljdes av uttalade krav på att inte driva läsaranpassningen alltför långt (*Trust your reader's common*

sense!). FOG-diskursens krav på läsarens (och även på författarens) kompetens framstår som uttryck för en mer realistisk syn än den svenska på lagspråksförenklingens möjligheter och begränsningar.

6. Klarspråk genom skriftlighet

Av föregående kapitel har framgått att det fanns djupgående skillnader mellan millennieskiftets svenska klarspråksdiskurs och de bägge EU-engelska klarspråksdiskurserna, och då även den radikala FOG-diskursen. Inom FOG-diskursen är denna diskrepans särskilt tydlig i den ena av de bägge huvudkällorna till FOG-broschyren: Joseph M. Williams utförliga skrivhandledning *Style. Toward Clarity and Grace* (1995). Som jag kommer att visa i detta kapitel är skillnaderna här så avgörande, att det finns indikationer på att Williams klarspråkskoncept – med dess fokus på **koncentration och relevans** och dess förankring i **det formella skriftspråkets generella normer** – skulle kunna läggas till grund för en alternativ strategi för språkformen i översatta EU-rättsakter och -domar, en strategi som enligt min mening vore långt adekvatere än de svenska anvisningarna om muntlig enkelhet.

I detta kapitel sker först en genomgång av huvudkomponenterna i Williams klarspråkskoncept (6.1 *Några grundtankar i Style*). Sedan följer en demonstration av dessa idéers tillämpbarhet på svensk EU-översättning i 6.2 *Klarspråksstrategier för svensk EU-översättning* och 6.3 *Analys av en textpassage i Badvattendomen*. Några konkluderande anmärkningar ges i 6.4 *Avslutande kommentar: Enskildheterna och helheten*.

Mitt förhållningssätt till Williams klarspråksidéer kommer att vara analytiskt och prövande. Detta sammanhänger med att de grammatisk-teoretiska grunderna för hans praktiskt inriktade (men teoretiskt medvetna) handbok måste preciseras vid konfrontationen med de svenska översättningsproblemen. Denna uppgift förutsätter tolkningar från min sida, i synnerhet av den teoretiska innebörden av kraven på koncentration och relevans (avsn. 6.2 – 6.3 nedan).

6.1 Några grundtankar i *Style*

6.1.1 Om *Style*

Style är i första hand en praktisk handbok som vänder sig till författare av sakprosa:

- (1) The objective of this book remains the same: to explain how writers can improve the style and the structure of their reports, analyses, articles, memoranda, proposals, monographs, books.

[Williams 1995, Preface s. ix]

Boken vill utveckla ett analytiskt förhållningssätt till skrivandet och dess hantverk, eller som det heter i förordet:

- (2) an approach that begins not with sincerity and good intentions, but with the principles behind the skilled construction of sentences and paragraphs, with the logic behind the thoughtful and deliberate ordering of ideas, with the ways one can use formal devices of style even to generate ideas — in short, an approach that concentrates not on the ambience of clear writing but on its craft.

[Williams 1995, Preface s. xiv]

Inte helt förvånande intresserar sig Williams i första hand för klarspråksaspekterna på vad han kallar *complex writing*, dvs. utvecklandet av perspektiv och tekniker som gör det möjligt att undvika att i onödan komplicera framställningen i mera avancerad sakprosa. Särskilt intresserar han sig för det fall då innehållet i sig har sådan komplexitet att framställningen riskerar att antingen trivialisera detta eller bli onödigt krånglig.

Med hänsyn till att Williams klarspråkskoncept inbegriper den kvalificerade logiska struktureringen av långa meningar och hela stycken är det inte heller förvånande att de estetiska aspekterna på språkgestaltningen också ingår, detta trots att *Style* handlar om klarspråk i sakprosa:

- (3) We do not directly address the kind of prose that some might call "imaginative" or "expressive." At some level, of course, all writers express feelings, all writers imagine, no sensible writer deliberately avoids turning a graceful phrase, no matter how banal the subject. Aesthetic pleasure and clarity are by no means mutually exclusive; indeed, they are usually part of the same experience. But the object of our attention is writing whose success we measure not primarily by the pleasure we derive from it, but by how well it does a job of work.

[Williams 1995, Preface s. x]

Style innehåller tio kapitel, av vilka flera kommenterats i kap. 5.3 ovan:

1. Causes	6. Coherence II
2. Clarity	7. Concision
3. Cohesion	8. Length
4. Emphasis	9. Elegance
5. Coherence I	10. Usage

De olika aspekter på skrivandet som utvecklas i de enskilda kapitlen är språkvetenskapligt förankrade. Löpande referenser ges dock inte, vilket sammanhänger med att de olika lingvistiska (och traditionella) perspektiven bara bildar utgångspunkt för den pedagogiska handledning i det kvalificerade skrivandets praktik som är Williams primära syfte. Mest påfallande är de **textlingvistiska** perspektiven (kap. 3–6), där Williams i förordet hänvisar till namn som Jan Firbas, František Daneš och Nils-Erik Enkvist. Man noterar också inlagen av **modern retorik-teori** i anvisningarna i kap. 9 *Elegance*. Ytterligare ett exempel är de **språkvårdsteoretiska** inlagen i kapitel 10 *Usage*, där Williams utvecklar ett distanserat sociokulturellt förhållningssätt till traditionella språkriktighetsföreskrifter och förordar det goda bruket som norm (jfr kap. 5.3.6 ovan):

- (4) We must reject as folklore any rule that is regularly ignored by otherwise careful, educated and intelligent writers of first-rate prose. If reputable writers do not avoid ending their sentences with prepositions, then regardless of what some grammarians or editors would say, a preposition at the end of a sentence is not an error of usage – it is stylistically infelicitous on occasion, but not grammatically wrong.

[Williams 1995: 179]

I synnerhet Williams ”metaforiska berättelsestrategi” (6.1.2 nedan) baseras, slutligen, på psykolingvistiska perspektiv. I förordet hänvisas här till **schemateori** och **prototyp teori** enligt Eleanore Rosch.

Mot denna bakgrund följer nu en redogörelse för några huvudkomponenter i Williams klarspråkskoncept.

6.1.2 Klarspråk genom metaforiska berättelser

En av Williams grundläggande klarspråksstrategier – utvecklad redan i kapitel 2 *Clarity* – handlar om att strukturera också avancerade sakprosatexter **som om** de vore enkla berättelser. Denna ”metaforiska” strategi syftar till att hantera motsättningen mellan den avancerade sakprosans ofta abstrakta innehåll och kraven på en enkel och begriplig språkform. Strategin vänder sig mot den onödigt abstrakta, mångordiga och oklara språkform (”muddy abstraction”) som också den svenska klarspråksdiskursen bekämpade. I centrum står alltså de klarspråksproblem som är förbundna med nominaliseringar och liknande konstruktioner. Williams metaforiska berättelsestrategi skiljer sig här från den svenska genom att den inte går ut på att undvika nominaliseringskonstruktioner som sådana, utan om att hantera dem till det bästa.

Williams grundtanke är att klarhet i avancerad sakprosa förutsätter en kognitiv/semantisk struktur som så långt möjligt liknar den i vanliga berättelser (*stories*), dvs. en strukturering i **karaktärer** (*characters*) och **handlingar** (*actions*). Detta sker genom att texterna konstrueras med den vanliga berättelsens matchning av den kognitiva/semantiska strukturen och den syntaktiska strukturen, så att satssubjektet (liksom ev. objektskomplement) refererar till en ”karaktär” och verbet till en ”handling” (i vid mening). Schematiskt (efter Williams s. 43):

SUBJECT	VERB	COMPLEMENT
CHARACTER	ACTION	(CHARACTER)

Följande citat (ur kap. 2 *Clarity*) förklarar grundtanken bakom strategin:

- (5) We usually feel we are reading prose that is clear, direct, and readable when a writer consistently expresses the crucial actions of her story in verbs and her central characters (real or abstract) in their subjects. We usually feel that we are reading prose that is gummy, abstract, and difficult when a writer unnecessarily dislocates actions from verbs and (almost by necessity) locates her characters away from subjects, or deletes them entirely.

[Williams 1995:27]

Ett av Williams utgångsexempel (s. 17), här återgivet som (6a–b), visar hur ökad klarhet, direktet och läsbarhet uppnås genom att de med fetstil markerade ”dislokerade” karaktärerna i (6a) gjorts till subjekt i (6b) och de kursiverade verbalsubstantiven till enkla verb:

- (6) a. **Our** lack of *knowledge* about local conditions precluded *determination* of **committee** action effectiveness in fund *allocation* to those **areas** in greatest *need* of assistance.
b. Because **we** *knew* nothing about local conditions, **we** *could* not *determine* how effectively the **committee** *had allocated* funds to **areas** that most *needed* assistance.

Man lägger märke till att inte alla de markerade nexusförbindelserna i (6b) återger verkliga ”handlingar”. Varken *know* eller *need* tar agentiella – men väl animata – subjekt. Mer anmärkningsvärt är att en av ”karaktärerna” (*areas*) i själva verket är ett exempel på **inanimat agent** (jfr *people in the area needed assistance*). Man noterar också en annan avvikelse från den prototypiska strukturen i verkliga berättelser, nämligen att en av handlingarna (*to assist*) fortfarande uttrycks substantiviskt, dvs. nominaliseringen *assistance* i (6a) kvarstår i den reviderade versionen.

Allt detta – och i synnerhet förekomsten av inanimat agent-konstruktion och abstrakta karaktärer som *assistance* – ingår som medvetna element i strategin att så långt möjligt strukturera sakprosatexter **som om** de vore berättelser. Genom att de centrala karaktärerna kan vara både konkreta och abstrakta – och genom att ”deras” verb kan ha både bokstavlig och överförd betydelse – skapas utrymme för att utveckla abstrakta perspektiv i sakprosa. Jag inskränker mig här till att ta upp ytterligare två exempel. Det första, (7a) – (7b), ger ytterligare belysning åt hur Williams gärna utnyttjar inanimata agenter som klarspråksmedel. Av de bägge uttrycksalternativen föredrar han (7a) – där subjektet har rollen INSTRUMENT – framför (7b) med ett agentiellt subjekt:

- (7) a. **These new data** *establish* the need for more detailed analysis.
b. **I** *have established* through these new data that we must analyze the problem in more detail.

[Williams 1995: 27f.]

Om meningar som (7a) skriver Williams (s. 28): ”In the original sentences, the instruments act so much like agents that there is little point in revising them.” Vi noterar också objektet *the need for more detailed analysis*, alltså ytterligare ett

exempel på hur abstrakta storheter får fungera som karaktärer i Williams metaforiska berättelser, jfr bisatsstrukturen i (7b).

Mot denna bakgrund kan man urskilja två huvudkomponenter i den direkta stil Williams förordar. Den ena är att satserna byggs upp kring specifika, ”livfulla” (*vigorous*) verb, snarare än kring den nominala stilens betydelse tunna relatorer (*be subject of*). Den andra är utnyttjandet av språkets metaforiska möjligheter för att åstadkomma den eftersträvade matchningen av kognitiv och syntaktisk struktur i abstrakta utsagor. Typiskt sker detta genom att abstrakta karaktärer kombineras med dynamiska handlingsverb som i sin kontext får överförd betydelse. Ett exempel är (8), där de med fetstil markerade karaktärerna är existentiella teorier som tävlar med varandra genom att metaforiskt utföra olika konkreta handlingar. (Av de kursiverade predikaten är det väl bara det sista, *are false*, som i sig själv har abstrakt betydelse.)

- (8) In contrast to **creationism**, **the theory of evolution** *shares* its intellectual foundations with **many other theories**. As a result, **creationism** *will displace evolutionary theory* only when it can first *prove* that **the foundations of all those other theories** *are false*.
[Williams 1995:20]

Williams strategi med metaforiska användningar av abstrakta storheter som konkreta karaktärer och abstrakta relationer som konkreta handlingar verkar ha vissa beröringspunkter med **ideationell grammatisk metafor** i Halliday & Matthiessens (2014 kap. 10) mening.¹ Se kap. 10.2 nedan, där Williams metaforiska berättelsestrategi studeras som ett fall av ideationell grammatisk metafor.

6.1.3 Övriga klarspråksstrategier hos Williams

Den **metaforiska** berättelsestrategin ingår i en rad i grunden skriftliga strategier, tekniker och överväganden som tillsammans utgör Williams dynamiska klarspråkskoncept för avancerad sakprosa. I detta koncept ingår också:

(a) **Textlingvistiska strategier**. Dessa utvecklas i kapitel 3–6 av *Style*. De fyra kapitlen behandlar två olika aspekter på textgestaltningen. Den första kan sägas avse Pragskolans funktionella satsperspektiv, alltså anpassningen av den enskilda meningen till det närmast omgivande textsammanhanget (kapitel 3 *Cohesion* och 4 *Emphasis*). Den andra handlar om den övergripande textuppbyggnaden (makrostrukturen), alltså utvecklandet av koherenta texthelheter (stycken, kapitel osv.) med en tydlig tematisk struktur, röd tråd och tydliga poänger (kapitel 5–6 *Coherence I-II*).² Williams utgår här från den grundläggande motsättningen mellan å ena sidan de textlingvistiska klarspråkskraven (i synnerhet kravet på kohesion) och å andra sidan den ”lokala” klarhet och direktet (*local clarity*) som

¹ Om ideationell grammatisk metafor, se nedan kap. 7.5.2 och 10.2 – 10.3.

² Dessa bägge kapitel är författade av medarbetaren Gregory G. Colomb.

lätt kan åstadkommas inom ramen för den enskilda enkla satsen eller meningen. Han betonar härvid att de textlingvistiska aspekterna måste ges prioritet när denna konflikt aktualiseras:

- (9) The problem — and the challenge — of English prose is that, with every sentence we write, we have to strike the best compromise between the principles of local clarity and directness that we discussed in Chapter 2, and the principles of cohesion that fuse separate sentences into a whole discourse. But in that compromise, we must give priority to those features of style that make our discourse seem cohesive, those features that help the reader organize separate sentences into a single, unified whole.

[Williams 1995:48]

(b) **Förtätningstekniker.** Den långa raden av förtätningstekniker som utvecklas i kapitel 7 *Concision* är som vi tidigare sett (kap. 5.2 och 5.3.3) ett annat centralt element i både den interinstitutionella diskursens och FOG-diskursens klarspråksbegrepp. Williams utgår här (s. 115) från följande bågmaximer:

1. Usually, compress what you mean into the fewest words.
2. Don't state what your reader can easily infer.

Belysande för de krav på logik och redundansfrihet som präglar Williams klarspråksbegrepp är hans kommentarer till följande exempel, som enligt honom kan kortas ner radikalt i enlighet med maximen *Don't state what your reader can easily infer*.

- (10) In my personal opinion, we must listen to and think over in a punctilious manner each and every suggestion that is offered to us.

Kommentarerna:

- (11) First, an opinion can only be personal, so we can cut *personal*. And since any statement is implicitly opinion, we can cut *in my opinion*. *Listen to and think over* means *consider*, and *in a punctilious manner* means *punctiliously*, which means no more than *carefully*. *Each and every* is a redundant pair; we need only *each*. *A suggestion* is by definition something offered, and offered to someone, so neither do we need *that is offered to us*. What's left is much leaner: *We must consider each suggestion carefully*.

[Williams 1995:115f.]

Williams krav på koncentration och relevans skiljer sig från till exempel Erik Wellanders framställning i avsnittet ”Skriv kort!” i *Riktig svenska* (1973:69–78), detta genom att de omfattar två skilda nivåer, som vi för enkelhets skull kan kalla ”lokal” och ”global” nivå. På lokal nivå ställs krav av samma slag som Wellanders: krav på undvikande av tautologier, pretentiösa omskrivningar, störande upprepningar och liknande omotiverad mångordighet. Denna synpunkt behandlas hos Williams (s. 116ff.) under rubriken **Simple sources of wordiness** (*odiction*). Karakteristiskt för dessa ”enkla källor till mångordighet” är att mång-

ordigheten lätt kan åtgärdas genom strykningar, eventuellt i kombination med lättare omformuleringar.

Den övergripande ”globala” nivån behandlas (s. 119ff.) under rubriken **Complex wordiness** (med underrubriker som *Belaboring the obvious*, *Excessive detail* och *A phrase for a word*). Kraven på koncentration och relevans knyts här till faktorer som textens tematik (det tidigare sagda), liksom till läsarens förförståelse och genreförväntningar. En särskilt viktig faktor är som nämnts (kap. 5.3.3) iakttagandet av etablerade genrekonventioner för olika vetenskapliga och juridiska genrer, där novisen tenderar att ”överarbeta det självklara” i stället för att underordna sig diskursgemenskapens perspektiv och förgivettaganden:

- (12) We signal that we are members of a community in what we say and how we say it. But a more certain sign of our socialization is in what we don't say, in what we take for granted as part of a shared but rarely articulated body of knowledge and values.
(Williams 1995:121)

Implementeringen av Williams idéer om koncentration och relevans präglas som vi ska se (6.3.2) av dynamiken mellan de strategiska överväganden som sker på ”global nivå” och de konkreta språkliga lösningarna på ”lokal” nivå.

(c) **Hanteringen av långa och komplexa meningar.** Hit hör de generella strategier och specifika tekniker som utvecklas i kapitlen 8. *Length* och 9. *Elegance*. Som framgått (5.3.6 ovan) anknyter Williams normalt till formella skriftspråksnormer när han demonstrerar hur klarhet och tyngd skapas i långa meningar genom ett målmedvetet arbete med både detaljerna och helheten. Kapitlet *Length* behandlar hanteringen av koordinationsstrukturer (s. 136–140), hypotax (”Subordination” s. 140–143) och ordföljdsproblem (s. 143–147) samt tydliggörandet av grammatiska relationer och syftningar (”Problems with Modifiers” s. 147–150). Också de retoriska principer som tas upp i kapitlet *Elegance* (utnyttjandet av rytmiska arrangemang, symmetrisk gestaltning och metaforiska uttrycksätt) handlar i mycket om att tydliggöra innehållsleden i långa och komplexa meningar.

6.2 Klarspråksstrategier för svensk EU-översättning

I det följande ska jag peka på hur Williams klarspråksidéer skulle kunna läggas till grund för adekvata svenska språkversioner av EU-rättsakter och -domar. Som kommer att visas längre fram (kap. 11 *Inhemskt lagspråk*) har de också relevans för en beskrivning av den faktiska språkformen i millennieskiftets inhemska lagtexter.

Williams sammanfattar flera gånger (t.ex. i cit. 21 i kap. 5.3.4 ovan) sina klarspråksambitioner som en kamp mot ”sprawl, wordiness and muddy abstraction”.

Av dessa tre klarspråkshinder är det främst de bägge förstnämnda som aktualiseras i millennieskiftets svenska EU-översättningar när dessa inte fungerar, se kap. 12 nedan. I sammanhanget kan det vara viktigt att notera att Williams idéer handlar om att undvika inte bara onödig mångordighet (kapitel 7 ”Concision”), utan också ”spretighet” (*sprawl*) i längre meningar (kapitel 8 ”Length” och 9 ”Elegance”).

Också Williams metaforiska strategi (6.1.2 ovan) har tillämpningar på svensk EU-översättning, och då i synnerhet som ett medel att få till stånd en striktare och mer koncentrerad stil utan att detta går ut över begripligheten. Exempelvis skulle den lite svajiga översättningen i (13b) med fördel kunnat ersättas av den striktare versionen i (13c). (Tillämpningen av den metaforiska strategin ligger här i den dubbla användningen av inanimat agent vid lanseringen av de abstrakta karaktärerna ”direktivet” och ”betingelserna”).

- (13) a. *This Directive therefore clarifies* how the contracting entities may contribute to the protection of the environment and the promotion of sustainable development, *whilst ensuring that* the contracting authorities are in a position to obtain best value for money for those contracts.
- b. *I detta direktiv förtydligas således* hur de upphandlande enheterna kan bidra till att skydda miljön och främja en hållbar utveckling *samtidigt som det garanteras att* de upphandlande myndigheterna kan erhålla det bästa förhållandet kvalitet/pris för dessa kontrakt.
- c. *Detta direktiv syftar således till att klargöra* hur de upphandlande enheterna kan bidra till att skydda miljön och främja en hållbar utveckling *under betingelser som garanterar att* de upphandlande myndigheterna kan erhålla det bästa förhållandet kvalitet/pris för dessa kontrakt.

Möjligheterna att strukturera inhemska lagtexter och EU-översättningar som metaforiska berättelser i Williams mening är dock av olika skäl begränsade, se kap. 10.2 – 10.3 nedan. Det viktiga i vårt sammanhang är här att Williams fäster uppmärksamheten på att nominaliseringar är ett viktigt inslag i den formella sakprosan (och det juridiska språket), och att de samtidigt representerar ett syntaktiskt delområde som kräver speciella klarspråkstekniker för att resultatet ska bli tillfredsställande.

Allra viktigast för frågorna om de svenska EU-översättningarnas språkform är som jag ser det Williams krav på **koncentration och relevans** i kombination med en **genomarbetad språkform**. Den svenska översättningen i (14b) nedan av en punkt i parlamentsresolutionen ”Tjänster i allmänhetens intresse” (2001) får här demonstrera hur millennieskiftets svenska översättningar ofta präglades av en tydlig strävan till pedagogisk utförlighet i enskildheter, snarare än till koncentration och relevans i helhetens intresse. Särskilt påfallande är de många **bisatserna** utan motsvarighet i källtexterna. I det aktuella fallet motsvaras den tyska källmeningens fyra bisatser av inte mindre än tio svenska. Av mitt förbättringsförslag i (14c) framgår att samtliga sex tillkommande bisatser kan ses som exempel på

simple sources of wordiness i den meningen att de alla lätt kan skäras ner till enkla fraser utan att något innehåll går förlorat. Härigenom reduceras den totala ordmassan med över 20 %, med resultat att meningens grundstruktur ("Europaparlamentet anser X och understryker Y") framträder desto tydligare. (I exemplen har alla bisatsinledare markerats med fetstil, och de onödiga bisatserna och dessas motsvarigheter i källtexten och den reviderade versionen har markerats med understrykning.)

- (14) a. [Das europäische Parlament] ist der Ansicht, **dass** die öffentliche Hand, [1] auf welcher Ebene auch immer, sich nur dann [2] wirtschaftlich betätigen darf, **wenn** die [3] geforderten und [4] definierten Leistungen nicht von Privatunternehmen mindestens gleichgut erbracht werden können und unterstreicht, **dass** diese [5] kommunalrechtlichen Schranken [6] der wirtschaftlichen Betätigung der öffentlichen Hand nicht aufgeweicht werden dürfen, **so wie** dies in einigen Mitgliedstaaten gesetzlich geregelt ist; [60 ord, 4 bisatser]
- b. [Europaparlamentet] anser **att** den offentliga sektorn, [1] oavsett vilken nivå det handlar om, bara får bedriva verksamhet [2] som är av ekonomisk natur om de tjänster [3] som behövs och [4] som har fastställts inte kan tillhandahållas minst lika bra av privata företag, och understryker **att** de begränsningar [5] som finns i lokal lagstiftning [6] när det gäller den offentliga sektorns ekonomiska verksamhet inte får undergrävas, **vilket** har skett i några medlemsstater, [68 ord, 10 bisatser]
- c. [Europaparlamentet] anser **att** den offentliga sektorn, [1] oavsett nivå, bara får bedriva verksamhet [2] av ekonomisk natur om de [3] nödvändiga och [4] definierade tjänsterna inte kan utföras minst lika effektivt av privata företag, och understryker **att** begränsningar [5] i lokal lagstiftning [6] av den offentliga sektorns ekonomiska verksamhet inte får undergrävas, **vilket** har skett i några medlemsstater, [52 ord, 4 bisatser]

Tilläggs bör att genomförandet av Williams koncentrationskrav tillämpat på svenska EU-översättningar normalt kräver mycket mer arbete än de enkla nedkortningar som tillfälligtvis varit möjliga för att förbättra (14b). Detta med hänsyn till att översättningsuppgiften ofta för in på sofistikerade överväganden om undvikandet av *complex wordiness* och även om de specifika språkliga förtätningstekniker som krävs. Ytterligare en central fråga som nu kommer att aktualiseras är vilka led som verkligen bör förtätas och vilka som i helhetens intresse tvärtom bör ges ökat språkutrymme för att göra rättvisa åt budskapet ("what you have to say"). I syfte att belysa detta problemkomplex kommer jag i nästa avsnitt att analysera en översättning av en kortare textpassage i en dom från 2001.

6.3 Analys av en textpassage i Badvattendomen

6.3.1 Förtätningsmöjligheter

Min analys utgår från en passage i EG-domstolens dom 14/6 2001 i målet (C-368/00) mot Konungariket Sverige om kvaliteten på det svenska badvattnet. Denna fällande dom avsåg en talan om fördragsbrott, som bestod i att Sverige inte skulle ha uppfyllt sina skyldigheter enligt det. s.k. **badvattendirektivet** (*Rådets direktiv 76/160/EEG av den 8 december 1975 om kvaliteten på badvatten*).

Analysen vill visa hur svenska EU-översättningar som prioriterar ”lokal” utförlighet på sats- och frasnivå kan förbättras om man i stället baserar översättningen på koncentration och relevans i enlighet med Williams idéer.³ I (15) återges den franska källtexten och den svenska översättningen:

- (15) a. 17. Il convient de constater que, selon les éléments soumis à la Cour et non contestés par les autorités suédoises, la qualité des eaux de baignade suédoises n'a pas été rendue conforme aux valeurs limites impératives prévues par la directive dans le délai imparti dans l'avis motivé. En outre, il y a lieu de constater que, dans certaines zones de baignade, les opérations d'échantillonnage n'ont pas été effectuées selon la fréquence minimale d'échantillonnage prévue par la directive, sans que les autorités suédoises prennent de mesures pour y remédier dans le délai imparti dans l'avis motivé.
- b. 17. Domstolen konstaterar att enligt de uppgifter som kommit domstolen till handa, vilka inte har bestritts av de svenska myndigheterna, har inte de åtgärder vidtagits som är nödvändiga för att kvaliteten på de svenska badvattnen skall överensstämma med de obligatoriska gränsvärden som anges i direktivet inom den frist som angivits i det motiverade yttrandet. Det skall dessutom fastställas att vid vissa badplatser har provtagningar inte utförts enligt den minsta provtagningsfrekvens som anges i direktivet och de svenska myndigheterna har inte inom den föreskrivna fristen i det motiverade yttrandet vidtagit några åtgärder för att avhjälpa situationen.

Den svenska versionen i (15b) präglas av en utförlighet på fras- och bisatsnivå som medför problem för helhetsgestaltningen. Översättningen är också stilistiskt osäker och otillräckligt genomarbetad. Mångordigheten på fras- och bisatsnivå framgår av uppställningen i (16) med exempel på möjliga nedkortningar och förtätningar:

³ Mitt syfte att demonstrera Williams klarspråksstrategier som en möjlighet att få till stånd goda svenska språkversioner gör det naturligt att utgå från möjligheterna att förbättra den svenska versionen på dess egna villkor, snarare än från en källtextanalys, jfr kap. 12.1 nedan. Relationen till källtexten aktualiseras dock i förslaget till revidering av den preliminära versionen, se 6.3.2 nedan.

(16) a.	<i>Domstolen konstaterar att enligt de uppgifter som kommit domstolen till handa [...] har inte de åtgärder vidtagits som ...</i>	<i>Enligt de uppgifter som kommit domstolen till handa [...] har inte de åtgärder vidtagits som ...</i>
b.	<i>de åtgärder som är nödvändiga</i>	<i>nödvändiga åtgärder</i>
c.	<i>de obligatoriska gränsvärden som anges i direktivet</i>	<i>direktivets obligatoriska gränsvärden</i>
d.	<i>kvaliteten på de svenska badvattnen</i>	<i>den svenska badvattenkvaliteten</i>
e.	<i>vidta åtgärder för att <u>den svenska badvattenkvaliteten</u> skall överensstämma med <u>direktivets obligatoriska gränsvärden</u></i>	<i>vidta åtgärder för att anpassa den svenska badvattenkvaliteten till direktivets obligatoriska gränsvärden</i>
f.	<i>att vid vissa badplatser har provtagningar inte utförts enligt den minsta provtagningsfrekvens som anges i direktivet</i>	<i>att provtagningsfrekvensen vid vissa badplatser har underskridit direktivets minimikrav</i>
g.	<i>inte [...] vidtagit några åtgärder</i>	<i>inte [...] vidtagit åtgärder</i>
h.	<i>inom den föreskrivna fristen i det motiverade yttrandet</i>	<i>inom den föreskrivna tidsfristen</i>

Understrykningarna i (16e) markerar de ändringar som redan redovisats i (16c) – (16d).

Hur kravet på korthet och koncentration ska implementeras är inte självklart, eftersom den första av Williams två maximer – ”Usually, compress what you mean into the fewest words” – förutsätter en bedömning av vad som är redan känt och vad som är nytt i det man har att säga (se punkt 3 nedan), och likaså en medvetenhet om textens syfte och funktion. Med denna reservation ska jag här utgå från följande preliminära förslag till förbättrad version, som senare (6.3.2) kommer att revideras. I detta första förslag har jag – utöver en rad andra åtgärder – utnyttjat alla nedkortningsmöjligheterna i tabellen ovan:

- (17) Enligt de uppgifter som kommit domstolen till handa, och som inte har bestritts av de svenska myndigheterna, har inte nödvändiga åtgärder vidtagits för att anpassa den svenska badvattenkvaliteten till direktivets obligatoriska gränsvärden inom den tidsfrist som fastställts i det motiverade yttrandet. Domstolen finner också att provtagningsfrekvensen vid vissa badplatser har underskridit direktivets minimikrav och att de svenska myndigheterna inte har vidtagit åtgärder för att avhjälpa detta förhållande inom den föreskrivna tidsfristen.

För överskådlighetens skull återges här de båda svenska versionerna, den ursprungliga och den preliminärt förbättrade, tillsammans som (18a) respektive (18b). Indexeringarna avser några av de förslag till ändringar av ursprungsversionen som strax kommer att kommenteras i punkt 1–4 nedan:

- (18) a. [1] Domstolen konstaterar att enligt de uppgifter som kommit domstolen till handa, vilka inte har bestritts av de svenska myndigheterna, [2] har inte de åtgärder vidtagits [3] som är nödvändiga [4] för att kvaliteten på de svenska badvattnen skall överensstämma med [5] de obligatoriska gränsvärden som anges i direktivet [6] inom den frist som angivits i det motiverade yttrandet. [1] Det skall dessutom fastställas [2] att vid vissa badplatser har provtagningar inte utförts enligt den minsta provtagningsfrekvens som anges i direktivet och de svenska myndigheterna har inte [3] inom den föreskrivna fristen i det motiverade yttrandet vidtagit [4] några åtgärder för att avhjälpa situationen. [94 ord]
- b. [1] Enligt de uppgifter som kommit domstolen till handa, och som inte har bestritts av de svenska myndigheterna, [2] har inte [3] nödvändiga åtgärder vidtagits [4] för att anpassa den svenska badvattenkvaliteten till [5] direktivets obligatoriska gränsvärden [6] inom den tidsfrist som fastställts i det motiverade yttrandet. [1] Domstolen finner också [2] att provtagningsfrekvensen vid vissa badplatser har underskridit direktivets minimikrav och att de svenska myndigheterna inte har vidtagit [4] åtgärder för att avhjälpa detta förhållande [3] inom den föreskrivna tidsfristen. [70 ord]

Även om de enskilda nedkortningarna i (18b) är långtifrån självklara, så visar exemplet otvetydigt att det är möjligt att korta ner den svenska ursprungsversionen genom tekniker som innebär en väsentlig reduktion av den totala ordmassan – och samtidigt en mera formell stil.

Förslaget är avsett att belysa flera av Williams grundläggande strategier:

1. Den andra av Williams grundläggande maximer, ”Don’t state what your reader can easily infer”, aktualiseras i den franska källtextens opersonliga **matriser** (överordnade sats): *Il convient de constater que* och *il y a lieu de constater que* (sv. övers. *Domstolen konstaterar att resp. Det skall också fastställas att*). Dessas enda funktion är att klargöra vilken språkhandling som utförs, dvs. att domstolen nu gör sin kvalificerade bedömning av handlingarna i målet. Om meningarna kan utformas så att detta ändå framgår kan matriserna strykas. Så har också skett i den engelska versionen, där de av mig kursiverade genretypiska talaktsadverbialen (SAG Satsadverbial § 23) entydigt klargör att det är domstolen som resonerar:

- (19) *According to the evidence before the Court that is not challenged by the Swedish authorities, the quality of Swedish bathing waters has not been made to comply with the mandatory limit values laid down by the Directive within the period fixed in the reasoned opinion. Furthermore, in certain bathing areas, sampling operations have not been carried out in accordance with the minimum sampling frequencies laid down by the Directive, and the Swedish authorities have not taken measures to remedy that omission within the period fixed in the reasoned opinion.*

I mitt preliminära ändringsförslag i (18b) har den första matrisen (*Domstolen konstaterar att ...*) strukits, medan den andra behållits, fast med en mer idiomatisk och genretypisk utformning: *Domstolen finner också att...* Just **idiomatiken** framstår här som ett viktigt klarspråkelement. Direktöversättningen *Det skall också fastställas att...* i (18a) skapar osäkerhet hos läsaren, både genom att avvika

från språkbruket i inhemska domar och genom att aktualisera tolkningshypotesen att domstolen refererar till framtida handlingar.

2. De omfattande reduktionerna i (16f) ovan – här upprepad som (20) – är avsedda att demonstrera Williams metaforiska berättelsestrategi (6.1.2) och därmed nära relaterade förtättningsmöjligheter:

(20)	att vid vissa badplatser har provtagningar inte utförts enligt den minsta provtagningsfrekvens som anges i direktivet [16 ord]	att provtagningsfrekvensen vid vissa badplatser har underskridit direktivets minimikrav [9 ord]

Vi noterar en passant att den svenska utgångsversionen (vänsterspalten) egentligen bort vara ytterligare lite längre om det formella skriftspråkets stil- och språkriktighetskrav följts strikt. Jag tänker här på kravet på ordentlig anknytning av sättsadverbialet (*enligt den minsta provtagningsfrekvens som ...*) till predikatsverbet *utförts*, jfr:

att provtagningarna vid vissa badplatser inte har utförts *i enlighet med de föreskrifter om lägsta tillåtna provtagningsfrekvens som anges i direktivet* [21 ord]

Den metaforiska strategin i (20) – högerspalten – manifesteras genom att två abstrakta **karaktärer** ("provtagningsfrekvensen" och "direktivets minimikrav") får fungera som subjekt respektive objekt till det metaforiska predikatet *underskrida* i en utsaga som är abstraktare och generellare än den ursprungliga.

Den metaforiska strategin har två motiveringar: dels utvecklar den abstraktare fackspråkliga perspektiv på verkligheten utan att detta går ut över klarheten, dels skapar den förutsättning för förtätning, både i sig själv och genom att den öppnar upp för ytterligare nedkortningar. Tre exempel på sådana nedkortningar är de följande. (Beteckningarna är mina, inte Williams.)

- **Implicitgörande.** Genom subjektsbytet från *provtagningar* till *provtagningsfrekvensen vid vissa badplatser* kan ursprungsversionens upprepning *provtagningar – provtagningsfrekvens* undvikas. Sammanhanget klargör här entydigt att frasen *direktivets minimikrav* avser just provtagningsfrekvensen.
- **Lexikal förtätning.** Predikatsverbet i den metaforiska utsagan är exempel på hur en fras kan komprimeras till ett ord: *inte har utförts enligt* → *har underskridit*. Jfr Williams kommentar till ex. (10) ovan, där han föreslår att frasen *listen to and think over* ska ersättas av det kompaktare *consider*. Lexikal förtätning innebär normalt ökad skriftlighet genom det resulterande uttryckets lägre frekvens och genremässiga begränsningar. Lexikal förtätning är alltså i första hand kopplat till formell – inte "ledig" – stil.
- **Satsgradsänkning.** Reduktionen av en bisats (*de minimikrav som anges i direktivet*) till en enkel genitivfras (*direktivets minimikrav*) – eller mera

generellt av en finit sats till en enkel fras – är en ytterst användbar förtätningsteknik, jfr analysen av ex. (14) ovan med de sex exemplen på möjliga reduktioner från bisats till enkel fras.

3. De föreslagna nedkortningarna i tabellen i (16) för in på sådana överväganden som Williams tar upp i avsnittet ”Complex wordiness” (s. 119ff). Dvs. möjligheterna till nedkortning måste relateras till informationsstrukturella förhållanden (”what your reader already knows”), och de måste vägas mot andra möjliga lösningar med hänsyn till för- och nackdelar på det syntaktiska och innehållsliga planet.

Två exempel på resultatet av sådana överväganden är de utnyttjade nedkortningsmöjligheterna *kvaliteten på de svenska badvattnen* → *den svenska badvattenkvaliteten* (16d) och *de obligatoriska gränsvärden som anges i direktivet* → *direktivets obligatoriska gränsvärden* (16c), två fall som bägge avser begrepp som är väl förankrade i det tidigare sagda: Det svenska badvattnets kvalitet är textens makrotema, och både ”direktivet” och de obligatoriska gränsvärden som föreskrivs i detta tillhör textens centrala referenter. Däremot har jag avstått från att korta ner prepositionsfrasen *inom den frist som angivits i det motiverade yttrandet* (→ *inom den tidsfrist som fastställts i det motiverade yttrandet*). Detta med hänsyn till att frasen refererar till förhållanden (krav från kommissionen att Sverige snarast ska genomföra direktivets föreskrifter) som bara omnämnts en gång i det föregående. (Här kunde man för övrigt överväga att bygga ut frasen med ett tillägg som kunde vara välmotiverat från klarspråkssynpunkt: *under den tidsfrist som fastställts i kommissionens motiverade yttrande*.) Däremot kan referensen till samma ”tidsfrist” i den följande meningen kortas väsentligt utan risk för missförstånd: *inom den föreskrivna fristen i det motiverade yttrandet* → *inom den föreskrivna tidsfristen*.

4. Williams krav på koncentration och relevans förutsätter utnyttjandet av en strikt formell stil och därmed undvikandet av stilbrott och språkfel. Som redan framgått uppvisar den publicerade svenska versionen en hel del tveksamheter i detta avseende. Jag ska här avslutningsvis utveckla denna synpunkt genom att diskutera tre exempel ur den första meningen. Exempelen visar hur de utnyttjade skriftliga förtätningsteknikerna måste genomföras på ett sätt som samtidigt lever upp till det formella skriftspråkets krav på ett korrekt och stilsäkert språkbruk. Den aktuella meningen med de tre exemplen indexerade:

- (21) a. Domstolen konstaterar att enligt de uppgifter som [...] har inte de åtgärder vidtagits som är nödvändiga för att [1] *kvaliteten på de svenska badvattnen* skall [2] *överensstämma med de obligatoriska gränsvärden som anges i direktivet* [3] *inom den frist som angivits i det motiverade yttrandet*.
- b. Enligt de uppgifter som [...] har inte nödvändiga åtgärder vidtagits för att [2] *anpassa den svenska* [1] *badvattenkvaliteten* till direktivets obligatoriska gränsvärden [3] *inom den tidsfrist som fastställts i kommissionens motiverade yttrande*.

Tekniker som aktualiseras:

- **Utnyttjande av sammansättning:** [1] *kvaliteten på de svenska badvattnen* → *den svenska badvattenkvaliteten*. En strategisk motivering – utöver förtätningen – är här möjligheten att undvika den från idiomatisk synpunkt tveksamma formuleringen *de svenska badvattnen*, en direktöverföring av källtextens [*la qualité*] *des eaux de baignade suédoises*. Det oidiomatiska ligger här i användningen av pluralformen *badvattnen* i den avsedda betydelsen, jfr den korrekta beskrivningen *vattenkvaliteten* ('kvaliteten på vattnet') *vid de svenska badplatserna*. Detta problem försvinner när en fras reduceras till förled i sammansättning (*vatten-kvalitet*, *badvatten-kvalitet*), eftersom numerusdistinktionen neutraliseras i denna struktur, jfr kap. 9.1.9 nedan. Formuleringen *den svenska badvattenkvaliteten* undviker därmed den olyckliga interferensen från källtexten och får i sitt sammanhang den avsedda tolkningen (referens till badvattnets kvalitet vid svenska EU-badplatser).
- **Anknytning av adverbial:** [2] *överensstämma med X inom den frist som...* → *anpassa Y till X inom en tidsfrist som...* Anknytningen av det avslutande adverbialt till verbet kräver här att detta har avgränsad aktionsart (*få att överensstämma med; anpassa till*), inte oavgränsad (*överensstämma med*).⁴
- **Tekniker för entydig ordföljd.** I (21a) exemplifieras också en typ av oklarhet som Williams (s. 148f) behandlar under rubriken "Misplaced Modifiers". Problemet gäller slutplaceringen av det tunga adverbialt [3], som svarar till Williams beskrivning av en specifik typ av felplacerade bestämningar:

(22) A second ambiguity occurs when a modifier at the end of the sentence can modify either a neighboring or a more distant phrase.

I (21a) består problemet i att entydigt klargöra att adverbialt hör till den *för att*-inledda bisatsen, inte till relativsatsen i den omedelbart föregående frasen *de obligatoriska gränsvärden som anges i direktivet* ('som anges i direktivet inom den frist som angivits i det motiverade yttrandet'). Standardlösningen på detta generella problem består i att flytta den aktuella adverbiala frasen åt vänster så att entydighet uppstår (se kap. 8.1.4 nedan om utnyttjandet av mittfältspositionen för detta syfte). Lösningen i (21b) sker dock här i stället som ett led i den allmänna förtättningsstrategin. Genom reduktionen till genitivfras försvinner den "störande" relativsatsen: *de obligatoriska gränsvärden som anges i direktivet* → *direktivets obligatoriska gränsvärden*. Härigenom kan det tunga adverbialt stå kvar i sin naturliga slutposition utan att strukturell oklarhet uppstår. (Alternativt kan det – i så fall gärna förtätat – placeras i

⁴ Om aktionsarter, se SAG kap. 33.

mittfältet: *för att inom det motiverade yttrandets fastställda tidsfrist anpassa den svenska badvattenkvaliteten till direktivets obligatoriska gränsvärden.*)

Analysen för på detta sätt in på de komplexa överväganden som generellt krävs för en adekvat språkform i svenska domar och EU-rättsakter. Både reduktionerna till [1] sammansättning och [3] genitivfras, liksom verbbytet i [2], har sin primära motivering i den övergripande förtätningsstrategin. Men denna måste samtidigt genomföras så att potentiella språkfel och oklarheter hanteras i enlighet med de formella skriftspråksnormerna.

6.3.2 Revision av den preliminära versionen

Som framgått ska Williams förtätningstekniker inte ses som ett mål i sig, utan som ett medel att skapa klarhet på helhetsplanet genom att gestaltningen av enskildheterna får styras av det överordnade kravet på **relevans**. Av detta följer att de förtätningmöjligheter som erbjuder sig i ett konkret satssammanhang alltid måste vägas mot alternativet att avstå från förtätning – eller rentav att ytterligare **explicitera** det man har att säga – när textsammanhanget och framställningens syfte kräver det. I kapitel 7 – *Concision – i Style* behandlas dessa dynamiska aspekter på valet mellan att förtäta och att avstå från att förtäta under rubriken *Complex Wordiness*. Där behandlas i synnerhet de möjligheter till koncentration som sammanhänger med vad läsaren redan kan förväntas veta:

- (23) How much details we should provide depends on how much our readers already know. In technical writing addressed to an informed audience, we can usually assume a good deal of shared knowledge.

(Williams 1995:120)

Den revision av den preliminära versionen i (18b) som nu ska ske syftar till tillämpa sådana mera övergripande, ”globala” aspekter på valet mellan förtätning och explicitering. Min utgångspunkt är att nedkortningarna i (18b) genomförts relativt mekaniskt och att det därför är viktigt att undersöka i vilken grad de verkligen är motiverade med hänsyn till den språkliga helheten och textens kommunikativa syfte.

Här finns det anledning att ifrågasätta flera av den preliminära versionens täta formuleringar. Först och främst gäller detta om förtätningarna i (16f) ovan: *att provtagningsfrekvensen vid vissa badplatser har underskridit direktivets minimikrav*. I min preliminära analys har detta exempel utnyttjats för att demonstrera tillämpningen av Williams metaforiska strategi. Men om man ser till hela det analyserade textpartiets syfte och funktion finner man att (16f) i själva verket kan representera ett fall där man med Williams utgångspunkter bör avstå från metaforisk förtätning.

Hela textpartiet, som har konkluderande karaktär, vill motivera domen mot Sverige för brott mot EU:s badvattendirektiv. Och som ett led i dessa domskäl skulle (16f) visserligen kunna formuleras på olika abstraktionsnivåer, antingen mera konkret och specifikt som i vänsterspalten eller abstraktare och med mera renodlat juridiska perspektiv som i den metaforiska varianten i högerspalten. Men med hänsyn till att domskäl generellt bör omfatta inte bara rättens bedömning av de sakförhållanden som ligger till grund för domen utan också en redovisning av dessa sakförhållanden⁵, så framstår den förtätade metaforiska varianten som mindre adekvat. En konkretare och utförligare version behövs också för att ge retorisk trovärdighet åt domstolens **argumentation** när man i sin konklusion med tyngd och auktoritet **slår fast** exakt vari fördragsbrottet består. Av samma skäl bör en strikt formell stil utnyttjas.

Det finns alltså anledning att gå tillbaka till den publicerade versionen i (16f) – här upprepade som (25) – och försöka finna andra vägar att tillämpa principerna om koncentration och relevans:

- (25) att vid vissa badplatser har provtagningar inte utförts enligt den minsta provtagningsfrekvens som anges i direktivet

I (26a) har dessa formuleringar stramats upp och gjorts relevantare, och då på ett sätt som gör rättvisa åt den franska versionen i (26b):

- (26) a. att provtagningarna vid vissa badplatser inte har utförts i enlighet med direktivets föreskrifter om lägsta tillåtna provtagningsfrekvens
- b. que, dans certaines zones de baignade, les opérations d'échantillonnage n'ont pas été effectuées selon la fréquence minimale d'échantillonnage prévue par la directive,

Ändringen *enligt den minsta provtagningsfrekvens som anges i direktivet* → *i enlighet med direktivets föreskrifter om lägsta tillåtna provtagningsfrekvens* framstår som viktig inte bara stilistiskt (formell stil, jfr punkt 4 i 6.3.1) utan också argumentationsmässigt: Formuleringen explicitgör vari fördragsbrottet består, nämligen underlåtenheten att följa föreskrifter man är skyldig att följa. Från argumentationssynpunkt fungerar *föreskrifter* som en adekvat översättningsmotsvarighet till källtextens *prévues* i participfrasen *prévues par la directive*, detta genom att det allvarliga i fördragsbrottet tydliggörs på ett helt annat sätt än i den publicerade svenska versionens *som anges i direktivet*. Jfr den engelska översättningens *laid down: have not been carried out in accordance with the minimum sampling frequencies laid down by the Directive*.

Den utförligare, icke-metaforiska, versionen i (26a) motiveras på detta sätt både av textens inre logik och av kravet på nära anknytning till källtexten. Från bägge

⁵ Jfr Nationalencyklopedin, artikeln *domskäl*: "Domskälen bör innehålla dels uppgifter om vilket eller vilka sakförhållanden, rättsfakta, rätten lägger till grund för sin bedömning, dels en redovisning av hur man bedömt bevisningen. Dessutom bör argumentationen kring rättstillämpningen redovisas."

dessa synpunkter handlar det om att göra rättvisa inte bara åt textens innehåll (Hallidays ideationella makrofunktion), utan också åt dess intentioner (Hallidays interpersonella makrofunktion).

Av samma skäl kan man ifrågasätta den preliminära versionens innehållsligt välmotiverade reduktion i (16h): *inom den föreskrivna fristen i det motiverade yttrandet* → *inom den föreskrivna tidsfristen*. Man noterar att den franska källtexten här har avstått från att utnyttja språkets normala möjligheter till anaforisk nedkortning. I stället upprepas den tunga och utförligare formuleringen i den första meningen (*dans le délai imparti dans l'avis motivé*), också detta ett grepp som återkommer i den engelska översättningen i (19) ovan: *within the period fixed in the reasoned opinion*. Även detta drag i den franska källtexten kan antas återspegla domstolens intentioner att ge tyngd och skärpa åt argumentationen, alltså ytterligare ett fall där man bör avstå från att förtäta. En reviderad version som återspeglar källtextens argumentation skulle därmed kunna vara den följande:

- (27) Enligt de uppgifter som kommit domstolen till handa, och som inte har bestritts av de svenska myndigheterna, har inte nödvändiga åtgärder vidtagits för att anpassa den svenska badvattenkvaliteten till direktivets obligatoriska gränsvärden *inom den tidsfrist som fastställts i det motiverade yttrandet*. Domstolen finner också att *provtagningarna vid vissa badplatser inte har utförts i enlighet med direktivets föreskrifter om lägsta tillåtna provtagningsfrekvens* och att de svenska myndigheterna inte har vidtagit åtgärder för att avhjälpa detta förhållande *inom den tidsfrist som fastställts i det motiverade yttrandet*. [84 ord]

Exemplet indikerar att Williams dynamiska modell för koncentration och relevans, så som jag här har tolkat den, kan utnyttjas för att komma närmare inte bara de rent innehållsliga aspekterna, utan också de retoriska och stilistiska överväganden som är centrala vid formuleringen av domstolens konklusion. Avvägningen mellan förtätning och explicitering är här nära kopplad till textsyftet att med självklar auktoritet prestera en oantastlig och övertygande argumentation för att ett fördragsbrott föreligger. Vi noterar att avvägningen mellan förtätning och explicitering också i det reviderade förslaget sammantaget innebär en inte oväsentlig nedkortning av den publicerade svenska versionen (från 94 till 84 ord), detta trots den utförlighet på vissa punkter som enligt min analys krävs för att ge retorisk tyngd och trovärdighet åt argumentationen.

Avvägningen mellan förtätning och explicitering styrs på detta sätt ytterst av kravet på relevans med hänsyn till textsyftet. Vi noterar att dessa relevanskrav styr inte bara balansgången mellan förtätning och explicitering, utan också utformningen av detaljerna, inte minst ordvalet. I (27) kan detta förhållande relateras till kravet på en konsistent **argumentativ struktur** (Lundquist 2005:68ff.), dvs. kravet att enskildheterna ska organiseras så, att textens **argumentativa riktning** (ibid.) tydliggörs. I analysen av de överväganden som aktualiseras vid omgestaltningen av det aktuella textpartiet har jag här pekat på möjligheten att ersätta den publicerade domens *anges* (enligt den minsta

provtagningens frekvens som *anges* i direktivet) med föreskrifter (i enlighet med direktivets *föreskrifter* om lägsta tillåtna provtagningens frekvens) i syfte att tydliggöra den argumentativa riktningen. På motsvarande sätt har i (27) den ursprungliga versionens *angivits* i frasen *inom den frist som angivits* i det motiverade yttrandet ersatts med den ”starkare” formuleringen *inom den frist som fastställts* i det motiverade yttrandet. Skälet är att denna översättningsekvivalent till källtextens *imparti* enligt min bedömning tydligare reflekterar domstolens övergripande argumentativa strategi.

6.4 Avslutande kommentar: enskildheterna och helheten

Analysen i detta kapitel indikerar att många av de centrala problemen kring språk och stil i millennieskiftets svenska EU-översättningar hade kunnat lösas med en klarspråksstrategi som anknyter till Williams idéer om koncentration och relevans som grund för en adekvat och tydlig språkform i mera formell sakprosa. Som jag kommer att visa i det följande (se särskilt kap. 11) har Williams klarspråksbegrepp – genom att det baseras på allmänt omfattade generella normer för den formella skriftspråksgestaltningen – tillämpning också på en beskrivning av den faktiska språkformen i millennieskiftets inhemska lagtexter.

Williams klarspråkskoncept handlar i hög grad om vad jag fortsättningsvis kommer att referera till som **klarspråk genom skriftlighet**. Konceptet framstår på många sätt som diametralt motsatt de svenska lagspråksanvisningarnas idéer om ett klart och enkelt språk. Detta gäller inte bara de rent språkliga kraven, utan också inställningen till klarspråksarbetet som sådant, där Williams bok präglas av fokuseringen på skrivandets hantverk snarare än på de klarspråksideologiska aspekterna, jfr cit. (2) ovan.

Den kvalificerade skrivpedagogik som successivt utvecklas i de olika kapitlen i *Style* har bred språkvetenskaplig förankring, inte minst genom de konsekvent tillämpade textlingvistiska perspektiven i kombination med ett funktionellt förhållningssätt till traditionella skriftspråksnormer. De många infallsvinklarna möjliggör sammantaget en allsidig belysning av den mera formella sakprosans förutsättningar. Och som framgått vid konfrontationen med svenska EU-texter är Williams beskrivning av de principer som ligger under den kvalificerade skriftspråksgestaltningen så konsistent att den kan läggas till grund för en allsidig analys av språkformen i den aktuella textpassagen i badvattendomen.

Inte minst har analysen fått belysa åt den dynamik som följer av **helhetens prioritet över detaljerna vid skriftspråksgestaltningen**, ett centralt tema i Williams bok (och även i mina språkanalyser i del III nedan). I detta kapitel har vi sett hur **förtätningens möjligheter** på ”lokal” nivå begränsas av de ”globala” kraven på relevans, som i allt väsentligt bestämmer vad som bör förtätas och vad som bör expliciteras. Vi har också sett hur Williams fokus på denna inherent

motsättning mellan ”lokala” och ”globala” aspekter på textualiseringen skapar förutsättningar för en språkanalys som syftar till att frilägga de komplexa överväganden och generella strategier som ligger under gestaltningen av mera formellt skriftspråk.

Som framgått utvecklar Williams samma dynamiska helhetsperspektiv på de i denna bok centrala frågorna om den lexikogrammatiska muntlighetens begränsningar och **behovet av skriftliga uttrycksmedel** i mera formell sakprosa. Behovet av skriftlighet förklaras här av att de övergripande – ”globala” – **textlingvistiska kohesionskraven** har prioritet över möjligheterna till muntlig enkelhet (*local clarity*) inom ramen för den enskilda satsen, se cit. (9) i 6.1.3 ovan. Williams betonar särskilt dessa aspekter på användningen av passiv konstruktion.⁶ Som vi ska se i mina konstruktionsbeskrivningar i del II har samma princip tillämpning också på en lång rad andra skriftspråkskonstruktioner.

⁶ Jfr citatet i kap. 5.3.2 ovan: ”You may find yourself writing as many passive sentences as active. But if active sentences create a less consistent string of topics, leave the sentences passive.” (Williams 1995:56)

DEL II:
SKRIFTSPRÅKSSYNTAX

7. Funktionella domäner

I detta och det två följande kapitlen ges en funktionellt baserad beskrivning av det formella skriftspråkets konstruktionssyntax, med speciellt fokus på de grammatisk-stilistiska uttrycksbehov som aktualiseras i inhemskt lagspråk och översatta EU-rättsakter.

De perspektiv som ligger till grund för analysarbetet har beskrivits i kapitel 2.1 ovan. Den övergripande synpunkten är de enskilda konstruktionernas funktioner som led i **textualiseringen**, alltså den syntaktiska utgestaltningen av de enskilda komplexa meningarna, där de många underliggande predikationerna ska integreras i en välfungerande helhet. I detta kapitel sker en genomgång av de **funktionella domäner** som ligger till grund för beskrivningarna av ett stort antal skriftspråkskonstruktioner i kapitel 8 (ordföljdskonstruktioner) och kapitel 9 (andra konstruktioner, främst omskrivningar och satsgradssänkningar).

Utöver utvecklandet av en sammanhängande beskrivning av den moderna svenskans skriftliga konstruktionsregister syftar framställningen till fortsatt analys av klarspråksproblematiken kring millennieskiftets EU-översättningar och inhemska lagtexter. Detta sker genom fortlöpande **grammatisk textanalys** av relevanta språkprov som får belysa behovet av lexikogrammatisk skriftlighet i lagtexter och EU-översättningar. Särskilt i det senare fallet lanseras alternativa textualiseringsmöjligheter, antingen genom förbättringsförslag eller genom jämförelse med de danska språkversionerna.

De funktionella domäner som beskrivs i detta kapitel avser:

- Möjligheterna att manipulera de lexikalt givna konstruktionsramar som bestämmer den enskilda satsens grundstruktur, och då i syfte att utveckla de abstraktare perspektiv på verkligheten och uppfylla de krav på relevans och precision som präglar det juridiska språket. (7.1 *Valensanpassning och abstraktion*).
- Möjligheterna att konstruera om en eller flera satser i en komplex utsaga genom subjektsbyte (7.2 *Omorientering och samorientering*).
- Möjligheterna att ersätta fullständiga satser med ”tätare” uttryckssätt i form av satsförkortningar eller enkla fraser (7.3 *Satsgradsändringar*).
- Samordning och principerna för strukturering av komplexa koordinationsfraser (7.4 *Samordning och gruppering*).
- Möjligheten att med lexikala och syntaktiska medel skapa förutsättning för koncentration och relevans (7.5 *Förtätning*).
- Introduktion av nya referenter och återanknytning till (”syftning på”) dessa (7.6 *Anaforisk referens*).

- Tydliggörande av satsens och meningens struktur och avgränsning av de olika satsleden (7.7 *Satsstruktur och meningsbyggnad*).
- Informationsstrukturering och tema-remaprintipen (7.8 *Syntax och informationsstruktur*).

7.1 Valensanpassning och abstraktion

7.1.1 Några grundbegrepp

Valensanpassning handlar om att skapa abstraktion och relevans genom att utnyttja vissa specifika skriftspråkskonstruktioner för att komma ifrån de lexikala bindningar som normalt bestämmer grundstrukturen i fullständiga satser.

Den enskilda satsens uppbyggnad bestäms av de lexikalt givna konstruktionsramar för huvudverb eller (predikativt använda) adjektiv som definierar hur många **aktanter** som hör till verbets eller adjektivets konstruktion och vilka satsdelsfunktioner dessa har. Några exempel på sådana **valensramar**:

ngn₁ [subjekt] **ser** ngt₂ [direkt objekt]
 ngn₁ [subjekt] **tittar** på ngt₂ [prepositionsobjekt]
 ngn₁ [subjekt] **öppnar** ngt₂ [direkt objekt] med ngt₃ [adverbial]
 ngn₁ [subjekt] **reser** ngnstans₂ [adverbial]
 ngt₁ [subjekt] **faller ner**
 ngn₁ [subjekt] **är glad**
 ngn₁ [subjekt] **är glad** i ngn₂ [prepositionsobjekt]

SAG skiljer på **syntaktisk valens** (= valensramarna) och **semantisk valens**, dvs. aktanternas **roller** i den ”verbhandling” som spelas upp:

ngn₁ [UPPLEVARE] **ser** ngt₂ [FÖREMÅL]
 ngn₁ [AGENT] **tittar** på ngt₂ [FÖREMÅL]
 ngn₁ [AGENT] **öppnar** ngt₂ [FÖREMÅL] med ngt₃ [INSTRUMENT]
 ngn₁ [AGENT] **reser** ngnstans₂ [MÅL]
 ngt₁ [FÖREMÅL] **faller ner**
 osv.

Semantiska roller karakteriserar också de fria adverbial (”tilläggsled”) som faller utanför valensramen, s.k. **yttre roller**: *I första delen av sina memoarer* [PLATS] **berättar** han [AGENT] *om ATP-striden* [FÖREMÅL]. Det initiala platsadverbiallet faller här utanför valensramen ngn₁ **berättar** om ngt₂. (Sådana led markeras ibland i det

fortsatta med plustecken: ngn_1 [subjekt] **berättar** om ngt_2 [prepositionsobjekt] $ngnstans_+$ [advl].

7.1.2 Valensanpassning i finita satser

Valensanpassningen handlar i första hand om att avlägsna en eller flera roller som inte har relevans för det man vill säga. Till de transformationsmöjligheter som utnyttjas för detta syfte i formellt skriftspråk hör bland annat **passivering** och **inanimat agent**, som bägge kan användas för att vid behov för att få bort ett i sammanhanget irrelevant personsubjekt. Jfr från denna synpunkt den aktiva temporalstatsen i (1a) med motsvarande passiva sats i (1b):

- (1) a. när *den nye bostadsrättshavaren*₁ **skall tillträda** *lägenheten*₂ första gången efter bostadsrättsuppörelsen
Aktiv konstruktion: ngn_1 [subjekt/AGENT] **skall tillträda** ngt_2 [objekt/FÖREMÅL]
- b. när *lägenheten*₁ **skall tillträdas** första gången efter bostadsrättsupplåtelsen
Passiv konstruktion: ngt_1 [subjekt/FÖREMÅL] **skall tillträdas**

Valensanpassningen i (1b) består i att den aktiva satsens objekt (FÖREMÅL) ”befordrats” till passivsubjekt, medan den aktiva satsens subjekt (AGENT) ”degraderats” till ett adverbial som kan sättas ut vid behov, men som oftast inte är med:

ngn_1 [subjekt/AGENT] **tillträder** ngt_2 [objekt/FÖREMÅL] \rightarrow ngt_1 [subjekt/FÖREMÅL] **tillträds**
(av *ngn* = adverbial/AGENT)

Liknande rollskiften sker vid **inanimat agent**. Ett exempel på denna konstruktion är (2b), som kan härledas ur satser som (2a):

- (2) a. I denna förordning **fastställer** *lagstiftaren villkoren* för beviljandet av operativa licenser.
[”Normalkonstruktion”: ngn_1 [subjekt/AGENT] **fastställer** ngt_2 [objekt/FÖREMÅL] $ngnstans_+$ adverbial/PLATS]
- b. *Denna förordning* **fastställer** *villkoren* för beviljandet av operativa licenser.
[Inanimat agent: ngt_1 [subjekt/PLATS] **fastställer** ngt_2 [objekt/FÖREMÅL]]

Vid inanimat agent sker rollskiftet så, att ett fritt plats- eller instrumentadverbial flyttas in i valensramen och tar över subjektfunktionen från AGENT-rollen, som försvinner. (Se vidare kap. 9.1.12 nedan.)

7.1.3 Valensanpassning vid nominalisering

Det mest flexibla instrumentet för valensanpassning i lagtexter och andra formella texter hör dock inte (som passiv och inanimat agent) hemma i **verbsyntaxen**, utan i **substantivsyntaxen**. SAG betonar särskilt att inte bara verb (och predikativa adjektiv), utan också vissa grupper av substantiv har syntaktisk och semantisk valens. Hit hör i synnerhet de verbal- och adjektivabstrakter som bildas vid **nominalisering** (kap. 9.1.2 nedan), alltså när en sats (3a) ersätts av en nominalfras (3b):

- (3) a. Andersson **älskar** sina papegojor →
ngn₁ [subjekt/UPPLEVARE] **älskar** ngn₂ [objekt/FÖREMÅL]
- b. Anderssons **kärlek** till sina papegojor
ngns₁ [poss.attribut/UPPLEVARE] **kärlek** till ngn₂ (prep.attribut/FÖREMÅL)

Verbal- och adjektivabstrakter skiljer sig i SAG:s beskrivning från motsvarande enkla huvudverb/adjektiv genom **den flexibla aktantstrukturen**. För verb-ramar och adjektivramar gäller normalt att de innehåller ett eller två **obligatoriska** led, dvs. led som måste vara med. I verbkonstruktionen (3a) ovan är både subjektet och objektet obligatoriska. Och i adjektivkonstruktionen *De ansvariga myndigheterna skall vara restriktiva med dispenserna* (ngn₁ **är restriktiv** med ngt₂) är subjektet, men inte prepositionsobjektet, obligatoriskt. Nominaliseringars flexibla aktantstruktur består i att aktanterna så gott som alltid är **fakultativa**, dvs. de kan men behöver inte vara med. (Se SAG Substantiv § 15.) Möjligheterna att variera aktantstrukturen alltefter textsammanhang och textperspektiv framgår av exemplen i (4):

- (4) a. Anderssons₁ **kärlek** till papegojorna₂ (var obesvarad)
b. Anderssons₁ **kärlek** (var obesvarad)
c. **Kärleken** till papegojorna₂ (var obesvarad)
d. **Kärleken** (var obesvarad)

Valensanpassning vid nominalisering är snarare regel än undantag i BRL och PUL, något som kan illustreras med utgångspunkt i ex. (11a) i kap. 2.1.4 ovan. Där återfinns nominaliseringar som de följande, med färre aktanter än motsvarande finita sats: *att säga upp bostadsrättsinnehavaren till avflyttning* [ngn₁ **flyttar** ngnstans₂]; *i vilken ingår brottsligt förfarande* [ngn₁ **förfar** brottsligt]; *tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning* [ngn₁ **ersätter** ngn₂ för ngt₃].

7.1.4 Valensanpassning genom funktionsverbsförbindelse

Möjligheterna till valensanpassning framstår så här långt som mycket större i nominalfraser (alltså vid nominalisering) än i finita satser, trots möjligheterna i

det senare fallet att utnyttja agentlös passiv, inanimat agent och en rad andra konstruktioner. Men också i finita satser kan substantivsyntaxens flexibilitet utnyttjas, nämligen med hjälp av s.k. substantivsjuka, eller **funktionsverbsförbindelse** som konstruktionen kallas i SAG (Verbfraser: allmänt § 9).

Konstruktionen innebär en kombination av nominalisering (ngn_1 **godkänner** ngt_2 → $ngns_1$ **godkännande** av ngt_2) och tillfogandet av ett mer eller mindre betydelse-tomt **funktionsverb**: *Fullmäktige godkände förslaget* → *Fullmäktige gav sitt godkännande av förslaget*; *Förslaget godkändes redan i måndags* → *Godkännandet skedde redan i måndags*. Resultatet blir alltså antingen en verbfras (*ge sitt godkännande*) eller en satsstruktur: *godkännandet skedde*.¹

I det senare fallet motsvaras alltså den ”ursprungliga” finita satsen av en ny finit sats, som i princip kan innehålla samma aktanter som den ursprungliga, men som också genom omvägen via nominalisering tillhandahåller möjligheten att utnyttja hela substantivsyntaxens flexibla aktantstruktur:

- (5) a. *Fullmäktige₁ godkände förslaget₂ redan i måndags.*
Finit sats med valensramen: ngn_1 (subj) **godkände** ngt_2 (obj)
- b. *Fullmäktiges₁ godkännande av förslaget₂ skedde redan i måndags.*
Nominalfras med valensramen: $ngns_1$ (poss.attr) **godkännande** av ngt_2 (prep.attr)
- c. *Fullmäktiges₁ godkännande skedde redan i måndags.*
/Bara subjektet kvar/
- d. *Godkännandet av förslaget₂ skedde redan i måndags.*
/Bara objektet kvar/
- e. *Godkännandet skedde redan i måndags.*
/Varken subjektet eller objektet kvar/

7.2 Omorientering och samorientering

7.2.1 Omorientering

En viktig funktion hos vissa konstruktioner är att för textsammanhangets skull **orientera om** den finita satsen mot ett nytt grammatiskt subjekt, normalt i syfte att ”göra temat till subjekt” (Ekerot 2011:101–103). Dessa konstruktioner innebär alltså **subjektsbyte**. De konstruktioner som kan utnyttjas är sådana som tillhandahåller ändrade valensramar. Till dessa hör bland andra *ha*-konstruktion (6a), inanimat agent (6b), passivering (6c) och omskrivning med funktionsverbs-

¹ Min definition av ”funktionsverbsförbindelse” avviker från SAG:s, som begränsas till att omfatta verbfraser (*fatta beslut, falla i sömn, vara i behov av ngt*). Min vidare definition innefattar också sådana fall där det abstrakta substantivet fungerar som satssubjekt: *Beslut fattades om bordläggning*. Se vidare kap. 9.1.11 nedan.)

förbindelse (6d). Omorientering kan också ske med **lexikala** medel som i (6e), alltså genom **verbbyte**:

- (6) a. *Hennes bil är* på landet → *Hon har* bilen på landet.
[Ha-konstruktion: Possessivattributet görs till subjekt. Se kap. 9.1.13]
- b. *Med den metoden finns* det **inte** någon risk för överföring av TSE → *Den metoden utesluter* varje risk för överföring av TSE.
[Inanimat agent: Instrumentadverbialet *med den metoden* görs till subjekt. Se kap. 9.1.12]
- c. Den behöriga myndigheten **har godkänt och kontrollerat** *metoden* → *Metoden har godkänts och kontrollerats* av den behöriga myndigheten.
[Passiv: Objektet *metoden* görs till subjekt. Se kap. 9.1.10]
- d. Man **forskar** just nu intensivt *om två sådana problem* → *Två sådana problem är* just nu **föremål för** intensiv forskning.
[Funktionsverbsförbindelse: Prepositionsobjektet *om två sådana problem* görs till subjekt. Se kap. 9.1.11]
- e. Byggentreprenad **får** inte **ingå** i *kontraktet* → *Kontraktet får* inte **omfatta** (eller **inbegripa**) byggentreprenad.
[Lexikal omorientering: Platsadverbialet *i kontraktet* görs till subjekt genom verbbytet]

7.2.2 Samorientering

Omorientering är ofta en förutsättning för **samorientering**, dvs. för att två eller flera satser av textlingvistiska skäl ska kunna orienteras mot en och samma referent. Exempel (7), ur en kortare artikel i NE, demonstrerar den för kortare encyklopediartiklar karakteristiska samorienteringen av en hel rad predikationer mot en central referent (= uppslagsordet):

- (7) *Diaz Serrano* [1] **var Pemex-chef** mellan 1976 och 1981 och [2] **ansågs** en gång **vara favoritkandidat** till presidentposten. *Han* [3] **uppges ha levt** ett liv i lyx medan *han* [4] **satt häktad** och [5] **inbjöd** ofta ett stort antal gäster till middag i en privat matsal i fängelset.

Exemplet visar hur organisationen kring ett gemensamt tema förutsätter omorienteringar med olika passivkonstruktioner i [2], [3] och [4], alltså de tre satser där temat ”Diaz Serrano” inte är omedelbart tillgängligt.

Både i inhemskt lagspråk och vid EU-översättning är möjligheten till samorientering mot ett gemensamt subjekt ett viktigt inslag i en adekvat textualisering baserad på koncentration och relevans. Ett exempel är (8a) – ur TSE-förordningen – som kan beskrivas som en samorientering av de underliggande predikationerna (8b) och (8c):

- (8) a. Detta skall ske genom en metod som **utesluter** varje risk för överföring av TSE och som **godkänts och kontrollerats** av den behöriga myndigheten, särskilt när ...
- b. Med den metoden **finns** det ingen risk för överföring av TSE (→ *Den metoden*₁ **utesluter** varje risk för överföring av TSE).
- c. Den behöriga myndigheten **har godkänt och kontrollerat** den metoden (→ *Den metoden*₁ **har godkänts och kontrollerats** av den behöriga myndigheten).

Samorienteringen i (8a) mot det gemensamma subjektet ”metoden” har här skett genom omorientering av (8b) genom inanimat agent (i kombination med lexikal förtätning: *inte finnas* → *utesluta*) och av (8c) genom passiv konstruktion.

Samorientering skapar generellt förutsättningar för olika **förtätningstransformationer**, jfr 7.5 nedan.

7.2.3 Textlingvistiska aspekter

En övergripande princip för både samorientering och enkel omorientering i lagtexter är strategin att organisera den komplexa lagbestämmelsen kring ett begränsat antal centrala referenter. En komplex mening i BRL får här belysa hur lagspråksgestaltningen ständigt aktualiserar om- och samorienteringar och därmed också ett ökat utnyttjande av det formella skriftspråkets lexikogrammatiska repertoar. Analysen avser den andra av de bägge grafiska meningarna i följande paragraf:

- (9) § 9. En bostadsrättsförening får i sina stadgar ta in ett förbehåll om att föreningen eller medlemmarna vid övergång av bostadsrätt till lokal skall ha rätt att lösa bostadsrätten. [1] *Stadgarna* **skall** i så fall **ange** [2] i vilken ordning *lösningsrätten* **skall tillkomma** föreningen eller medlemmarna, [3] inom vilken tid *lösningsrätten* **skall göras gällande** hos förvärvaren samt [4] efter vilka grunder *ersättning för bostadsrätten* **skall bestämmas** och [5] inom vilken tid *den* **skall betalas**.

De tre referenter – ”stadgarna” [1], ”lösningsrätten” [2 – 3] och ”ersättningen” [4 – 5] – som successivt avlöser varandra som teman, anknyter till referenser och prediceringar i den föregående meningen. Vilka medel som utnyttjas för att orientera de fem satserna mot respektive referent framgår i uppställningen i (10) nedan:

(10)	Referent	Orientering
a.	”stadgarna” [1]	Görs till subjekt genom INANIMAT AGENT: <i>Stadgarna</i> [subj.] skall ange <i>ngt.</i> KOMMENTAR: Jfr det vanliga alternativet <i>I stadgarna skall anges</i> [...]. Jfr också inledningsmeningen, där ”stadgarna” är platsadverbial, inte subjekt: <i>Föreningen får i sina stadgar ta in</i> [...].

b.	”lösningsrätten” [2]	Görs till subjekt genom LEXIKAL OMORIENTERING: <i>Lösningsrätten</i> [subj.] skall tillkomma föreningen eller medlemmarna . KOMMENTAR: Jfr det spegelvända subjektvalet i inledningsmeningen: <i>Föreningen eller medlemmarna skall ha rätt att lösa bostadsrätten</i> .
c.	”lösningsrätten” [3]	Samorienteras med den föregående satsen genom PASSIV: <i>L. [subj.] skall göras gällande</i>
d.	”ersättningen” [4]	Görs till subjekt genom PASSIV: <i>Ersättningen</i> [subj.] skall bestämmas efter vissa grunder .
e.	”ersättningen” [5]	Samorienteras med den föregående satsen genom PASSIV: <i>E. skall betalas inom viss tid</i> .

Exemplet belyser dels hur passiv konstruktion generellt framstår som det viktigaste medlet för omorientering i lagtexter, dels hur lagtexternas perspektiv med många abstrakta referenter ökar behovet av skriftliga omorienteringar.

7.3 Satsgradsändringar

7.3.1 Begreppet ”satsgrad”

Begreppet ”satsgrad” handlar om graden av inbäddning och satsvärdighet när fullständiga satser transformeras (”reduceras”) till **satsförkortningar** (infinitivfraser, participfraser, nominaliseringar) eller till **predikatslösa konstruktioner**. Predikatslösa konstruktioner är sådana som kan tolkas som fullständiga satser, men som inte innehåller något verb (eller verbalsubstantiv), till exempel adjektivattribut, prepositionsattribut och *med*-fraser som den följande: *Med honom i huset får man vara beredd på det mesta* (’när man har honom i huset’). Ekerot 2011 (s. 213ff.) – som här anknyter till Ingo (1991 och 2007) – tar upp följande sju satsgrader, ordnade efter avtagande satsvärdighet:²

(11)	HUVUDSATS:	<i>Flickorna bor i Småland.</i>
	BISATS:	<i>Visste du att flickorna bor i Småland?</i>
	INFINITIVFRAS:	<i>Skönt för flickorna att ha fått bo kvar i Småland!</i>
	PARTICIPFRAS:	<i>Flickor bosatta i Småland ser däremot ljust på framtiden.</i>
	NOMINALISERING:	<i>Flickornas kvarboende i Småland skall omprövas.</i>
	PREDIKATSLÖS KONSTR:	<i>Flickor i Småland mår enligt undersökningen allra bäst.</i>
	FÖRLED I SAMMANSÄTTN:	<i>Smålandsflickorna däremot ser ljust på framtiden.</i>

² Ekerot 2011 (kap. 8.5.1) argumenterar för att svenska participfraser satsgradsmässigt skiljer sig från engelska och franska genom att de har **lägre** grad av satsvärdighet än infinitivfraser. Huvudargumentet är att svenska participfraser inte – som infinitivfraser – kan byggas ut med hjälpverb, jfr engelskans *Having spent all my life in Liverpool* [...]. (En mera ”engelsk” typ av svenska participfraser tycks dock vara på frammarsch: *Som rikssvensk, infödd stockholmare med stockholmsdialekt, havandes bott i Dalarna, på Gotland och rest i jobbet land och rike runt, har jag ALDRIG blivit så illa bemött som jag blev i rikets östra delar när jag var där.*)

Karakteristiskt för de lägre satsgraderna är att många distinktioner som uttrycks i fullständiga satser neutraliseras: Nominaliseringen *adjunktens flyttning till Antibes* i (12) kan i olika sammanhang utläsas både 'att adjunkten *hade flyttat* till Antibes' och 'att adjunkten *skulle flytta* till Antibes':

(12) På måndagsmorgonen nåddes fru Almborg av budet om *adjunktens flyttning till Antibes*

Motsvarande gäller om det predikatslösa prepositionsattributet i nominalfrasen *flickor i Småland*, som kan utläsas både som 'flickor som bor i Småland' och som 'flickor som befinner sig i Småland'. Och *Smålandsflickor* (med ytterligare reduktion till förled i sammansättning) kan vara både 'flickor som *lever i Småland*' och 'flickor som *kommer från Småland*'.

Skillnaden mellan predikatslösa konstruktioner (satsmotsvarigheter) och vanliga fraser framgår av ordlekar som följande tidningsrubrik:

(13) Dottern styr Clijsters tävlingskalender

Om subjektet tolkas som en predikatslös satsmotsvarighet (i SAG:s termer en "enledad nominal satsförkortning") har satsen valensramen *ngt*₁ [subjekt/ORSAK] **styr** *ngt*₂ [objekt/RESULTAT], och tolkningen blir 'omsorgen om dottern bestämmer [tennisstjärnan] Kim Clijsters tävlingsplanering'. I den alternativa tolkning som rubriken leker med är *dottern* ett vanligt personsubjekt med rollen AGENT. Satsens valensram är *ngn*₁ [subjekt/AGENT] **styr** *ngt*₂ [objekt/FÖREMÅL], jfr parafrasen *Dottern styr och ställer med Clijsters tävlingskalender*.

7.3.2 Översättningsaspekter

Satsgradsperspektivet är viktigt inom översättningsvetenskapen. Det finns med redan i Nidas transformationsbeskrivningar (Nida 1964; Nida & Taber 1969), som för svenskans del utvecklas i Ingos (1991 och 2007) handböcker i översättning.

Man kan tala både om **satsgradssänkning** (t.ex. från participfras till predikatslös prepositionsfras: *the girl living on the next floor* → *flickan på nästa våning*), och **satsgradshöjning** (t.ex. från participfras till relativ bisats: *the girl living on the next floor* → *flickan som bor på nästa våning*).

Här följer ytterligare några exempel på ändrade satsgrader vid översättning, hämtade ur rekommendationerna i Bilaga 1 av *Att översätta EU-rättsakter* (2007). Exempel på rekommenderade **satsgradssänkningar**:

	KÄLLTEXT	MÅLTEXT
(14) a.	PARTICIPFRAS: <i>les chiffres figurant dans l'annexe</i>	PREDIKATSLÖS KONSTR. (PREPOSITIONSFRAS): <i>siffrorna i bilagan</i>
b.	PARTICIPFRAS: <i>dommages liés à l'alcool</i>	FÖRLED I SAMMANSÄTTNING: <i>alkoholskador</i>
c.	NOMINALISERING: <i>in the context of the celebration of the Olympic Games in Athens</i>	PREDIKATSLÖS (NOMINAL SATSFÖRKORTNING): <i>i samband med de olympiska spelen i Aten</i>
d.	PREDIKATSLÖS KONSTR. (ADJEKTIVATTRIBUT): <i>industrial waste</i>	FÖRLED I SAMMANSÄTTNING: <i>industriavfall</i>

Exempel på rekommenderade satsgradshöjningar:

	KÄLLTEXT	MÅLTEXT
(15) a.	NOMINALISERING: <i>IAEA shall ensure visibility of the EU contribution.</i>	BISATS: <i>IAEA ska se till att EU:s bidrag synliggörs.</i>
b.	INFINITIVFRAS: <i>The Rapporteur proposed to approve the Commission proposal.</i>	BISATS: <i>Föredraganden föreslog att kommissionens förslag skulle godkännas.</i>
c.	BISATS: <i>Whilst the Council fully supports the aim of the Commission's proposal, it felt that the proposed system would be too rigid.</i>	HUVUDSAT: <i>Rådet stöder till fullo syftet med kommissionens förslag, men ansåg att det föreslagna systemet är alltför osmidigt.</i>

Följande exempel, ett av ”skälen” i Tjänstedirektivet, demonstrerar hur EU-översättning ständigt åtföljs av satsgradsändringar, både höjningar och sänkningar. Inledningarna av de enskilda satsmotsvarigheterna (som griper in i varandra) har indexerats:

- (16) a. The measures [1] *necessary* [2] *for the implementation of this Directive* should be adopted in accordance with Council Decision 1999/468/EC of 28 June 1999 [3] *laying down the procedures* [4] *for the exercise of* [5] *implementing powers* [6] *conferred on the Commission.*
- b. De åtgärder [1] *som är nödvändiga* [2] *för att genomföra detta direktiv* bör antas i enlighet med rådets beslut 1999/468/EG av den 28 juni 1999 [3] *om de förfaranden* [4] *som skall tillämpas vid utövandet av* [6] *kommissionens* [5] *genomförandebefogenheter.*

Tabellen i (17) beskriver de enskilda satsgradssänkningarna (S) och satsgradshöjningarna (H) i den svenska versionen:

(17)	KÄLLTEXT	STRUKTUR	SVENSK VERSION	STRUKTUR
[1]	<i>necessary for the implementation</i>	attr. satsförkortn. (adjektivfras)	<i>som är nödvändiga för att ...</i>	H: relativ bisats
[2]	<i>for the implementation of</i>	nominalisering	<i>för att genomföra ...</i>	H: infinitivfras
[3]	<i>laying down the procedures ...</i>	attr. satsförkortning (participifras)	<i>om de förfaranden...</i>	S: prep.attr (predikatslös)
[4]	<i>for the exercise of ...</i>	nominalisering	<i>som skall tillämpas vid utövandet av ...</i>	H: relativ bisats
[5]	<i>implementing powers</i>	adjektivattribut (enkelt particip)	<i>genomförande-befogenheter</i>	S: förled i sammansättning
[6]	<i>conferred by the Commission</i>	attr. satsförkortn. (participifras)	<i>kommissionens</i>	S: genitivattribut (predikatslös)

Som antytts i kapitel 6.2 ovan (analysen av ex. 14 ur *Tjänster i allmänhetens intresse*) präglades millenniets svenska EU-översättningar inte sällan av omotiverade satsgradshöjningar till bisats, en strategi som står i direkt motsättning till det formella skriftspråkets principer om koncentration och relevans. En genomgång av ett längre textparti i samma parlamentsresolution indikerar att satsgradshöjningar till bisats representerade en generell tendens, i varje fall i den aktuella parlamentsöversättningen. Tabellen i (18) visar här på avgörande skillnader mellan å ena sidan den tyska källtexten och den danska versionen och å andra sidan den svenska versionen:

(18)	Tysk version	Dansk version	Svensk version
Antal ord	1021	1029	1131
Antal bisatser	39	53	84

7.4 Samordning och gruppering

7.4.1 Begreppet koordinationsfraser

Till skriftspråksgrammatikens centrala uppgifter hör struktureringen av **koordinationsfraser**, dvs. uttryck som innehåller två eller flera samordnade led. Några exempel:

- (19) a. en lägenhet *som innehas med bostadsrätt och som tillträtts*
[två samordnade relativsatser]
- b. Det är förbjudet för andra än myndigheter att behandla personuppgifter om lagöverträdelse som innefattar *brott, domar i brottmål, straffprocessuella tvångsmedel eller administrativa frihetsberövanden*
[fyra samordnade nominalfraser]
- c. ett sådant särskilt organ som är knutet *till ett universitet eller en högskola eller till någon annan instans som i mera betydande omfattning finansierar forskning*

[två samordnade prepositionsfraser, varav den första innehåller två samordnade led]

Koordinationsfraser kan ha antingen en **platt** struktur eller en **hierarkisk** struktur. I det förra fallet ("uppräknings") är alla samordningsleden på samma nivå, som i (19a) och (19b). I det senare fallet har samordningsleden **grupperats** på olika nivåer som i (19c), där samordningen *till ett universitet eller en högskola* i sin tur har samordnats med uttrycket *till någon annan instans som...*

Struktureringen av komplexa koordinationsfraser genom tillämpningen av sofistikerade grupperingstekniker är en viktig aspekt på språkformen i översatta EU-rättsakter och i inhemska lagtexter.

7.4.2 Gruppering

De viktigaste instrumenten för gruppering i koordinationsfraser är dels **och-regeln**, dels möjligheterna till **sammandragning**.

Och-regeln föreskriver att konjunktionen (i formellt skriftspråk) bara sätts ut före sista ledet, alltså "A **och** B", "A, B **eller** C", "A, B, C **och** D", osv.³

Sammandragningsreglerna innebär att de delar av de enskilda samordningsleden som är **gemensamma** kan strykas ("underförstås") vid upprepning. En förutsättning är dock att de har exakt samma form: *svensk ost och svensk mjölk* kan dras samman till *svensk ost och mjölk*, medan motsvarande sammandragning inte är tillåten i *svensk ost och svenskt smör* (eftersom adjektiven har olika form).

Hur *och*-regeln i kombination med möjligheterna att stryka eller avstå från att stryka gemensamma led kan utnyttjas för att gruppera innehållsleden i komplexa koordinationsfraser framgår av följande exempel, där de gemensamma leden markerats med understrykning och strykningar med tomma understreck:

- (20) a. svensk ost, __ mjölk **och** __ grädde
Treledad platt struktur: A, B **och** C
- b. svensk ost **och** svensk mjölk **och** __ grädde
Tvåledad hierarkisk struktur: A **och** (B **och** C)
- (21) a. [som är knutet] till ett universitet, __ en högskola **eller** __ någon annan instans som i mera betydande omfattning finansierar forskning
Treledad platt struktur: A, B **eller** C
- b. [som är knutet] till ett universitet **eller** __ en högskola **eller** till någon annan instans som i mera betydande omfattning finansierar forskning
Tvåledad hierarkisk struktur: (A **eller** B) **eller** C
- (22) a. genom bodelning, __ arv, __ testamente, __ bolagsskifte **eller** __ liknande förvärv

³ *Och-regeln* tillämpas i lagtexter normalt även på samordningar med *eller*, jfr (19b) och (19c) ovan och (21a) nedan, samtliga med platt struktur, och (21b) nedan med hierarkisk struktur. Men till skillnad från *och*-samordning förekommer undantagsvis – helt korrekt – platta strukturer med upprepat *eller*: *Talan om ersättning vid inlösen eller för intrång eller för annan skada som en bostadsrättshavare orsakar med anledning av ett beslut om godkännande enligt 16 § första stycket 2 skall väckas vid fastighetsdomstolen*.

Femledad platt struktur: A, B, C, D **eller** E

- b. genom bodelning, __ arv *eller* __ testamente, genom bolagsskifte **eller** genom liknande förvärv

Treledad hierarkisk struktur: (A, B *eller* C), D **eller** E

Det är alltså två principer som samspelar vid grupperingen av innehållsleden: Den ena är att *och*-regeln tillämpas **rekursivt**, dvs. både på den högre (fet) och på den lägre (understrykn.) nivån: [*klassiska kärlekspar som*] *Fritjof och Ingeborg, Tristan och Isolde och Orfeus och Euridike*. Den andra är att den hierarkiska strukturen – som i (22b) ovan – kan tydliggöras genom att det gemensamma ledet upprepas på den högre nivån.⁴

7.4.3 Svårigheter med struktureringen av koordinationsfraser

Problem kring hierarkiskt strukturerade koordinationsfraser är inte ovanliga, vare sig i millennieskiftes översatta EU-rättsakter eller i andra sammanhang. En allmänt vanlig feltyp är **övergeneralisering av *och*-regeln**, så att konjunktionen bara sätts ut en gång, trots att den hierarkiska strukturen förutsätter att den sätts både på den högre och på den lägre nivån. Ett exempel ur Språkbankens konkordanser är (23a), jfr (23b) och (23c):

- (23) a. Värst drabbade var de par som grälade genom att använda sarkasmer, kritisera **och** avbryta varandra.
b. Värst drabbade var de par som grälade genom att använda sarkasmer **och** kritisera och avbryta varandra.
c. Värst drabbade var de par som grälade genom att använda sarkasmer, kritisera varandra **och** avbryta varandra.

Förekomsten i (23a) av ett enda *och* indikerar en treledad platt struktur: A, B **och** C. Men samtidigt signalerar sammandragningen av *varandra* (~~*kritisera varandra och avbryta varandra*~~) att strukturen ”egentligen” är tvåledad och hierarkisk. Felexemplet kan rättas antingen genom att *och*-regeln som i (23b) tillämpas på bägge nivåerna i en tydligt hierarkisk struktur, eller genom att sammandragningen avlägsnas som i (23c) med en tydligt platt struktur som resultat.

Grundproblemet i inhemska lagtexter och EU-översättningar är koordinationsfrasernas komplexitet, som kräver kvalificerade lösningar. Exempelvis är (21a) ovan i själva verket bara det första ledet i en komplex hierarkisk *eller*-koordination i BRL:

⁴ Ett kompletterande medel att tydliggöra den hierarkiska strukturen vid samordning med *och* är att utnyttja *samt* på den högre nivån. Jfr SIL:s regel (kap. 3.2.2 ovan, cit. 7b) att *samt* är motiverat när åtminstone det ena samordningsledet innehåller ordet *och* – dvs. när strukturen är hierarkisk.

- (24) Första stycket gäller också om en bostadsrätt övergått till någon som inte är medlem i föreningen *genom bodelning, _ arv, _ testamente, _ bolagsskifte eller _ liknande förvärv eller vid exekutiv försäljning eller _ tvångsförsäljning enligt 8 kap.*

Koordinationsfrasens grundstruktur är alltså *genom X eller vid Y*. Och liksom *genom* är gemensamt led för fem disjunktivt samordnade innehållsled i förstadelen, så är *vid* gemensamt led för de två disjunktivt samordnade innehållsleden i andradelen.

Till problemen med översättning av koordinationsfraser hör inte minst att sammandragningarna ofta har språkspecifika förutsättningar och inte kan direktöverföras till svenska. Exempelvis kan inte sammandragningen *Swedish cheese and butter* direktöverföras eftersom *ost* och *smör* har olika genus. Ett liknande exempel ur Tjänstedirektivet:

(25) 6. Except in the case of the granting of an authorisation, any decision from the competent authorities, including <i>refusal or withdrawal of an authorisation</i>, shall be fully reasoned and shall be open to challenge before the courts or other instances of appeal.	6. Utom när ett tillstånd beviljas skall alla beslut av de behöriga myndigheterna, såsom <i>avslag på en ansökan om eller återkallande av ett tillstånd</i>, motiveras fullt ut och skall kunna överklagas till domstol eller annan instans för överklagande.

Den engelska sammandragningen *refusal or withdrawal of an authorisation* har som förutsättning att bägge verbalsubstantiven kan konstrueras med *of*-fraser: *refusal of X* [prep.attr/FÖREMÅL] och *withdrawal of X* [prep.attr/FÖREMÅL]. Översättningsproblemet består i att motsvarande två svenska verbalsubstantiv konstrueras med olika prepositioner: *avslag på ngt*, men *återkallande av ngt*. Översättningen försöker behålla sammandragningen med *ett tillstånd* som gemensamt led, men samordningsleden måste då byggas ut: *avslag på en ansökan om _ eller återkallande av ett tillstånd*. Från läsbarhetssynpunkt hade det kanske varit bättre att avstå från sammandragning: *såsom avslag på en tillståndsansökan eller återkallande av ett tillstånd*.

7.4.4 Samordning och klassiska språkriktighetsregler

Samordning och gruppering aktualiserar några centrala traditionella språkriktighetsregler nämligen dels **symmetriregeln**, dels reglerna för vad Wellander (1973: 200ff.) kallar **dubbel syftning**. Symmetriregeln handlar som tidigare (kap. 3.2.2) påpekats om kravet att led som svarar mot varandra ska ha likartad form – och att led som inte svarar mot varandra ska ha olika form (om risk för missförstånd föreligger). Dubbel syftning är Wellanders beteckning på vad jag här har kallat sammandragning av gemensamma led. (I frasen *svensk ost och mjölk* har *svensk* ”dubbel syftning”). Hur bägge dessa nära relaterade regelkomplex ofta aktualiserades i millennieskiftets EU-översättningar kan här illustreras med

följande exempel från en parlamentsresolution. Den svenska översättningen av den kursiverade femledade uppräkningsstrukturen är strukturellt oklar:

- (26) a. [Das Europäische Parlament] fordert neben der Gewährung technischer und finanzieller Hilfe in den Bereichen *Steuerwesen, Verwaltungsreform, Korruptionsbekämpfung, Justiz und Rechtssicherheit* eine verstärkte Unterstützung beim Aufbau eines sozialen Sicherungssystems;
- b. [Europaparlamentet] kræver ett starkare stöd till uppbyggnaden av ett socialförsäkringssystem vid sidan om tekniskt och finansiellt stöd till frågor som berör *skatter, förvaltningsreformen, bekämpning av korruption, rättsväsendet och rättssäkerheten*;

Här aktualiseras den icke avsedda tolkningen att inte bara korruptionen, utan också rättsväsendet och rättssäkerheten ska bekämpas, dvs. meningen är oklar med hänsyn till om *bekämpning* har eller inte har ”dubbel syftning”. Lösningen är förstås att behålla den tyska källtextens sammansättning: (*som berör*) *skatterna, förvaltningsreformen, korruptionsbekämpningen, rättsväsendet och rättssäkerheten*. (Inte heller finns det här någon anledning att frångå symmetrikraven och avstå från att sätta alla fem koordinationsleden i bestämd form.)

7.5 Förtätning

7.5.1 Förtätningstransformationer

Som kommer att utvecklas i de följande kapitlen medför den komplexa innehållsstrukturen i inhemska lagtexter och översatta EU-rättsakter att klarhet och begriplighet förutsätter ett konsekvent utnyttjande av lexikogrammatiska **förtättningsstrategier**, alltså strategier som syftar till optimal korthet i uttrycket så länge detta inte går ut över innehållet. Hit hör utnyttjandet av olika **förtätningstransformationer** (satsgradssänkning, strykning vid samordning, valenssänkning, anaforisk ellips), liksom möjligheterna till **lexikal förtätning** (alltså undvikandet av onödig mångordighet i ordvalet).

Hur förtätningstransformationer ständigt aktualiseras i skrivprocessen inom de flesta genrer framgår av dagstidningsexemplet (27a), som skulle kunna härledas ur meningar som (27b) med tre fullständiga sats (subjekten fetmarkerade):

- (27) a. [1] **De allra minsta** hade det svårt i utförsbackarna [2] och fick hjälp [3] att resa sig upp. [15 ord]
- b. [1] **Det** var svårt för de allra minsta i utförsbackarna [2] och **man** fick hjälpa dem [3] när **de** skulle resa sig upp. [20 ord]

Reduktionerna i (27a) av de fullständiga satserna [2] och [3] i (27b) bygger på en kombination av SAMORIENTERING (7.2), SAMMANDRAGNING VID SAMORDNING

(7.4) och SATSGRADSSÄNKNING (7.3). Samorienteringarna mot det gemensamma subjektet (och temat) *de allra minsta* sker genom *ha*-konstruktion⁵ i [1] och funktionsverbsförbindelse i [2]:

ngt₁ är svårt (för ngn₂) → ngn₁ har svårt (för ngt₂)
ngn₁ hjälper ngn₂ → ngn₁ får hjälp (av ngn₂)

Samorienteringen av de tre satserna skapar förutsättning för **subjektsstrykning vid samordning**⁶ i [2] (*och ~~de~~ fick hjälp att ...*), och likaså för satsgradssänkning av bisatsen [3] till en infinitivfras⁷, där det gemensamma subjektet ”de allra minsta” inte behöver sättas ut (men ”finns kvar” som entydigt implicerat s.k. tankesubjekt). Man noterar att också **valensanpassningen** (7.1) vid omorientering skapar förutsättning för förtätning genom att satsled som blivit fakultativa i den ändrade valensramen kan strykas: *man/de vuxna/föräldrarna₁ fick hjälpa dem₂ → de₁ fick hjälp.*

Att liknande mekanismer präglar lagspråksgestaltningen kan här i korthet illustreras med PUL-exemplet (28a), där en rad sammandragningar och reduktioner i det kursiverade konditionala bisatskomplexet har som utgångspunkt en samorientering av de bägge underliggande samordnade konditionalsatserna mot det gemensamma subjektet *detta*, jfr parafrasen i (28b):

- (28) a. Information behöver inte heller lämnas enligt första stycket, *om detta visar sig vara omöjligt eller skulle innebära en oproportionerligt stor arbetsinsats.* [13 ord]
b. [...], *om det visar sig att detta är omöjligt eller om den personuppgiftsansvarige skulle behöva arbeta oproportionerligt mycket med detta.* [19 ord]

Se vidare transformationsanalysen av ett snarlikt exempel i kapitel 10.3.3 nedan.

7.5.2 Nominalisering och grammatisk metafor

Nominaliseringar och funktionsverbsförbindelser skapar speciella förutsättningar för förtätning i bl.a. juridiska, administrativa och vetenskapliga texter. Detta beror inte bara på **substantivsyntaxens** extremt flexibla aktantstruktur (7.1.3 och 7.1.4 ovan) utan också på att nominalisering utgör det främsta instrumentet för abstraktion och förtätning genom **ideationell grammatisk metafor** (Halliday & Matthiessen 2014, kap. 10).⁸ Denna aspekt på nominalisering och funktionsverbsförbindelse – och även inanimat agent – kommer att utvecklas mera ingående i kap. 10.3 nedan. → kommer att utvecklas mera ingående i kap. 10.2 – 10.3 nedan.

⁵ Om *ha*-konstruktion, se kap. 9.1.13.

⁶ Om denna speciella variant av sammandragning vid samordning, se kap. 9.1 .1 nedan.

⁷ Om reduktion till infinitivfras, se kap. 9.1.4 nedan.

⁸ Med ”grammatisk metafor” avses i denna bok **ideationell** – inte interpersonell – grammatisk metafor, se Halliday & Matthiessen 2014, kap. 10.

För att kort belysa begreppet ”grammatisk metafor” ska jag här utgå från tre exempel ur BRL kap. 8 om tvångsförsäljning av bostadsrättslägenheter. De många nominaliseringarna (som griper in i varandra), har indexerats löpande. (Också de med fetstil markerade predikaten i vissa satser kommer att kommenteras.)

- (29) a. [1] *Tvångsförsäljning* **genomförs** av kronofogdemyndigheten efter [2] *ansökan av bostadsrättsföreningen*.
- b. Föreningen har vid [3] *tvångsförsäljning* rätt till [4] *betalning ur försäljningssumman för* [5] *fordringar* som **är förenade med** [6] *panträtt i bostadsrätten enligt 7 kap. 16a §*.
- c. Föreningen har också rätt till [7] *betalning för* [8] *andra fordringar mot bostadsrätts-havaren* som **grundas på** [9] *innehavet av bostadsrätten*, om de anmäls hos kronofogdemyndigheten innan bostadsrätten säljs eller, om [10] *försäljning sker* under hand, senast när [11] *fördelning skall äga rum*.

(Ideationell) grammatisk metafor beskrivs i Halliday & Matthiessen som en övergång från ett konkret och mångordigt ”kongruent” framställningssätt (*congruent mode*) till ett abstrakt och koncentrerat ”inkongruent” framställningssätt (*incongruent mode*). Grammatisk-strukturellt kan denna övergång beskrivas som en parallellförskjutning där (sammansatta) meningar kondenseras till satser, (bi)satser till fraser och fraser till ord. Parallellförskjutningen kan illustreras på (29a): Vänsterspalten i diagrammet nedan är ett försök att transponera inkongruenserna i (29a) – här återgivna i högerspalten – till *congruent mode*. (Predikaten i finita satser är fetmarkerade, aktanterna i respektive sats indexerade.)

(30) KONGRUENS

a. SAMMANSATT MENING:

*Kronofogdemyndigheten*₁ **skall tvångsförsälja** *bostadsrättslägenheten*₂ sedan *bostadsrättsföreningen*₁ **ansökt om** (att *myndigheten skall göra detta*)₂

b. SATS:

sedan *bostadsrättsföreningen*₁ **ansökt om** (att *myndigheten skall göra detta*)₂

c. FRAS:

tvångsförsälja bostadsrättslägenheten

INKONGRUENS

SATS:

*Tvångsförsäljning*₁ **genomförs** av *kronofogdemyndigheten*₂ efter ansökan av *bostadsrättsföreningen*.

FRAS:

efter *ansökan av bostadsrättsföreningen*

ORD:

tvångsförsäljning

Ordklassmässigt innebär inkongruens en förskjutning bort från det ”normaltillstånd” där substantiv refererar till ting, verb till aktioner, adjektiv till egenskaper och konjunktioner/subjunktioner till abstrakta relationer som AVSIKT, ORSAK osv. Det ”metaforiska” inkongruenta framställningssättets abstrakta substantiv refererar till aktioner och egenskaper **som om** de var ting; verben/predikaten beskriver abstrakta relationer **som om** de var aktioner, adjektiven kan

(bland annat) referera till det kongruenta framställningssättets aktanter **som om** dessa var egenskaper, osv.

Fetmarkeringarna i (29a–c) demonstrerar hur de inkongruenta metaforiska aktanterna i typfallet kombineras med predikat som beskriver abstrakta relationer (eller har ren ”dummykaraktär”), snarare än aktioner:

- (31) a. [1] *Tvångsförsäljning*₁ **genomförs** av *kronofogdemyndigheten*₂
- b. [5] *Fordringarna*₁ **är förenade med** *panträtt*₂
- c. [8] *Fordringarna*₁ **grundas på** *innehavet av bostadsrätten*₂
- d. [10] *Försäljning*₁ **sker** under hand
- e. [11] *Fördelning*₁ **skall äga rum**

Parafraseringsförsök som det i vänsterspalten i (30a) belyser det inkongruenta framställningssättets förtätningspotential. Exemplet illustrerar också svårigheterna att – t.ex. av klarspråksskäl – ”gå tillbaka” till ett kongruent framställningssätt, något som också betonas i Halliday & Matthiessen (2014:707–718).⁹ Halliday & Matthiessen pekar särskilt på förändringarna på den **textuella** nivån: Genom att det kongruenta framställningssättets satser transformeras till nominalfraser kan de fungera som referenter, jfr t.ex. den anaforiska användningen av *försäljning* i [10] i (29c). Ytterligare en skillnad som hör hemma i sammanhanget är nominaliseringars tendens till **lexikalisering**, som till exempel medför att *fordran/fordringar* i (29b–c) inte längre har någon självklar koppling till verbet *fordra*. Verbalsubstantivet har här – genom en betydelseövergång som beskrivs i SAG (Substantiv § 15) – kommit att övergå från att beteckna verbhandlingen (’det att fordra’) till att beteckna en av aktanterna (objektet, ’det man fordrar’).

7.5.3 Översättningsaspekter

Utnyttjandet av förtätningar genom samorientering, sammandragning, satsgrads-sänkning och valensanpassning är som framgått (kap. 6.2 – 6.3) grundläggande för en skriftlig översättningsstrategi baserad på koncentration och relevans, en synpunkt som utvecklas i kapitel 12. (Se särskilt avsnitt 12.3.2 – 12.3.3.) Ett exempel på de komplexa överväganden som är förbundna med balansgången mellan att förtäta och att avstå från att förtäta ges i 7.7.2 nedan.

⁹ Om olika aspekter på svårigheterna att växla över från ett inkongruent till ett kongruent framställningssätt, se också Holmberg & Karlsson (2006, kap. 7 ”Specialiserat språk och abstrakta texter”).

7.6 Anaforisk referens

7.6.1 Referensbindning och anaforer

En central aspekt på klarhet i lagtexter är **referensbindningen**, dvs. den textlingvistiska dimension som handlar om introduktion av nya referenter¹⁰ och återanknytning till dessa genom **anaforer**, i typfallet genom pronomina uttryck av olika slag.

Vi kan här utgå från beskrivningen i Myndigheternas föreskrifter 1998 i ett avsnitt som introducerar allmänna textlingvistiska perspektiv:

- (32) Man kan syfta tillbaka på något redan nämnt med hjälp av pronomen *han, hon, den, det, de, denne, denna, dessa* m.fl. och adverbena *dit, där* m.fl. Man kan också syfta tillbaka med hjälp av bestämd artikel (*bilen*). När företeelsen nämns första gången i texten är det i regel i obestämd form (*en bil*). Med den bestämda formen signalerar man att företeelsen nu är känd (se även avsnitt 7.6.2).

[MF 1998 7.3.4 Ord som anger samband]

Om man vill fånga de genrespecifika förutsättningarna för referensbindningen och bruket av anaforer i inhemska lagtexter och EU-översättningar måste denna beskrivning kompletteras på åtminstone två punkter. För det första innehåller de nominalfraser som introducerar i sammanhanget nya referenter – **antecedenterna** – gärna långa definierande beskrivningar, och dessa fraser kan lika väl vara bestämda som obestämda:

- (33) a. *En bostadsrättsförenings beslut att förvärva ett hus för ombildning av hyresrätt till bostadsrätt skall fattas på en föreningsstämma. Beslutet är giltigt, om hyresgästerna i minst två tredjedelar av de utthyrd lägenheter som omfattas av förvärvet har gått med på beslutet.* [BRL]
- b. Om en term i denna förordning inte har definierats i punkt 1 eller i bilaga I, skall *de relevanta definitionerna i förordning (EG) nr 1760/2000 och de definitioner som finns i eller som har fastställts med stöd av direktiven 64/432/EEG, 89/662/EEG, 90/425/EEG och 91/68/EEG* tillämpas i den utsträckning som det hänvisas till dem i denna text. [TSE-förordningen]

För det andra finns det inte två, utan tre huvudtyper av anaforer. Lundquist (2005:58–64) ger dem följande benämningar:

- **lexikala** anaforer (”leksikalisering”), t.ex. när antecedenten upprepas eller varierar med en synonym;

¹⁰ Begreppet ”referent” definieras i SAG:s termregister (del 1 s. 216) som ”faktisk, fiktiv eller hypotetisk företeelse som talaren hänvisar till med språkliga uttryck, särskilt nominalfraser”.

- **pronominella** anaforer ("pronominalisering"): det typfall som beskrivas i cit. (32) ovan;
- **elliptiska** anaforer: när referensen klargörs genom vad SAG kallar en "lucka", vars tolkning i typfallet manifesteras med syntaktiska medel.

Exempel (antecedenterna kursiverade och anaforerna markerade med fetstil):

- (34) a. När den personuppgiftsansvarige anlitar *ett personuppgiftsbiträde*, skall den personuppgiftsansvarige förvissa sig om att **personuppgiftsbiträdet** kan genomföra de säkerhetsåtgärder som måste vidtas och se till att **personuppgiftsbiträdet** verkligen vidtar åtgärderna.
[lexikala anaforer, exempel ur PUL]
- b. Personuppgifter får inte behandlas för ändamål som rör direkt marknadsföring, om *den registrerade* hos den personuppgiftsansvarige skriftligen har anmält att **han eller hon** motsätter sig sådan behandling.
[pronominell anafor, exempel ur PUL]
- c. *En medlem som inte har någon bostadsrätt i föreningen* kan utträda ur föreningen och **Ø** får av orsak som anges i stadgarna uteslutas ur denna.
[elliptisk anafor, "luckan" markerad med Ø, exempel ur BRL]

En speciell typ av anafor är vad Lundquist (2005:28) kallar **resumtiv anafor**, dvs. när "antecedenten" inte är en referent utan en predikation:

- (35) a. *Känsliga personuppgifter får behandlas*, om den registrerade har lämnat sitt uttryckliga samtycke till **behandlingen** eller på ett tydligt sätt offentliggjort uppgifterna.
[resumtiv lexikal anafor, exempel ur PUL]
- b. *Om den personuppgiftsansvarige utser ett personuppgiftsombud* skall **detta** anmälas till tillsynsmyndigheten.
[resumtiv pronominell anafor, exempel ur PUL]

7.6.2 Anaforer i lagspråk

Generellt kan man hävda att lexikal och elliptisk anaforisering av olika skäl spelar en långt viktigare roll i lagspråk än i mera talspråksnära genrer. Följande exempelmening ur BRL kan vara belysande:

- (36) *En juridisk person* får dock utöva bostadsrätten utan att [1] **Ø** vara medlem i föreningen, om [2] **den juridiska personen** har förvärvat bostadsrätten vid exekutiv försäljning eller vid tvångsförsäljning enligt 8 kap. och [3] **Ø** då hade panträtt i bostadsrätten.

I denna mening sker tre anaforiska referenser till den juridiska person som introduceras med den inledande obestämda nominalfrasen, men ingen pronominalisering. Den lexikala anaforen [2] i (36) representerar det inte ovanliga fall då pronominalisering (*han eller hon*) är blockerad, här eftersom juridiska personer inte är personer mer än i teknisk mening. Man noterar att upprepningen av hela nominalfrasen (fast i bestämd form) inte är självklar vid lexikal anaforisering; om korrelatet i stället varit t.ex. *en utländsk person* hade det räckt bra med *personen*.

Ellipserna [1] och [3] i (36) kan relateras till motsvarande fullständiga satser: [1] *utan att den juridiska personen är medlem i föreningen*; [3] *och (om) den juridiska personen då hade panträtt i bostaden*. De grammatiska processer som entydigt ger dem den avsedda referentiella tolkningen handlar om konventionerna dels för satsgradsänkning av att-satser till infinitivfraser (kap. 9.1.4 nedan), dels för sammandragning vid samordning (avsnitt 7.4.2 ovan.)

Det kan i och för sig diskuteras om frånvaron av utsatt subjekt i infinitivfraser som [1] ska beskrivas som ellips eller som **implicitgörande**, dvs. som det vanliga fall vid satsgradsänkning då en potentiell referent inte ges språkligt uttryck: *om försäljning sker under hand* (= om **lägenheten** säljs underhand), *med lite tur är spelet ändå förlorat* (= om **vi** har lite tur). Med mina utgångspunkter – en funktionell grammatisk beskrivning av den formella skriftspråkssyntaxen – kan det dock vara adekvat att se [1] som ett fall av anaforisk ellips, alltså en explicit referens till ”den juridiska personen” som manifesteras med grammatiska medel. Detta genom att den klassiska subjeksregeln här kan ses som ett element i det formella skriftspråkets grammatisk-stilistiska kod.

Samtidigt kan vi konstatera att den rika användningen av **både** ellipser (typiskt vid sammandragningar) **och** implicitgöranden (typiskt vid satsgradsänkningar) utgör en viktig delförklaring till den relativt sparsamma förekomsten av pronominella anaforer i lagtexter. Vi noterar att både sammandragningar och satsgradsänkningar fungerar som instrument för förtätning, och att förekomsten av ellipser/implicitgöranden därmed kan förväntas prägla en mera formell stil baserad på koncentration och relevans.

7.6.3 Pronominalisering och prominens

Kraven på entydiga pronominalsiftningar i formellt skriftspråk förutsätter differentiering mellan personliga och demonstrativa pronomen i enlighet med referenternas **prominens** (SAG Pronomen § 49), dvs. efter hur självklara (”psykologiskt framträdande”) de är i det aktuella textsammanhanget. Huvudprincipen är att demonstrativa pronomen används vid behov om den mindre självklara (= mindre prominenta) referenten. Om t.ex. den konstruerade meningen (37a) är det minsta otydlig i sitt sammanhang (vilket den kan men inte nödvändigtvis behöver vara), kan de bägge tolkningsalternativen tydliggöras med (37b) resp. (37c):

- (37) a. Andersson vände sig då till Pettersson, trots att **han** ogillade **hans** aktiviteter i Mullsjö.
b. Andersson vände sig då till Pettersson, trots att **denne** ogillade **hans** aktiviteter Mullsjö.
c. Andersson vände sig då till Pettersson, trots att **han** ogillade **dennes** aktiviteter i Mullsjö.

I följande BRL-exempel tydliggör användningen av *denne* att det är den minst självklara referenten (dvs. säljaren, inte köparen) som avses:

När en bostadsrätt har övergått genom bodelning, arv, testamente, bolagsskifte eller liknande förvärv, svarar dock *förvärvaren* tillsammans med *den från vilken bostadsrätten övergått* för de förpliktelser som **denne** haft som innehavare av bostadsrätten.

7.6.4 Juridiska pronomen

Samma prominensprincip som styr valet mellan personliga och demonstrativa pronomen har tillämpning också på de tre huvudklasserna av anaforer (ellips > pronominalisering > lexikal anaför), där ellips förutsätter att referenten har högre prominens än vid pronominalisering, som i sin tur förutsätter högre prominens än lexikaliseringar. På samma sätt kan valet mellan olika typer av lexikala anaforer kopplas till referenternas varierande prominens: *boken* > *denna bok* > *den aktuella boken*.¹¹

Undvikandet av s.k. **juridiska pronomen** som i *den aktuella boken* ingår i rekommendationerna för ett klart och enkelt lagspråk i MF 7.4.7 ("Välj det korta framför det långa och det lediga framför det stela"):

- (38) Pronomen
Likaså kan de långa s.k. juridiska pronomenen *förevarande*, *föreliggande*, *ifrågasvarande* m.fl. ersättas med *denna*, *detta*, *sådan* m.fl. eller med bestämd form av substantivet.

Behovet att utnyttja juridiska pronomen i millennieskiftets moderniserade lagtexter framgår dock av exempel som de följande ur BRL resp. PUL, där de uttrycksalternativ som föreslås i cit. (38) hade varit inadekvata:

- (39) a. Bostadsrättsföreningar är dock inte skyldiga att, utom i fall som avses i 8 kap. 6 § **nämnda** lag, utse auktoriserad revisor.
b. Anmälan enligt 36 § i den nya lagen får göras innan den nya lagen har trätt i kraft för den **aktuella** behandlingen.

Ett särskilt skäl att överväga ett ökat bruk av juridiska pronomen i svenska EU-översättningar är behovet att differentiera mellan den **deiktiska** och **anatoriska** tolkningen av *detta direktiv* (*denna artikel*, osv.), alltså mellan "föreliggande

¹¹ Jfr Lundquist 2003:232ff. om "paradigmet över anaforer".

direktiv” och ”nämnda direktiv”. Detta med hänsyn till att det är ett högst normalt förhållande att ett direktiv hänvisar både till sig själv och till andra direktiv.

De föreskrifter som ges i *Att översätta EU-rättsakter* (2007) – i huvuddelens kap. 6.6 ”Hänvisningar till *detta direktiv*, *det här direktivet* och *det direktivet*” – kan kanske ses som ett försök att reglera de konventioner som redan från början etablerats med utgångspunkt i föreskrifter som den i cit. (38) ovan:

(40) Uttrycket *detta direktiv* används normalt i betydelsen ”föreliggande direktiv”. Det motsvaras i regel av *this Directive/la présente directive*. Om det i ett och samma textavsnitt även nämns andra direktiv kan uttrycket *detta direktiv* bli oklart. Som hänvisning till ”föreliggande direktiv” får man då i stället använda uttrycket *det här direktivet*.

[...]

Uttrycket *det direktivet* används normalt för att ange ett annat direktiv än ”föreliggande direktiv”. Det motsvaras i regel av *that Directive/cette directive*.

Man noterar att de danska språkversionerna använder juridiska pronomen om *denne|dette* inte räcker till för att klargöra om syftningen är deiktisk eller anaforisk: *nærværende direktiv/artikel*, *nævnte direktiv/artikel*.

7.7 Satsstruktur och meningsbyggnad

7.7.1 Satsstruktur

En grundläggande funktion hos de ordföljds- och konstruktionsalternativ som tas upp i kap. 8 och 9 nedan är att tydliggöra den syntaktiska strukturen hos satser och meningar, dvs. vilka de enskilda satsleden är och hur de skall avgränsas från varandra. Denna synpunkt återkommer gång på gång i bokens grammatiska textanalyser. Jag inskränker mig här till att ge några enkla exempel på hur strukturellt tvetydiga satser och fraser kan entydiggöras genom ordföljdsändringar eller omskrivningstransformationer:

(41)	Tvetydig syntax	Tydliggörande	Metod
a.	Han läste om demonstrationerna <i>i tisdags</i>	Han läste <i>i tisdags</i> om demonstrationerna.	Ordföljdsändring
		Han läste om <i>tisdagens</i> demonstrationer	Genitivkonstruktion
b.	Sonen anhållen för mord <i>i Malmö</i> [rubrik]	Sonen anhållen för <i>Malmömord</i>	Sammansättning
		Sonen <i>mordanhållen</i> i Malmö	Sammansättning
c.	behoven hos konsumenterna <i>som måste tillfredsställas</i>	<i>de behov</i> hos konsumenterna som måste tillfredsställas	Determinativkonstruktion
		behoven hos <i>de konsumenter</i> som måste tillfredsställas	Determinativkonstruktion
d.	Vi åt bara köttbullar <i>på måndagarna</i>	Vi åt köttbullar bara på måndagarna	Ordföljdsändring
		Vi åt på måndagarna bara köttbullar	Ordföljdsändring

7.7.2 Meningsbyggnad och satsgrader

Ett vanligt meningsbyggnadsproblem för millennieskiftets svenska EU-rättsakter handlar om hanteringen av satsgraderna, och då om de strukturella oklarheter som kan bli resultatet av den svenska klarspråksstrategin att prioritera satsgradshöjning till bisats även i sådana fall där lägre satsgrader hade kunnat användas.

Vi kan här utgå från en synnerligen komplex mening i artikel 8 i TSE-förordningen och studera hur den franska källmeningen översatts dels till svenska, dels till danska. Den franska källmeningen innehåller sammanlagt åtta bisatser/satsförkortningar: två bisatsstrukturer (inledningarna fetstilsmarkerade) och sex participfraser (kursiverade, participen understruken):

- (42) a. Le paragraphe 1 ne s'applique pas aux tissus d'animaux [1] **qui ont été soumis** à un test de remplacement [2] *agréé dans ce but particulier conformément à la procédure* [3] *visée à l'article 24, paragraphe 2*, et [4] *inscrit dans la liste* [5] *établie à l'annexe X, chapitre C, point 5*, [6] *appliqué dans les conditions* [7] *énumérées à l'annexe V, point 5*, et [8] **dont les résultats sont** négatifs.

I den svenska versionen har fem av de sex participfraserna [2] – [7] satsgradshöjts till bisatser. Endast i ett fall, indexerat [5], har en participfras genomgått satsgrads-sänkning, till (predikatslös) prepositionsfras:

- (43) Punkt 1 skall inte tillämpas på vävnader från djur [1] **som har** genomgått ett alternativt test [2] **som godkänts** för detta särskilda syfte i enlighet med det förfarande [3] **som avses** i artikel 26.2 och [4] **som införts** i förteckningen [5] *i kapitel C.5 i bilaga X* och [6] **tillämpas** enligt de villkor [7] **som anges** i punkt 5 i bilaga V, och [8] **där testresultaten är** negativa.

Resultatet av denna strategi blir en snårig meningsbyggnad där sammanlagt sju relativa bisatser ([1] – [7]) på tre olika underordningsnivåer vävts in i varandra på ett sätt som inte underlättar läsningen. Exempelvis infinner sig den felaktiga tolkningshypotesen att det är ”förfarandet”, inte ”testet”, som är korrelerat till relativsatserna [4] och [6].

Den danska versionen har en bättre balans mellan satsgradshöjningar och satsgradssänkningar av de sex participfraserna: tre höjningar till relativ bisats och tre sänkningar till prepositionsfras. Dessutom har översättningen en klar strategi för valet mellan att höja och att sänka de franska participfrasernas satsgrad:

- (44) Stk. 1 gælder ikke for væv fra dyr, [1] **som har undergået** en alternativ test, [2] **der er godkendt** til dette særlige formål efter proceduren [3] i *artikel 24, stk. 2*, [4] **er optaget** på listen [5] i *bilag X, kapitel C, punkt 5*, og [6] **udført** under overholdelse af betingelserne [7] i *bilag V, nr. 5*, [8] **hvis** resultaterne af testen er negative.

Satsgradshöjningarna till relativ bisats avser de tre franska samordnade participfraser – [2], [4] och [6] – som på den högre nivån definierar huvudkraven på ett juridiskt giltigt alternativtest (och som i källtexten hålls samman av participformernas genuskongruens med korreleratet *un test*). Denna grundstruktur framträder desto tydligare genom satsgradssänkningarna till prepositionsfraser av övriga tre participfraser ([3], [5] och [7]), ett grepp som tydliggör dessas status av underordnade bestämmingar i respektive relativsats:

- (45) Stk. 1 gælder ikke for væv fra dyr,
[1] **som har undergået** en alternativ test,
[2] **der er godkendt** til dette særlige formål efter proceduren [3] i *artikel 24, stk. 2*,
[4] **er optaget** på listen [5] i *bilag X, kapitel C, punkt 5*,
og [6] **udført** under overholdelse af betingelserne [7] i *bilag V, nr. 5*,
[8] **hvis resultaterne** af testen er negative.

Den genomarbetade danska versionen handlar om mycket mer än att undvika onödiga satsgradshöjningar. Satsgradshandlingen återspeglar ett avancerat språk- arbete för att entydigt och begripligt återge innehållet och strukturen i den komplexa källmeningen. Inte minst utnyttjas grundprinciperna för **symmetri**: att ge likartad form åt led som hör samman (participfraserna på den högre nivån), och annan form åt led som inte hör samman (participfraserna på den lägre nivån).

Man kan i sammanhanget också notera den tydliga **differentiering** – i enlighet med den s.k. negativa symmetriregeln – som sker genom att källtextens avslutande relativsats ([8] *dont les résultats sont négatifs*) ersätts av en konditional bisats ([8] *hvis resultaterne af testen er negative*), en transposition som entydigt klargör att denna sats faller utanför samordningen [2]–[4]–[6].

7.8 Syntax och informationsstruktur

7.8.1 Perspektivet

Informationsstruktur handlar om den enskilda meningens organisation i olika informationsenheter inom ramen för en **tematisk** del (*thematic segment*, TS) och en **rematisk** del (*rhematic segment*, RS).¹² Tematiska led har till funktion att bilda utgångspunkt för det som ska sägas. De representerar information som finns i eller kan härledas ut det tidigare sagda (eller ur sändarens och mottagarens gemensamma referensramar). Rematiska led representerar den nya och essentiella information som gör yttrandet meningsfullt i sitt sammanhang, det sändaren vill ha sagt. Ett exempel (Ekerot 2011:104):

- (46) Jag stirrade hänfört på henne. Åh! Vilken kvinna! Om en stund ska jag få se henne i biljettluckan. Varför har jag inte varit här förr? *Mina tankar avbröts av ett skrik.* Det var hennes röst.

Den kursiverade meningen består i detta textsammanhang av en tematisk del (*mina tankar*) som refererar tillbaka till det tidigare sagda och en rematisk del (*avbröts av ett skrik*). Det från informationssynpunkt viktigaste satsledet i RS är **remat** (*rheme proper*, R_p), här: *ett skrik*. Remat karaktäriseras av prosodisk framhävmning genom att detta satsled uppbär satsbetoning: *Mina tankar avbröts av ett SKRIK*.¹³

Exemplet illustrerar en grundläggande informationsstrukturell ordföljdsprincip, **tema-remaprintipen** (Ekerot 1979: 89–92)¹⁴, alltså principen att TS kommer före RS och remat allra sist. Denna ordning efter ökande ”informativitet” (*degree of communicative dynamism*) är enligt Mathesius (1975:156ff.) den dominerande ordföljdsprincipen i slaviska språk. I engelskan däremot, det språk som Mathesius beskriver, får tema-remaprintipen stå tillbaka för den dominerande **grammatiska principen**, där ordföljden i första hand utnyttjas för att definiera de primära satsdelarna, alltså vad som är subjekt, objekt osv.

Svenskan uppför sig i detta avseende på samma sätt som engelskan, dvs. den karakteriseras av begränsade möjligheter flytta på t.ex. ett subjekt eller objekt. Dessa satsgrammatiska restriktioner medför att tydliggörandet av en mening informationsstruktur blir en mera komplex och indirekt process än i slaviska språk. Två grundläggande skillnader:

1. En satsledsdisposition i enlighet med tema-remaprintipen förutsätter ofta utnyttjandet av speciella **omskrivningar**. Exempelvis bygger (46) ovan på

¹² Min framställning anknyter här till Pragsskolans teori om det funktionella satsperspektivet (FSP), i första hand till Mathesius (1975), men också till Daneš (1974), Firbas (1992), Horová (1976) och Svoboda (1968).

¹³ Också TS kan innehålla flera led, jfr till exempel *At last he found his destination*, där i det ommarkerade fallet (*first instance level*) inte bara temat (*theme proper*, T_p) *he*, utan också det inledande tidsadverbialiet hör till TS.

¹⁴ Mathesius (1975: 156ff): *the principle of the functional sentence perspective*; SAG (Satsens struktur § 13): ”tema-principen”.

möjligheten att utnyttja agentpassiv, jfr den i sammanhanget direkt omöjliga aktiva satsen *Mina tankar* [objekt] *avbröt ett skrik* [subjekt].

2. De satsgrammatiska ordföljdsrestriktionerna – som för de skandinaviska språkens del sammanfattas i Paul Diderichsens positionsgrammatiska satsscheman (nedan kap. 8.1) – återspeglas i en rad systematiska avsteg från tema-remaprintipen. Ett exempel är meningen *Till sist kom pappa in i matsalen*, använd i kontexterna (47a) och (47b):¹⁵

- (47) a. Pappa irrade runt i det gamla huset utan att ha särskilt mycket koll. Det var inte lätt att ta sig fram i all bråten, och nästan alla lampor hade slocknat. *Till sist kom pappa in i matsalen*. Där stod Petterson och väntade på honom.
- b. Gästerna hade redan satt sig till bords och väntade på förrätten, men ingenting hände. *Till sist kom pappa in i matsalen*. Han såg bekymrad ut.

Skillnaden består i att ”pappa” är tema i (47a), men rema i (47b): *Till sist kom PAPPA in i matsalen*. Medan (47a) handlar om VART den tidigare nämnde ”pappa” tog vägen och följer tema-remaprintipen (platsadverbial = rema), så handlar (47b) – i strid med tema-remaprintipen – om VEM (”pappa”) som dök upp på scenen. Förklaringen till denna avvikelse är de satsgrammatiska reglerna för subjektets placering, som blockerar tema-remaprintipen *Till sist kom in i rummet PAPPA*.

Möjligheten att placera ett eller flera adverbial efter ett rematiskt (Rp) subjekt eller objekt (*Jag träffade LUNDSTRÖM i Malmö igår*) är en av flera systematiska avvikelser från tema-remaprintipen i svenskan. Den informationsstrukturella tolkningen av sådana meningar signaleras indirekt med olika ”means of FSP” (Firbas 1992), dels som i (47b) ovan av **kontexten**, dels i fall som (48) nedan av en **markeringshierarki** – objekt > platsadverbial > tidsadverbial – som grundprincip för manifestationen och tolkningen av vad som är rema:

- (48) a. Jag träffade Lundström i Malmö igår.
[Objektet rema i det ommarkerade fallet]
- b. Jag träffade honom i Malmö igår
[Platsadverbial rema i det ommarkerade fallet]
- c. Jag träffade honom igår.
[Tidsadverbial rema i det ommarkerade fallet]

¹⁵ Exempelen anknyter till en diskussion i Horová 1976:99, jfr Ekerot 1979: 89f.

7.8.2 Syntax och informationsstruktur i lagspråk

De skriftliga konstruktioner som behandlas i denna bok är från flera olika synpunkter oundgängliga för en adekvat informationsstrukturering av millennieskiftets förenklade men fortfarande innehållsligt komplexa lagtexter. Hit hör följande skriftliga tekniker:

- **Tematiseringar genom omorientering.** Tematiseringar i språk som engelska och svenska är nära relaterade till möjligheterna att göra temat till subjekt. (Jfr Mathesius 1975:100ff.) Svenskan (liksom engelskan) tillhandahåller här en lång rad skriftliga **omskrivningstransformationer** som kan utnyttjas för att tematisera i princip vilket satsled som helst genom omorientering mot ett lämpligt subjekt. Hit hör bland annat de konstruktionsmöjligheter som exemplifierats i (6a–e) i 7.2.1 ovan, alltså omskrivningar till *ha*-konstruktion, inanimat agent, passiv konstruktion och funktionsverbsförbindelse samt lexikala omorienteringar. Jfr analysen av BRL-exemplet (9) i 7.2.3 ovan, som visar hur utnyttjandet av passiv och inanimat agent kan vara en förutsättning för en naturlig tematisk organisation kring de centrala referenterna.

- **Rematisering genom skriftliga ordföljds möjligheter.** Tema-rema-principen tycks generellt spela en viktigare roll i lagspråk (och andra formella genrer) än i mera muntlig stil. Många uttrycksmedel som förknippas med formellt skriftspråk har viktiga funktioner för att möjliggöra ett sådant arrangemang. De fyra BRL-exemplen i (49) nedan visar hur slutplaceringen av tunga rematiska led ofta förutsätter utnyttjandet av olika genuint skriftliga ordföljds möjligheter som (var för sig eller i kombination) kan användas för detta syfte. (Referenser inom parentes till genomgångarna i kap. 8 *Ordföljd och meningsbyggnad*.)

- (49) a. *Till planen skall fogas* ETT BESIKTNINGS-PROTOKOLL SOM VISAR HUSETS SKICK.
[Subjektet sist-ordföljd, kap. 8.1.6]
- b. *Mellan köparen och säljaren gäller i stället* DET PRIS SOM ANGES I KÖPEHANDLINGEN.
[SA-S-ordföljd, kap. 8.1.5]
- c. *Bostadsrättshavaren skall även i övrigt vid sin användning av lägenheten iakttä*
ALLT SOM FORDRAS FÖR ATT BEVARA SUNDHET, ORDNING OCH GOTT SKICK INOM ELLER
UTANFÖR HUSET.
[Mittfälsadverbial, kap. 8.1.4]
- d. Vid *denna bedömning* skall **hänsyn** tas till KÖPEHANDLINGENS INNEHÅLL,
OMSTÄNDIGHETERNA VID AVTALETS TILLKOMST, SENARE INTRÄFFADE FÖRHÅLLANDEN
OCH OMSTÄNDIGHETERNA I ÖVRIGT.
[Postponering¹⁶, kap. 8.1.3]

¹⁶ Postponeringen avser här flyttningen till höger av ett attribut i subjektsfrasen: *Vid denna bedömning skall hänsyn till X tas* → *Vid denna bedömning skall hänsyn tas till X*.

7.8.3 Tematisk organisation

En speciell aspekt på både textualisering och informationsstruktur är den fort-löpande **tematiska organisationen**¹⁷ i olika ”kopplingstyper”, dvs. hur texten utvecklas genom **temaupprepning** och **temaprogession**.¹⁸ Vid temaupprepning kopplas de enskilda satserna till varandra genom ett konstant tema som i (50a), medan temaprogession karakteriseras av att remat i en sats görs till tema i den följande som i (50b):

- (50) a. *De allra minsta* [T1] hade det SVÅRT i utförsbackarna, och *de* [T2 = T1] fick hjälp AV DE VUXNA, så att *de* [T3 = T1] kunde RESA SIG UPP.
- b. *I utkanten av den lilla lilla staden* [T1] låg EN GAMMAL FÖRFALLEN TRÄDGÅRD [R1]. *I trädgården* [T2 = R1] låg ETT GAMMALT HUS [R2], och *i huset* [T3 = R2] bodde PIPPI LÅNGSTRUMP [R3].

Distinktionen har stor relevans för beskrivningen av olika skriftspråkskonstruktioner, inte minst genom de möjligheter till förtätning som skapas vid samorientering mot ett gemensamt subjekt vid temaupprepning.

7.8.4 Informationsstruktur och informationspackning

Som framgått av exemplen i (49) ovan karakteriseras lagbestämmelser ofta av informationstunga reman, som innehåller t.ex. definierande relativsatser (49a–c), och/eller tunga koordinationsfraser (49c–d). Vid grammatisk metafor (7.5.2) möter ibland – som i följande BRL-exempel – vad vi skulle kunna kalla flerledade eller ”dubbla” reman:

- (51) a. *Tvångsförsäljning* (T) genomförs AV KRONOFOGDEMYNDIGHETEN (R1) EFTER ANSÖKAN AV BOSTADSRÄTTSFÖRENINGEN (R2).
- b. *En ansökan enligt första stycket* (T) skall göras SKRIFTLIGEN (R1) HOS DEN PERSONUPPGIFTSANSVARIGE (R2) och vara undertecknad AV DEN SÖKANDE SJÄLV (R1).s

Det är svårt att tolka (51a) annorlunda än att denna BRL-bestämmelse handlar om ett komplext förfarande, och alltså föreskriver både VEM som ska genomföra tvångsförsäljningen och UNDER VILKA BETINGELSER detta ska ske. Dvs. meningen kan sägas innehålla både ett R1 och ett R2.

Exempel (51b) kan i transformationsperspektiv beskrivas som ett fall av temaupprepning (7.8.3), där den andra satsen reducerats genom ellips: *och ~~den skall vara undertecknad~~ AV DEN SÖKANDE SJÄLV*. Den första satsen i kopplingen kan

¹⁷ Daneš (1974): ”thematic progression”. Att jag här och i fortsättningen talar om ”tematisk organisation, inte om ”tematisk progression” eller ”temaprogession” sammanhänger med att dessa termer i den svenska traditionen fått en specifikare innebörd, se nästa fotnot.

¹⁸ Min terminologi anknyter här till Enkvist (1974). Daneš (1974:118ff), som utvecklat perspektivet, talar om *simple linear TP* (= temaprogession) och *TP with a constant theme* (= temaupprepning). Daneš lanserar också en tredje huvudtyp, *TP with derived themes*.

sägas innehålla ett flerledat rema genom att den, alldeles som (51a), föreskriver två saker, dels att ansökan skall ske skriftligen (R1), dels att den ska vara ställd till den personuppgiftsansvarige (R2).

8. Ordföljd och meningsbyggnad

Hanteringen av den tunga meningsbyggnaden med många inbäddade bisatser och satsmotsvarigheter är som framgått ett centralt problemområde både vid översättning av EU-rättsakter och vid gestaltningen av inhemska lagtexter. I detta kapitel studeras och analyseras det mera formella skriftspråkets ordföljdmöjligheter med fokus på frågorna om muntlighet och skriftlighet i lagspråk,

Kapitlet innehåller dels en analyserande beskrivning av svenskans ordföljd och frågorna om muntlighet och skriftlighet i lagspråk, dels en analys av läsbarhets- och begriplighetsaspekterna på ordföljd och meningsbyggnad i mera formella texter, i synnerhet lagtexter.

I 8.1 *Ordföljd* ges en positionsgrammatiskt baserad genomgång av svenskans ordföljd, med särskilt fokus på huvudsatsordföljden i mera formell stil och de lösningar det formella skriftspråket tillhandahåller för att innehållet ska kunna disponeras på ett klart och begripligt sätt. Beskrivningarna anknuter till dem i Ekerot 2011 (kap. 8.2 *Ordföljdstransformationer*). Här behandlas:

- Ordföljden i påståendesatser: 8.1.1 *Huvudsatsschema: förfält, mittfält och slutfält*; 8.1.2 *Inre sats och annex*.
- Några specialfall: 8.1.3 *Postponering*; 8.1.4 *Mittfältadverbial*; 8.1.5 *SA-S-ordföljd*; 8.1.6 *Subjektet sist-ordföljd*; 8.1.7 *Placeringen av framhävande adverbial*.
- Bisatsordföljd: 8.1.8 *Ordföljden i bisatser och infinitivfraser*.

Der andra huvudavsnittet, 8.2 *Ordföljdsprinciper och meningsbyggnad*, utgår från SAG:s beskrivning (Satsens struktur § 13) av olika principer som styr svenskans ordföljd. Mot denna bakgrund studeras och analyseras de ordföljds- och meningsbyggnadsstrategier som utnyttjas i BRL och PUL. Detta sker i tre delavsnitt: 8.2.1 *Principer som styr svenskans ordföljd*; 8.2.2 *Tyngdprincipen och centrifugalprincipen*; 8.2.3 *Vänster- och högertyngd*.

8.1 Ordföljd

8.1.1 Huvudsatsschema: förfält, mittfält och slutfält

Den fasta ordföljden i svenskan, danskan och norskan brukar i enlighet med Diderichsen (1968) beskrivas i termer av olika sats scheman med fasta positioner för de olika satsleden och med relativt små möjligheter till ordföljdmässig variation. Ordföljden i vanliga påståendesatser – den allt dominerande huvudsatstypen i rättsakter och inhemska lagtexter – har följande grundschema:

(1)

INRE SATS ¹						
Förfält	Mittfält			Slutfält ("innehållsfält")		
FUND	FV	S	SA	IV	O	ÖA
(Men) nu	hade	vi		passat på och bakat	tio gris- sar var	innan Lasse kom hem- flåsande från skogen

Detta talspråksnära exempel – ur Astrid Lindgrens *Alla vi barn i Bullerbyn* – visar påståendesatsernas grundstruktur i tre fält, **förfält**, **mittfält** och **slutfält**. De tre fälten har skilda kommunikativa funktioner, och mittfältet och slutfältet har fasta positioner för de olika satsleden: finit verb (FV), subjekt (S) och satsadverbial (SA) i mittfältet; infinita verbformer (IV), objekt eller predikativ (O) samt ”övriga adverbial” (ÖA) i slutfältet. (ÖA – alltså icke-satsadverbial – betecknas också som ”innehållsadverbial” eller ”TSR-adverbial”).

Förfältet innehåller i tyfallet bara ett satsled, **fundamentet** (FUND). I princip kan vilket satsled som helst fundamenteras, jfr:

- (2) a. **Nu** hade vi passat på och bakat tio grisar var ... [adverbiellt fundament]
b. **Vi** hade nu passat på och bakat tio grisar var ... [subjektsfundament]
c. **Tio grisar var** hade vi nu passat på och bakat ... [objektsfundament]
d. **Innan Lasse kom hemflåsande från skogen** hade vi nu ... [adverbiellt fundament]

Astrid Lindgren-exemplet (1) ovan illustrerar de tre fältens typiska funktioner i talspråksnära skriftspråk. Meningen har en karakteristisk **från-form-till-innehålls-disposition** av satsleden (Ekerot 2011, kap. 8.4.1):

- Förfältet/fundamentet innehåller ett kort pronomiellt element som anknyter till det tidigare sagda eller till situationen.
- Mittfältet består av formord: hjälpverb, obetonade subjektspronomen och (i förekommande fall) satsadverbial som *inte, nog, ju, kanske, ändå*.
- Först i slutfältet kommer innehållsleden: huvudverb, utbyggda nominalfraser i O, tunga innehållsadverbial i ÖA.

Det formella skriftspråket skiljer sig från det mera talspråksnära genom förekomsten av tyngre innehållsled också i förfältet och mittfältet: långa fundament (ex. 3 och 4 nedan), tyngre nominalfraser på S-platsen (ex. 3) och tyngre innehållsadverbial (mittfältsadverbial) på SA-platsen (ex. 4). Exempelen är från BRL:

¹ Om den ”inre satsen”, se 8.1.2 nedan.

(3)	Förfält	FUND	För tid efter det att föreningen underrättats om att bostadsrätten övergått till en medlem i föreningen,
	Mittfält	FV	svarar
		S	den från vilken rätten övergått
		SA	inte
	Slutfält	IV	---
		O	---
		ÖA	för de förpliktelser som åligger en innehavare av bostadsrätten.

(4)	Förfält	FUND	Uppsägning på grund av förhållande som avses i 18 § 2
	Mittfält	FV	får
		S	---
		SA	dock, om det är fråga om en bostadslägenhet inte
	Slutfält	IV	ske
		O	---
		ÖA	om bostadsrättshavaren utan dröjsmål ansöker om tillstånd till upplåtelsen och får ansökan beviljad.

Språkformen i BRL och PUL avviker också från mera talspråksnära genrer genom att fundamenten genomgående är antingen adverbial som det i (3) eller subjekt som det i (4). (I BRL och PUL är andelen adverbiella fundament 40 % resp. 25 % och andelen subjektfundament alltså ca 60 % resp. 75 %.)

8.1.2 Inre sats och annex

Huvudsatsschemat i (1) ovan beskriver grundstrukturen i den **inre satsen** (SAG Satsens struktur § 2), den del av satsen som omfattas av de centrala ordföljdsreglerna i svenskan. Utanför den inre satsen, i ”extraposition” (XP), förekommer – särskilt i talspråksnära stil – olika **annex** (SAG kap. 36), t.ex. fritt initialt annex (5a), initial dislokation (5b), fritt finalt annex (5c) och appositivt tillägg (5d):

(5)	ANNEX	INRE SATS						ANNEX	
	XP	FUND	FV	S	SA	IV	O	ÖA	XP
a.	Kort sagt,	vår allierade	har	--		lidit		oerhört.	
b.	I nästa vecka,	då	ska	vi		resa		till Kos.	
c.		Du	tar	--			tåget	hem,	väl?
d.		Jag	har	--			en massa skräp	på vinden,	det mesta från mitt föräldrahem.

Den typ av annex som kan aktualiseras i lagspråk, EU-texter och andra juridiska texter är **appositiva tillägg** som i (5d) ovan, jfr (6):

(6)	INRE SATS						ANNEX	
	FUND	FV	S	SA	IV	O	ÖA	XP
	Tjänste- avtalen	faktu- reras	--				enligt gällande prislista,	dock så att prislistan är giltig för hela avtals- perioden

8.1.3 Postponering

Utöver möjligheterna att flytta i princip vilket satsled som helst till fundamentet och möjligheterna att placera innehållsadverbial på SA-plats som mittfältadsverbial (8.1.4 nedan) finns det ytterligare några möjligheter att variera ordföljden i den inre satsen. Hit hör möjligheterna att under specifika betingelser **postponera** vissa led, dvs. att placera dem sist i slutfältet, efter ÖA-positionen. Denna position, som jag här kallar PP, har det gemensamt med fundamentspositionen att den inte är reserverad för speciella satsdelar. Restriktionerna på möjligheterna till postponering är dock mycket starkare än vid fundamentering. I typfallet är det tunga objekt som postponeras:

(7)	INRE SATS							
	Förfält	Mittfält			Slutfält			
	FUND	FV	S	SA	IV	O	ÖA	PP
Medlems- staterna	skall	--	senast den 30 januari 2008	sätta	--	i kraft	de lagar och andra be- stämmelser som är nöd- vändiga för att följa direktivet.	

Jfr med icke-postponerat objekt: *Medlemsstaterna* (FUND) *skall* (FV) *senast den 30 januari 2008* (SA) *sätta* (IV) ***de lagar och andra bestämmelser som är nödvändiga för att följa direktivet*** (O) *i kraft* (ÖA). Exemplet visar postponeringens funktion att underlätta begripligheten genom en satsdelsdisposition i enlighet med **tyngdprincipen** (tungt led sist), se 8.2.1 nedan.

Postponering kan också avse attributiva bestämningar, i synnerhet relativa bisatser, som i (8):

(8)	Förfält	Mittfält			Slutfält			
	FUND	FV	S	SA	IV	O	ÖA	PP
	I det fall som avses i andra stycket första meningen	skall	den person- uppgifts- ansvarige		utse	en före- trädare	för sig	som är etablerad i Sverige.

I fall som detta står alltså delar av nominalfrasen kvar på O-platsen som ”plats-hållare”. Man noterar att postponerad relativsats också hade varit ett alternativ till (7) ovan: *Medlemsstaterna* (S) *skall* (FV) *senast den 30 juni 2008* (SA) *sätta* (IV) ***de lagar och andra bestämmelser*** (O) *i kraft* (ÖA) ***som är nödvändiga för att följa***

direktivet (PP). Möjligheterna att postponera relativsatser ökar vid **determinativkonstruktion** (se kap. 9.1.16 nedan), alltså konstruktionstypen *det hus som Jack byggde* (jfr den muntligare konstruktionstypen *huset som Jack byggde*).

Funktionsverbsförbindelser (kap. 7.1.4 ovan, kap. 9.1.11 nedan) innebär en systematisk möjlighet till postponering av det efterställda attributet i nominalfrasen, jfr:

- (9) a. Den aktuella mediedebatten har till stor del kommit att handla om skuld och skam *och frågan om vem som bär ansvaret för det inträffade har ställts*.
[prepositionsfrasen attribut till *frågan* i subjektfundamentet]
- b. Den aktuella mediedebatten har till stor del kommit att handla om skuld och skam *och frågan har ställts om vem som bär ansvaret för det inträffade*.
[prepositionsfrasen postponerad]

8.1.4 Mittfäلتsadverbial

Med mittfäلتsadverbial avses som framgått innehållsadverbial som ”flyttats” från slutfäلتet (ÖA) till SA-platsen:

- (10) a. Berörde Pettersson (FUND) har (FV) dömts (IV) för urkundsförfalskning (ÖA1) **flera gånger** (ÖA2) →
- b. Berörde Pettersson (FUND) har (FV) **flera gånger** (SA) dömts (IV) för urkundsförfalskning (ÖA).

Placeringen i mittfäلتet i (10b) innebär en entydig manifestation av att uttrycket (*flera gånger*) representerar **bakgrundsinformation** i förhållande till det rema (i b-exemplet: *för urkundsförfalskning*) som följer, alltså ett arrangemang enligt tema-remaprintipen. Jfr (10a) där *flera gånger* alltefter sammanhanget kan vara antingen rema ('P. är återfallsförbrytare') eller representera bakgrundsinformation ('P. är urkundsförfalskare').

Mittfäلتsadverbialen har också viktiga **satsstrukturerande** funktioner i lagtexters komplexa meningar. Ett exempel ur BRL:

(11)	Förfäلت	FUND	En juridisk person som är medlem i en bostadsrättsförening
	Mittfäلت	FV	får
		S	---
		SA	inte utan samtycke av föreningens styrelse genom överlåtelse
	Slutfäلت	IV	förvärva
		O	bostadsrätt till en bostadslägenhet som inte är avsedd för fritidsändamål.
		ÖA	--

Meningen handlar om vad en juridisk person inte får göra: *förvärva en bostadsrätt till en lägenhet som inte är avsedd för fritidsändamål* (rema). Placeringen av något av de bägge markerade innehållsadverbialen (eller bägge) på ÖA-plats är här blockerad av vad SAG (Satsens struktur § 13) kallar **tydlighetsprincipen** (8.2.1 nedan). Uttrycket skulle i ÖA-position riskera att ”läsas in” i relativsatsen *som inte är avsedd för fritidsändamål*, så att absurda tolkningshypoteser som *vara avsedd för fritidsändamål genom överlåtelse* skulle aktualiseras. ÖA-positionen innebär på detta sätt en systematisk risk för ordföljdmässig oklarhet om det föregående ledet – vanligtvis objektet – utgörs av eller avslutas med en bisats.

Hur svenskans SA-position innebär en möjlighet att samla ihop de adverbiala uttryck av bakgrundskaraktär som i engelskan kan placeras ut lite varstans i satsen framgår av följande exempel (Ekerot 2000b:64) ur en konvention om luftföroreningar

- (12) a. The Contracting Parties, [1] **within the framework of the present Convention**, shall [2] **by means of exchanges of information, consultation, research and monitoring**, develop [3] **without undue delay** politics and strategies which [...].
- b. De avtalsslutande parterna skall [1] **inom ramen för denna konvention** [2] **genom informationsutbyte, konsultationer, forskning och övervakning** [3] **utan otillbörlig försening** utarbeta åtgärdsprogram och strategier som [...]

Man noterar att ytterligt få av de många användningarna av mittfälsadverbial i BRL och PUL hade kunnat undvikas i enlighet med lagspråksanvisningarna. Tvärtemot den etablerade synen på mittfälsadverbial som klarspråks hinder kan man hävda att SA-platsen här skapar förutsättning för tydlig avgränsning mot övriga satsled genom de täta bindningarna mellan satsleden i mittfältet, här FV – SA – IV. (Läsaren ”vet” att det efter utflykten på SA-platsen skall det följa ett IV.)

Mittfälsadverbialens avgränsande och strukturerande funktioner i **bisatser**² kan här illustreras med utgångspunkt i BRL-exemplet (13a), där det avslutande konditionala bisatskomplexet (kursiverat) innehåller en adverbial prepositionsfras på ÖA-plats (fetstil), som med fördel (ökad tydlighet för oinsatta läsare) hade kunnat placeras i mittfältet som i (13b):

- (13) a. Är det fråga om en bostadslägenhet får en bostadsrättshavare inte heller skiljas från lägenheten *om han eller hon har varit förhindrad att betala årsavgiften inom den tid som anges i första stycket 1 på grund av sjukdom eller liknande oförutsedd omständighet och årsavgiften har betalats så snart det var möjligt, dock senast när tvisten om avhysning avgörs i första instans.*

² Om användningen av tunga mittfälsadverbial i bisatser och infinitivfraser, se vidare 8.1.8 och 8.2.2 nedan.

- b. Är det fråga om en bostadslägenhet får en bostadsrättsinnehavare inte heller skiljas från lägenheten *om han eller hon på grund av sjukdom eller liknande oförutsedd omständighet har varit förhindrad att betala årsavgiften inom den tid som anges i första stycket 1 och årsavgiften har betalats så snart det var möjligt, dock senast när tvisten om avhysning avgörs i första instans.*

8.1.5 SA-S-ordföljd

SA-S-ordföljd innebär i fall som (14b) ett alternativ till den vanliga S-SA-ordföljden i (14a):

- (14) a. I Norrgården (FUND) bor (FV) **farfar** (S) också (SA) →
 b. I Norrgården (FUND) bor (FV) också (SA) **farfar** (S).

SA-S-ordföljd tillhör allmänspråket och förekommer i alla satstyper: påståendesatser, frågesatser och bisatser. (Jfr. t.ex. *Kommer han inte?* [S-SA] och *Kommer inte Andreas?* [SA-S].) Förutsättningen för platsbyten som det i (14) är att det i själva verket finns två SA-positioner i mittfältet (SA1 och SA2), något som framgår tydligare i följande BRL-exempel, där bägge positionerna utnyttjas:

(15)	Förfält	FUND	När en bostadsrätt har övergått genom bodelning, arv, testamente, bolagsskifte eller liknande förvärv
	Mittfält	FV	svarar
		SA1	dock
		S	förvärvaren
		SA2	tillsammans med den från vilken bostadsrätten övergått
	Slutfält	IV	---
		O	---
		ÖA	för de förpliktelser som denne haft som innehavare av bostadsrätten

Även om SA-S-ordföljden i sig är stilistiskt neutral finns det användningar som hör hemma i mera avancerat skriftspråk, nämligen förekomsten i SA1-position av tyngre innehållsadverbial (i motsats till enkla satsadverbial som *dock*, *inte*, *ju*, *väl*). Ett PUL-exempel:

- (16) I fråga om ansökan och lämnandet av information (FUND) gäller (FV) **i tillämpliga delar** (SA1) bestämmelserna i 26 § (S).

SA-S-ordföljden påverkar fokuserings- och räckviddsförhållanden på olika sätt. I (14b) och (16) utnyttjas den för att lyfta fram subjektet (*farfar* resp. *bestämmelserna i 26 §*) och göra det till rema.³

³ Om de generellt rika möjligheterna till ordföljdmässig variation mellan nominala led (här subjektsnominal) och adverbiala led, se Andréasson 2007, kap. 3.1.3.3 "Adverbialplacering".

8.1.6 Subjektet sist-ordföljd

Den traditionella, stilistiskt märkta subjektet sist-ordföljden innebär att subjektet flyttas åt höger och medför att detta rematiseras (och framhävs starkt):

- (17) a. Som rådgivare i frågor rörande vägtrafikförordningens tillämpningar (FUND) har (FV) **advokaterna Anders Nilsson och Göte Lundquist** (S) fungerat (IV) →
b. Som rådgivare i frågor rörande vägtrafikförordningens tillämpningar (FUND) har (FV) fungerat (IV) **advokaterna Anders Nilsson och Göte Lundquist** (O).

Positionsmässigt innebär denna transformation att subjektet (som fortfarande är subjekt) flyttas till O-platsen i satsschemat (eller till PP om det handlar om subjektbisatser), medan subjektsp platsen lämnas tom:

- (18) a. Till planen (FUND) skall (FV) fogas (IV) **ett besiktningsprotokoll som visar husets skick** (O).
b. I stadgarna (FUND) får (FV) föreskrivas (IV) **att styrelsens tillstånd inte behövs för att utföra en åtgärd som avses i första stycket** (PP).

Som framgått tidigare kräver lagspråksanvisningarna ett formellt subjekt på S-platsen i fall som dessa, ett krav som kan problematiseras, se kap. 3.2.3 ovan, punkt 1 ”Strukna förbehåll”.

8.1.7 Placeringen av framhävande adverbial

Framhävande adverbial, s.k. fokuserare, som *bara*, *endast*, *också*, *inte ens*, *till och med* placeras normalt – som i (19a) – på SA-plats om det led som framhävs kommer senare i verbfrasen, dvs. vare sig det är objektet *engelska* eller adverbialet *i skolan* som framhävs. Den traditionella placeringen intill det framhävda ledet (fokusledet) *i skolan* (19b) utnyttjas huvudsakligen i formellt skriftspråk:

- (19) a. På den tiden (FUND) talade (FV) jag (S) *bara* (SA) *engelska* (O) *i skolan* (ÖA).
b. På den tiden (FUND) talade (FV) jag (SA) *engelska* (O) *bara i skolan* (ÖA).

I översatta EU-förordningar är det inte ovanligt att placeringen intill fokusledet krävs av tydlighetsskäl, för att hantera den grammatiska komplexiteten. Så i följande exempel (20a) ur TSE-förordningen, vars placering av *endast* på SA-plats medför oklart fokus. Jfr det entydiga (20b) med placering intill fokusledet:

- (20) a. Dessa specificerade riskmaterial (FUND) får (FV) **endast** (SA) exporteras eller avyttras (IV) **för slutlig destruktion i enlighet med punkterna 3 och 4** (ÖA).
b. Dessa specificerade riskmaterial (FUND) får (FV) exporteras eller avyttras (IV) **endast för slutlig destruktion i enlighet med punkterna 3 och 4** (ÖA).

Lagspråksanvisningarna (MS 4.8.2) rekommenderar här den traditionella placeringen när tydligheten kräver det, en rekommendation som tycks följas i inhemskt lagspråk. Jfr PUL-exemplet (21a) och BRL-exemplet (21b):

- (21) a. Ett personuppgiftsbiträde och den eller de personer som arbetar under biträdets eller den personuppgiftsansvariges ledning (FUND) får (FV) behandla (IV) personuppgifter (O) **bara i enlighet med instruktioner från den personuppgiftsansvarige** (ÖA).
- b. Den nya lagens bestämmelser om skadestånd (FUND) skall (FV) **bara** (SA) tillämpas (IV) **om den omständighet som yrkandet hänför sig till har inträffat efter det att den nya lagen har trätt i kraft för den aktuella behandlingen** (ÖA)

I (21a) hade den muntligare placeringen på SA-plats (*får bara behandla*) resulterat i viss oklarhet både om den avsedda syntaktiska tolkningen och om informationsstrukturen. I (21b) däremot skulle den traditionella placeringen intill det framhävda ledet inte ha någon motsvarande funktion.

8.1.8 Ordföljden i bisatser och infinitivfraser

Bisatsschemat skiljer sig från schemat för påståendehuvudsatser i åtminstone tre avseenden:

- den fastare ordföljden genom avsaknaden av förfält/fundamentsposition och av de möjligheter till ordföljdmässig variation som fundamentspositionen ger,
- den raka ordföljden med S före FV, och
- placeringen av SA före FV (den klassiska BIFF-regeln).

Bisatsschemat består av ett inledarfält (Thorell 1973) med en bisatsinledare (INL) samt mittfält (S-SA-FV) och slutfält (IV-O-ÖA):

(22)	Inledarfält	Mittfält			Slutfält			
	INL	S	SA	FV	IV	O	ÖA	PP
	om	en intygs-givare	upsåtligen eller av oakt-samhet	åsidosätter	--	sina åligg-anden enligt 3 kap. 2 §	--	--
	att	han eller hon	skäligen inte	bör	få behålla	lägenheten	--	--
	vilka handlingar	som	--	har	varit	tillgäng-liga	för dem	

Det ökade tryck på mittfältspositionerna som följer av frånvaron av fundamentsposition skulle kunna vara en bidragande orsak till förekomsten i formellt

skriftspråk av extremt tunga bisatssubjekt på S-platsen (23a) och extremt tunga innehållsadverbial på SA-platsen (23b):

- (23) a. Beslutet är giltigt, *om* (INL) *hyresgästerna i minst två tredjedelar av de uthyrda lägenheter som omfattas av förvärvet* (S) *har* (FV) *gått med* (IV) *på beslutet* (ÖA).
- b. Vad som sägs i första stycket gäller inte *om* (INL) *bostadsrättshavaren* (S), *genom att vid upprepade tillfällen inte betala årsavgiften inom den tid som anges i 18 § 1 a* (SA), *har* (FV) *åsidossatt* (IV) *sina förpliktelser* (O) *i så hög grad att han eller hon skäligen inte bör få behålla lägenheten* (ÖA).

Ordföljden i svenska **infinitivfraser** är – till skillnad från danska, engelska och tyska – i princip densamma som i bisatser, med det enda undantaget att infinitivfrasschemat per definition saknar S- och FV-positionerna. Mittfältet består alltså bara av SA-positionen. Följande PUL-exempel innehåller inte mindre än tre mittfältsadverbial av bakgrundskaraktär i SA:

- (24) Den personuppgiftsansvarige är skyldig *att* [1] *till var och en som ansöker om det* [2] *en gång per kalenderår* [3] *gratis lämna besked om personuppgifter som rör den sökande behandlas eller ej.*

Schemat för infinitivfraser:

(25)	Inledarfält	Mittfält	Slutfält			
	INL	SA	IV	O	ÖA	PP
	att	till var och en som ansöker om det en gång per kalenderår gratis	lämna	besked	om personuppgifter som rör ...	--

8.2 Ordföljdsprinciper och meningsbyggnad

8.2.1 Principer som styr ordföljden

I kapitlet *Satsens struktur* (§ 13) tar SAG upp fyra principer som bestämmer placeringen av ”led som kan stå på olika ställen i satsen”:

- a) **Tema-principen** (= **tema-rem-principen**, se kap. 7.8 ovan), som innebär att temat oftast placeras före remat, och att rematiska led ordnas så att det mest rematiska ledet (dvs. Rp) kommer sist.
- b) **Räckviddsprincipen**, dvs. principen att ett uttryck med större räckvidd gärna placeras tidigare i satsen än ett uttryck med mindre räckvidd. Räckviddsprincipen handlar bl.a. om placeringen av framhävande adverbial (jfr 8.1.7 ovan).
- c) **Tyngdprincipen**, dvs. principen att långa eller komplexa led gärna placeras så sent i slutfältet som möjligt.

- d) **Tydlighetsprincipen**, dvs. principen att man undviker ordföljder som medför tvetydighet, till exempel genom placeringen av prepositionsuttrycket *i tisdags* på SA-plats i *Han läste i tisdags om demonstrationerna* för att undvika tolkningen som prepositionsattribut till *demonstrationerna*. Som framgår av exemplen i (41) i kap. 7.7.1 ovan kan tydlighetsprincipen från klarspråks-synpunkt generaliseras till att omfatta inte bara ordföljdsval utan också konstruktionsval.

Som påpekas i SAG överlappar (eller samspelar) dessa fyra ordföljdsprinciper, exempelvis genom att slutplaceringen av tunga led enligt tyngdprincipen samtidigt ofta innebär ett arrangemang enligt tema-remapprincipen, eller genom att oklar räckvidd medför brott mot tydlighetsprincipen.

Det är uppenbart att de fyra principerna har tillämpningar inte bara på skriftspråk i allmänhet utan också på lagspråk. Men som redan påpekats (kap. 7.7 och 7.8 ovan) förutsätter lagtexternas grammatiska komplexitet i så fall ett kvalificerat utnyttjande av olika skriftliga ordföljdstekniker, sådana som beskrivits i detta kapitel. Ett exempel är de fyra meningar som tidigare – kap. 7.8.2 ex. (49a–d) – fått illustrera en lagspråksordföljd enligt tema-remapprincipen och som samtidigt – genom längden och komplexiteten hos respektive rema – följer tyngdprincipen.

Beträffande den för lagspråket centrala tydlighetsprincipen vill jag i sammanhanget peka på de komplexa tillämpningarna, dvs. på att strukturell entydighet i lagspråk gärna för in på dynamiska överväganden om samspelet mellan olika konstruktionsmedel, snarare än att bara aktualisera enskilda ordföljds- eller konstruktionsval. För att utveckla denna synpunkt ska jag utgå från BRL-exemplet (26a), som här för resonemangets skull jämförs med (26b). Exemplet för också in på räckviddsprincipen.

- (26) a. Om beslutet innebär att *en lägenhet som upplåtits med bostadsrätt* kommer att förändras eller i sin helhet behöva tas i anspråk av föreningen *med anledning av en om- eller tillbyggnad*,₂ skall bostadsrättshavaren ha gått med på beslutet.
- b. Om beslutet innebär att *en med bostadsrätt upplåten lägenhet med anledning av en om- eller tillbyggnad* kommer att förändras eller i sin helhet behöva tas i anspråk av föreningen,₂ skall bostadsrättshavaren ha gått med på beslutet.

Skillnaden mellan (26a) och (26b) består i att två skriftliga konstruktioner använts i (26b) i stället för motsvarande muntliga alternativ i (26a):

- placeringen av innehållsadverbialen *med anledning av en om- eller tillbyggnad* i mittfältet (inte på ÖA-plats): *att* (INL) *en med bostadsrätt upplåten lägenhet* (S) ***med anledning av en om- eller tillbyggnad*** (SA) *kommer* (FV)...
- omskrivningen av relativsatsen *i en lägenhet som upplåtits med bostadsrätt* till en framförställd attributiv satsförkortning: ***en med bostadsrätt upplåten lägenhet***.

Vinsten med att placera adverbialiet *med anledning av en om- eller tillbyggnad* på SA-plats i stället för på ÖA-plats är möjligheten att entydigt klargöra dess räckvidd, dvs. att ”en om- eller tillbyggnad” är förutsättningen både för förändringarna och för ianspråkstagandet. I (26a) kan dessa räckviddsförhållanden vara något oklara, och då kanske inte så mycket för professionella brukare som för berörda lekmän.⁴

Exemplet illustrerar ett generellt räckviddsproblem i lagspråk, knutet till koordinationsfraser (här en verbfraskoordination), nämligen frågan om ett uttryck är gemensamt led eller bara hör till ena koordinationsledet. Genom flyttningen åt vänster till den första SA-platsen entydiggörs den avsedda tolkningen, helt i enlighet med SAG:s räckviddsprincip och samtidigt i enlighet med tydlighetsprincipen.

Min poäng här är de dynamiska aspekterna på tillämpningen av tydlighetsprincipen. Placeringen av adverbialiet på SA-plats av tydlighetsskäl förutsätter att relativsatsen transformeras till en framförställd attributiv satsförkortning. Annars hade flyttningen av innehållsadverbialiet blockerats av samma tydlighetsprincip, eftersom adverbialiet skulle tolkas som en del av relativsatsen: *en lägenhet som upplåtits med bostadsrätt med anledning av en om eller tillbyggnad*. Exemplet visar på detta sätt på ett principiellt plan hur tillämpningen av tydlighetsprincipen i formellt skriftspråk kan förutsätta ett kvalificerat samspel mellan flera olika konstruktioner, och alltså – från en annan synpunkt – ett kvalificerat språkarbete.

8.2.2 Tyngdprincipen och centrifugalprincipen

Betraktad som en grammatisk-stilistisk klarspråksprincip, framstår tyngdprincipen som en viktig aspekt inte bara på det talspråksnära skriftspråkets frånsform-till-innehållsdisposition (8.1.1 ovan), utan också på satsledsdispositionen i det utpräglat skriftliga inhemska lagspråket. I detta avsnitt analyseras den faktiska satsledsdispositionen i BRL och PUL med hänsyn till satsledens komplexitet och deras positioner i den syntaktiska meningen. Analysen grundas på ett material som omfattar 180 syntaktiska meningar ur BRL (4186 ord) och 128 syntaktiska meningar ur PUL (3019 ord).⁵

Tyngdprincipens roll för gestaltningen av dessa inhemska lagtexter framgår av siffrorna i tabellen i (27) nedan, som visar den procentuella fördelningen av ordmassan i BRL- och PUL-materialen. Tabellen återger vilken andel av ordmassan som uppträder (a) i fundamentet, (b) i ”mitten” och (c) sist.

⁴ Exemplet demonstrerar ett principiellt viktigt klarspråksproblem i lagtexter, nämligen hur den muntliga enkelhet som förordas av omsorg om oinsatta läsare – här undvikandet av mittfäldsadverbial och framförställd attributiv satsförkortning – kan medföra ökade krav på professionell förförståelse, medan de skriftligare uttrycksalternativen möjliggör en tydligare framställning till fromma just för oinsatta läsare.

⁵ Materialet omfattar ca en tredjedel av BRL (totalt ca 13000 ord) och större delen av PUL (totalt ca 4500 ord). Syntaktiska meningar som avslutas med en punktuppställning har exkluderats ur materialet. (För att anknäta till Landquist 2000 omfattar undersökningen alltså bara ”S-meningar”, inte ”P-meningar”.)

(27)		Antal ord	Därav i: fundamentet	mellanstående led	sistaledet
	BRL	4186	30,5 %	21,5 %	48,0 %
	PUL	3019	26,4 %	21,9 %	51,7 %

Översatt till genomsnittligt antal ord per position:

(28)		Syntaktisk mening	Fundamentet	De mellanstående leden	Sistaledet
	BRL	23,3 ord	7,1 ord	5,0 ord	11,2 ord
	PUL	23,6 ord	6,2 ord	4,6 ord	12,2 ord

Tyngdprincipens roll i dessa texter återspeglas i att runt hälften av alla ord återfinns i sistaledet, alltså det satsled (subjekt, objekt, adverbial, postponerat led, appositivt tillägg etc.) som kommer sist i den syntaktiska meningen.⁶

Siffrorna visar samtidigt att dessa lagtexter skiljer sig från mera talspråksnära skriftspråk genom **fundamentlängden**.⁷ Den grundläggande principen för satsledsdispositionen i de syntaktiska meningarna skulle därför kunna kallas **centrifugalprincipen**: Tunga satsled i periferin och lätta led i mitten. I BRL- och PUL-materialen återspeglas denna princip i att runt 78 % av alla ord återfinns i första- och sistaledet, medan de mellanliggande leden tillsammans bara innehåller ca 22 %. (Genomsnittligt antal satsled per syntaktisk mening är i BRL-materialet 4,9 och i PUL-materialet 5,0.)

En grundläggande syntaktisk klarspråksstrategi för modernt lagspråk tycks alltså vara tunga (men välstrukturerade) satsled först och sist, och så lätta satsled som möjligt däremellan. Detta innebär dels att meningens grundstruktur (primärnivån) blir förhållandevis lätt att urskilja, dels att första- respektive sista positionen utnyttjas för att ge struktur åt (1) lagbestämmelsernas referentiella och juridiska förutsättningar (fundamentet) och (2) huvuddelen av det ofta komplexa innehåll som föreskrivs (sistaledet).

En indikation på tillämpningen av centrifugalprincipen är genomsnittstalen i nedanstående tabell för huvudsatssubjektets längd i olika positioner: (a) subjekt i fundamentet, (b) subjekt på S-platsen som följs av andra satsled ("mittsubjekt") och (c) subjekt som utgör sistaledet i meningen ("slutsbjekt").⁸

⁶ I fall som det följande där meningen avslutas med två koordinerade verbfraser har det andra koordinationsledet räknats som sistaled (C+): *En ansökan enligt första stycket (FUND) skall (FV) göras (IV) skriftligen (ÖA1) hos den personuppgiftsansvarige (ÖA2) och vara undertecknad av den sökande själv (C+)*.

⁷ Om fundamentlängden som ett genrekonstituerande drag i modernt svenskt lagspråk, se Landqvist 2000. Liksom i Landqvists undersökning gäller det för BRL- och PUL-texterna att de adverbiala fundamentens genomsnittsvärde är betydligt högre än subjektfundamentens: För BRL 10,7 ord resp. 4,6 ord, för PUL 12,5 ord resp. 4,0 ord.

⁸ Meningar med formellt subjekt på S-platsen har räknats som meningar med mittsubjekt (och därmed som innehållande ett ettordssubjekt). Detta gäller alltså meningar som den följande med formellt och egentligt subjekt

(29)	Subjektsfundament	Mittsubjekt	Slutsbjekt
BRL	4,6 ord (106 ex)	2,3 ord (63 ex)	10,7 ord (11 ex)
PUL	4,0 ord (94 ex)	2,3 ord (27 ex)	13,5 ord (6 ex)

Strategin att hålla meningen kort i mitten återspeglas också i de förhållandevis få exemplen på längre mittfälsadverbial (MFA) i huvudsats: BRL-materialet innehåller här 11 MFA på tre ord eller mer, det längsta på nio ord, och PUL-materialet innehåller 20 MFA på tre ord eller mer, det längsta på tio ord. De tyngsta mittfälsadverbialen (två på 18 ord, ett på 15 ord) återfinns i bisatser och infinitivfraser i synnerhet inom ramen för sistaledet. Jfr ex. (23b) ovan med ett MFA i bisats på 18 ord och följande exempel – tidigare anfört som ex. (4c) i kapitel 3.1 – med ett MFA på 15 ord i en infinitivfras:

- (30) Om en bostadsrätt övergått genom bodelning, arv, testamente, bolagsskifte eller liknande förvärv och förvärvaren inte antagits till medlem (FUND), får (FV) föreningen (S) uppmana (IV) förvärvaren (O) *att inom sex månader från uppmaningen eller den längre tid som kan vara bestämd i stadgarna visa att någon som inte får vägras inträde i föreningen har förvärvat bostadsrätten och sökt medlemskap (PP).*

Lagspråkets tyngd- och centrifugalprinciper tycks på detta sätt i grunden syfta till om att **tydliggöra meningens grundstruktur på primärnivå**. Samtidigt innebär denna strategi att mycket av den nödvändiga syntaktiska komplexiteten hanteras inom ramen för första- och sistaledet, som i (30).

En teknik som kan utnyttjas som komplement till tyngdprincipen (och centrifugalprincipen) är, slutligen, att låta det tunga sistaledet i den inre satsen åtföljas av ett löst tillfogat appositivt tillägg i XP:

- (31) Medlemsstaterna (FUND) skall (FV) se till (IV) *att de allmänna villkoren för tillträde till en tjänst som tjänsteleverantören tillhandahåller allmänheten inte innehåller diskriminerande bestämmelser som grundar sig på tjänstemottagarens nationalitet eller bosättningsort (PP), dock utan att utesluta möjligheten att införa skillnader i villkoren när dessa är direkt motiverade av objektiva faktorer (XP).*

(bägge fetmarkerade): I fråga om en bostadslägenhet som innehas av en juridisk person krävs **det** för tillstånd endast **att föreningen inte har någon befogad anledning att vägra samtycke**.

8.2.3 Höger- och vänstertyngd

Distinktionen mellan höger- och vänstertyngd har spelat en viktig roll vid utvecklandet av idéerna om klarhet och enkelhet genom muntlighet. Här har högertyngd förbundits med muntlighet och lättbegriplighet och vänstertyngd med skriftlighet och svårbegriplighet. Kraven på ett enklare lagspråk har alltså varit ett krav på ökad högertyngd. En viss begreppsutredning krävs dock här.

Distinktionen har i litteraturen två delvis skilda innebörder:

- a) Fundamentlängden: Ju större del av meningen som kommer före FV desto mer vänstertyngd och desto svårare för läsaren. Korta fundament medför högertyngd och, enligt teorin, ökad begriplighet.
- b) Ordningen mellan bestämmningar och huvudord: Begripligheten anses öka om tunga bestämmningar kommer efter (till höger om) sitt huvudord, medan den försvåras om de föregår huvudordet, jfr *en televerket ej tillhörig apparat* (vänstertyngd); *en apparat som inte tillhör televerket* (högertyngd). På satsnivå ses huvud verbet – inte FV – som balanspunkten för höger- eller vänstertyngd.

Den förra definitionen är numera vanlig i många sammanhang, t.ex. i olika skrivråd som varnar för svårlästa meningar med för mycket information ”till vänster om det böjda verbet”⁹. Likaså utnyttjas denna definition gärna inom modern textanalys. I en analys av en byråkratisk text pekar Hellspång & Ledin (1997:77) på genrens tendens till vänstertyngd och illustrerar med följande exempel (FV = finit verb):

(32)	Vänster	FV	Höger
	I fråga om befordringsgrunder enligt Högskoleförordningen 19 kap 32 §	gäller	att lika stor vikt fästs vid vetenskaplig som pedagogisk skicklighet.

Hellspång & Ledins analys ifrågasätter dock den självklara kopplingen mellan högertyngd i denna mening och ökad begriplighet:

- (33) Skulle meningen vunnit på att vänsterledet flyttats till höger: ”Det gäller att lika stor vikt fästs vid vetenskaplig som pedagogisk skicklighet i fråga om befordringsgrunder enligt Högskoleförordningen 19 kap 32 §”? Knappast. När man meddelar så mycket information i en enda mening kan det bli både enklare och klarare om verbet sårar de tunga leden – det gör informationsstrukturen tydligare. Vänstertyngd kan vara ett sätt att öka läsbarheten för tålmodiga läsare.

Den andra definitionen av höger-/vänstertyngd anknäyer till psykologisk läsbarhetsforskning under 1960-talet och tidigt 1970-tal (jfr Melin 2007), och

⁹ Citatet från en sida på den finska *Språkhjälpen*, adr. ”<https://blogs.helsinki.fi/kielijelppi/sv/sekalaista-sv/hogertyngd-och-vansterstyngd/>”.

handlar inte minst om begriplighetens beroende av att tolkningsledtrådar ges så tidigt som möjligt i satsen. Denna definition har alltsedan *Språket i lagar och andra författningar* (1967) utgjort en integrerad del av idéerna om muntlighet i lagspråk.¹⁰

Kopplingen mellan muntlighet och högertyngd i denna senare bemärkelse är ett centralt tema i en samtida handbok i stilanalys, Teleman & Wieselgren (1970), där skillnaden mellan vänster- och högertyngd beskrivs som den grundläggande skillnaden mellan verkligt talspråk och avancerat skriftspråk. Till talspråkets högertyngd hänför Teleman & Wieselgren inte bara tendensen att undvika vänsterförgreningar i nominalfrasen (t.ex. genitivattribut, framförställd attributiv satsförkortning), utan också tendensen att undvika att låta lyssnaren vänta på satsens **huvudverb**: ”Relativt litet information pressas in dessförinnan, det nya och intressanta meddelas fr.o.m. huvud verbet.” (Jfr ovan 8.1.1 om talspråklig från-form-till-innehålls-disposition.)

Denna beskrivning av talspråkets högertyngd fångar två centrala inslag i de svenska idéerna om muntlighet i lagspråk alltsedan SIL: dels föreskriften ”Långa bestämningar bör stå efter sitt huvudord” (MF 1998 kap. 7.4.5), dels föreskriften ”Låt huvudsatsens delar stå nära varandra” (ibid.), vilken – som tidigare framgått – bland annat handlar om att placera innehållsadverbial i ÖA, inte på SA-plats.

De invändningar som kan resas mot kraven på långt driven högertyngd i denna senare bemärkelse som grund för begripliga lagtexter är av samma natur som Hellspong & Ledins i cit. (33) ovan mot kraven på högertyngd (korta fundament) i byråkrattexter: Dels handlar begriplighet i lagspråk om omsorgen om ”den tålmodige läsaren” (inte om snabbläsningsmöjligheter), dels konkurrerar principen om högertyngd med en rad andra principer för begriplighet, utöver informationsstruktureringen bland annat tydlighetsprincipen (som inte sällan medför att vänstertyngd är enda möjligheten) och – i synnerhet – med principen att tydlighet i lagtexter uppnås genom samspel mellan olika konstruktioner (jfr analysen av ex. 26 i 8.2.1 ovan).

Man kan i sammanhanget erinra om den drastiska metafor Bhatia (1993:103) använder för att beskriva lagtexters yttersta kommunikativa syfte: ”to box the reader firmly into the corner”, jfr ovan kap. 2.2.2. För att återanknytta till den metaforen så tycks det, i det nu aktuella sammanhanget, som om det avsedda resultatet sällan uppnås vare sig med en rak höger eller en krokig vänster; snarare krävs – precis som i boxningsringen – en avancerad kombination.

¹⁰ För en kritisk diskussion av begreppet ”läsbarhet” som grund för generaliseringar om klarspråk och begriplighet i skriven sakprosa, se Wengelin 2015:3ff.

9. Konstruktioner

De konstruktioner som beskrivs i denna bok är som nämnts (kap. 2.1.3) i första hand sådana som kan beskrivas som resultatet av (a) **ordföljdstransformationer**, (b) **satsgradssänkningar**, (c) **omskrivningar** samt – i mera begränsad omfattning – (d) **strykningstransformationer**. Av dessa fyra grupper har ordföljdskonstruktionerna behandlats i kap. 8.1, och de strykningar som aktualiseras vid struktureringen av komplexa koordinationsfraser har beskrivits i kap. 7.4. Ett specialfall, nämligen subjektsstrykning vid samordning, behandlas dock här. Huvuddelen av de konstruktionsbeskrivningar som ges i detta kapitel avser satsgradssänkningar (9.1.2 – 9.1.9) och omskrivningar (9.1.10 – 9.1.16). Den senare kategorin omfattar sådana konstruktioner med omorienterande och/eller informationsstrukturerande funktioner som bildas genom mer omfattande operationer än rena ordföljdsändringar. Beskrivningarna avser i första hand renodlade skriftspråkskonstruktioner, men också några muntligare eller stilistiskt neutrala uttrycksalternativ med relevans för bokens analyser tas upp. Hit hör till exempel **förbytnig** (9.1.3), **nominal satsförkortning** (9.1.7) samt **ha-konstruktion** (9.1.13).

Konstruktionsbeskrivningarna är samlade i 9.1 *Konstruktionsgenomgång*, som utgör den längsta delen. Kapitlet – det sista i del II – avslutas med några konkluderande anmärkningar om behovet av lexiko-grammatisk skriftlighet i inhemska lagtexter och EU-översättningar (9.2 *Några konklusioner*). Dessa avslutande kommentarer gäller konstruktionsbeskrivningar och grammatiska textanalyser både i detta kapitel och i de bägge föregående.

Konstruktionsbeskrivningarna i 9.1 avser:

- svenskans ”fortsättningskonstruktion” med subjektsstrykning vid temaupprepning (9.1.1 *Subjektsstrykning vid samordning*);
- olika möjligheter till satsgradssänkning: 9.1.2 *Nominalisering*; 9.1.3 *Förbytnig*; 9.1.4 *Reduktion till infinitivfras*; 9.1.5 *Reduktion till attributiv satsförkortning*; 9.1.6 *Reduktion till med-fras*; 9.1.7 *Reduktion till nominal satsförkortning*; 9.1.8 *Reduktion till enkel fras*; 9.1.9 *Reduktion till (förled i) sammansättning*;
- följande omskrivningsmöjligheter: 9.1.10 *Omskrivning till passiv konstruktion*; 9.1.11 *Omskrivning till funktionsverbsförbindelse*; 9.1.12 *Omskrivning till inanimat agent*; 9.1.13 *Omskrivning till ha-konstruktion*; 9.1.14 *Omskrivning till lyftkonstruktion*; 9.1.15 *Omskrivning till genitivkonstruktion*; 9.1.16 *Omskrivning till determinativkonstruktion*;
- två skriftspråkskonstruktioner som faller utanför transformationsgrupperingen, men som varit viktiga i klarspråksdiskussionen: 9.1.17 *Konstruktion med vilken*; 9.1.18 *Pronominaladverb som härvid, därtill*.

9.1 Konstruktionsgenomgång

9.1.1 Subjektsstrykning vid samordning

- (1) a. *Bolaget* fakturerar utan att ha ingått något avtal och *man* missbrukar dessutom ångerrätten → *Bolaget* fakturerar utan att ha ingått något avtal och __ missbrukar dessutom ångerrätten
- b. *Kommissionen* erhöll därefter inga ytterligare uppgifter från Konungariket Sverige och *kommissionen* hade inte heller tillgång till andra uppgifter ... → *Kommissionen* erhöll därefter inga ytterligare uppgifter från Konungariket Sverige och __ hade inte heller tillgång till andra uppgifter ...

Denna ”fortsättningskonstruktion” (Ekerot 2011:107f.) innebär att subjektet i den andra av två samordnade huvudsatser kan strykas (elliptisk anafor) under bestämda förutsättningar: Det strukna subjektet ska ha samma referens som subjektet i den föregående satsen, och det ska stå i fundamentet: (*och*) ~~###~~ (FUND) *missbrukar* (FV) *dessutom* (SA) *ångerrätten* (O). Ett fundamenterat adverbial skulle här ha blockerat subjektsstrykningen: (*och*) *dessutom* (FUND) *missbrukar* (FV) *man* (S) *ångerrätten* (O). Ett idag inte ovanligt språkfel är alltså följande:

- (2) Bolaget fakturerar utan att ha ingått något avtal *och dessutom missbrukar ångerrätten*.
[’och missbrukar dessutom ångerrätten’]

Till de funktionella aspekterna hör att konstruktionen är ett uttryck för temaupprepning (kap. 7.8.3), inte temaprogession. Detta innebär att subjektet i den första satsen måste vara tema. Jfr följande mening där subjektet i den andra satsen inte kan strykas trots att det har samma referens som subjektet i den första: **Där** (T1) *bodde Pettersson* (R1) *och han* (T2=R1) *var alltid lika vänlig* (R2).

Konstruktionen går gärna hand i hand med **omorientering** av den ena eller bägge satserna mot ett gemensamt subjekt, som i följande BRL-exempel:

- (3) *En medlem som inte har någon bostadsrätt i föreningen kan utträda* ur föreningen och __ **får** av orsak som anges i stadgarna **uteslutas** ur denna.

Förutsättningarna för subjektsstrykningen i den andra satsen är här omorienteringen av den andra satsen genom passiv konstruktion.

9.1.2 Nominalisering

- (4) a. På måndagsmorgonen nåddes fru Almberg av budet **att adjunkten hade flyttat till Antibes** → På måndagsmorgonen nåddes fru Almberg av budet om **adjunktens flyttning till Antibes**.
- b. Centerpartiet har **trots att partiet endast har två mandat** anförtratts en kommunalrådspost och ordförandeskapet i energiverksstyrelsen, fördelade på Kay Wiktorin och

Gösta Jigin → Centerpartiet har **trots innehavet av endast två mandat** anförtröts en kommunalrådspost och [...]

Som **satsgradssänkning** innebär nominalisering i typfallet att en bisats (eller en infinitivfras) transformeras till en nominalfras. Detta sker genom att (1) huvud verbet (*flytta, inneha*) substantiveras (*flyttning, innehav*) och (2) övriga led i den finita satsen – både ”fyllnadsled” i valensramen och ”tilläggsled” utanför denna – blir bestämningar i nominalfrasen (attribut). Motsvarande gäller om predikativt använda adjektiv: *ngn₁ är delaktig i ngt₂ → ngn₁ delaktighet i ngt₂*:

- (5) Polisen har gripit en 25-årig Malmöbo som misstänks för **delaktighet i rekordrån mot en värdetransportdepå i Brändby i augusti förra året**. [...] Gripandet skedde tidigt på eftermiddagen i går, skriver Sydsvenskan.

Satsgradssänkingsaspekterna på nominalisering återspeglas i implicitgörandet av den finita satsens tempus- och modusdistinktioner. Nominaliseringen *adjunktens flyttning till Antibes* i (4a) kan i ett sammanhang tolkas ’att adjunkten *skulle flytta* till Antibes’ och i ett annat ’att adjunkten *hade flyttat* till Antibes. (Från översättningssynpunkt innebär sådana implicitgöranden risk för felöversättning vid satsgradshöjning till bisats.)

Nominalisering innebär samtidigt en **substantivering**, en aspekt på konstruktionen som från flera synpunkter har behandlats i kapitel 7 ovan. Nominaliseringar skiljer sig för det första från underliggande bisatser eller infinitivfraser genom att de kan fungera som referenter och ingå i textens eller den komplexa meningens referensbindning (jfr kap. 7.5.2 ovan):

- (6) **En upplåtelse med bostadsrätt** får endast avse hus eller del av hus. **En upplåtelse** får dock även omfatta mark som ligger i anslutning till föreningens hus, om marken skall användas som komplement till nyttjandet av huset eller del av huset.

Jfr också den resumtiva anaforen *gripandet* i (5) ovan – en funktionsverbsförbindelse – som tematiserar den föregående meningens utsaga om att en Malmöbo gripits av polisen:

- (7) **Gripandet** skedde tidigt på eftermiddagen i går, skriver Sydsvenskan.

Vi har också sett (kap. 7.1.3) hur utnyttjandet av nominalisering ger tillgång till substantivsyntaxens **flexibla aktantstruktur**, dvs. till möjligheten att avstå från att specificera aktanter som saknar relevans i sammanhanget. Denna möjlighet är en förutsättning för de grammatiska metaforernas (kap. 7.5.2) abstrakta perspektiv på verkligheten och likaså för en fungerande referensbindning. Ett exempel på det sistnämnda förhållandet är referensen till ”gripandet” i (7). Här har bägge aktanterna (*ngn₁ gripande av ngn₂*) kunnat utelämnas utan risk för oklar syftning. Men samtidigt är det lätt att tänka sig andra kontexter som kräver en mera specificerad nominalfras, t.ex. *gripandet av 25-åringen*.

Nominalisering innebär också substantivering i den meningen att den vanliga nominalfrasens morfologiska och syntaktiska uttrycksmedel (artiklar, pluralböjning, pronominala och beskrivande attribut, osv.) blir tillgängliga. Detta innebär både möjlighet till (a) viss kompensation för sådant som försvinner vid satsgradssänkningen (t.ex. tempus och modus), och till (b) nya distinktioner: (a) när fru Almqvist nåddes av budet om adjunktens **förestående** [eller: **eventuella**] flyttning till Antibes (jfr 4a); (b) **rekordranet mot en värde-transportdepå i Brändby**;

Substantiveringsaspekten återspeglas slutligen i att nominaliserade substantiv tenderar att lexikaliseras och till exempel beteckna avgränsade kvantifierbara begrepp (*en upplåtelse med bostadsrätt*), jfr kap. 7.5.2 ovan. I (5) återspeglas lexikaliseringstendensen i nominaliseringen *25-åringen misstänks för att ha varit delaktig i rekordranet* → *25-åringen misstänks för delaktighet i rekordranet*. Substantivet *delaktighet* får här vissa juridiska konnotationer (brottsrubricering) som saknas (eller åtminstone är mindre påfallande) i infinitivfrasen.

Enkla ”lokala” nominaliseringar som *adjunktens flyttning till Antibes* och (*trots innehavet av endast två mandat* – alltså omvandlingen av enskilda sats till nominalfraser – utgör själva grunden för **substantivsyntaxen** (se ovan kap. 7.1.3 – 7.1.4), dvs. utnyttjandet av sådana mera avancerade konstruktioner som präglar ett nominalt framställningssätt. Hit hör också:

- (a) utbyggda fraser med flera nominaliseringar på olika nivåer (*beslut om förvärv av en hyresfastighet för ombildning av hyresrätt till bostadsrätt*)
- (b) funktionsverbsförbindelser på verbfrasnivå (*Den personuppgiftsansvarige skall också lämna underrättelse om åtgärden till tredje man*) och satsnivå (*Upplåtelse av en lägenhet med bostadsrätt skall ske skriftligen*) och
- (c) komplexa ”hallidayanska” grammatiska metaforer på satsnivå: *Fordringarna₁ är förenade med panträtt i bostadsrätten₂* (se kap. 10.3 nedan).

9.1.3 Förbytning

- (8) a. **Trots klar förbättring av skrivningsresultaten** blev Martin åter underkänd i fysik → **Trots klart förbättrade skrivningsresultat** blev Martin åter underkänd i fysik.
- b. Socialdemokraterna kräver **ombyggnad av servicebussarna** → Socialdemokraterna kräver **ombyggda servicebussar**.

En tendens i modern svenska – kanske inte minst i tidningsspråk – är att ersätta förväntade nominaliseringar med antingen **förbytning** som i exemplet, eller med **nominal satsförkortning** (*Centerpartiet har trots endast två mandat anförtratts en kommunalrådspost*, se 9.1.7 nedan).

Förbytning (SAG Nominalfraser § 42 not 1) innebär att nominaliseringens huvudord och bestämning får byta plats, så att valensramens substantiviska

huvudord blir bestämning och bestämningen huvudord i den ”förbytta” frasen: *S kräver ombyggnad* [huvudord] *av servicebussarna* [bestämning] → *S kräver ombyggda* [bestämning] *servicebussar* [huvudord].

Förbytning är inte så sällan ett naturligt alternativ till nominalisering vid översättning, särskilt som ”förbytta” nominalfraser tål att samordnas med vanliga nominaliseringar. Jfr följande exempel ut Tjänstedirektivet, där den andra av den franska versionens två samordnade nominaliseringar (*l'amélioration des conditions de vie et de travail*) motsvaras av en förbytningskonstruktion i den svenska versionen:¹

- (9) a. concernant [1] **la promotion de l'emploi** et [2] **l'amélioration des conditions de vie et de travail**
[’främjande av sysselsättningen och förbättring av levnads- och arbetsvillkoren’]
- b. avseende [1] **främjande av sysselsättning** och [2] **förbättrade levnads- och arbetsvillkor**

9.1.4 Reduktion till infinitivfras

- (10) a. Hon lovade honom *att hon skulle komma hem till jul* → Hon lovade honom *att komma hem till jul*.
- b. Hon lovade honom att han skulle få komma hem till jul → Hon lovade honom *att få komma hem till jul*.

Infinitivfraser skiljer sig från *att*-satser (och andra bisatser) genom att varken subjektet eller motsättningen mellan NU- och DÅ-tempus får explicit uttryck.

I språkriktighetsammanhang brukar diskussionen handla om tydliggörandet av infinitivfrasens **predikationsbas** (SAG Infinitivfraser § 26–31), det s.k. **tanke-subjektet**. En traditionell skriftspråksnorm föreskriver här att tankesubjektet ska tydliggöras med språkliga medel (genom iakttagandet av subjeksregeln), snarare än att som i följande sportsideexempel bara framgå implicit av textsammanhanget eller situationskontexten:

- (11) I österrikisk och tysk press fick arrangörerna på lördagen kritik för att det dröjde så länge innan Nyberg kom under vård. *Att låta aktiva ta skogsvägen till starten ifrågasattes också.*

En striktare formulering vore här t.ex. *Arrangörernas policy att låta de aktiva ta skogsvägen till starten ifrågasattes också.*

Infinitivfraser utnyttjas gärna i de svenska EU-rättsakterna som en översättningsekvivalent till engelskans nominalt fungerande participfraser², s.k.

¹ Förbytning förekommer också i engelskan, det sannolika källspråket här, så rent översättningsmässigt innebär svenska förbytningskonstruktionen i (8b) sannolikt en direktöverföring från den engelska versionen: *concerning* [1] *the promotion of employment* and [2] *improved living and working conditions*.

² Beskrivningen av denna struktur som (nominalt fungerande) participfraser följer Quirk et. al. 1995 kap. 6.12 *Participles*. (Annorlunda Ingo 2007:181ff som menar att en ”-ing-form” som fungerar som subjekt eller objekt

gerunds. Så i (12), en mening i Tjänstedirektivet med inte mindre än fem sådana infinitivfraser (indexerade) i den svenska versionen:

- (12) a. [1] **Removing** those barriers, [2] while **ensuring** an advanced European social model, is thus a basic condition [3] for **overcoming** the difficulties encountered [4] in **implementing** the Lisbon Strategy and [5] for **reviving** the European economy, particularly in terms of employment and investment.
- b. [1] **Att undanröja** dessa hinder, [2] utan **att göra avkall på** den ambitiösa europeiska sociala modellen, är således en grundläggande förutsättning [3] för **att lösa** svårigheterna med [4] **att genomföra** Lissabonstrategin och [5] för **att få fart på** den europeiska ekonomin, i synnerhet när det gäller sysselsättningen och investeringarna.

Det bör noteras att det i sådana fall inte handlar om upplösta nominaliseringar (och satsgradshöjning), utan snarare om utnyttjandet av en verbal struktur i målspåket som satsgradsmässigt ligger så nära den i källspåket som möjligt.

9.1.5 Reduktion till (framförställd) attributiv satsförkortning

- (13) a. "Tjuvgodset" anträffades i andra sammanhang **som var pinsamma för fotbolls-tränaren** → "Tjuvgodset" anträffades i andra **för fotbollstränaren pinsamma** sammanhang.
- b. Av intyget skall framgå att de uppgifter **som lämna(t)s i planen** är riktiga och stämmer överens med tillgängliga handlingar → Av intyget skall framgå att de **i planen lämnade** uppgifterna är riktiga och stämmer överens med tillgängliga handlingar.

Satsgradssänkning till attributiv satsförkortning innebär att en relativ bisats ersätts av en utbyggd **adjektivfras** (13a) eller **participfras** (13b).

Attributiva satsförkortningar kan vara antingen **framförställda** som i exemplen ovan eller **efterställda** som i följande BRL-exempel: *För registrering av ekonomisk plan fordras att det i föreningens hus kommer att finnas minst tre lägenheter **avsedda att upplåtas med bostadsrätt***. I detta avsnitt behandlas bara de framförställda uttrycken, alltså den konstruktion som uppmärksammats och kritiserats i klarspråkssammanhang.

I motsats till enkla adjektiv- och participfraser som **ganska pinsamma sammanhang**, **de lämnade uppgifterna** är attributiva satsförkortningar exempel på **flerledade fraser** (SAG kap. 27): De innehåller minst två led, dels ett "A-led" – det led som svarar till den enkla frasen – dels ytterligare ett eller flera led som också ingår i den underliggande fullständiga satsen ("B-led", "C-led" etc.). Attributiva satsförkortningar som den utvidgade participfrasen i (14a) nedan har samma grundläggande uppbyggnad som andra flerledade fraser, till exempel **nominala satsförkortningar** som den i (14b), **lösa appositioner** som den i (14c) och **med-fraser** som den i (14d):

"närmast är att betrakta som en nominalisering", medan sådana som fungerar som attribut eller predikativ är "mer rena participformer".)

- (14) a. de i *planen* (B-led) *lämnade* (A-led) uppgifterna
 b. *Lite socker* (A-led) i *kaffet* (B-led) *på morgonkvisten* (C-led) skadar väl inte.
 c. Malmö, *redan då* (B-led) *som nämnts* (C-led) *Sveriges tredje stad* (A-led), ...
 d. *med sex albyl* (A-led) *på fickan* (B-led)

Framförställda attributiva satsförkortningars stilvärde är avhängigt av uttryckets komplexitet. Korta framförställda attributiva satsförkortningar förekommer i många sammanhang, t.ex. i dagstidningar: *andra för fotbollstränaren pinsamma sammanhang* (ex. 13a); *den nu 41-åriga fotbollstränaren* (ur samma nyhetsreportage). Längre och komplexare fraser har en mer begränsad användning, jfr följande BRL-exempel:

- (15) Firman skall tydligt skilja sig från *andra hos Patent- och registreringsverket förut registrerade och ännu bestående föreningsfirmor med säte i samma län.*

Konstruktionens strukturerande och avgränsande funktioner i komplexa nominalfraser påpekas som framgått både i *Språket i lagar och andra författningar* (1967) och i *Att översätta EU-rättsakter* (2007).³ Dessa funktioner sammanhänger med konstruktionens vänstertyngd, dvs. med att den utgör en bestämning placerad före sitt huvudord. Följande exempel (Ekerot 2000b:63) får illustrera hur placeringen före huvudordet kan vara en förutsättning för syntaktisk entydighet:

- (16) Om Europaparlamentet, rådet eller kommissionen anser att gemenskapernas verksamhet kräver *att den enligt förfarandet i denna punkt fastställda procentsatsen skall överskridas*, får en annan procentsats fastställas genom avtal mellan rådet och [...]

Jfr alternativet med restriktiv relativsats (*att den procentsats som fastställs enligt förfarandet i denna punkt skall överskridas*) som strider mot tydlighetsprincipen: Här föreligger strukturell oklarhet om huruvida uttrycket *enligt förfarandet i denna punkt* hör till relativsatsen (den avsedda tolkningen) eller till överordnade *att*-satsen: *att* (INL) *den procentsats som fastställts* (s) *enligt förfarandet i denna punkt* (SA) *skall* (FV) *överskridas* (IV).

Synen på framförställda attributiva satsförkortningar som klarspråkshinder återspeglas i att konstruktionen generellt verkar användas relativt sparsamt både i inhemskt lagspråk och i översatta EU-rättsakter. Ett exempel är översättningen av engelska participfraser som de i *in the report referred to in Article 39 (1)* och *in the cases referred to in paragraph 1*. Medan sådana uttryck regelmässigt motsvaras av framförställd attributiv satsförkortning i millennieskiftets danska EU-rättsakter (*i den i artikel 39, stk. 1, omhandlede rapport; i de i stk. 1 nævnte tilfælde*), sker lika regelmässigt satsgradshöjning till relativ bisats i de svenska versionerna: *i den rapport som avses i artikel 39.1; i de fall som avses i punkt 1.*

³ Se ovan kap. 3.2.2 cit. (7c) resp. 4.2, cit. (8).

De svenska och de danska översättningarna tycks här skilja sig både beträffande synen på konstruktionen som sådan (jfr referatet av Karker 1993 i kap. 1.2.4 ovan) och beträffande den allmänna tendensen till satsgradshöjning till bisats i de tidiga svenska översättningarna jämfört med de danska, jfr tab. (18) i kap. 7.3.2 ovan.

9.1.6 Reduktion till *med*-fras

- (17) a. Firman skall tydligt skilja sig från andra registrerade firmor **som har sitt säte i samma län** → Firman skall tydligt skilja sig från andra registrerade firmor **med säte i samma län**.
- b. Hon satt sysslolös **och hade fortfarande händerna framför sig på bordet** → Hon satt sysslolös, **fortfarande med händerna framför sig på bordet**.
- c. en medlem **som inte har någon bostadsrätt i föreningen** → en medlem **utan bostadsrätt i föreningen**

Med-fraser är normalt flerledade satsekvivalenter som kan härledas ur fullständiga satser med *ha*-konstruktion (9.1.13 nedan). (Jfr SAG Flerledade fraser § 5–7.) *Med*-fraser skiljer sig från vanliga prepositionsfraser genom att rektionen normalt innehåller minst två led: *med säte* (A-led) **i samma län** (B-led).

Som en enledad *med*-fras kan man dock beskriva prepositionsfrasen i (18), jfr parafrasen *som har ett politiskt, filosofiskt, religiöst eller fackligt syfte*:

- (18) Ideella organisationer **med politiskt, filosofiskt, religiöst eller fackligt syfte** får inom ramen för sin verksamhet behandla känsliga personuppgifter om [...]

Flerledade *med*-fraser är oftast predikatslösa som exemplen i (17), men B-ledet kan också utgöras av en participfras *med sitt säte* (A-led) **beläget i samma län** (B-led).

Funktionen kan vara adverbial (17b) eller attributiv (17a, 17c, 18). Är den underliggande *ha*-satsen negerad används *utan* (17c). Om relationen till *ha*-konstruktion, se vidare 9.1.13 nedan

9.1.7 Reduktion till nominal satsförkortning

- (19) a. **Att Obama är i Köpenhamn** retar rasisterna → **Obama i Köpenhamn** retar rasisterna.
- b. Länsstyrelsen godkänner **att soptunnor placeras på grus** → Länsstyrelsen godkänner **soptunnor på grus**.
- c. **Att få spaghetti och köttsås** vore förfärligt → **Spaghetti och köttsås** vore förfärligt.
- d. Trots **att det finns mycket få flyktingar och migranter i Ungern** ser frågan ut att bli en av de stora inför parlamentsvalet nästa år → Trots **mycket få flyktingar och migranter i Ungern** ser frågan ut att bli en av de stora inför parlamentsvalet nästa år.

Nominala satsförkortningar (SAG Flerledade fraser § 10) är **predikatslösa** i den meningen att reduktionen avser det uttryck som definierar valensramen: *ngn₁ är ngnstans₂; ngt₁ placeras ngnstans₂*; osv. Liksom *med*-fraser innehåller de normalt minst två led, ett A-led (*Obama, soptunnor, mycket få flyktingar och migranter*) och ett B-led (*i Köpenhamn, på grus, i Ungern*). Enledade nominala satsförkortningar som den i (19c) karakteriseras av att en enda aktant ”får representera hela aktionen” (SAG Flerledade fraser § 10 Anm. 2). Enledade nominala satsförkortningar kan vid behov byggas ut till flerledade: ***Spaghetti och köttsås*** (A-led) ***en gång till*** (B-led) ***den här veckan*** (C-led) *vore förfärligt*.

Enledade nominala satsförkortningar kan som vi tidigare varit inne på vara tvetydiga, jfr analysen av ex. (13) i kap. 7.3.1: ***Dottern styr Clijsters tävlingskalender***. I detta exempel aktualiseras två tolkningar: dels den avsedda tolkningen med *dottern* som satsequivärent och enledad nominal satsförkortning (ung. ’att kunna ta hand om dottern’), dels en alternativ tolkning där samma uttryck är ett vanligt personbetecknande substantiv med annan semantisk roll (AGENT, inte ORSAK). Jfr också (19b) ovan – även här en tidningsrubrik – med motsvarande strukturella flertydighet: Är det soptunnornas placering som godkänts (nominal satsförkortning), eller är det soptunnorna som sådana som fått ett typgodkännande (vanligt referentiellt uttryck)?

Att subjektet i satser som *Spagetti och köttsås vore förfärligt* (*Färsk sill är gott, Fotogenlampor är romantiskt*) har status av (enledad) nominal satsförkortning återspeglas också i det ”inkongruenta” predikativet på -t (Widmark 1966), som alltså i det nu aktuella perspektivet kan ses som uttryck för att subjektet är en satsequivärent.

De blott implicerade valensramarna och tolkningens avhängighet av den totala kontexten medför att nominal satsförkortning ofta står i direkt motsättning till det formella skriftspråkets krav på explicit entydighet. Konstruktionen är alltså utpräglad muntlig, dock med vissa begränsade möjligheter inom mera formella genrer, till exempel som ett alternativ till nominalisering i prepositionsfraser med *trots, genom, tack vare*:

- (20) Centerpartiet har **trots innehavet av endast två mandat efter katastrofvalet i september** anförtratts en kommunalrådspost och ordförandeskapet i energiverksstyrelsen → Centerpartiet har **trots endast två mandat efter katastrofvalet i september** anförtratts ...

9.1.8 Reduktion till enkel fras

- (21) a. de bestämmelser **som ges i detta kapitel** → bestämmelserna **i detta kapitel**
[reduktion till prepositionsfras]
- b. de skyldigheter **som åligger en bostadsrättshavare** → **en bostadsrättshavares** skyldigheter
[reduktion till genitivfras]
- c. alla åtgärder **som är rimliga** → alla **rimliga** åtgärder
[reduktion till adjektivfras]
- d. de uppgifter **som lämna(t)s** → de **lämnade** uppgifterna
[reduktion till participfras]

Satsgradssänkning från attributiv bisats till enkel **prepositionsfras** (21a), **genitiv-fras** (21b) **adjektivfras** (21c) eller **participfras** (21d) medför – i än högre grad än vid flerledade fraser – att distinktioner som görs i motsvarande fullständiga sats neutraliseras. Ett exempel är möjligheterna att i vissa sammanhang ersätta den markerade relativsatsen i (22a) med den enkla prepositionsfrasen i (22b):

- (22) a. Kontaktuppgifterna skall vara tillgängliga även för tjänstemottagare **som är bosatta i en annan medlemsstat.**
- b. Kontaktuppgifterna skall vara tillgängliga även för tjänstemottagare **i en annan medlemsstat.**

Här skulle satsgradssänkningen från relativ bisats till enkel prepositionsfras vara olämplig om uttrycket *vara bosatt* avses stå i motsättning till exempelvis *befinna sig*, eftersom sådana distinktioner inte kan göras i enkla prepositionsfraser. Jfr med en flerledad participfras: *tjänstemottagare bosatta* (A-led) *i en annan medlemsstat* (B-led).

Valet mellan enkel fras och högre satsgrader har också textlingvistiska aspekter, då referens till nya företeelser av naturliga skäl kan kräva utförligare beskrivningar och därmed högre satsgrad än referens till redan bekanta storheter. Jfr t.ex. de bägge markerade samordnade nominalfraserna i (23):

- (23) §1 Fråga om att anta en medlem i en bostadsrättsförening avgörs av föreningens styrelse med iakttagande av [1] **de villkor för medlemskap som anges i föreningens stadgar** och [2] **bestämmelserna i detta kapitel.**

Exemplet återger den första meningen i BRL:s andra kapitel med bestämmelser om medlemskap i en bostadsrättsförening. Att bara den andra markerade nominalfrasens relativsats genomgått satsgradssänkning till enkel prepositionsfras bör sammanhånga med att referenserna till [1] ”villkoren” och [2] ”bestämmelserna” har olika status: Medan ”villkoren” i [1] lanseras som en i sammanhanget ny

referent⁴ som kräver en utförlig definition i en fullständig relativsats, så lanseras ”bestämmelserna” i [2] som s.k. pseudogiven information, där det räcker att ”peka” med en enkel prepositionsfras. Det utförligare uttrycksalternativet *de bestämmelser som ges i detta kapitel* hade inte varit motiverat här.

9.1.9 Reduktion till (förled i) sammansättning

- (24) a. Boken behandlar **frågor som är relaterade till textforskningen** → Boken behandlar **textforskningsfrågor**.
- b. EG-domstolen kritiserar **kvaliteten på det svenska badvattnet** → EG-domstolen kritiserar **den svenska badvattenkvaliteten**.
- c. med iakttagande av **villkoren för medlemskap** i föreningens stadgar → med iakttagande av **medlemsvillkoren** i föreningens stadgar
- d. Malmöbon **som är misstänkt för rånet** har nu begärts häktad → den **rånmisstänkte** Malmöbon har nu begärts häktad.

Sammansättningar motsvaras av **ordgrupper** där efterledet (*-frågor, -kvaliteten, -villkoren, -misstänkte*) är huvudord och förledet (*textforsknings-, badvatten-, medlems-, rån-*) bestämning, se Teleman 1970. Reduktion till sammansättning är en central syntaktisk möjlighet i svenskan. Detta framgår om vi tänker oss in i de uttrycksbehov som kan uppstå i en konkret skrivsituation, till exempel uppgiften att skriva en nyhetsartikel om EG-domstolens badvattendom mot Sverige. De sammansättningsmöjligheter som då skulle aktualiseras vore bildningar som just ***badvattendomen mot Sverige***, liksom ***den svenska badvattenkvaliteten, vattenkvaliteten vid svenska badplatser, dryga svenska badvattenböter***, osv.

Inte minst med hänsyn till svenskans tendens att använda bisatser i många fall där engelskan och franskan har nominaliseringar och participialkonstruktioner framstår satsgradssänkning till sammansättning som en viktig kompensativ förtätningsresurs: *the quality of the Swedish bathing waters* → ***den svenska badvattenkvaliteten***; *a plum-coloured cushion made of velvet* → ***en mörklila sammetskudde***; *prendre des mesures de sauvegarde* → ***vidta skyddsåtgärder***; *détermination du statut au regard de l'ESB* → ***fastställande av BSE-status***.

Reduktion till sammansättning som i (24) innebär för **förledets** del (*textforsknings-, badvatten-, osv.*) en maximalt genomförd satsgradssänkning, där startpunkten i typfallet utgörs av relativa bisatser (*som är relaterade till textforskningen*) eller av uttryck som kan föras tillbaka på en relativsats (*kvaliteten på det svenska badvattnet = den kvalitet som det svenska badvattnet har*).

Som den lägsta satsgraden karakteriseras sammansättningarnas förled av att ännu fler distinktioner neutraliseras än i enkla fraser, så att uttrycken får ännu mer av sin konkreta tolkning av textsammanhanget. Hit hör till exempel motsättningen

⁴ Se 9.1.16 nedan om ”determinativkonstruktion” som det normala medlet att lansera i sammanhanget nya referenter i lagtexter.

mellan olika prepositioner (t.ex. distinktionen *i Småland* ≠ *från Småland* i *Smålandsflickor*) liksom substantivens numerus- och bestämdhetsdistinktioner.

Sammansättningar är viktiga inom referensbindningen genom att de skapar förutsättning för behändig och samtidigt tillräckligt tydlig anaforisk referens till redan introducerade storheter. Vi kan här återanknyta till BRL-exemplet (23) ovan, där en central referent introduceras med nominalfrasen [1] *de villkor för medlemskap som anges i föreningens stadgar*. I den närmast följande paragrafens anaforiska referens till samma villkor för medlemskap motsvaras relativsatsen av förledet *stadge-* i en sammansättning:

(25) Sådana **stadgevillkor** för medlemskap är utan verkan som innebär [...].

9.1.10 Omskrivning till passiv konstruktion

(26) a. Ett skrik **avbröt** mina tankar → Mina tankar **avbröts** av ett skrik.

b. Man **kommer att utlämna** fotbollstränaren och hans fru → Fotbollstränaren och hans fru **kommer att bli utlämnade**.

c. Man **misstänker** dessutom fotbollstränaren och hans fru för försäkringsbedrägeri i det större formatet → Fotbollstränaren och hans fru **är** dessutom **misstänkta** för försäkringsbedrägeri i det större formatet.

d. Där **brukar** man **sälja** danska wienerbröd → Där **brukar** det **säljas** danska wienerbröd.

Omskrivning till passiv konstruktion kan resultera i antingen **s-passiv** (26a och 26d) eller **perifrastisk passiv** (26b och 26c), dvs. konstruktion med *vara* eller *bli* + perfekt particip av verbet i den aktiva satsen. Vidare kan passiva satser antingen vara konstruerade med en **agent** (26a) eller vara **agentlösa** (övriga). Distributionen av olika typer av passiv i BRL och PUL har framgått i tabellen (6) i kap. 3.1 ovan. Följande korta textpassage i BRL är på många sätt representativ för användningen av konstruktionen i lagspråk:

(27) 1 § *Fråga* om att anta en medlem i en bostadsrättsförening [1] **avgörs** av föreningens styrelse med iakttagande av de *villkor* för medlemskap *som* [2] **anges** i föreningens stadgar och bestämmelserna i detta kapitel.

I stadgarna [3] **får föreskrivas** att *ansökan* om inträde i föreningen skall [4] **göras** skriftligen och att *ansökningshandlingen* [5] **skall vara försedd** med sökandens bevittnade namnunderskrift.

Exemplet illustrerar för det första rent allmänt hur passiv konstruktion är ett centralt inslag i lagspråk. Vidare demonstreras:

- hur agentlös passiv ([2], [3], [4], [5]) är långt vanligare än passiv med agent ([1]),
- hur s-passiv ([1], [2], [3], [4]) är långt vanligare än perifrastisk passiv ([5]), samt

- hur perifrastisk *vara*-passiv ([5]) är ett förhållandevis ofta utnyttjat alternativ i denna genre, även om *bli*-passiv också förekommer: *vid beräkningen av antalet lägenheter som avses bli upplåtna med bostadsrätt.*

Passiv i lagspråk kan sägas ha tre huvudfunktioner: (1) **tematisering** av ett icke-subjekt (i typfallet det direkta objektet) i den aktiva satsen, (2) **omorientering** av satsen mot ett givet subjekt samt (3) **valensanpassning** och abstraktion genom att den aktiva satsens subjekt kan strykas.

Tematisering. Hur passiv kan utnyttjas för att (i enlighet med tema–rema-principen) spegelvända ordningen mellan satsleden när objektet är tema och subjektet är rema har tidigare behandlats i kap. 7.8.1 ovan, och då med utgångspunkt i transformationsexemplet (26a) ovan. Med hänsyn till att de allra flesta passiva satser är agentlösa framstår tematiseringen av den aktiva satsens objekt (snarare än rematiseringen av dess subjekt) som konstruktionens centrala tematiska funktion. Flera exempel som analyserats i det föregående har också demonstrerat hur just funktionen att göra temat till subjekt gör passiv konstruktion till ett mycket starkt medel för omorientering i lagtexter, jfr analysen av ex. (9) i kap. 7.2.3.

Den starka kopplingen mellan passivsubjekt och tema utesluter inte att ett passivsubjekt kan vara rematiskt, jfr (26d) ovan. I sådana fall kombineras passiveringen gärna med ett formellt subjekt, så att det egentliga (passiv-) subjektet står i remaposition, på objektets plats: *Där (FUND) brukar (FV) det (S) säljas (IV) danska wienerbröd (O).* I lagbestämmelser kan subjektet sist-ordföljd (kap. 8.1.6) användas för samma syfte, jfr (28) med den rematiska *att*-satsen i postposition:

- (28) I stadgarna (FUND) får (FV) föreskrivas (IV) **att ansökan om inträde i föreningen skall göras skriftligen (PP).**

Subjektet sist-ordföljd är exklusivt knuten till huvudsatser. I bisatser måste också lagtexter utnyttja formellt subjekt-konstruktion för att få den rematiska subjektsfrasen sist, jfr följande BRL-exempel där bägge de samordnade konditionalsatserna innehåller formellt subjekt:

- (29) Om en bostadsrätt har övergått till bostadsrättshavarens make, får maken vägras inträde i föreningen *endast om [1] det som villkor för medlemskap i stadgarna föreskrivits att medlemmarna skall tillhöra en viss sammanslutning eller uppfylla liknande villkor [2] och det skäligen kan fordras att maken uppfyller villkoret.*

Omorientering. Nära relaterad till tematiseringsfunktionen är den textuella funktionen att orientera om satsen mot ett givet subjekt och därmed – i samspel med andra konstruktioner – skapa förutsättning för den tematiska organisationen av de många propositionerna.

Till passivens potential att göra temat till subjekt i formellt skriftspråk hör möjligheterna att göra passivsubjekt inte bara av den aktiva satsens direkta objekt (30a), utan också av det indirekta objektet (30b) och – under vissa betingelser – av subjektet (eller objektet) i en underordnad sats (30c). Exempelen är från BRL:

(30) a. *Medlemskap₁ får inte vägras* på grund av bestämmelsen i andra stycket i

[jfr ngn₁ **vägrar** ngn₂ medlemskap₃]

b. *Den som en bostadsrätt har övergått till₁ får inte vägras inträde i föreningen₂*, om ...

[jfr ngn₁ **vägrar** den som...₂ inträde₃]

c. *En medlem som upphör att vara bostadsrättshavare₁ skall anses ha utträtt ur föreningen*, om inte ...

[jfr: Man **skall anse** att *en medlem som upphör att vara bostadsrättshavare har utträtt ur föreningen...*]

Valensanpassning. De många agentlösa passiverna visar att passivering är ett viktigt medel för valenssänkning: Genom att den aktiva satsens subjekt ”degraderas” till agentadverbial kan det strykas vid behov. Valensanpassningen kan därmed utnyttjas för att utveckla mera generella, opersonliga perspektiv på verkligheten som i (30a).

9.1.11 Omskrivning till funktionsverbsförbindelse

(31) a. Andersson **har räfsat** trädgårdsgångarna varannan vecka → Andersson har **utfört räfsning** av trädgårdsgångarna varannan vecka.

b. Andersson **har räfsat** trädgårdsgångarna varannan vecka → **Räfsning** av trädgårdsgångarna **har skett** varannan vecka.

Konstruktionen kan som framgått (kap. 7.1.4) i typfallet beskrivas som en kombination av **nominalisering** (*räfsning av trädgårdsgångarna*) och tillfogandet av ett mer eller mindre betydelseomt **funktionsverb** (*utföra, ske*).

Användningen av begreppet ”funktionsverbsförbindelse” i denna bok avviker från SAG:s (Verbfraser: allmänt § 9) genom att det omfattar inte bara (a) förbindelser i verbfraser, utan också (b) förbindelser på satsnivå:

(a) **Funktionsverbsförbindelse i verbfras:** en mer eller mindre lexikaliserad förbindelse, där den abstrakta nominalfrasen fungerar som komplement (objekt eller bundet adverbial) till funktions verbet: ***göra en undersökning av (anmälan mot, motstånd mot) X; rikta en beskyllning mot (en uppmaning till) X; falla i sömn (beundran, förundran), vara/bli/göras till föremål för en undersökning (ingående studier, intensiv bearbetning); gå i strejk (tjänst, arbete)***, osv. (Exempelen från SAG.)

(b) **Funktionsverbsförbindelse på satsnivå:** Liknande förbindelse där den abstrakta nominalfrasen normalt fungerar som satssubjekt: *En anmälan mot X*

gjordes på fredagen; Beslut fattades om bordläggning av frågan; Förhandlingarna skedde under animerade former.

Det vidgade begreppet motiveras bland annat av transformationsperspektivet, där funktionsverbsförbindelser på satsnivå ofta kan beskrivas som passiverade verbfraser: *Man fattade beslut om bordläggning av frågan* → *Beslut fattades om bordläggning av frågan*.⁵ Funktionsverbsförbindelser på satsnivå framstår också som särskilt intressanta för en beskrivning av modernt lagspråk genom att de för in på de dynamiska möjligheter till valensanpassning, förtätning, omorientering och abstrakt perspektivering som generellt präglar ett nominalt framställningssätt.

Inledningsexemplen i (31) är avsedda att belysa både konstruktionens begränsningar från klarspråkssynpunkt och dess potential för abstrakt perspektivering genom avlägsnandet av irrelevanta aktanter. Grundprincipen är att funktionsverbsförbindelsen måste tillföra något som inte kan uttryckas med vanlig verb-syntax: *Andersson har räfsat trädgårdsgångarna varannan vecka*. I (31a) uppfylls inte detta villkor. I (31b), däremot, skulle konstruktionsvalet kunna ha en perspektiverande funktion – till exempel i parkförvaltningens årsberättelse, där "Andersson" s.a.s. faller utanför ramen. Funktionsverbsförbindelsen med *ske* framstår därmed som mera naturlig, jfr det analoga BRL-exemplet (32):

- (32) **Upplåtelse** av en lägenhet med bostadsrätt **får** endast **ske** till den som är medlem i bostadsrättsföreningen.

Omskrivning till funktionsverbsförbindelse är ett starkt instrument för **omorientering** mot ett givet subjekt (och därmed också för samorientering och förtätning). Detta sammanhänger inte minst med möjligheterna (vid förbindelser på satsnivå) att växla funktionsverb allt efter sammanhangets krav. I följande exempel utnyttjas funktionsverben *vara föremål för*, *ske*, *ägnas åt* och *vara skådeplatsen för* som instrument för omorientering mot utgångsmeningens (a) prepositionsobjekt, (b) huvudverb, (c) tidsadverbial och (d) rumsadverbial:

- (33) a. Man **forskar** just nu intensivt **om två sådana problem** → **Två sådana problem är just nu föremål för** intensiv **forskning**. [Prepositionsobjektet görs till subjekt.]
b. Snabbtest av denna typ skall **godkännas** i enlighet med föreskrifterna i artikel 24.2 → **Godkännandet** av snabbtest av denna typ **skall ske** i enlighet med föreskrifterna i artikel 24.2. [Huvud verbet/verbfrasen görs till subjekt.]
c. **På eftermiddagen promenerade vi** länge i skogen → **Eftermiddagen ägnades åt** en lång **skogs promenad**. [Tidsadverbialet görs till subjekt.]
d. Under tiden **flyr** människor söderut i stora skaror **på de franska vägarna** → Under tiden **är de franska vägarna skådeplatsen för** en ofantlig **flykt** söderut. [Rumsadverbialet görs till subjekt.]

⁵ En annan motivering är att bägge användningarna – inte bara verbfraserna – faller inom ramen för den konstruktion Wellander (1973, 1974) beskriver som "substantivsjuka". Wellanders utförliga beskrivningar av när "dylik omskrivning" trots allt kunde vara motiverad omfattar bägge användningarna, se Ekerot 2003b.

Funktionsverbsförbindelser har också **satsstrukturerande** funktioner, något som sammanhänger dels med den allmänt friare ordningen mellan aktanterna vid nominalisering (jämfört med finita satser), dels med möjligheterna till postponering av nominalfrasens efterställda attribut (kap. 8.1.3 ovan). I (34a) – ur TSE-förordningen – kan den enkla verbfrasen *skall tillämpas* ersättas av funktionsverbsförbindelsen *skall tillämpning ske* som i (34b). Därigenom kan satsleden omgrupperas enligt tyngdprincipen genom postponering av det tunga prepositionsattributet: ”skall tillämpning av X ske” → ”skall tillämpning ske av X”:

- (34) a. När det gäller genomförandet av skyddsåtgärder (FUND) skall (FV) *principerna och bestämmelserna i artikel 9 i direktiv 89/662/EEG, artikel 10 i direktiv 90/425/EEG, artikel 18 i direktiv 91/496/EEG och artikel 22 i direktiv 97/78/EG* (S) **tillämpas** (IV).
- b. När det gäller genomförandet av skyddsåtgärder (FUND) skall (FV) **tillämpning** (S) **ske** (IV) *av principerna och bestämmelserna i artikel 9 i direktiv 89/662/EEG, artikel 10 i direktiv 90/425/EEG, artikel 18 i direktiv 91/496/EEG och artikel 22 i direktiv 97/78/EG* (PP).

Ett annat exempel på satsstrukturerande funktioner är möjligheterna att vid behov ”låsa upp” den fasta ordföljden i finita satser genom övergång från enkel verbkonstruktion till funktionsverbsförbindelse i verbfras. Vi kan här utgå från PUL-exemplet (35):

- (35) Den personuppgiftsansvarige skall också **underrätta tredje man till vilken uppgifterna har lämnats ut om åtgärden**, om den registrerade begär det eller om mera betydande skada eller olägenhet för den registrerade skulle kunna undvikas genom en underrättelse.

Viss strukturell oklarhet föreligger här om huruvida uttrycket *om åtgärden* hör till huvudsatsen (*ngn₁ skall underrätta ngn₂ om ngt₃*) – rimligen den avsedda tolkningen – eller till relativsatsen: ’till vilken uppgifterna om åtgärden har lämnats ut’. Den avsedda tolkningen blir den enda möjliga om *underrätta* ersätts av verbfrasförbindelsen *lämna underrättelse*:

- (36) Den personuppgiftsansvarige skall också **lämna underrättelse om åtgärden till tredje man till vilken uppgifterna har lämnats ut**, om den registrerade [...]

Konstruktionen har, slutligen, också viktiga **informationsstrukturerande funktioner**, till exempel den att möjliggöra fokusering på ett enda led:

- (37) a. Landstigningen skedde **år 1066**.
- b. Utredningen görs **på uppdrag av Region Skåne**.
- c. Upplåtelse av en lägenhet med bostadsrätt får endast ske **till den som är medlem i bostadsrättsföreningen**.

Avslutningsvis här en längre passage ur BRL (7 kap. 20 §), som belyser hur funktionsverbsförbindelser i kombination med vanliga ("lokala") nominaliseringar skapar förutsättning för relevanta abstrakta juridiska perspektiv samtidigt som den genomförda substantivsyntaxen (9.1.2 ovan) medför koncentration och relevans. I den återgivna paragrafen nedan har alla nominaliseringar indexerats, och de som ingår i funktionsverbsförbindelser har markerats med fetstil:

(38) [1] **Uppsägning** [2] på grund av förhållande som avses i 18 § 2, 3 eller 5–7 får **ske** om bostadsrättshavaren låter bli att [3] efter tillsägelse [4] **vidta rättelse** [5] utan dröjsmål.

[6] **Uppsägning** [7] på grund av förhållande som avses i 18 § 2 får dock, om det är fråga om en bostadslägenhet, inte **ske** om bostadsrättshavaren [8] utan dröjsmål ansöker om [9] tillstånd [10] till upplåtelsen och får [11] ansökan beviljad.

Är det fråga om [12] särskilt allvarliga störningar i boendet gäller vad som sägs i 18 § 5 även om [13] någon **tillsägelse** [14] om rättelse inte **har skett**. Detta gäller dock inte om [15] **störningarna inträffat** under tid då lägenheten varit upplåten i andra hand på sätt som anges i 10 eller 11 §.

9.1.12 Omskrivning till inanimat agent

(39) a. *Med denna bok vill vi inspirera kyrkornas medarbetare att möta människor i skolans miljö* → *Denna bok **vill inspirera** kyrkornas medarbetare att möta människor i skolans miljö.*

b. *I DN Debatt-artikeln förespråkar författaren en uppluckring av LAS* → *DN Debatt-artikeln **förespråkar** en uppluckring av LAS.*

Transformationen innebär som vi sett (kap. 7.1.2 ex. 2) en rockad i aktantstrukturen genom att en yttre roll (PLATS eller INSTRUMENT) "befordras" till grammatiskt subjekt, samtidigt som det ursprungliga subjektet (i typfallet AGENT) försvinner. Termen "inanimat agent" tar fasta just på att ett saks subjekt (*denna bok* i 39a, *DN Debatt-artikeln* i 39b) får ersätta ett persons subjekt vid verb vars valensramar i typfallet kräver ett subjekt med den semantiska rollen AGENT.

Som syntaktiskt uttrycksmedel möjliggör inanimat agent-konstruktion dels **omorientering** (genom att vissa plats- och instrumentadverbial kan göras till subjekt), dels abstraktare, opersonliga **perspektiv** genom strykningen av AGENT-rollen. Härigenom skapas förutsättningar för samorientering, koncentration och relevans i mera formella texter. Se analysen av ex. (8) i kap. 7.2.2 och ex. (9) i 7.2.3. Det senare exemplet – [2] *Stadgarna **skall** i så fall **ange** i vilken ordning [...]* – demonstrerar bruket i inhemskt lagspråk. I följande exempel – ur ett EU-direktiv från 2004 om jämställdhet mellan kvinnor och män – har de två huvudsatserna samorienterats mot det gemensamma subjektet ("artiklarna 21 och 23") genom tvåfaldig användning av konstruktionen, vilket skapat förutsättning för subjektstrykning i den andra satsen:

- (40) *Artiklarna 21 och 23 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna* **förbjuder** all könsdiskriminering och **föreskriver** att jämställdhet mellan kvinnor och män skall säkerställas på alla områden.

9.1.13 Omskrivning till *ha*-konstruktion

- (41) a. **Hans** PC var på kontoret → **Han hade** sin PC på kontoret.
b. **Hans** PC blev reparerad → **Han fick** sin PC reparerad.
c. **Hans** PC stod på kontoret → **Han hade** sin PC **stående** på kontoret.
d. Det **finns** all anledning **för oss** att bjuda över → **Vi har** all anledning att bjuda över.
e. **Hennes** backhand är fantastisk → **Hon har** en fantastisk backhand.
f. Det **blir** nog inte lätt **för honom** → **Han får** det nog inte lätt.

Till svenskans arsenal av omorienteringsmöjligheter hör olika *ha*-konstruktioner, av vilka några exemplifierats ovan. Utgångsmeningen är i typfallet en sats med *vara* (41a, 41e) – eller ett existensialverb som *ligga*, *sitta*, *stå*, *finnas* (41c, 41d). Det satsled som görs till subjekt i *ha*-satsen är antingen ett **possessivattribut** i subjektet (41a, 41b, 41c, 41e) eller en **adverbiell prepositionsfras** (41d, 41f).

I satser med *bli* används på motsvarande sätt *få* (41b, 41f). I *ha*-konstruktion ingår alltså ”*få*-konstruktion”. Objektet till predikatsverbet *ha* (eller *få*) har normalt samma referens som subjektet i motsvarande *vara*-sats (eller *bli*-sats).

Man noterar särskilt att *vara*- och *bli*-satser innefattar satser med **perifrastisk passiv**, vilket innebär att lagskrivaren vid behov kan orientera om passivsätser som (42a) mot ett annat subjekt än passivsubjektet (42b). Bägge exemplen är från BRL:

- (42) a. *en lägenhet som är upplåten med hyresrätt*
[orientering mot ”lägenheten”]
b. *från den dag då föreningen erbjuder hyresgästen att få lägenheten upplåten med bostadsrätt*
[orientering mot ”hyresgästen”]

Möjligheten att växla mellan *vara*-satser (i vid mening) och *ha*-satser utgör en viktig förutsättning för referensbindning och tematisering i lagtexter. Ett sådant samspel präglar till exempel den tematiska organisationen av inledningsparagrafen till PUL:s bestämmelser om förbud mot överföring av personuppgifter till tredje land:

- (43) 33 § Det är förbjudet att till tredje land föra över [1] *personuppgifter* som **är** under behandling [2] om *landet* inte **har** en adekvat nivå för skyddet av personuppgifterna. Frågan [3] om *en skyddsnivå är* adekvat skall bedömas med hänsyn till [4] *samtliga omständigheter* som **har** samband med överföringen. Särskild vikt skall läggas vid [...]

Mest påfallande är här relationen mellan [2] och [3], där samma underliggande predikation orienterats först mot ”tredjelandet” (*ha*-konstruktion) och sedan mot ”skyddsnivån” (*vara*-konstruktion):

(44)	Tema	Exempel	Jfr
	”tredjelandet”	[2] <i>landet har</i> en adekvat skyddsnivå	<i>landets skyddsnivå är</i> adekvat
	”skyddsnivån”	[3] <i>skyddsnivån är</i> adekvat	<i>landet har</i> en adekvat skyddsnivå

Men även gestaltningen av [1] och [4] återspeglar de bägge konstruktionsalternativens avhängighet av tematiseringen:

(45)	Tema	Exempel	Jfr
	”personuppgifterna”	[1] <i>personuppgifterna är</i> under behandling	<i>myndigheten har</i> personuppgifterna under behandling
	”omständigheterna”	[4] <i>omständigheterna har</i> samband med överföringen	<i>överföringen står</i> i samband med omständigheterna

Ha-konstruktionens potential för samorientering framgår i PUL-exemplet (46), där två *ha*-satser utnyttjas för samorientering mot ”beslutet” och två (varav en reducerad till infinitivfras) för samorientering mot ”den berörde”:

- (46) Om *ett beslut* som [1] **har rättsliga följder** för en fysisk person eller annars [2] **har märkbara verkningar** för den fysiska personen, grundas enbart på automatiserad behandling av sådana personuppgifter som är avsedda att bedöma egenskaper hos personen, skall *den som berörs av beslutet* [3] **ha möjlighet** att på begäran [4] **få beslutet omprövat** av någon person.

Som framgår av uppställningen i (47) motsvaras alla fyra *ha*-satserna (varav en med *få*) av *vara/bli*-satser:

- (47) a. [1] *beslutets följder är* rättsliga → *beslutet har* rättsliga följder
 b. [2] *beslutets verkningar är* märkbara → *beslutet har* märkbara verkningar
 c. [3] det **finns** möjlighet *för den berörde* att få beslutet omprövat → *den berörde har* möjlighet att få beslutet omprövat
 d. [4] beslutet **blev** omprövat *för den berörde* → *den berörde fick* beslutet omprövat.

Ha-konstruktioner är som tidigare (9.1.6) påpekats nära relaterade till *med*-fraser, som i typfallet kan beskrivas som satsgradssänkta *ha*-satser:

- (48) a. ett tredjeland **som har** en adekvat skyddsnivå → ett tredjeland **med** en adekvat skyddsnivå [A-led]
 b. ett beslut **som har** märkbara verkningar *för den fysiska personen* → ett beslut **med** märkbara verkningar [A-led] *för den fysiska personen* [B-led]

- c. Sedan **de** äntligen **fått** beslutet omprövat kunde de påbörja projektet → **Med** beslutet [A-led] äntligen [C-led] omprövat [B-led] kunde de påbörja projektet.

Som framgår av exemplen motsvarar A-ledet i *med*-frasen det direkta objektet i *ha*-satsen. I flerledade *med*-fraser motsvaras B-ledet av predikativa eller adverbiala komplement till objektet i *ha*-satsen. Även vissa satsadverbial (*äntligen* i 48c) kan rymmas i flerledade *med*-fraser, jfr SAG Flerledade fraser § 5.

9.1.14 Omskrivning med lyftkonstruktion

- (49) a. Det inte är **möjligt** att slita **den tvisten** → **Den tvisten är** inte **möjlig** att slita.
b. Det var **nära** att **han** greps när han försökte ta sig över till USA från Mexiko → **Han** var **nära** att bli gripen när han försökte ta sig över till USA från Mexiko.
d. om det **kan anses** att **förändringen** är av liten betydelse för bostadsrättshavaren → om **förändringen** kan **anses** vara av liten betydelse för bostadsrättshavaren
e. Det **påstås** att **han** var där när brottet begicks → **Han påstås** ha varit där när brottet begicks.

Möjligheterna att på olika sätt ”lyfta upp” en nominalfras ur en underordnad sats och göra den till subjekt i den överordnade satsen representerar ytterligare ett sätt att vid behov orientera om den syntaktiska meningen för informationsstrukturens skull eller för samorientering. Särskilt omorienteringar i samband med passiv (*anses, antas*) som i (49c) och (49d) hör till lagspråkets uttrycksarsenal.

9.1.15 Omskrivning till genitivkonstruktion

- (50) a. Och vi kan alltid klättra upp på **taket till paviljongen** → Och vi kan alltid klättra upp på **paviljongens tak**.
b. Också sådana problem kan lösas **med hjälp av den nya tekniken** → Också sådana problem kan lösas **med den nya teknikens hjälp**.

Möjligheten att under vissa betingelser ersätta ett prepositionsattribut⁶ med ett genitivattribut medför ökad flexibilitet genom att lättare led kan placeras till vänster om sitt huvudord (som genitivfraser), och tyngre led efter huvudordet (som prepositionsfraser). Genitivkonstruktionen framstår i mycket som ett medel för skriftspråklig koncentration, till exempel genom de ökade möjligheterna till sammandragning när två olika prepositioner är involverade. Jfr (51a) med genitivkonstruktion och (51b) med prepositionsfraser

- (51) a. Vi beundrade också **den kungliga paviljongens vackra koppartak och sirliga rokokomöbler**.

⁶ Eller som i (50b): ett B-led i en *med*-fras.

- b. Vi beundrade också **det vackra koppartaket på den kungliga paviljongen och de sirliga rokokomöblerna inne i byggnaden.**

Översättningsaspekterna på sådana sammandragningar genom genitivkonstruktion behandlas som tidigare nämnts i *Att översätta EU-rättsakter* (2007), se kap. 4.2 ovan, cit. (7).

Informationsstrukturellt är genitivkonstruktion ofta ett medel för **backgrounding**, dvs. för att tydliggöra att genitivuttrycket inte (ensamt) är rema. Genitivfraserna skiljer sig också från prepositionsfraserna genom att de måste vara rimligt korta och strukturellt enkla. Med en tyngre nominalfras i (50b) ovan hade transformation till genitivkonstruktion inte varit möjlig: *Också sådana problem kan lösas med hjälp av den nya teknik som biblioteken numera har tillgång till.*

Valet mellan genitiv- och prepositionskonstruktion har också textlingvistiska aspekter när det gäller att skapa förutsättningar för den fortsatta tematiska organisationen:

- (52) a. Jag stirrade upp i **det tomma rummets tak där** månskuggorna låg orörliga och överkliga just då.
b. Jag stirrade upp i **taket till det tomma rummet som** jag till sist hade fått disponera över natten.

I ett vidare perspektiv utgör genitivfraser (*husets tak*) och prepositionsfraser (*taket på huset*) bara två av tre element i en konstellation av valmöjligheter som ständigt aktualiseras under textualiseringen. Det tredje elementet är **sammansättning** (se 9.1.9 ovan): *hustaket*. Sammansättningar kan till exempel vara ett alternativ när möjligheterna till genitivtransformation av olika skäl är blockerade: *överenskommelsen i Torekov* → *Torekovsöverenskommelsen*; *tanken på sammanslagning* → *sammanslagningstanken*; *behovet av ökat samarbete* → *det ökade samarbetsbehovet*.

Genitivkonstruktionens satsgradsaspekter har behandlats i 9.1.8 ovan.

9.1.16 Omskrivning till determinativkonstruktion

- (53) a. **Bestämmelserna som** strider mot likabehandlingsprincipen har reviderats → **De bestämmelser som** strider mot likabehandlingsprincipen har reviderats.
b. **Bestämmelser som** strider mot likabehandlingsprincipen har reviderats → **Sådana bestämmelser som** stämmer mot likabehandlingsprincipen har reviderats.

Konstruktionen används i nominalfraser med restriktiva relativsatser och karakteriseras av att relativsatsen förebådas av ett determinativt *den (det, de)* i bestämda nominalfraser och ett determinativt *sådan (sådant, sådana)* i obestämda. (I bestämda nominalfraser har substantivet dessutom obestämd form: *de bestämmelser __ som...*)

Konstruktionen har viktiga **strukturerande funktioner** i komplexa nominalfraser, något som förklaras av de täta bindningarna mellan determinativet och den entydigt aviserade restriktiva relativsatsen.

Konstruktionen klargör, för det första, vilket substantivuttryck i den komplexa nominalfrasen som är korrelerat till relativsatsen. Två exempel ur Tjänstedirektivet:

- (54) a. Begränsningar av **den frihet** att tillhandahålla tjänster **som** avses i artikel 19.
b. Direktivet bör inte heller tillämpas på **sådant** statligt *stöd* från medlemsstaterna till den audiovisuella sektorn **som** omfattas av gemenskapens konkurrensregler.

Den första relativsatsen definierar vilket slags frihet (inte vilket slags tjänster) det handlar om och den andra vilket slags stöd (inte vilken sektor) som avses.

De starka banden mellan determinativet och relativsatsen kan också utnyttjas för att tydliggöra meningsbyggnaden vid postponering av relativsatsen: **Sådana/de bestämmelser** (FUND) *har* (FV) *reviderats* (IV) **som strider mot lika-behandlingsprincipen** (PP).

Definit determinativkonstruktion (**det** *hus som Jack byggde*) har, slutligen, viktiga funktioner vid referensbindningen i lagtexter och andra formella texter, där den utnyttjas för att introducera (eller återetablera) i sammanhanget nya referenter som i ex. (33b) i kap. 7.6.1, här upprepat som (55):

- (55) Om en term i denna förordning inte har definierats i punkt 1 eller i bilaga I, skall de relevanta definitionerna i förordning (EG) nr 1760/2000 och **de definitioner som finns i eller som har fastställts med stöd av direktiven 64/432/EEG, 89/662/EEG, 90/425/EEG och 91/68/EEG** tillämpas i den utsträckning som det hänvisas till dem i denna text. [TSE-förordningen]

Ofta handlar det – som här – om tunga nominalfraser med uppgift att entydigt definiera en referent, något som möjliggörs genom konstruktionens strukturerande funktioner. Även från stilistisk synpunkt innebär definit determinativkonstruktion (*trots de fel som begåtts*) en fördel i lagtexter vid icke-anaforisk referens till ett bekant fenomen, nämligen den objektivare och sakligare tonen, jfr det ”ledigare” uttrycksalternativet *trots felen som begåtts*.

9.1.17 Konstruktion med *vilken*

- (56) a. eftersom denna verksamhet omfattas av särskild gemenskapslagstiftning **vilken** *syftar till att genomföra en verklig inre marknad för tjänster*
b. eftersom denna verksamhet omfattas av särskild gemenskapslagstiftning **som** *syftar till att genomföra en verklig inre marknad för tjänster*
- (57) a. Den medlemsstat **till vilken** *tjänsteleverantören förflyttar sig* skall inte ...
b. Den medlemsstat **som** *tjänsteleverantören förflyttar sig till* skall inte ...

De autentiska exemplen i (56a) och (57a) – bägge från Tjänstedirektivet – representerar två huvudanvändningar av *vilken* i den moderna svenskans formella skriftspråk: **enkelt vilken** (56a) och **prepositionsstyrt vilken** (57a). Bägge användningarna är anaforiska i den meningen att korrelatet är en referent, och bägge användningarna avviker från lagspråksanvisningarnas föreskrift (*Myndigheternas skrivregler* 4.4.3 ”Som, vilken, där”) att i första hand använda *som*. I de aktuella fallen hade det gått bra att följa denna rekommendation (jfr b-exemplen), men det är inte alltid så. Till de förenklingsmöjligheter som tas upp i MS hör också möjligheten att utnyttja pronominaladverbet *där* i stället för prepositionsstyrt *vilken*: *Avtal där* (’i vilka’) *avlöningsförhållandena bestäms*.

Om vi jämför fördelningen av enkelt och prepositionsstyrt *vilken* i Tjänstedirektivets artikeldel och i BRL/PUL, finner vi att den är relativt jämn i det förra fallet, medan *vilken*-användningen i de bägge inhemska lagtexterna med ett enda undantag (på sammanlagt 29 *vilken*-exempel) begränsas till prepositionsstyrt *vilken*. I det följande analyseras förutsättningarna för denna skillnad.

Enkelt vilken. I millennieskiftets EU-översättningar har denna konstruktion ofta en **strukturerande** funktion i sådana komplexa nominalfraser där *som* skulle medföra oklar syftning.⁷ Några exempel ur Tjänstedirektivet ges i (58). (De två första är punkter i punktuppställningar.) Kursiveringarna avser korrelatet till resp. *vilken*-sats (eller mera precist: huvudordet i den komplexa fras som är korrelat).

- (58) a. I denna artikel avses med
— yrkesansvarsförsäkring: en försäkring som tecknats av en tjänsteleverantör för att täcka ett eventuellt *ersättningsansvar* gentemot tjänstemottagare och, i förekommande fall, tredje part, **vilket** härrör från tillhandahållandet av tjänsten.
- b. 3. Områden som omfattas av avdelning II i direktiv 2005/36/EG samt av *krav* i den medlemsstat där tjänsten tillhandahålls **vilka** innebär att en verksamhet förbehålls en viss yrkeskategori.
- c. Det sistnämnda organet skall så snart som möjligt översända uppgifterna till det *organ* som har överlämnat begäran, **vilket** skall översända dem till tjänstemottagaren.

I fall som dessa medför *vilken*-användningen entydiga syftningar i kontexter där *som* inte hade räckt till. Man noterar att skillnader i **prominens** (kap. 7.6.3) mellan *som* och *vilken* verkar spela en roll i sammanhanget. Anaforen *vilken* pekar ut en referent som är mindre självklar i textsammanhanget än den som i första hand skulle aktualiseras av *som*. (Detta förklarar varför *vilken* i ex. 56a ovan med fördel kan ersättas av *som*; referenten ”gemenskapslagstiftning” har här prominens.)

Den jämförelsevis rikliga förekomsten av enkelt *vilken* i Tjänstedirektivet kan på detta sätt relateras till EU-översättningarnas grammatiska komplexitet i

⁷ Jfr Ekerot 2000b: 60–61.

kombination med deras bundenhet till källtexterna, två faktorer som skiljer dem från inhemska lagtexter.⁸

Prepositionsstyrt vilken. I Tjänstedirektivet och andra EU-översättningar tycks inte den strukturerande funktionen vara den primära som vid enkelt *vilken*. Även om det finns exempel på komplexa korrelatsfraser, så har korrelatsfraserna (kursiv) påfallande ofta enkel struktur:

- (59) a. Det är särskilt viktigt att undvika fall där tjänsten inte kan utföras utan utrustningen eller där tjänsteleverantörer ådrar sig merkostnader på grund av att de måste hyra eller förvärva annan utrustning än den de vanligtvis använder eller väsentligt tvingas ändra *det sätt på vilket* de vanligtvis bedriver sin verksamhet.
- b. Punkt 1 skall inte gälla för *den tidsfrist inom vilken* tjänsteleverantören skall starta sin verksamhet efter att ha erhållit tillståndet.
- c. Den ort där en tjänsteleverantör är etablerad bör fastställas i enlighet med *domstolens rättspraxis*, **enligt vilken** begreppet etablering förutsätter ett faktiskt utövande av en ekonomisk verksamhet genom fast etablering för en obegränsad period.

Vi noterar att möjligheterna att ersätta prepositionsstyrt *vilken* med *som* (eller *där*) är relativt begränsade. Detta gäller i synnerhet om den muntligare strukturen **som + strandad preposition**, även om denna faktiskt vore möjlig i (59a): *det sätt som de vanligtvis bedriver sin verksamhet på*. Men denna konstruktion är generellt blockerad vid längre bisatser (**det sätt som EU successivt byggde upp sina förbindelser med länderna i Central- och Östeuropa på*) och vid icke valensbundna prepositionsfraser (**de grunder som årsavgiften skall beräknas enligt*). En annan förenklingsmöjlighet är att utnyttja pronominaladverb som *där* och *då*, men varken *den tidsfrist då* [...] eller *domstolens rättspraxis, där* [...] framstår som naturliga parafraser av (59b) och (59c).

Sådana parafraseringar verkar dock, rent formellt, ofta vara tillgängliga i BRL:s och PUL:s prepositionsstyrda *vilken*-satser, t.ex. i (60a) och (60b), dock inte i (60c):

- (60) a. Den personuppgiftsansvarige eller en *tredje man till vilken personuppgifter lämnas ut* skall kunna utföra en arbetsuppgift i samband med myndighetsutövning, ...
[jfr med strandad prepositionen: *eller en tredje man som personuppgifter lämnats ut till*]
- b. Detta gäller inte om bostadsrätten upphört på grund av att det hus i **vilket lägenheten finns** har övergått till en ny ägare.
[jfr med relativt adverb: *det hus där lägenheten finns*]

⁸ En möjlighet att undvika enkelt *vilken* i fall som de anförda kan dock vara att utnyttja determinativkonstruktion (9.1.16): *samt av sådana krav i den medlemsstat där tjänsten tillhandahålls som innebär att en verksamhet förbehålls en viss yrkeskategori*, jfr (58b). En förutsättning är då att relativsatsen är restriktiv. Se vidare kap. 11.3.1 nedan.

- c. Om beslutet avser ändring av de grunder **enligt vilka årsavgifter skall beräknas**, fordras dock att minst tre fjärdedelar av de röstande på den senare stämman gått med på beslutet.

[strandning omöjligt: *som årsavgifter skall beräknas enligt]

Även i (60c) hade undvikande av *vilken*-konstruktion i och för sig varit möjligt, till exempel genom nominalisering: *ändring av grunderna* (eller med förbytning: *ändrade grunder*) **för beräkning av årsavgifterna**. Men det viktiga är att texterna inte präglas av några ambitioner att undvika prepositionsstyrt *vilken*, en konstruktion som tvärtom framstår som ett etablerat inslag i genrens syntaktiska repertoar.⁹

Utnyttjandet av prepositionsstyrda *vilken*-sats i BRL och PUL framstår därmed som uttryck för stilistiska strävanden som skulle kunna knytas till genrenormer med krav på ett formellt tonläge, en objektivt och sakligt framställningssätt, tyngd och tydlighet i framställningen och retorisk trovärdighet i Swales mening¹⁰. (I Hallidayperspektiv skulle alltså den aktuella *vilken*-användningen reflektera interpersonella överväganden.) Ett belysande exempel är (59a) ovan, där den vardagligare formuleringen med strandad preposition (*det sätt som de vanligtvis bedriver sin verksamhet på*) skulle kunna förbindas med sådana konnotationer av ogillande och avståndstagande som liknande formuleringar gärna får i lättare genrer, något som skulle strida mot kraven på ett objektivt och sakligt framställningssätt i lagtexter

9.1.18 Pronominaladverb som *härvid*, *därtill*

Bruket av pronominaladverb på *här*- och *där*- hör hemma i mera formella genrer. Några exempel på användningen i juridiskt fackspråk:

- (61) a. Filminspelningar är – enligt vad som är allmän känt – mångfasetterade, resurskrävande och komplicerade arbetsprojekt, som typiskt sett resulterar i filmverk och **därmed** har upphovsrättsligt skydd. Med hänsyn **härtil** och eftersom de tilltalade inte invänt något **däremot** får det anses utrett att det är fråga om filmverk i upphovsrättslagens mening.
- b. Om C.L. **däremot** redan avhänt sig utrustningen vid tidpunkten för de nu aktuella brotten, kan det förhållandet att den använts i TPB:s verksamhet inte föranleda bedömningen att C.L. **härigenom** medverkat till brott.
- c. **Därtill** har han varit operativt engagerad i utvecklingen av tjänstens systematik, sökfunktion och databas samt konfigurerat en lastbalanserare.
- d. 7. om lägenheten helt eller till väsentlig del används för näringsverksamhet eller **därmed** likartad verksamhet, vilken utgör eller i vilken till en inte oväsentlig del ingår brottsligt förfarande, eller [...]

⁹ Endast i två fall utnyttjas *som* + strandad preposition i BRL: *den som en bostadsrätt övergått till* och *brister som bostadsrättshavaren svarar för*.

¹⁰ Se ovan kap. 2.2.1.

- e. Överläts det hus i vilket lägenheten finns eller säljs huset exekutivt, upphör bostadsrätten. Föreningen är **därvid** skyldig att betala skäligen ersättning för bostadsrätten.

De tre första exemplen härrör från en hovrättsdom från 2013 avseende det s.k. Pirate Bay-målet (Rättsfall från hovrätterna RH 2013:27), en text som uppvisar ett rikligt och differentierat bruk av pronominaladverben. Övriga två exempel är från BRL.

Exemplen kan sägas demonstrera två grundfunktioner hos pronominaladverben i modern svenska, nämligen (a) **anatorisk** – oftast resumtivt anatorisk – **funktion** och (b) **konnektiv funktion**.

Den anatoriska funktionen innebär i typfallet att uttrycken har specifik referens till ett sakförhållande som predicerats i det närmast föregående. I exemplen representeras denna användning av *med hänsyn **här**till* (61a), *invänt något **däremot*** (61a), ***härigenom*** (61b) samt ***därmed** likartad verksamhet* (61d). Pronominaladverbens referens kan här alternativt återges med mer eller mindre utförliga prepositionsfraser:

(62)	med hänsyn här till (61a)	med hänsyn till detta förhållande
	invänt något däremot (61a)	invänt något mot filminspelningarnas status av filmverk med upphovsrättsligt skydd
	härigenom (61b)	genom att TPB använt utrustningen vid brottet
	därmed likartad verksamhet (61d)	verksamhet som är likartad med näringsverksamhet

Exemplen visar hur de anatoriskt använda pronominaladverben tillhandahåller en behändig möjlighet att skapa entydiga syftningar utan att i onödan tynga texten med längre fraser, detta i enlighet med det formella skriftspråkets koncentrationskrav. Man noterar att lagspråksanvisningarnas standardlösning att ersätta pronominaladverbet med preposition + *detta* ofta inte fungerar.

Den konnektiva funktionen representeras i exemplen av *därmed* i (61a), *däremot* i (61b), *därtill* i (61c) och *därvid* i (61e). I SAG:s beskrivning av definitiva adverb behandlas denna funktion under rubriken ”Adverb för logisk relation” (SAG Adverb § 20c), en av många semantiskt-funktionellt definierade delklasser av ”definita anatoriska adverb”. Beskrivningen tar alltså fasta på att också den konnektiva funktionen utgår från anknytningen till det tidigare sagda, dock så att satskopplingsaspekterna här träder i förgrunden. Hithörande adverb, av vilka många av SAG-exemplen är just sammansättningar med *här*- och *där*-, karakteriseras av att de fokuserar på den logiska kopplingen till det tidigare sagda: additiv (*därtill*), adversativ (*däremot*), konklusiv (*därmed*), allmänt relaterande (*därvid* ’i sammanhanget’).¹¹

¹¹ Gränsdragningen mellan (resumtivt) anatorisk funktion och konnektiv funktion kan någon gång vara oklar, vilket följer av den gemensamma anatoriska grundbetydelsen. Avgörande är här om pronominaladverbet har tillräckligt specifik referens. Ett exempel är *härigenom* i (61b), där man kan vara tveksam om uttrycket verkligen

Ett skäl för lagskrivare och domstolar att utnyttja den konnektiva funktionens ”adverb för logisk relation” är den **objektiva** framtoning som sammanhänger med den anaforiska grundbetydelsen. Det konklusiva *därmed* i (61a) skiljer sig från alternativa uttrycksmöjligheter som *alltså* och *således* genom den ”författarfrånvaro” som följer av att *därmed* inte är något talaktsadverbial (SAG Satsadverbial § 23) knutet till sändaren (hovrätten), utan enbart ett uttryck för en abstrakt ”inomtextuell” logisk relation.¹² Konnektivt använda pronominaladverb som *därmed* kan på detta sätt ha en funktion som ett alternativ till konventionella talaktsmarkeringar när sådana inte är relevanta.

Ett liknande resonemang kan föras om användningen i lagspråk av det i klarspråkssammanhang omdiskuterade *därvid*. Detta pronominaladverb infördes i *Svarta listan 2004*:

(63)	UNDVIK	SKRIV HELLRE
	därvid	
	• Talmannen skall <i>därvid</i> iakttaga den ordning mellan ersättarna ...	Talmannen skall <i>då</i> följa den ordning mellan ersättarna ...
	” <i>därvid</i> ” är ofta överflödigt: • Beslutas <i>därvid</i> återförvisning ...	Om återförvisning beslutas ...

Som konnektor skulle uttrycket – liksom motsvarande ”närhetsadverb” *härvid* – kunna beskrivas som ”allmänt relaterande” genom att det inte är knutet till någon specifik logisk relation. (Jfr betydelseangivelsen *Svensk ordbok*: ’i det sammanhanget’). Till skillnad från *Svarta listans* rekommenderade *då* är *därvid* en rent abstrakt sambandsmarkör. En typisk funktion är tydliggöra att den aktuella lagföreskriften är en tilläggsbestämmelse till eller en precisering av en inledande föreskrift, dvs. att det inte handlar om en ny föreskrift utan samband med det tidigare sagda. Jfr (61e) ovan där *därvid* omöjlig kan undvaras. Vi kan slutligen också konstatera att den abstrakta relatorn *därvid* har ett vidare användningsområde än det konkreta *då*. Det går till exempel knappast att ersätta *därvid* i BRL-exemplet (64) med *då*:

- (64) 7 § En upplåtelse som skett i strid med bestämmelserna i 3 kap. 1 § med krav på en registrerad ekonomisk plan eller formkravet i 5 § är ogiltig. Den som bostadsrätten upplåtits till har **därvid** rätt till ersättning för skada.

har sådan specifik referens, eller om det snarare är allmänt relaterande och därmed har konnektiv funktion (kausalrelation). Man kan i sammanhanget erinra om de svenska EU-direktivens och EU-förordningarnas standardformulering ”Härigenom föreskrivs följande:”, som förbinder den inledande delen (beaktandemeningar och ”skäl”) med artikeldelens bjudande bestämmelser. Här är funktionen rimligen konnektiv. Men normalt är gränsdragningen självklar, jfr de entydigt anaforiska *härtil* i (61a), *däremot* i (61a) och *därmed* i (61d) och de entydigt konnektiva *därtill* i (61c), *däremot* i (61b) och *därmed* i (61a).

¹² Jfr betydelseangivelsen ’i och med detta’ i *Svensk ordbok*.

9.2 Några konkluderande anmärkningar

Den övergripande synpunkten i del II har varit de enskilda skriftspråkskonstruktionernas funktioner som element i textualiseringen av millennieskiftets inhemska lagtexter och översatta EU-rättsakter, dvs. de enskilda konstruktionernas potential att bidra till en adekvat grammatisk-stilistisk helhetsgestaltning av de komplexa meningarna i dessa och andra formella texter. Både konstruktionsbeskrivningarna och de grammatiska textanalyser som skett efterhand har visat hur utnyttjandet av det formella skriftspråkets konstruktionssyntax utgjorde en nödvändig förutsättning för en adekvat textualisering av de studerade lagtexterna och EU-översättningarna.

Mina grammatiska textanalyser har i huvudsak avsett (a) exempel ur BRL och PUL studerade som de faktiskt förelåg och (b) exempel ur de kritiserade EU-översättningarna, vanligen studerade med hänsyn till möjligheterna att förbättra dem med skriftliga konstruktioner och tekniker.

Analyserna av exempel ur **de inhemska lagtexterna** ger entydigt vid handen att textualiseringen av dessa moderniserade lagtexter förutsätter en avancerad grammatisk-stilistisk kod baserad på det formella skriftspråkets hela lexikogrammatiska uttrycksarsenal. På ett övergripande plan krävs utnyttjandet av skriftliga **meningsbyggnadsstrategier** som står i direkt motsättning till det talspråksnära skriftspråkets från-form-till-innehålls-disposition (kap. 8.1.1). Genomförandet av dessa strategier förutsätter dessutom utnyttjandet av en rad renodlat skriftliga ordföljdstransformationer, se kap. 7.8.2, ex. (49a) – (49d). Strategin att tydliggöra grundstrukturen i huvudsatsen genom att begränsa antalet primära satsled (kap. 8.2.2) medför också att uppgiften att strukturera de tyngsta leden – fundamentet och (i synnerhet) slutledet – måste baseras på kvalificerade skriftspråkliga överväganden och tekniker. Så till exempel i följande BRL-exempel (= ex. 30 i kap. 8.2.2), med avancerade koordinationer på olika nivåer och ett femton ord långt mittfälsadverbial (kursiverat) i slutledets (PP) tunga infinitivfras:

- (65) Om en bostadsrätt övergått genom bodelning, arv, testamente, bolagsskifte eller liknande förvärv och förvärvaren inte antagits till medlem (FUND), får (FV) föreningen (S) uppmana (IV) förvärvaren (O) att *inom sex månader från uppmaningen eller den längre tid som kan vara bestämd i stadgarna* visa att någon som inte får vägras inträde i föreningen har förvärvat bostadsrätten och sökt medlemskap (PP).

Muntlighetens begränsningar och skriftlighetens möjligheter i lagspråk sammanhänger på detta sätt ytterst med den innehållsliga komplexiteten, som förutsätter en textualisering i enlighet med de genremässiga kraven på precision, entydighet, begriplighet och relevans. Inte minst begränsas möjligheterna till muntlighet av den **tematiska organisationen** (kap. 7.8.3) av de komplexa meningarna, vilken medför ständigt behov av **om- och samorienteringar** genom passiv och andra

skriftspråkskonstruktioner: funktionsverbsförbindelse, inanimat agent, *ha*-konstruktion och olika lyftkonstruktioner. Likaså krävs ett systematiskt utnyttjande av skriftliga **förtättningskonstruktioner** (satsgradssänkningar, sammandragningar i koordinationsfraser, lexikal förtätning) för att texten ska leva upp till de genremässiga relevanskraven och för att helheten (och enskildheternas plats i denna) ska framträda. Det rika utnyttjandet av **nominalisering** och **funktionsverbsförbindelse** framstår härvid inte bara som en förtättningsmekanism, utan också som ett viktigt instrument för att utveckla de fackspråkliga juridiska perspektiven på verkligheten. Kraven på en entydig strukturering av både helheten och detaljerna förutsätter såväl ett strikt iakttagande av principerna för strukturering av komplexa **koordinationsfraser** som utnyttjandet av **determinativförbindelser** (med den dubbla funktionen att strukturera den komplexa nominalfrasen internt och att skapa förutsättningar för postponering). Slutligen medför kraven på tydliga anaforiska referenser att **lexikala anaforer** och **ellips** blir framträdande drag och att de pronominella anaforens **prominens** kan variera.

Så långt vi kan se av de exempel som analyserats i det föregående handlade möjligheterna att förbättra **millennieskiftets svenska EU-texter** om att utnyttja samma eller liknande lexiko-syntaktiska strategier. Uppgiften att strukturera den komplexa lagbestämmelsen i (65) skiljer sig inte väsentligt från den att strukturera innehållet i millennieskiftets EU-rättsakter. Det handlar om att skapa en genomarbetad, vårdad sakprosa, som samtidigt måste uppfylla de fackspråkliga kraven på juridisk precision. Jag vill här bara peka på analysen av ex. (25) och (26) i kap. 7.4.3 resp. 7.4.4 som för in på kraven på tydligt strukturerade koordinationsfraser, och likaså på översättningen av (42) i kap. 7.7.2 som avser kraven på satsgradshantering och meningsbyggnad.

Vi finner alltså att det – tvärtemot den svenska klarspråksdiskursens situationsanalys vid millennieskiftet – hade varit fullt möjligt att ge de svenska EU-texterna en språkform som i rimlig omfattning anknöt till den som faktiskt tillämpades i samtida inhemska lagtexter som BRL och PUL. Detta sammanhänger som jag ser det med två saker: Å ena sidan präglades det dåtida lagspråket av en långt högre grad av lexiko-grammatisk skriftlighet än man föreställde sig. Å andra sidan hade den inhemska lagspråksförenklingsprocess som inleddes med *Språket i lagar och andra författningar* (1967) resulterat i en språkform som i allt väsentligt vilade på den formella sakprosans grund, även om de fackspråkliga inslagen (på samma sätt som i andra specialiserade formella genrer) inte får förbises, jfr kap. 11.4 nedan.

Närmandet av lagspråket till den vårdade formella sakprosan och därmed till en språkform med färre genrespecifika (kanslispråkliga) drag bör ha medfört att en liknande språkform kunde vara adekvat också i de översatta rättsakterna. Och detta gäller då inte bara de texttyper som genremässigt stod närmast de inhemska lagtexterna – alltså artikeldelarna i förordningar och direktiv. Också för andra aktuella texttyper framstår en anpassning till den formella sakprosa som ligger till grund för det moderna lagspråket som en adekvat utgångspunkt, alltså för

förordningarnas och direktivens inledande del (beaktandemeningar och ”skäl”), parlamentsresolutioner, och även – utanför rättsakterna – EG-domstolens domar. Även om dessa genrer och texttyper förutsatte ett delvis annat lexiko-grammatiskt register, så var huvudproblemet också här behovet av en striktare stil som vilade på den vårdade formella sakprosans grund.

Med hänsyn till dessa förhållanden har jag valt att i mina fortsatta analyser fokusera på de generellt likartade grammatisk-stilistiska strategier som jag menar är en förutsättning för en adekvat språkform i bägge fallen. Denna begränsning av mitt fokus kan också motiveras med anknytningen till den svenska klarspråksdebatten vid millennieskiftet med dess krav att de översatta EU-rättsakterna borde ha en språkform som anknöt till den i det inhemska lagspråket.

DEL III:
SKRIFTSPRÅKSGESTALTNING

10. Utgångspunkter

Syftet med detta och de två följande kapitlen – del III *Skriftspråksgestaltning* – är att följa upp de enskilda konstruktionsbeskrivningarna i del II med en analys av de mera övergripande aspekterna på en fungerande grammatisk-stilistisk gestaltning av millennieskiftets inhemska lagtexter och översatta EU-rättsakter och -domar. (Begreppet ”skriftspråksgestaltning” tar fasta på att den språkform som avhandlas utgår från den formella sakprosans.)

Fokus flyttas därmed från de enskilda konstruktionsmedlen som element i textualiseringsprocessen till textualiseringsprocessen som sådan, alltså till den grammatisk-stilistiska helhetsgestaltningen av de syntaktiskt och innehållsligt komplexa meningarna. I centrum står (a) det dynamiska samspelet mellan de olika konstruktionsmedlen och (b) de generella överväganden och strategier som är en förutsättning för en fungerande lagspråksförenklning där de professionella kraven på entydighet balanseras mot de demokratiska kraven på rimlig tillgänglighet för icke-professionella läsare.

De ändrade utgångspunkterna har gjort det naturligt att vidga perspektivet på konstruktionsanvändningar och konstruktionsalternativ och studera konstruktionssyntaxen i relation till det formella skriftspråkets allmänna normsystem. Syftet är att kunna frilägga en del av de mera sofistikerade överväganden som resulterar i en adekvat språkform. Det fortsatta analysarbetet kommer därför att baseras inte bara på mina konstruktionsbeskrivningar i del II, utan också på de generella krav på det formella skriftspråket som utvecklas i Joseph M. Williams *Style. Toward Clarity and Grace* (1995). Williams mångfasetterade klarspråkskoncept har analyserats ingående i kapitel 5 och 6, först med hänsyn till hur det influerat den EU-engelska FOG-diskursen (kap. 5.3), och sedan med hänsyn till dess relevans för svensk EU-översättning (kap. 6). I kapitel 6.4 har jag sammanfattat Williams grundsyn på gestaltningen av den mera formella sakprosan som ett krav på **klarspråk genom skriftlighet**, den synpunkt på textualiseringen som står i fokus i det fortsatta.

En konsekvens av de ändrade perspektiven är att begreppet ”skriftlighet” nu ges en vidare innebörd än den som varit utgångspunkten för mina problemformuleringar i kap. 1.2 ovan, där ”skriftlighet” definierats som **lexikogrammatisk** skriftlighet i Bibers mening. I det fortsatta kommer begreppet att innefatta även faktorer som de följande, som alla kan knytas till förutsättningarna för en adekvat skriftspråksgestaltning enligt Williams:

- Kraven på genomarbetad språkform där enskildheterna är integrerade i helheten.
- Synen på skriftspråksgestaltning som en kvalificerad verksamhet som förutsätter hög kompetens hos skribenten ("the competent writer"), jfr cit. (21) i kap. 5.3.4 om hanteringen av långa och komplexa meningar.
- Synen på skriftspråksgestaltningen som resultatet av komplexa överväganden där man hanterar flera gestaltungsproblem samtidigt.
- Synen på det formella skriftspråkets generella normsystem som en integrerad del av – och en styrande princip för – den formella skriftspråkssyntaxen.

Det ändrade perspektiven och frågeställningarna kan sägas innebära att fokus nu ligger på **funktionell** skriftlighet, snarare än på lexikogrammatisk.

I detta inledande kapitel preciseras de ändrade perspektiv på konstruktionsyntax och konstruktionsanvändning som ligger till grund för de följande kapitlens analyser av förutsättningarna för grammatisk-stilistiskt välfungerande lagtexter och EU-översättningar. Den övergripande synpunkten är möjligheterna att integrera mina konstruktionsbeskrivningar i del II i det vidgade ramverk som utgörs av Williams idéer om klarspråk genom skriftlighet. Även Halliday & Matthiessens (2014:707–731) beskrivning av ideationell grammatisk metafor ingår i underlaget för beskrivningarna i kapitel 11–12.

Det första av de tre huvudavsnitten, 10.1 *Konstruktionsyntaxen och Williams klarspråksidéer*, syftar till att klargöra relationen mellan analysarbetets två huvudkomponenter, alltså konstruktionsbeskrivningarna och Williams klarspråksidéer så som jag tolkat dessa i kapitel 6 ovan. Här kommenteras några centrala teman i *Style* som representerar delområden där Williams idéer och mina egna konstruktionsbeskrivningar kan ge ömsesidig belysning åt varandra.

Det andra huvudavsnittet, 10.2 *Williams metaforiska berättelsestrategi och grammatisk metafor* behandlar ett område – den metaforiska berättelsestrategin – där Williams rekommendationer för den vanliga formella sakprosan inte har tillämpning på textualiseringen av svenska lagtexter och EU-översättningar. Detta sammanhänger med att de metaforiska berättelsestrukturerna, som kommer att visas, i själva verket representerar en typ av ideationell grammatisk metafor i Halliday & Matthiessens (2014) mening. Problemet består i att Williams av klarspråksskäl avgränsat denna konstruktionstyp alldeles för snävt och kanske också underskattat det inkongruenta framställningssättets centrala funktioner i mera formell sakprosa. Slutsatsen blir att de följande kapitlens beskrivning av substantivsyntaxens funktioner i lagspråk och EU-översättningar måste baseras på Halliday & Mathiessens fullständiga beskrivning, alltså ett avsteg från Williams idéer.

I det tredje huvudavsnittet, 10.3 *Grammatisk metafor och skriftlighet*, beskrivs och analyseras olika typer av ideationell grammatisk metafor från konstruktionsyntaxtisk synpunkt och med hänsyn till motsättningen muntlighet/skriftlighet.

10.1 Konstruktionssyntaxen och Williams klarspråkskoncept

10.1.1 Allmänt

Mina kommentarer i detta avsnitt avser några av huvudkomponenterna i Williams syn på skriftspråkssyntaxen och textualiseringen, så som jag beskrivit dennes klarspråkskoncept i kap. 5–6 ovan. Syftet är att precisera

- (1) hur Williams olika perspektiv på den kvalificerade skriftspråksgestaltningen förhåller sig till de funktionella grammatiska perspektiv som utvecklats i del II, och
- (2) vad Williams perspektiv kan tillföra den fortsatta analysen av textualiseringen av lagtexters och EU-översättningars komplexa meningar.

10.1.2 Upplägget i *Style*

Williams progression när han utvecklar sitt klarspråkskoncept har i princip samma upplägg som jag haft i denna bok, där anvisningarna om klarspråk i lagtexter genom lexikogrammatisk muntlighet varit utgångspunkten, medan den fortsatta analysen handlat om muntlighetens begränsningar och skriftlighetens möjligheter i moderna lagtexter och andra formella texter. På motsvarande sätt utgår Williams i kapitel 2 *Clarity* från en beskrivning av en enkel språkform, som ligger nära den muntliga stil som generellt förordas i millennieskiftets svenska lagspråksanvisningar. Denna språkform, en **agent-action-stil**, karakteriseras av korta meningar, aktiv form, ”agenten” (i vid mening) som subjekt, verbal stil. Men *action-agent*-stilen är för Williams bara startpunkten för en analys – kapitel för kapitel – av de komplikationer som tillkommer vid gestaltningen av mera formell och komplex sakprosa och som i våra termer innebär krav på ökad skriftlighet i olika avseenden. Hit hör hanteringen av det funktionella satsperspektivet (kap. 3 *Cohesion* och kap. 4 *Emphasis*), hanteringen av makrostrukturen (kap. 5 *Coherence I* och kap. 6 *Coherence II*), kraven på koncentration och relevans (kap. 7 *Concision*), hanteringen av långa och komplexa meningar (kap. 8 *Length* och kap. 9 *Elegance*), samt den formella skriftspråksnormen – så länge det inte handlar om ”linguistic folklore”¹ – som grund för den goda sakprosans (kap. 10 *Usage*).

¹ Alltså populära föreskrifter som saknar stöd i kompetenta etablerade författares faktiska språkbruk, till exempel föreskriften ”Börja aldrig en mening med och eller men.”

10.1.3 De textlingvistiska perspektiven

Williams kapitel 3 *Cohesion* och 4 *Emphasis* präglas i allt väsentligt av samma funktionella satsperspektiv som ligger till grund för min analys i del II av konstruktionssyntaxens textlingvistiska aspekter. I kapitlet *Cohesion* beskriver Williams de avgörande textlingvistiska begränsningarna på möjligheterna att utnyttja en enkel *agent-action*-stil i formell sakprosa. Hans huvudpoäng är att *agent-action*-stilens begränsade repertoar av enkla konstruktioner inte förmår att anpassa den enskilda meningen till det övergripande textsammanhanget. Särskilt betonas konflikten mellan *agent-action*-stilens ”lokala klarhet” och de överordnade textlingvistiska kohesionskraven, eller mera specifikt (och i mina termer): med kraven på en naturlig tematisk organisation kring de centrala referenterna (Williams: *a consistent string of topics*). Hur dessa krav enligt Williams förutsätter skriftliga konstruktionsval framgår av skrivråd som de följande:

- (1) 1. You may find yourself writing as many passive sentences as active. But if active sentences create a less consistent string of topics, leave the sentences passive.
2. You may find yourself using nominalizations as topics because those nominalizations refer to ideas in sentences that went before. That is an important use of nominalizations: to sum up in one phrase actions you have just mentioned so that you can comment on them.

[Williams 1995:56]

Konflikten mellan muntlig enkelhet och den tematiska organisationen är som vi sett också en av huvudpunkterna i min analys i del II av muntlighetens begränsningar och skriftlighetens möjligheter i formellt skriftspråk. Vi noterar här att det första skrivrådet för in på det formella skriftspråkets ständiga behov av **om- och samorienteringar** (kap. 7.2 ovan) av de komplexa meningarnas finita satser mot de centrala referenterna, och då inte bara genom passiv utan också genom andra skriftspråkskonstruktioner som **funktionsverbsförbindelse**, **inanimat agent**, **lyftkonstruktion** och **lexikal omorientering**. Det andra skrivrådet avser i mina termer utnyttjandet av nominalisering som **resumtiv anafor**, en användning som i del II behandlats i kapitel 7.6.1 *Referensbindning och anaforer* och även i kapitel 9.1.2 *Nominalisering*.

10.1.4 Kraven på koncentration och relevans

Idéerna om koncentration och relevans i kapitel 7 *Concision* (Williams 1995:115–133) utgår som vi sett från en allmän förtättningsstrategi där utgångspunkten är de bägge maximerna om att

- (a) uttrycka sig med så få (men gärna långa) ord som möjligt och

(b) undvika att explicitgöra sådant som läsaren ändå kan förstå (*Don't state what your reader can easily infer!*).

Genomförandet av denna strategi förutsätter, som vi också sett, en konsekvent balansgång mellan å ena sidan kravet på **korthet** genom förtätning och å andra sidan kravet på tillräcklig **utförlighet** ("explicitering") med hänsyn till de övergripande relevanskraven. De kvalificerade överväganden som härvid aktualiseras avser både delarnas plats i helheten och hanteringen av avancerade lexikogrammatiska gestaltungsproblem. Jfr analysen i kap. 6.3 ovan om möjligheterna att förbättra språkformen i Badvattendomen genom att följa Williams korthetsmaximer. Denna analys har också demonstrerat hur den avancerade skriftspråkssyntax som krävs förutsätter en strikt tillämpning av det formella skriftspråkets generella normer.

Tillämpat på mina konstruktionsbeskrivningar i del II öppnar de bägge maximerna upp för ett helhetsperspektiv på de olika **förtätningmekanismer** som beskrivits i kap. 7: satsgradssänkningar, sammandragningar i koordinationsfraser, lexikal förtätning, implicitgöranden, grammatisk metafor. Till den andra maximens specifika tillämpningar hör inte minst de tekniker för **implicitgöranden** som består i möjligheterna att avlägsna irrelevanta eller självklara aktanter genom valensanpassning, inte minst genom nominalisering.

Omvänt innebär mina transformationsbeskrivningar i del II en möjlighet att i rimlig omfattning rekonstruera både (1) de syntaktiska processer som resulterat i en adekvat textualisering baserad på koncentration och relevans och (2) de specifika överväganden som ligger under en sådan textualisering. Detta gäller som kommer att framgå både den faktiska textualiseringen i BRL och PUL och möjligheterna att förbättra millennieskiftets svenska EU-översättningar.

Som meningsbyggnadsstrategi innebär inriktningen på koncentration och relevans en prioritering av syntaktisk enkelhet (och lexikal täthet) på helhetsplanet, eller som jag uttryckt det kap. 6.4 ovan: en prioritering av de "globala" klarhetsaspekterna över de "lokala" genom detaljernas strikta inordning i helheten.

10.1.5 Textualiseringen som ett sätt att hantera motsättningar

Ett centralt tema i Williams skrivhandledning skulle kunna sägas vara att klarspråksarbetet i grunden handlar om att balansera olika **motsättningar** som ständigt (och samtidigt) aktualiseras under skrivprocessen. De två viktigaste **motsatsdimensionerna** (min term) både för den engelska sakprosa Williams beskriver och för de svenska lagtexter och EU-översättningar som analyseras i denna bok är de som jag fortsättningsvis kommer att referera till som:

(a) **Motsättningen mellan enkelhet och klarhet.** I Williams termer: balansgången mellan (1) "lokal klarhet" genom en enkel *agent action*-stil och (2) de

överordnade och alltid prioriterade textlingvistiska kohesionsskruven, som förutsätter utnyttjandet av mera avancerade skriftspråkskonstruktioner. (Jfr 10.1.3 ovan.)

- (b) **Motsättningen mellan korthet och klarhet.** I Williams termer: balansgången mellan (1) att förtäta enligt maximerna om ordknapphet och implicitgöranden och (2) att avstå från att förtäta i enlighet med de överordnade relevanskraven. (Jfr 10.1.4 ovan.)

Vi noterar att hanteringen av bägge dessa motsatsdimensioner styrs av "globala" klarhetskrav i enlighet med principen om helhetens prioritet över enskildheterna: i fallet (a) genom prioriteringen av kohesionsskruven som begränsar möjligheterna till muntlig enkelhet, och i fallet (b) genom prioriteringen av relevanskraven som på motsvarande sätt sätter gränser för förtätningmöjligheterna.

I kapitel 5.3 och kapitel 6 ovan har framgått hur motsatsdimensionerna (a) och (b) definierar de ramar inom vilka en kompetent författare har möjlighet att utföra en adekvat textualisering på den formella sakprosans villkor.

Ytterligare två motsatsdimensioner med relevans för textualiseringen av svenska lagtexter och EU-översättningar är de följande:

- (c) **Motsättningen mellan enkelhet och precision.** Denna för juridiska texter centrala motsatsdimension tas av naturliga skäl inte upp i Williams bok som fokuserar på den formella sakprosans i allmänhet. Däremot spelar den en viss roll inom FOG-diskursen – jfr Cutts-citatet (23) i kap. 5.3.5 ovan. Långt mer uttalad är den dock inom den interinstitutionella diskursen (se kap. 5.2 ovan), liksom i de äldre svenska lagspråksanvisningarna, jfr kap. 3.2.3 ovan, punkt 4. För de svenska lagtexternas och EU-översättningarnas del är den direkt kopplad till den grundläggande konflikt som enligt Bhatia (1993) definierar de grammatisk-stilistiska ramarna för allt framgångsrikt lagspråksförenklingsarbete, nämligen den som (i mina termer) föreligger mellan klarspråksdiskursens och den professionella juridiska diskursens skilda målsättningar och prioriteringar, se kap. 2.2.3 ovan.
- (d) **Motsättningen mellan abstraktion och konkretion.** Denna motsatsdimension avser hanteringen av substantivsyntax, i synnerhet grammatisk metafor, som ett medel att utveckla en lagstil som kombinerar entydighet och begriplighet med adekvata abstrakta perspektiv.

10.2 Williams metaforiska berättelsestrategi och grammatisk metafor

10.2.1 Problemet

Williams metaforiska berättelsestrategi (ovan kap. 6.1.2) syftar som vi sett till att hantera motsättningen mellan den mera avancerade sakprosans ofta abstrakta innehåll och kraven på en enkel och begriplig språkform. Strategin vänder sig mot den onödigt abstrakta, mångordiga och oklara språkform ("muddy abstraction") som också FOG-diskursen (och andra klarspråksdiskurser) bekämpade. Den går ut på att (a) lansera abstrakta storheter – i typfallet i form av nominaliseringar – som **karaktärer** (centrala referenter) i en berättelseliknande struktur och (b) kombinera dessa abstrakta karaktärer med konkreta handlingsverb (eller händelseverb). Jfr Williams utgångsexempel *These new data establish the need for further analysis* (ex. 7a i kap. 6.1.2 ovan). Exemplet kan med Williams utgångspunkter schematiskt beskrivas så här:

(2)

SUBJEKT	VERB	KOMPLEMENT
<i>These new data</i> ₁	<i>establish</i>	<i>the need for more detailed analysis</i> ₂
ABSTRAKT KARAKTÄR	HANDLINGS-VERB	ABSTRAKT KARAKTÄR

Tillämpad på svenskt lagspråk framstår delstrategin (a) – om hanteringen av nominaliseringar – som relevant. Både BRL och PUL tenderar generellt att lansera abstrakta storheter som "karaktärer" – alltså som centrala referenter – och undviker därmed i mycket det byråkratiska krångel som enligt Williams orsakas av "dislokerade karaktärer" (se kap. 6.1.2 ovan).

Däremot framstår delstrategin (b) – att "levandegöra" abstraktionerna med hjälp av konkreta handlingsverb – som tveksam om den ska tillämpas på svenska lagtexter. De verb som typiskt förekommer tillsammans med abstrakta "karaktärer" i inhemskt lagspråk sticker inte ut på detta sätt. Snarare beskriver de diskret och odramatiskt den logiska relationen mellan de abstrakta nominalfraserna eller fungerar som mer eller mindre betydelsetomma funktionsverb, jfr de fetmarkerade verbfraserna i det tidigare – som (29c) i kap. 7.5.2 – analyserade BRL-exemplet (3):

- (3) Föreningen har också rätt till betalning för [1] *andra fordringar mot bostadsrätts-havaren* som **grundas på innehavet av bostadsrätten**, om de anmäls hos kronofogdemyndigheten innan bostadsrätten säljs eller, om [2] *försäljning sker* under hand, senast när [3] *fördelning skall äga rum*.

Ett sätt att hantera både problemen kring de dramatiserande verbens begränsade möjligheter i svenskt lagspråk och de mera generella frågorna kring lagtexters abstrakta och fackspråkliga perspektiv är att studera Williams metaforiska

berättelsestrukturer – så som hans idéer manifesteras i exempel (2) – som en specifik typ av ideationell grammatisk metafor i Halliday & Matthiessens (2014) mening, en konstruktionstyp som jag fortsättningsvis kommer att kalla **komplex grammatisk metafor**. Denna approach innebär samtidigt en första introduktion till de följande kapitlens analys av lagtexters fackspråkliga abstrakta perspektiv där de konstruktionssyntaktiska aspekterna på ideationell grammatisk metafor spelar en viktig roll.

Utöver Halliday & Matthiessen 2014 baseras framställningen på Halliday 2016, ett arbete om ideationell grammatisk metafor som grund för vetenskaplig engelska och om det inkongruenta framställningssättets kunskapsutvecklande och inlärningsmässiga förutsättningar i läroböcker. Till grund för tillämpningarna på svenska texter ligger Holmberg & Karlsson 2006, och även, i någon mån, Hestbæk Andersen 2003, en avhandling om grammatisk metafor (både ideationell och interpersonell) i danskan.

10.2.2 Komplex grammatisk metafor

Som ett exempel på komplex grammatisk metafor har Williams utgångsexempel (4a) samma struktur och funktion som Halliday & Matthiessen-exemplet (4b); översättningsexemplet (4c) – från TSE-förordningen – och BRL-exemplet (4d);² samt Holmberg & Karlssons (2006:163) utgångsexempel i kapitel 7 ”Specialiserat språk och abstrakta texter” (4e):

- (4) a. *These new data*₁ **establish** *the need for more detailed analysis*₂.
- b. *Displacements along these faults*₁ **caused** *failure of the Baldwin Hills Reservoir in 1963*₂. [Halliday & Matthiessen 2014:716]
- c. *Den metoden*₁ **utesluter** *varje risk för överföring av TSE*₂.
- d. *om fordringarna*₁ **är förenade med** *panträtt i bostadsrätten enligt 7 kap. 16 a*₂
- e. *Kostnaderna för den höga arbetslösheten*₁ **innebär** *ett ökat skattetryck*₂. [Holmberg & Karlsson 2006:163]

Komplex grammatisk metafor ses här och i det fortsatta som ett prototypexempel på ideationell grammatisk metafor genom de många lagren av inkongruens. Konstruktionstypen är rikligt representerad i Halliday & Matthiessens (2014:709–731) avsnitt om ideationell grammatisk metafor, jfr (4b) ovan. Den kännetecknas av att både den **process** som realiseras genom predikatsverbet (i Williams-exemplet: *establish*) och de bägge **deltagarna** (”karaktärerna”, alltså de abstrakta nominalfraserna *these new data* och *the need for more detailed analysis*) bidrar till en kompakt inkongruent realisering av en underliggande ”sekvens av figurer”.

² Ex. (4c) och (4d) är förenklade, jfr de autentiska versionerna: [...]; detta skall ske genom **en metod som utesluter varje risk för överföring av TSE** och som godkänts och kontrollerats av den behöriga myndigheten [...], respektive Föreningen har vid tvångsförsäljning rätt till betalning ur försäljningssumman för **fordringar som är förenade med panträtt i bostadsrätten enligt 7 kap. 16 a**.

Med ett mera kongruent framställningssätt skulle samma sekvens realiseras som en satsfogning med två eller flera ingående satsstrukturer.

Som framgår av exemplen i (4) präglas komplexa grammatiska metaforer alltigenom av den "remapping between semantics and lexicogrammar" (Halliday & Matthiessen 2014:712ff) som generellt karakteriserar ideationell grammatisk metafor³. Denna förändrade relation mellan semantik och lexikogrammatik består i en **nivåsänkning** ("downgrading") där det kongruenta framställningssättets sammansatta meningar realiseras som enkla satser och dess enkla satser som fraser, jfr kap. 7.5.2 ovan. (Se vidare Halliday & Matthiessen 2014:719f.) Mest påfallande är här de bägge **deltagarna** som utgörs av nominalfraser som var för sig refererar till handlingar, händelser och tillstånd som "ting".

Belysande för nivåsänkningarnas förtätningmöjligheter i komplexa grammatiska metaforer är (4c): *Den metoden utesluter varje risk för spridning av TSE*. Exemplet har tidigare (kap. 7.2.1) analyserats som ett fall av omorientering genom omskrivning med inanimat agent. En kongruentare parafras vore här exempelvis:

- (5) Om man **använder** den metoden **finns** det ingen risk för att TSE **ska spridas**.

Det inkongruenta framställningssättet i (4a–e) återspeglas också i **opersonlig abstrakt perspektivering**, både genom användningen av inanimat agent vid verb som normalt tar animat agent (4a, 4c), och genom utelämnade personliga aktanter i nominalfraserna, t.ex. *displacements along these faults* (4b), *fordringarna* (4d), *kostnaderna för den höga arbetslösheten* (4e). Vi noterar även att verben *cause* i (4b) och *innebära* i (4e) – med hänsyn till den relation som kommer till uttryck – kan beskrivas som inkongruenta motsvarigheter till konnektorer som *because* (ORSAK) och *så* (FÖLJD), jfr *alltfler blir arbetslösa så skatterna kommer att höjas*. (Se vidare nedan.)

De opersonliga abstrakta perspektiven är påfallande i Williams utgångsexempel (4a) som i sitt sammanhang presenteras som en tätare version av (6), jfr ovan kap. 6.1.2:

- (6) I have established through these new data that we must analyse the problem in more detail.

Den process som realiseras i komplexa grammatiska metaforer är alltid **relationell**, dvs. den relaterar två fenomen till varandra. Detta sker antingen genom klassificering (**attributiv** relationell process) eller genom identifikation (**identifierande** relationell process). I det förra fallet beskrivs ett fenomen genom att tillskrivas bestämda kvaliteter. I det senare fallet identifieras ett fenomen med ett annat. Holmberg & Karlsson (2006:102) ger följande typexempel på attributiv (7a) och identifierande (7b) relationell process:

³ Detta i motsats till **interpersonell** grammatisk metafor, se Halliday & Matthiessen 2014:707ff.

- (7) a. *Bilen*₁ (bärare) **har** (processkärna) *en helt ny dieselmotor*₂ (attribut).
 b. *Björn Borg*₁ (utpekad) **är** (processkärna) *Sveriges hittills bästa tennisspelare*₂ (värde).⁴

Relationella processer (VARA) står i motsättning till **materiella** processer (GÖRA), **mentala** processer (UPPLEVA) och **verbala** processer (SÄGA) som beskriver yttre och inre erfarenheter och aktiviteter och har andra deltagarroller, t.ex. de som för svenskans del exemplifieras i följande uppställning (efter Holmberg & Karlsson 2006:102).

(8)	Processtyp	Exempel
a.	Materiell process	<i>Målaren</i> ₁ (aktör) rödfärgade (processkärna) <i>ladan</i> ₂ (mål).
b.	Mental process	<i>Hunden</i> ₁ (upplevare) känner (processkärna) <i>doften av köttbullar</i> ₂ (fenomen).
c.	Verbal process	<i>Utskottet</i> ₁ (talare) kritiserade (processkärna) <i>regeringen</i> ₂ (talmål).

För att nu återvända till de komplexa grammatiska metaforerna och problemen kring Williams metaforiska berättelsestrategi, så är det inte ovanligt att de komplexa grammatiska metaforernas relationella processverb i sin grundbetydelse uttrycker en materiell, mental eller verbal process. Detta gäller om *establish* i Williams utgångsexempel (4a), jfr (6) där samma verb utgör kärnan i en materiell process. Även *utesluta* i (4c) är primärt ett materiellt processverb, jfr betydelsebeskrivningen i Svensk ordbok: 1. 'avlägsna ur sammanhanget särsk. ur viss grupp'. Och om vi försöker återge (4a) på svenska aktualiseras andra handlingsverb (i vid mening), till exempel sägeverb som *tala för* och *bekräfta* och mentala processverb som *demonstrera* och *visa på*:

- (9) a. *Dessa nya data*₁ (utpekad) **bekräftar** (processkärna) *behovet av en mer ingående analys*₂ (värde).
 b. *Dessa nya data*₁ (utpekad) **demonstrerar** (processkärna) *behovet av en mer ingående analys*₂ (värde).

Tolkningen av sådana handlingsverb⁵ som uttryck för en relationell process ser Halliday (2016:32) som en direkt konsekvens av det inkongruenta framställnings sättet där händelser och handlingar görs till "ting":

- (10) If all our happenings are turned into nouns, then by the same token – as part of the same metaphorical process – the relations between these happenings are turned into verbs.

⁴ Till relationella processer hänför dock både Holmberg & Karlsson (2006:89ff.) och – för danskans del – Andersen Hestbæk (2003:144ff.) även **existentiella** processer, som bara har en deltagare (den existerande), jfr Holmberg & Karlssons (2006:102) exempel: *Jesus* (den existerande) **lever** (processkärna).

⁵ Handlingsaspekterna på mentala processverb som *demonstrera* och *påvisa* återspeglas i den "kausativa" betydelsen: 'få ngn att se ngt', jfr Halliday & Matthiessen 2014:578ff.

I sammanhanget kan noteras att mina översättningsförslag i (9) tar fasta på att återge den logiska relationen mellan deltagarna (alltså *these new data* och *the need for more detailed analysis*). De fyra verb som diskuterats som översättningsmotsvarigheter till *establish* (*bekräfta*, *tala för*, *demonstrera* och *påvisa*) är alla i sin metaforiska användning exempel på ”verbs of proving”, en grupp verb som enligt Halliday & Matthiessen har det gemensamt att de ger uttryck för samma specifika orsaksrelation:

- (11) Relations of internal cause – cause in the sense of ‘x so I think/say y’ – are construed metaphorically by verbs of proving such as *prove*, *show*, *demonstrate*, *argue*, *suggest*, *indicate*, *imply* in ‘intensive identifying relational’ clauses.

(Halliday & Matthiessen 2014:721)

Och detta är också den relation som råder mellan deltagarna i Williams utgångsexempel, jfr parafraseringsmöjligheter som *By presenting these new data* (x) *I have established* [*that we must analyse the problem more in detail*] (y).

Metaforiskt använda handlingsverb som de exemplifierade har – som alla metaforiska uttryck – en ”dubbel” betydelse, som består i spänningen mellan den aktuella processkärnans grundbetydelse och dess överförda betydelse, eller som Halliday & Matthiessen (2014:730) beskriver denna generella aspekt på en grammatisk metafor: ”it means both metaphorically and congruently”. Men även om vissa av de relationella processverb som utnyttjas i komplexa grammatiska metaforer på detta sätt kan föras tillbaka på konkreta handlingsverb i enlighet med Williams klarspråkskrav, så saknar detta krav all relevans för verbens samlade funktion att tillhandahålla ett semantiskt tillräckligt differentierat nätverk av relationella processverb i enlighet med genrekraven.

Detta framgår exempelvis av Hallidays (2016:32) uppräknings av tidigt etablerade relationella processverb i vetenskaplig engelska. Uppräkningen avser bland annat ett antal ”omständighetsrelaterande” (circumstantial) processverb, dvs. verb som metaforiskt uttrycker relationer som TID, ORSAK, VILLKOR, LIKHET, osv. Här ingår verb som de följande:

- (12) cause, lead to, accompany, follow, produce, dictate, stimulate, demand, require, correspond to, apply to, arise from, cover, result from, be associated with

Och det är lätt att se att det primära kravet på dessa verb är kopplingen till genrens uttrycksbehov, inte deras eventuella koppling till konkreta handlingsverb. Hallidays uppräknings av olika typer av relationella processverb inleds för övrigt med några helt abstrakta verbfraser, sådana som *be subject to* och *be due to*.

Även de inledningsvis exemplifierade komplexa grammatiska metaforerna i (4) visar att utnyttjandet av primära handlingsverb (4a och 4c) bara är en av flera möjligheter att skapa fungerande relationella processkärnor. Exempelen pekar också på att de komplexa grammatiska metaforernas relationella processverb i hög grad präglas av **konventionalisering**. Några betydelsebeskrivningar i Svensk

ordbok (SO) som anknyter till exemplen i (4) indikerar här att användningarna som relationella processverb i komplexa grammatiska metaforer (och liknande strukturer) ska beskrivas i termer av **polysemi** (om inte den abstrakta relationella betydelsen är den enda⁶) snarare än som utslag av spontan kreativitet. (De grafiska markeringarna i högerspalten är mina.) Vi noterar att flera av exemplifieringarna (alla utom *vara förenad med*) i SO är just komplexa grammatiska metaforer:

(13)	Relationell process kärna	Betydelsebeskrivning i SO	Exemplifiering i SO
	<i>bekräfta</i> (jfr 4a, <i>establish</i>)	äv. utvidgat om händelse eller dylikt 'vara uttryck för'	<i>Utvecklingen</i> ₁ bekräftar behovet av <i>en räntesänkning</i> ₂
	<i>föranleda</i> (jfr 4b <i>cause</i>)	'ge anledning till någon handling el. åtgärd'	<i>protesterna</i> ₁ föranledde ingen åtgärd ₂
	<i>vara förenad med</i> (jfr 4d)	'åtföljas av något'	Under inbördeskriget var det förenat med livsfara ₂ att ge sig ut på gatorna ₁
	<i>innebära</i> (4e)	'ha till följd'	allt köande ₁ innebär förlust av tid ₂

Beträffande *utesluta* i (4c) finns dock ingen motsvarande beskrivning i SO av den specifika betydelse verbet har i komplexa grammatiska metaforer. Av artikeln framgår att verbet – liksom *establish* i (4a) – i grunden är ett materiellt processverb, jfr ovan. Användningen i (4c) anknyter närmast till 2. 'välja att räkna bort som möjlighet' med den syntaktiska ramen "NÅGON utesluter NÅGOT/SATS" och exemplet *Polisen utesluter inte att ett brott kan ha begåtts*. Med hänsyn till min huvudpoäng att de komplexa grammatiska metaforenas relationella processverb är starkt konventionaliserade och kan ges exakta semantiska beskrivningar är det intressant att jämföra med Halliday & Matthiessens (2014:296) beskrivning av engelskans *exclude* i samma användning som *utesluta* i (4c). Av analysen framgår följande:

- *Exclude* är omständighetsrelaterande (circumstantial) – jfr uppräknings i (12) ovan – och har identifierande (inte attributiv) funktion.
- Den relation som uttrycks avser ÄGANDE ("possession"), men då i samma överförda abstrakta betydelse som också möter i relationella processverb som *include*, *involve*, *contain*, *comprise*, *consist of*, och *provide*.
- Liksom till exempel *deserve* ('ought to have'), *provide* ('have as a resource'), *require* ('need to have'), *lack* ('fail to have') kombinerar *exclude* den abstrakta

⁶ Jfr t.ex. SO-artikeln *underskrida* med den enda betydelseangivelsen 'nä ett lägre mätresultat än det aktuella' och den komplexa grammatiska metaforen *asbestvärdet*₁ **måste underskrida** de internationella normerna₂ som enda exempel.

possessiva betydelsen med andra semantiska drag genom den inkorporerade negationen: *exclude* ([negative] + have).

Den refererade beskrivningen, som i allt väsentligt gäller också för *utesluta* i (4c), är avsedd att ge en antydning om hur de komplexa grammatiska metaforernas relationella processkärnor bildar ett systematiskt nätverk av betydelser och hur detta kan beskrivas med hjälp av Halliday & Matthiessens semantiska begreppsapparat.

10.3 Grammatisk metafor och skriftlighet

10.3.1 Allmänna synpunkter

Halliday & Matthiessen 2014 betonar från olika synpunkter det inkongruenta framställningssättets skriftlighet. Framställningssättet ses som en skriftlig överbyggnad på det kongruenta muntliga vardagsspråket. Tillägandet av denna avancerade kod förutsätter, som man visar, en långvarig och differentierad inlärningsprocess, där språkutvecklingen går hand i hand med kunskapsutvecklingen och den ökade förtroendet med mera specialiserade skriftspråksgenrer.⁷ Ett citat:

- (14) [I]deational metaphor, is learned later by children and is not part of the grammar of ordinary spontaneous conversation that children meet in the home and neighbourhood; rather it is associated with the discourses of education and science, bureaucracy and the law. Children are likely to meet the ideational type of metaphor when they reach the upper levels of primary school; but its full force will only appear when they begin to grapple with the specialized discourses of subject-based secondary education.
[Halliday & Matthiessen 2014:709f.]

I anslutning till citatet presenteras några exempel som unga inlärare kan förmodas ta till sig tidigt under inlärningsprocessen, bland annat (14) där nominaliseringarna *heat* och *pressure* tillgängliggörs genom att de omedelbart föregås av sina kongruenta motsvarigheter:

- (15) Slate is a metamorphic rock. Slate was once shale. But over millions of years, tons and tons of rock *pressed* down on it. The pressure made the shale very *hot*, and the heat and pressure changed it into slate. ... Other metamorphic rocks are made the same way slate it, by heat and pressure.
[Halliday & Matthiessen 2014:710]

Halliday & Matthiessen pekar också på det inkongruenta framställningssättets oförenlighet med muntliga klarspråkstekniker, ett förhållande som sammanhänger

⁷ Om svenska skolelevers inläring av ideationell grammatisk metafor, se Magnusson 2011.

med prioriteringen av lexikal täthet och syntaktisk enkelhet och står i direkt motsättning till det kongruenta framställningssättets prioritering av lexikal enkelhet och syntaktisk komplexitet:

(16) **10.5.5 Spoken and written language**

The factor that perhaps tends most to determine the extent of metaphor in the grammar of a text is whether that text is spoken or written; speech and writing are rather different in their patterns of metaphoric usage. This is because they have different ways of constructing complex meanings.

It might be assumed that metaphor, while not inherently value-laden, is nevertheless inherently complex, and that the least metaphorical wording will always be the one that is maximally simple. The often professed ideal of 'plain, simple English' would seem to imply something that is in general what we are calling congruent. But the concept of 'plain and simple' is itself very far from being plain and simple; anything approaching technical language, for example, tends to become noticeably more complex if one tries to 'simplify' it by removing the metaphors. As a test of this, try constructing a congruent variant of the clause *braking distance increases more rapidly at high speeds*.

The explanation is that there is more than one kind of complexity (see e.g. Halliday, 1985a, 1987a). Typically, written language becomes complex by being lexically dense: it packs a large number of lexical items into each clause; whereas spoken language becomes complex by being grammatically intricate: it builds up elaborate clause complexes out of parataxis and hypotaxis. [...]

[Halliday & Matthiessen 2014:726]

Citatet är på flera sätt av intresse för den generella problematik som avhandlas i denna bok. Det ger stöd för att problemen kring de svenska EU-översättningarnas hypotaktiska strukturer ska ses som överdriven muntlighet snarare än som en återgång till ett äldre (och skriftligare) stilideal, jfr kap. 3.4 ovan. Men samtidigt väcks frågor om gränsdragningen mellan muntlighet och skriftlighet och om relationen i detta avseende mellan **GM-konstruktioner** (konstruktioner som bygger på grammatisk metafor) och andra skriftspråkskonstruktioner som också de prioriterar lexikal täthet och syntaktisk enkelhet i enlighet med den formella skriftspråksnormens krav på koncentration och relevans.

10.3.2 GM-konstruktioner

Möjligheterna till ett inkongruent framställningssätt baserat på ideationell grammatisk metafor är de följande kapitlens generella perspektiv på substantiv-syntaxen (jfr ovan kap. 9.1.2). De GM-konstruktioner som i första hand aktualiseras är:

- a) Komplex grammatisk metafor (10.2.2 ovan): *Allt köande*₁ **innebär** *förlust av tid*₂.
- b) Funktionsverbsförbindelse på verbfrasnivå och på satsnivå (kap. 9.1.11):
- (17) a. Den personuppgiftsansvarige skall också **lämna underrättelse** om åtgärden till tredje man.
- b. *Upplåtelse av en lägenhet med bostadsrätt* **skall ske** skriftligen.
- c) Inanimat agent (kap. 9.1.12): *Dessa nya data*₁ **demonstrerar** *behovet av en mer ingående analys*₂.
- d) Nominalisering (kap. 9.1.2).

Av dessa GM-konstruktioner ses **nominalisering** som den mest grundläggande, eller som Halliday & Matthiessen (2014:729) uttrycker det "the single most powerful resource for creating grammatical metaphor".⁸ Konstruktionssyntaktiskt återspeglas nominaliseringarnas centrala roll bland annat i följande:

- Som inkongruenta realiseringar av underliggande satser (figurer) är de i sig själva grammatiska metaforer.
- De skapar förutsättning för den abstrakta fackspråkliga perspektivering som generellt präglar grammatisk metafor som en inkongruent överbyggnad på det kongruenta vardagsspråket.⁹
- De fungerar som deltagare i komplexa grammatiska metaforer och liknande strukturer.
- De möjliggör syntaktiska och semantiska omgrupperingar vid omskrivning till funktionsverbsförbindelse, där antingen delar av processen (17a) eller hela processen (17b) nivå-sänks och "förtingligas" till en nominalfras samtidigt som själva satsstrukturen bibehålls genom funktions verbet, se Halliday & Matthiessen 2014:723f.
- Deras förtätningskapacitet speglas i möjligheterna att genom ytterligare nivå-sänkning göra andra nominaliseringar till bestämmningar i komplexa nominalfraser, i följande exempel som prepositionsstyrda "qualifications": **beslut om förvärv** *av en hyresfastighet för ombildning av hyresrätt till bostadsrätt*.
- Genom substantiveringen (funktionen som "ting") kan de fungera som referenter, jfr kap. 7.5.2 ovan. Ett exempel är den komplexa grammatiska metaforen (4b) ovan: *Displacement along these faults*₁ **caused** *failure of the Baldwin Hills Reservoir in 1963*₂. Både subjekts- och objektsnominalen är här

⁸ Jfr cit. (15) ovan som indikerar att just förståelsen av nominaliseringar ses som det första steget vid tillägandet av det inkongruenta framställningssättet.

⁹ Jfr Halliday & Martin (1993: 244) – här citerad efter Hestbæk Andersen 2003:361 – om grammatisk metafor som "a powerful resource for getting a text's angle right and for elaborating its experiential focus in appropriate ways".

referenter med ”textuell status” (se Halliday & Matthiessen 2014:715): det förra uttrycket som ”Theme” inom ramen för Hallidays Theme/Rheme-motsättning och det senare som ”unmarked New” inom ramen för Given/New.¹⁰

De generella konstruktionssyntaktiska aspekterna på ideationell grammatisk metafor är alltså i grunden tre: (a) förtätningar genom nivå-sänkning, (b) abstrakt fackspråklig perspektivering och (c) nominaliseringar som referenter. Ytterligare en konstruktionssyntaktisk aspekt, som tillkommer i min analys i nästa avsnitt, är samspillet mellan GM-konstruktioner och andra skriftspråkskonstruktioner vid textualiseringen.

10.3.3 Textanalys

I Halliday & Matthiessen-citatet (15) ovan ses motsättningen muntlighet/skriftlighet som direkt kopplad till kongruens/inkongruens. Det är också uppenbart att utnyttjandet av inkongruenta strukturer och konstruktioner är en fundamental aspekt på skriftlighet i den mening begreppet har i denna bok. Men från konstruktionssyntaktisk synpunkt är det samtidigt viktigt att betona det samspel som ständigt sker med andra skriftspråkskonstruktioner både vid abstrakt perspektivering och vid tillämpandet av de generella förtätningstekniker som präglar det formella skriftspråket – inte minst i lagtexter. (Detta förhållande talar i sin tur för att begreppet ”skriftlighet” ska ges en vidare innebörd än att bara omfatta inkongruens i Halliday & Matthiessens mening.)

Mot denna bakgrund ska jag nu analysera konstruktionsanvändningen i en komplex mening i personuppgiftslagen (PUL). Exempelmeningen (fetmarkerad) återges här i sin kontext:

- (18) Den personuppgiftsansvarige skall också underrätta tredje man till vilken uppgifterna har lämnats ut om åtgärden, om den registrerade begär det eller om mera betydande skada eller olägenhet för den registrerade skulle kunna undvikas genom en under rättelse. **Någon sådan underrättelse behöver dock inte lämnas, om detta visar sig vara omöjligt eller skulle innebära en oproportionerligt stor arbetsinsats.**

[PUL 28 §]

Den markerade meningen har en koncessiv relation till den föregående, dvs. den föreskriver en inskränkning av den föregående lagbestämmelsens tillämpning. Grammatiskt består den av en huvudsatskärna (a) och ett adverbliellt bisats-

¹⁰ Det bör noteras att textuella funktioner som Theme/Rheme och Given/New hör hemma på **satsnivå**. I det kommenterade exemplet utgör alltså den komplexa grammatiska metaforens enkla satsstruktur en förutsättning för Halliday & Matthiessens analys i termer av Theme/Rheme och Given/New, ett förhållande som också tas upp i deras diskussion av exemplet. Men det viktiga i sammanhanget är nominaliseringars generella möjligheter som referenter och dessa gäller även över satsnivån.

komplex med två samordnade konditionalsatser, (b) och (c), av vilka den senare är reducerad:

- (19) a. Någon sådan underrättelse behöver dock inte lämnas
b. om detta visar sig vara omöjligt
c. eller [om detta] skulle innebära en oproportionerligt stor arbetsinsats

För att kunna studera textualiseringen av denna autentiska mening kan vi utgå från följande konstruerade muntligare uttrycksalternativ, som också skulle passa in i den angivna kontexten:

- (20) a. Den personuppgiftsansvarige behöver dock inte underrätta tredje man,
b. om det visar sig att detta är omöjligt för den personuppgiftsansvarige
c. eller om denne skulle behöva arbeta oproportionerligt mycket med detta.

En avgörande skillnad mellan den muntligare strukturen i (20) och den faktiska PUL-versionen i (19) ligger i den **tematiska organisationen** (ovan kap. 7.8.3). Medan (20) inleds med samma tematiska personsubjekt (*den personuppgiftsansvarige*) som den föregående meningen, alltså **temaupprepning** (TU), så knyts PUL-meningen i (19) till den föregående meningen genom **tema-
progression** (TP). Följande sammanställning demonstrerar schematiskt den tematiska organisationen av PUL-meningen och dess huvuddelar (a–c) med utgångspunkt i huvudsatskärnan i den föregående meningen. Tema-
progression markeras med "T2 = R1" (motsv.) och temaupprepning med "T2 = T1" (motsv.), jfr ex. (50) i kap. 7.8.3 ovan. Med "Ø" markeras en elliptisk anafor (kap. 7.6.1 ovan).

- (21) **Den personuppgiftsansvarige** (T1) skall också **underrätta tredje man** (R1) [...]
a. → TP: **Någon sådan underrättelse** (T2 = R1) behöver dock inte **lämnas** (R2),
b. → TP: om **detta** (T3 = R2) visar sig vara **omöjligt** (R3)
c. → TU: eller Ø (T4 = T3) skulle innebära **en oproportionerligt stor arbetsinsats** (R4).

Valet av tema i (21a) och den fortsatta tematiska organisationen i (21b) och (21c) innebär en prioritering av **opersonliga** perspektiv och konstruktioner, alltså en strategi som avviker från personorienteringen i det muntligare uttrycksalternativet (20). Genomförandet av denna opersonliga strategi och den därmed avhängiga tematiska organisationen av de tre satserna i PUL-meningen framstår som den styrande faktorn bakom de enskilda konstruktionsvalen. De skriftspråks-
transformationer som krävs – om vi utgår från den muntligare strukturen i (20) – handlar främst om (a) **tematiseringar** genom att temat görs till subjekt, **valensanpassning och abstraktion** i syfte att avlägsna explicita personreferenser, samt andra möjligheter till **förtätning** i enlighet med principen om koncentration och relevans.

Här kommer först en översiktlig transformationshärledning av de tre satserna: huvudsatskärnan (22), den första bisatsen (23) och den andra bisatsen (24).

Understrykningarna markerar personreferenser som på olika sätt avlägsnas i nästa steg.

- (22) a. den personuppgiftsansvarige behöver dock inte UNDERRÄTTA TREDJE MAN →
b. den personuppgiftsansvarige behöver dock inte LÄMNA NÅGON SÅDAN UNDERRÄTTELSE [omskrivning till **funktionsverbsförbindelse**] →
c. NÅGON SÅDAN UNDERRÄTTELSE behöver dock inte LÄMNAS [omorientering mot objektsnominalet *någon sådan underrättelse* genom **agentlös passiv**]
- (23) a. om DET VISAR SIG ATT DETTA ÄR omöjligt för den personuppgiftsansvarige →
b. om DETTA VISAR SIG VARA omöjligt [omorientering mot den resumtiva anaforen *detta* i kombination med förtätning genom **lyftkonstruktion**]
- (24) a. eller om denne skulle behöva ARBETA OPROPORTIONERLIGT MYCKET MED DETTA →
b. eller om DETTA skulle INNEBÄRA EN OPROPORTIONERLIGT STOR ARBETSINSATS [samorientering med föregående sats i samband med omskrivning till **komplex grammatisk metafor**] →
c. (eller) ~~om detta~~ skulle innebära en oproportionerligt stor arbetsinsats [**sammandragning** av gemensamma led vid samordning]

Exemplet innehåller två GM-konstruktioner som bägge utnyttjar det inkongruenta framställningssättets specifika uttrycksmöjligheter. Omskrivningen till funktionsverbsförbindelse i (22b) är själva grundförutsättningen för den textuella organisationen genom att nominaliseringen *underrättelse* kan lanseras som en central referent. Och den komplexa grammatiska metaforen i (24b) – (*om*) *detta*₁ [’underrättandet av tredje man’] **skulle innebära en oproportionerligt stor arbetsinsats**₂ – medför ändrade och relevantare perspektiv på verkligheten, detta med hänsyn till att det inte är självklart att arbetet ska utföras av den personuppgiftsansvarige personligen.¹¹

Att GM-konstruktionerna samtidigt utgör en integrerad del av den formella skriftspråkssyntaxen återspeglas i samspelet mellan GM-konstruktioner och andra konstruktioner på olika textualiseringsnivåer, både på mera övergripande nivå (den textuella organisationen) och i enskildheter. Ett exempel på det senare är hur etableringen av referenten *någon sådan underrättelse* i (22b) följs upp i (22c), där uttrycket görs till tema genom omorientering med hjälp av passiv. Ett annat exempel är strykningarna av de i sammanhanget självklara referenserna *den personuppgiftsansvarige* och *tredje man* i (22b) och (22c): Den GM-syntaktiska

¹¹ Om resumtiva anaforer som *detta* som deltagare i relationella processer – bland annat sådana som utgör komplexa grammatiska metaforer i den mening jag lagt i begreppet – skriver Halliday & Matthiessen (2014:722): “In any of these clauses, one of the relational participants may be realized by a reference item such as *this*, *that*, *it* embodying extended text reference (see Chapter 9, Section 9.4.3).”

valensanpassningen i (22b) utnyttjar nominaliseringarnas friare aktantstruktur (kap. 7.1.3 ovan), medan valensanpassningen i (22c) bygger på agentlös passiv.

Mera generellt visar exemplet att både GM-konstruktioner och andra skriftspråkskonstruktioner är viktiga element i en framställning som syftar till koncentration och relevans i enlighet med den formella skriftspråksnormen. I det fortsatta analysarbetet kommer alltså – alldeles som i del II – bägge konstruktionsgrupperna att ses en integrerad del av den formella skriftspråksyntaxen. (Detta innebär alltså att begreppet ”skriftlighet” i mina beskrivningar inte sammanfaller med ”inkongruens”.)

11. Inhemskt lagspråk

I detta kapitel studeras språkformen i bostadsrättslagen 1991 (uppdaterad till och med SFS 2003:93) och personuppgiftslagen 1998 (uppdaterad t.o.m. SFS 1999:1210) som representanter för millennieskiftets inhemska lagspråk. Huvudresultatet är att texterna i grunden präglas av lexikogrammatisk och funktionell skriftlighet, en synpunkt som också har stöd i de tidigare grammatiska textanalyserna i del II och i kap. 10.3.3 ovan.

Samtidigt präglas texterna av en viss anpassning till lagspråksanvisningarnas krav på muntlig enkelhet, i synnerhet till föreskrifterna i Svarta listan om att så långt möjligt undvika tunga juridiska begrepp. Texterna för på detta sätt in på de övergripande problemen kring lagspråksförenkling så som dessa beskrivs i Bhatia 1993 (se kap. 2.2.2 ovan), alltså hur långt den ökade mottagaranpassningen kan och bör drivas med hänsyn till de professionella målen. Hit hör till exempel de juridiska kraven på entydighet även för dem som helst inte vill förstå¹ och kraven på lagspråkets genremässiga integritet, vilka bland annat förutsätter ett formellt, snarare än ett ”ledigt” tonläge.

Vi noterar att millennieskiftets inhemska lagspråk har två distinkta förenklingsaspekter: Dels är det resultatet av ett långvarigt och målmedvetet arbete att förändra en hel genre genom anpassning till den moderna sakprosan, dels har denna reviderade språkform i sin tur blivit föremål för krav på fortsatt förenkling genom lagspråksanvisningarnas successivt framflyttade krav på muntlighet. I detta kapitel hade det dock fört för långt att systematiskt studera utvecklingen av BRL med hänsyn till de uppdateringar som skett efterhand under åren 1991 – 2003. Mina analyser i det följande av muntlighet och skriftlighet i BRL och PUL avser alltså texterna som helhet, så som de faktiskt förelåg efter uppdateringarna enligt SFS 2003:93 resp. SFS 1999:1210. (Några enstaka BRL-exempel analyseras dock med hänsyn till förändringar som skett i versionen från 2003.)

Som ett komplement till de bägge lagtexterna har jag utnyttjat ett material som gör det möjligt att belysa de fackspråkliga kraven på ett fungerande lagspråk och även den inherent motsättningen mellan den språksyn som präglar den svenska klarspråksdiskursen och den professionella juridiska diskursen. Analysen av lagtexterna kompletteras därför med analys av några exempel ur Lagrådets yttrande 2002-09-10 med kritik av en lagrådsremiss med förslag till ändringar i bostadsrättslagen.² Även om Lagrådets uppgift i grunden handlar om att granska lagrådsremissens – här alltså regeringens utkast till ändrad lagtext – från strikt juridisk synpunkt, så innehåller det aktuella yttrandet en hel del kritik av språkformen, som åtföljs av förslag till relevantare formuleringar.

¹ Jfr cit. (23) i kap. 5.3.5 ovan, där Cutts (1996:141) i kapitlet *Lucid legal language* betonar just denna synpunkt.

² Bägge dokumenten citeras efter Regeringens proposition 2002/03:12 *Olika bostadsfrågor*, där de ingår som bilagor: Bilaga 7 *Lagrådsremissens lagförslag* resp. Bilaga 8 *Lagrådets yttrande*. Hämtade 2023-02-14 på <https://lagen.nu/prop/2002/03:12>.

Kapitlets disposition: I 11.1 *Skriftspråkskonstruktioner i bruk* sker en inventering av de skriftspråkskonstruktioner som används i en passage i BRL och analys av dessas specifika funktioner i sitt sammanhang. Genomgången följs upp i 11.2 *Aspekter på skriftlighet i lagtexter*, ett avsnitt som – med anknytning till den analyserade textpassagen – beskriver en textualisering som i allt väsentligt präglas av den formella sakprosans skriftliga konstruktioner, normer och strategier. I 11.3 *Inslag av muntlig enkelhet* görs några påpekanden om hur språkformen i de bägge lagtexterna i viss mån påverkats av de svenska lagspråksanvisningarna, i synnerhet rekommendationerna i *Svarta listan*. I 11.4 *Fackspråkliga aspekter* analyseras språkformen i två BRL-paragrafer som ändrats i enlighet med Lagrådsyttrandet 2002. Analysen avser både språkformen i Lagrådets ändringsförslag och motiveringarna för dessa.

I 11.5 *Slutsatser* sker en kort sammanfattning om den lexikogrammatiska och funktionella skriftlighet som från olika synpunkter präglar – och måste prägla – också moderniserade lagtexter. Avsnittet avslutas med några reflektioner om den i kapitel 3.3 ovan behandlade diskrepansen mellan föreskriven och faktisk norm för millennieskiftets inhemska lagtexter.

11.1 Skriftspråkskonstruktioner i bruk

11.1.1 Ett BRL-exempel

Detta inledande avsnitt syftar till att belysa den centrala roll som skriftliga konstruktionsval, normer och strategier spelade för den faktiska språkformen i millennieskiftets lagtexter, och detta trots det långvariga förenklings- och moderniseringsarbete som genomförts i enlighet med rekommendationerna i *Språket i lagar och andra författningar* 1967 (kap. 3.2.2 ovan).

I syfte att utveckla denna synpunkt kommer jag här att analysera en textpassage i BRL med hänsyn till de enskilda konstruktioner som utnyttjas och till de mera generella överväganden som kan ligga under konstruktionsvalen, alltså de principer som styrt textualiseringen. Det aktuella exemplet är en komplex lagbestämmelse med en punktuppställning över sådana villkor i bostadsrättsföreningens stadgar som, om de förekommer, skulle sakna juridisk giltighet. Exemplet återfinns i kapitel 2 av BRL ("Föreningens medlemmar m.m.") under rubriken "Allmänna bestämmelser om medlemskap". Exemplet återges här först i sin helhet:

- (1) Sådana stadgevillkor för medlemskap är utan verkan som innebär
 1. att ett visst medborgarskap eller en viss inkomst eller förmögenhet skall utgöra förutsättning för inträde i föreningen,

2. att den till vilken en bostadsrätt övergår skall utses av någon annan än bostadsrätts-havaren eller godkännas enligt andra grunder än som gäller enligt denna lag för inträde i en bostadsrättsförening, eller
3. att villkoret annars med hänsyn till sitt innehåll eller på annat sätt är oskäligt mot den som vill vinna inträde i föreningen eller överlåta sin bostadsrätt.

[BRL 2 kap. 2 §]

I de bägge följande delavsnitten sker först en genomgång av de skriftspråkskonstruktioner som används och dessas grundläggande funktioner, och sedan följer några konkluderande anmärkningar.

11.1.2 Konstruktionsgenomgång

Genomgången av de skriftspråkskonstruktioner som utnyttjats redovisas här nedan i fyra tabeller som avser dels punktuppställningens inledning, dels de tre punkterna. Kommentarna i högerspalten beskriver kortfattat den dominerande funktion som respektive konstruktion kan sägas ha i den aktuella kontexten. Hänvisningar ges inom parentes till konstruktionsbeskrivningarna i del II. Utgångspunkten för kommentarerna är en underförstådd jämförelse med vad Williams kallar en enkel *agent action*-stil, se kap. 10.1.3 – 10.1.4 ovan. Den löpande indexeringen avser var respektive konstruktion börjar. I inledningen ("överskriften") till tabellerna har predikat och infinita verbfraser i resp. språkprov markerats med fetstil:

- Punktuppställningens inledning:

[1] Sådana [2] *stadgevillkor för medlemskap är utan verkan* [3] *som innebär*

Konstruktion	Funktion
[1] DETERMINATIVKONSTRUKTION (9.1.16): <i>sådana stadgevillkor [...] som</i>	Tydliggöra vad som är korrelerat till relativsatsen och möjliggöra postponeringen [3].
[2] Förtätningstransformationer (7.5): <i>stadgevillkor för medlemskap:</i> a) REDUKTION TILL SAMMANSÄTTNING (9.1.9): <i>stadgevillkor</i> ('villkor som föreskrivs i föreningens stadgar') b) NOMINALISERING (9.1.2): (<i>villkor för</i>) <i>medlemskap</i> ('för att man skall få bli medlem i föreningen')	Förtätning enligt kraven på koncentration och relevans. (Referensen blir entydig i sitt sammanhang, jfr kommentaren till samma exempel i kap. 9.1.9 ovan, sista stycket).
[3] POSTPONERAD RELATIVSATS (8.1.3): <i>Sådana stadgevillkor som innebär X är utan verkan</i> → <i>Sådana stadgevillkor är utan verkan som innebär X</i>	Textsammanhang: Postponeringen närmast en förutsättning för funktionen som inledning till en punktuppställning.

- Punkt 1:

1. att [4] *ett visst medborgarskap eller en viss inkomst eller förmögenhet* [5] **skall** [6] **utgöra förutsättning för** inträde i föreningen,

Konstruktion	Funktion
[4] GRUPPERING AV SAMORDNINGSLED (7.4.2) genom <i>och</i> -regeln och sammandragningsreglerna: [A] <i>ett visst medborgarskap</i> eller [B] <i>en viss inkomst eller förmögenhet</i>	Tydlighetsprincipen: entydigt strukturera en hierarkiskt uppbyggd koordinationsfras.
[5] KOMPLEX GRAMMATISK METAFOR (10.2.2): <i>medborgarskapet</i> ₁ [nominalisering] utgör förutsättning för <i>inträdet</i> ₂ [nominalisering] ³	Valensanpassning och abstrakt perspektivering (7.1) enligt kraven på koncentration och relevans.
[6] OMORIENTERING GENOM FUNKTIONSVÄRDEBÄRANDE FÖRBINDELSE (9.1.11): <i>Y</i> ₁ förutsätter <i>X</i> ₂ → <i>X</i> ₁ utgör förutsättning för <i>Y</i> ₂	Tematisk funktion: Frasen <i>ett visst medborgarskap eller en viss inkomst eller förmögenhet</i> görs till subjekt.

- Punkt 2:

2. att den [7] *till vilken* [8] *en bostadsrätt övergår* [9] **skall utses** av någon annan än bostadsrättshavaren eller [10] **godkännas** enligt andra grunder än som **gäller** enligt denna lag [11] *för* [12] *inträde i en bostadsrättsförening*, eller

Konstruktion	Funktion
[7] VILKEN-KONSTRUKTION (9.1.17): <i>den till vilken en bostadsrätt övergår</i> (jfr med <i>som</i> + strandad preposition: <i>den som en bostadsrätt övergår till</i>)	Stilistisk funktion (formell stil), jfr kap. 9.1.17 ovan om genreaspekterna på strukturen preposition + <i>vilken</i> .
[8] LEXIKAL OMORIENTERING (7.2.1): <i>ngn</i> ₁ förvärvar <i>en bostadsrätt</i> ₂ → <i>en bostadsrätt</i> ₁ övergår till <i>ngn</i> ₂	Tematisk funktion: Den abstrakta frasen <i>en bostadsrätt</i> görs till subjekt.
[9] OM- OCH SAMORIENTERING (7.2) av relativsatserna genom s-passiv med resp. utan agent: <i>X</i> ₁ skall utses av <i>Y</i> eller godkännas enligt [...]	Tematisk funktion: Frasen <i>den till vilken bostadsrätten övergår</i> görs till gemensamt subjekt.
[10] REDUKTION VID SAMORDNING (7.4): <i>eller att han eller hon skall godkännas</i> enligt [...]	Förtätning enligt kraven på koncentration och relevans.
[11] NOMINALISERING (9.1.2): <i>för inträde i en bostadsrättsförening</i> . (Jfr t.ex. <i>för att man skall få inträda i en bostadsrättsförening</i>)	Förtätning enligt kraven på koncentration och relevans (implicitgörande av bl.a. irrelevant personsubjekt).
[12] POSTPONERING (8.1.3): <i>enligt andra grunder för inträde i en bostadsrättsförening än som gäller enligt denna lag</i> → <i>enligt andra grunder än som gäller enligt denna lag för inträde i en bostadsrättsförening</i>	Komplexa överväganden, se 11.2.6 nedan.

³ Exemplet kommenteras som (2a) i 11.2.2 nedan.

- Punkt 3

3. att villkoret annars [13] *med hänsyn till* [14] *sitt innehåll* eller på annat sätt är **oskäligt** mot den som [15] **vill vinna inträde i** föreningen eller [16] **överlåta** sin bostadsrätt.

Konstruktion	Funktion
[13] MITTFÄLTSAADVERBIAL (8.1.4): <i>med hänsyn till sitt innehåll eller på annat sätt</i>	Sats- och informationsstrukturer- ing: bakgrundsinformation till "the main provisional clause" (kap. 2.2.2 ovan).
[14] NOMINALISERING (9.1.2): <i>med hänsyn till vad det innehåller → med hänsyn till sitt innehåll</i>	Förtätning enligt kraven på kon- centration och relevans.
[15] FUNKTIONSVERBSFÖRBINDELSE I VERBFRAS (9.1.11): <i>den som vill vinna inträde i föreningen</i> (jfr <i>den som vill inträda i föreningen</i>)	Kraven på koncentration och relevans: Den längre frasen ger en adekvatare situationsbeskrivning.
[16] REDUKTION VID SAMORDNING (7.4): <i>eller den som vill överlåta</i>	Förtätning enligt kraven på kon- centration och relevans.

11.1.3 Slutsats

Den aktuella textpassagen utnyttjar ett brett register av skriftspråkskonstruktioner och återspeglar en konsekvent textualiseringsstrategi med strävan efter både textsammanhang, relevanta perspektiv och global klarhet (detaljerna inordnade i helheten). Språkformen är vårdad (snarare än ledig) och vilar på den formella sakprosans grund. De enskilda skriftspråkskonstruktionernas grundfunktioner enligt tabellerna kan sammanfattas i följande punkter:

- Omorienteringar av tematiska skäl: genom funktionsverbsförbindelse ([6]), lexikal omorientering ([8]) och passiv ([9]).
- Sats- och meningsstrukturering: utnyttjandet av determinativkonstruktion ([1]), postponering ([3], [12]) och mittfältsadverbial ([13]).
- Strukturering av komplexa koordinationsfraser, här i ([4]), där kombinationen av strykningar och icke-strykningar resulterar i en entydig manifestation av en hierarkisk struktur, se 11.2.6 nedan.
- Förtätningar genom strykningar vid samordning ([10], [16]) och genom tillämpning av principen om lägsta relevanta satsgrad, i synnerhet genom bruket av nominalisering ([2], [11], [14]).
- Utnyttjandet av GM-konstruktioner för abstrakt perspektivering och av andra skäl, utöver de enskilda nominaliseringarna (ovan) även den komplexa grammatiska metaforen ([5]) och omskrivningarna till funktionsverbsförbindelse ([6], 15).

De anförda konstruktionsanvändningarna kan på detta sätt knytas till sådana generella uttrycksbehov som enligt mina analyser i del II direkt nödvändiggör utnyttjandet av olika skriftliga konstruktionsalternativ i lagtexter och mera formell sakprosa: (a) tematiseringar genom om- och samorientering, (b) tydligt strukturerade sats- och koordinationsfraser genom omgrupperingar av sats- och koordinationsleden, (c) ett koncentrerat framställningssätt som utnyttjar det formella skriftspråkets förtätningstransformationer, samt (d) utnyttjandet av grammatisk metafor för abstrakt perspektivering och relevans.

11.2 Aspekter på skriftlighet i lagtexter

11.2.1 Allmänt

I detta avsnitt utvecklas översiktligt några centrala aspekter på det i grunden skriftliga framställningssätt som präglar BRL och PUL. Genomgången utgår i första hand från exempel i den ovan studerade BRL-passagen, men också andra exempel tas upp.

11.2.2 Koncentration och relevans

Kraven på koncentration och relevans framstår i mycket som den övergripande normen för textualiseringen av millennieskiftets lagtexter. Detta återspeglas både i det nu analyserade BRL-exemplet och i det tidigare analyserade PUL-exemplet i kap. 10.3.3 ovan. Bägge exemplen uppvisar samma genomarbetade, redundansfria och fokuserade framställningssätt och samma omsorg om helheten som tidigare (kap. 6 ovan) tentativt föreslagits som grund för goda svenska EU-översättningar. Textualiseringen präglas i hög grad av utnyttjandet av det formella skriftspråkets förtätningstransformationer, inte minst GM-konstruktioner (som samtidigt kan utnyttjas för fackspråklig abstraktion). Belysande i sammanhanget är den komplexa grammatiska metaforen [5] – här upprepade som (2a) – som kan jämföras med det mångordigare, kongruentare och konkretare uttrycksalternativet (2b):

- (2) a. att ett visst medborgarskap eller en viss inkomst eller förmögenhet **skall utgöra förutsättning för** inträde i föreningen, [17 ord]
- b. att den sökande skall vara medborgare i ett visst land eller ha en viss inkomst eller förmögenhet **för att få inträda** i föreningen, [23 ord]

Kraven på ett koncentrerat framställningssätt återspeglas som vi sett också i satsgradshandlingen – principen om lägsta relevanta satsgrad (se 11.2.3 nedan) – och i de många reduktionerna av gemensamma led vid samordning.

Omsorgen om helheten återspeglas i vårt utgångsexempel i den genomarbetade punktuppställningen (se 11.2.3 nedan). Jag vill här bara peka på hanteringen av negationen: Punktuppställningen (inledningen) avser stadgebestämmelser som **inte** ska ha juridisk giltighet. Detta medför att den tredje punkten i princip innehåller en dubbel negation: ”Sådana stadgevillkor gäller *inte* som *inte* är skäligen mot köpare eller säljare.” En generell lösning vid denna typ av läsbarhetsproblem består i att ersätta den negerade satsen med en där negationen lexikaliserats in ett verb eller en verbfras (*Han **har inte** några fasta tillgångar* → *Han **saknar** fasta tillgångar*).⁴ I det aktuella fallet: *Sådana stadgevillkor **är utan verkan** som **är oskäligen** mot köpare eller säljare*.⁵

Diskursmässigt kan språkformen i millennieskiftets lagtexter ses som lösningen på den inherent motsättningen mellan (a) den svenska klarspråksdiskursen, som eftersträfvade muntlig enkelhet, och (b) den professionella juridiska diskursen, som prioriterade fackmässig precision, jfr ovan kap. 2.2.3. Texternas fokus på koncentration och relevans framstår i detta sammanhang som särskilt viktigt för den professionella juridiska diskursen. Detta framgår vid jämförelser mellan de formuleringar i BRL som föreslås i augusti – september 2002 i regeringens lagrådsremiss och i Lagrådets yttrande över denna. Exempel som de följande – där vi tills vidare kan bortse från de juridiska aspekterna – visar hur Lagrådets språkhantering generellt lever upp till högt ställda krav på en genomarbetad redundansfri och relevant språkform. I (3) och (4) har de markerade, onödigt utförliga fraserna i lagrådsremissen kortats ner:

(3) Lagrådsremissen	Lagrådets ändringsförslag
Av intyget skall framgå att 1. [...] 2. de i planen lämnade faktiska uppgifterna är riktiga och stämmer överens med tillgängliga handlingar	Av intyget skall framgå 1. att [...] 2. att de i planen lämnade uppgifterna är riktiga och stämmer överens med tillgängliga handlingar [BRL 3 kap. 2 §]

⁴ Jfr Williams (1995:130–133) kap. 7 *Concision*, avsnittet ”Not the negative”.

⁵ Det bör kanske påpekas att dubbel negation inte alltid ska ses som ett klarspråksproblem. Jfr följande sofistikerade formulering av Lagrådet i ex. (49) i 11.4.3 nedan, som tvärtom präglas av juridisk precision: *Styrelsen får **inte vägra** att medge tillstånd till en åtgärd som avses i första stycket om **inte** åtgärden är till påtaglig skada eller olägenhet för föreningen*.

(4)	Lagrådsremissen	Lagrådets ändringsförslag
	I fråga om brandskada som bostadsrättshavaren själv inte vållat gäller vad som sagts nu endast om bostadsrättshavaren brustit i den omsorg och tillsyn som han eller hon bort iaktta.	För reparation på grund av brandskada som uppkommit genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än bostadsrättshavaren själv är dock denne ansvarig endast om han eller hon brustit i omsorg och tillsyn. [BRL 7 kap. 12 §]

Och i (5) tillämpas mer sofistikerade sammandragningstekniker i Lagrådets punktuppställning än i lagrådsremissens:

(5)	Lagrådsremissen	Lagrådets ändringsförslag
	Tillstånd av styrelsen eller medgivande i stadgarna krävs dock om förändringen 1. medför ingrepp i en bärande konstruktion 2. innefattar installation eller förflyttning av våtutrymme, toalett eller kök, eller 3. annars är till påtaglig skada för föreningen.	Bostadsrättshavaren får inte utan styrelsens tillstånd i lägenheten utföra åtgärd som innefattar 1. ingrepp i en bärande konstruktion, 2. ändring av befintliga ledningar för avlopp, värme, gas eller vatten, eller 3. annan väsentlig förändring av lägenheten. [BRL 7 kap. 7 §]

Den juridiska motiveringen till ändringarna i (4) handlar om att det enligt Lagrådet inte finns någon anledning att skilja mellan bostadsrättshavarens ”vållande” och familjemedlemmars och gästers ”vårdslöshet eller försummelse”. Ex. (3) och (5) kommenteras i avsnitt 11.4 nedan.

11.2.3 Satsgrader

Exempel på principen om lägsta relevanta satsgrad är de i tabellen kommenterade satsgradsänkningarna i frasen [2] *stadgevillkor för medlemskap*. Här utgör sammansättningen *stadgevillkor* (’villkor som finns med i föreningens stadgar’) en satsgradsänkning till förled (*stadge-*) och prepositionsfrasen *för medlemskap* en nominalisering av bisatsen *för att man ska få bli medlem i föreningen*.

Samma princip styr också utnyttjandet av att-satser i utgångsmeningens treledade punktuppställning: *Sådana stadgevillkor för medlemskap är utan verkan som innebär 1. att [...], 2. att [...], eller 3. att [...]*. Den höga satsgraden (bisats) motiveras både av de tre koordinationsledens innehållsliga komplexitet och av de globala kraven på symmetrisk gestaltning i punktuppställningar. Att-satserna ska alltså inte ses som uttryck för någon strävan att undvika ”svåra” konstruktioner (nominaliseringar) eller som avsteg från kraven på koncentration och relevans. Jfr det ovan citerade BRL-exemplet (5) – högerspalten – där de tre samordningsleden i en liknande punktuppställning är nominaliseringar i en kompakt treledad

komplex grammatisk metafor: *åtgärden* [1] **innefattar** *ingrepp* [...], *ändring* [...], eller *förändring* [...] [2].

11.2.4 Funktionsverbsförbindelser på verbfras- och satsnivå

Så som begreppet ”funktionsverbsförbindelse” har definierats i denna bok finns det två huvudtyper av denna GM-konstruktion: dels förbindelser på verbfrasnivå (*Man fattade beslut om bordläggning*), dels förbindelser på satsnivå (*Beslut fattades om bordläggning*). Transformationsmässigt innebär bägge konstruktionsmöjligheterna att en kongruent verbal struktur ersätts av en kombination av ett funktionsverb och en nominalisering, där den nominaliserade frasen i typfallet antingen fungerar som direkt objekt (verbfrasnivå) eller som subjekt (satsnivå). I det följande kommenteras först förbindelser på verbfrasnivå och sedan förbindelser på satsnivå.

Vårt utgångsexempel innehåller två förbindelser på verbfrasnivå:

- (7) a. [15] att villkoret annars med hänsyn till sitt innehåll eller på annat sätt är oskäligt mot den som vill **vinna inträde i föreningen** eller överlåta sin bostadsrätt.
b. [6] att ett visst medborgarskap eller en viss inkomst eller förmögenhet skall **utgöra förutsättning för** inträde i föreningen,

(7a) representerar det typfall där funktionsverbsförbindelser bör användas enligt undantagsreglerna i *Språket i lagar och andra författningar* 1967, se cit. (7d) i kap. 3.2.2. Detta sammanhänger med att verbfrasen *vinna inträde i föreningen* har en annan, mer specifik betydelse än det enkla *inträda i föreningen*.

Funktionsverbsförbindelsen *utgöra förutsättning för ngt* i (7b) har en annan viktig funktion eftersom denna verbfras har en annan orientering än det enkla *förutsätta*: X_1 **förutsätter** $Y_2 \rightarrow Y_1$ **utgör förutsättning för** X_2 . (Om funktionsverbsförbindelser som instrument för omorientering, se 11.2.5 nedan.)

Mina transformationshärledningar indikerar också att etablerade verbfrasförbindelser inte sällan ingått i transformationshistoriken, även om de inte syns ”på ytan”. Ett sådant fall är ex. (18) i kap. 10.3.3, nu återgivet som (8):

- (8) *Någon sådan underrättelse behöver dock inte lämnas*, om detta visar sig vara omöjligt eller skulle innebära en oproportionerligt stor arbetsinsats.

Av transformationshärledningarna i kap. 10.3.3 – ex. (22) – har framgått hur verbfrasomskrivningen *underrätta ngn* \rightarrow *lämna en underrättelse (till ngn)* är en förutsättning för meningens tematiska organisation, då verbalsubstantivet *underrättelse* är ett referentiellt uttryck (som kan tematiseras genom omorientering med hjälp av passiv).

Om funktionsverbsförbindelser på satsnivå vill jag här bara peka på den speciella konstruktionstyp som är representerad i den kompakta grammatiska metaforen i BRL-exemplet (9):

- (9) *Upplåtelse av en lägenhet med bostadsrätt₁ skall ske till nyttjande mot ersättning och utan tidsbegränsning₊.* [BRL 1 § 4 kap.]

I del II (kap. 9.1.11) har jag beskrivit denna konstruktionstyp – funktionsverbsförbindelse med *ske* – som en omskrivning av kongruenta satser som (10a):

- (10) a. Andersson **har räfsat** trädgårdsgångarna varannan vecka →
b. **Räfsning** av trädgårdsgångarna **har skett** varannan vecka.

Transformationen innebär att den finita satsen i (10a) – eller dess centrala delar – blir nominaliserat subjekt, medan satsgraden bibehålls genom att funktions verbet övertar finitböjningen. Adverbiella tilläggsled – som *varannan vecka* – kan kvarstå i den nya satsen. Inte sällan har de då rematisk funktion, jfr fokuseringen på det komplexa (tvåledade) sättsadverbialiet i (9): *till nyttjande mot ersättning och utan tidsbegränsning*.

Omskrivning med *ske* används påfallande ofta i BRL, men mera sparsamt i PUL.⁶ I (11) nedan ges exempel på olika nominaliserade subjektsfraser i BRL:s *ske*-konstruktioner. (Exemplifieringen har begränsats till bisatsstrukturer.)

- (11) när **delgivning** skett i behörig ordning; om **försäljning** sker under hand; om **förvärv** ändå sker; med villkor att **inlösen** sker; och sker inte heller **rättelse** inom en månad; att en ändamålsenlig **samverkan** kan ske; sker **uppsägning** enligt första eller andra stycket; när **upplåtelsen** skedde; då sådan **överföring** sker; den dag då **överlåtelsen** skedde

Som framgår av exemplen är funktionsverbsförbindelse med *ske* i första hand ett medel för valensanpassning och abstraktion genom möjligheten att stryka irrelevanta eller självklara aktanter, i synnerhet sådana som är obligatoriska i vanliga finita satser: *ngn₁ har delgivit ngn₂ ngt₃ → delgivning har skett*.

11.2.5 Tematiseringar genom omorientering

En grundläggande begränsning på möjligheterna till muntlighet i lagtexter är som vi sett (kap. 10.1.3) de textlingvistiska kohesionskraven, som medför krav på ständiga om- och samorienteringar, där olika skriftspråkskonstruktioner utnyttjas för att göra temat till subjekt. Utöver syntaktiska medel, som omskrivning till

⁶ Till konstruktionen kan man också hänföra motsvarande användning med *äga rum* (*senast när fördelning skall äga rum*), *inträffa* och liknande funktionsverb. Jag har dock inte tagit ställning till hur konstruktionen ska avgränsas, utan vill bara peka på att omskrivning med *ske* är så mycket vanligare än andra möjliga funktionsverb, i synnerhet i BRL.

funktionsverbsförbindelse i (12a), utnyttjas också lexikala medel som i (12b):
 ngn_1 **förvärvar** ngt_2 → ngt_1 **övergår** till ngn_2 .

- (12) a. att inträde i föreningen₁ **förutsätter** ett visst medborgarskap eller en viss inkomst eller förmögenhet₂ → att ett visst medborgarskap eller en viss inkomst eller förmögenhet₁ **skall utgöra förutsättning för** inträde i föreningen₂
b. den som **förvärvat** en bostadsrätt → den till vilken en bostadsrätt **övergår**

Ett exempel på hur kohesionskraven och de därav föranledda omorienteringarna begränsar möjligheterna till muntlig enkelhet i BRL och PUL är (13) nedan. De fyra exempelmeningarna kan beskrivas som omorienteringar av enkla existentialsatser med *finnas*. I exemplen är det olika adverbiala led i existentialsatserna som tematiseras genom att göras till subjekt. Omorienteringarna, som utnyttjar både lexikala och syntaktiska medel, resulterar i tyngre och skriftligare verb och verbfraser: *vara behäftat med*, *besväras av*, *omfatta*, *innehålla*. I mina transformationshärledningarna har den aktant som gjorts till subjekt markerats med versaler och predikatsfraserna med fetstil:

- (13) a. Om bostadsrättshavaren vet eller har anledning att misstänka att ett föremål är behäftat med ohyra får detta inte tas in i lägenheten. [BRL 7 kap. 9 §]
[Härledning: att det **finns** ohyra PÅ ETT FÖREMÅL → att ETT FÖREMÅL **är behäftat med ohyra**]
- b. Bostadsrättshavaren är skyldig att tåla sådana inskränkningar i nyttjanderätten som föranleds av nödvändiga åtgärder för att utrota ohyra i huset eller på marken, även om hans lägenhet inte besväras av ohyra. [BRL 7 kap. 13 §]
[Härledning: även om det inte **finns** ohyra I HANS LÄGENHET → även om HANS LÄGENHET inte **besväras av ohyra**]
- c. Förteckningen skall omfatta åtminstone de uppgifter som en anmälan enligt 36 § skulle ha innehållit [PUL 39 §]
[Härledning: I FÖRTECKNINGEN **skall finnas** åtminstone de uppgifter som... → FÖRTECKNINGEN **skall omfatta** åtminstone de uppgifter som...]
- d. de uppgifter som en anmälan enligt 36 § skulle ha innehållit [PUL 39 §]
[Härledning: de uppgifter som **skulle ha** funnits med I EN ANMÄLAN ENLIGT 36 § → de uppgifter som EN ANMÄLAN ENLIGT 36 § **skulle ha innehållit**]

Ett starkt instrument för omorientering i mera abstrakta sammanhang är **funktionsverbsförbindelser**. I följande PUL-mening skulle alla de fyra indexerade satserna kunna härledas ur transformationskedjor som startar med omskrivning till funktionsförbindelse i verbfraser: *informera* → *lämna information*; *utforma* ngt → *ge* ngt *dess utformning*; *ansöka om* ngt → *göra en ansökan om* ngt ; *anteckna* ngt *till minnes* → *göra en minnesanteckning om* ngt .

- (14) [i] Information enligt första stycket **behöver** inte **lämnas** om personuppgifter i löpande text [ii] som inte **fått sin slutliga utformning** [iii] när ansökan **gjordes** eller [iv] som **utgör minnesanteckning** eller liknande. [PUL 26 §]

Subjektsreferenten i de bägge relativsatserna [ii] och [iv] förutsätts vara ”löpande text”.

I ett andra steg har sedan transformationerna till verbfrasförbindelser följts upp genom omorienteringar mot de med versaler markerade icke-subjekten, se (15) – (18) nedan. De för den formella skriftspråksgestaltningen oundgängliga tekniker som utnyttjas bygger på en kombination av syntaktiska och lexikala medel, i det senare fallet genom utbyte av funktionsverb: *ge ngt dess utformning* → *få sin utformning*:

- (15) a. *ngn₁ informerar ~~ngt₂~~ om ngt₃* →
 b. *~~ngn₁~~ lämnar INFORMATION₂ om ngt₃* →
 c. INFORMATION₁ lämnas om ngt₂
- (16) a. *ngn₁ utformar DEN LÖPANDE TEXTEN₂* →
 b. *~~ngn₁~~ ger DEN LÖPANDE TEXTEN₂ dess utformning₃* →
 c. DEN LÖPANDE TEXTEN₁ får sin utformning₂
- (17) a. *ngn₁ ansöker ~~om ngt₂~~* →
 b. *~~ngn₁~~ gör EN ANSÖKAN₂* →
 c. ANSÖKAN₁ görs
- (18) a. *ngn₁ antecknar ~~ngt₂~~ till minnes₃ I LÖPANDE TEXT₊* →
 b. *~~ngn₁~~ gör en minnesanteckning₂ I LÖPANDE TEXT₊* →
 c. DEN LÖPANDE TEXTEN₁ utgör minnesanteckning₂

Vi noterar att framställningssättet i övrigt präglas av aktantstrykningar i syfte att skapa koncentration och relevanta abstrakta perspektiv. I härledningarna har aktanter som kommer att strykas i nästa steg markerats med överstrykning.

11.2.6 Koordinationsfraser

Koordinationsfraserna i vårt utgångsexempel utgörs av **samordningar med eller** i [4], [10], [13] och [16]. Landquist (2000:372) beskriver *eller*-koordinationer som ett genretypiskt drag där lagstiftaren ”meddelar alternativ i utfärdade bestämmelser”. Även punktuppställningens tre att-satser är samordnade med *eller*. (Både i BRL och PUL är *eller* den vanligaste förekommande konjunktionen, betydligt vanligare än *och*.)

Växlingen mellan (a) förtätningar genom sammandragning och (b) upp-
 repningar av gemensamma led har primärt strukturerande funktion (se kap. 7.4
 ovan). I [4] **ett visst medborgarskap eller en viss inkomst eller förmögenhet** bidrar
 både strykningar (*eller ~~en viss förmögenhet~~*) och icke-strykningar (*en viss*

inkomst) till en entydig manifestation av den hierarkiska strukturen och därmed av de bägge tillämpningsalternativ som lagbestämmelsen i första hand omfattar.⁷

Man noterar att koordinationshanteringen generellt innefattar den formella skriftspråksnormens krav på **symmetri** som ett medel att lyfta fram de mot varandra svarande leden i koordinationsfrasens grundstruktur, jfr kap. 7.4.4 ovan. Särskilt påfallande är här den tunga verbfraskoordinationen i punkt 2, där de bägge huvudalternativ som ställs mot varandra tydliggörs genom formell parallellism. Schematiskt:

(19) [skall] *utses av någon annan än X eller godkännas enligt andra grunder än Y*

Arrangemanget skulle i enlighet med min transformationshärledning i tabellen (indexerad [12]) kunna beskrivas som resultatet av en postponering av frasen *för inträde i en bostadsrättsförening*, jfr (20) nedan.⁸

- (20) a. eller godkännas **enligt andra grunder för inträde i en bostadsrättsförening** än som gäller enligt denna lag →
- b. [14] eller godkännas enligt **andra grunder** än som gäller enligt denna lag **för inträde i en bostadsrättsförening**

Till koordinationsfrasernas skriftliga inslag i de studerade lagtexterna hör slutligen **användningen av *samt*** när den vanliga additiva konjunktionen *och* inte räcker till. Några BRL-exempel:

- (21) a. Stadgarna skall i så fall ange [A] i vilken ordning lösningsrätten skall tillkomma föreningen eller medlemmarna, [B] inom vilken tid lösningsrätten skall göras gällande hos förvärvaren **samt** [C] /c1/ efter vilka grunder ersättning för bostadsrätten skall bestämmas och /c2/ inom vilken tid den skall betalas. [BRL 6 kap. 9 §]

KOMMENTAR: Med *samt* tydliggörs att koordinationsfrasens grundstruktur är A + B + C (c1 + c2), inte A + B + C + D. Användningen av *och* i stället för *samt* hade här stridit mot tydlighetsprincipen.

b. Revision och särskild granskning samt redovisning [rubrik, BRL 9 kap. 26 §]

KOMMENTAR: Med *samt* tydliggörs att koordinationsfrasens grundstruktur är A + B, där A = *revision och särskild granskning*. Användningen av *och* i stället för *samt* (*revision och särskild granskning och redovisning*) hade medfört strukturell oklarhet.

⁷ För resonemangets skull bortser jag här från att *inkomst* och *förmögenhet* har annat genus än *medborgarskap*. Hur en tvåledad hierarkisk strukturering av tre innehållsled förutsätter upprepning av bestämningarna framgår kanske tydligare om vi ersätter *medborgarskap* med en synonym med N-genus: **en viss nationstillhörighet eller en viss inkomst eller förmögenhet**.

⁸ Alternativt skulle (20b) kunna beskrivas som en omgruppering av två adverbial i den *som*-inledda bisatsen: *eller godkännas enligt andra grunder än som gäller* (a) för inträde i en bostadsrättsförening (b) enligt denna lag.

- c. I fråga om störningar i boendet som har inträffat före ikraftträdandet tillämpas bestämmelserna i 7 kap. 18 § 5 **samt** 20 och 21 §§ i sina äldre lydelse. [SFS 2003:31, övergångsbestämmelser]

KOMMENTAR: Med *samt* tydliggörs att de tre anförda lagrummen är hierarkiskt strukturerade: "A samt B (b1 + b2)", och att det gemensamma ledet i *sina äldre lydelse* har begränsad räckvidd (B-ledet). Om *och* använts i stället för *samt* hade detta adverbial haft oklar räckvidd.

11.2.7 Distinktioner och begrepp

Lagtexter kräver tydliga distinktioner, entydiga begrepp och ett kvalificerat samspel mellan de lexikala och syntaktiska valen. Hur lagtexter tenderar att vara mer genomarbetade än den vanliga bruksprosan får här demonstreras av BRL-exemplet (22a), som kan jämföras med uttrycksalternativet (22b):

- (22) a. I stadgarna får föreskrivas att en anmälan om utträde ur föreningen skall göras skriftligen **och att handlingen skall vara försedd med medlemmens bevittnade namnunderskrift**. [BRL 2 kap. 14 §]
- b. I stadgarna får föreskrivas att en anmälan om utträde ur föreningen skall göras skriftligen **och vara försedd med medlemmens bevittnade namnunderskrift**.

Vi noterar först att (22a) följer grundstrategin om koncentration och relevans, något som återspeglas i prioriteringen av ett opersonligt perspektiv så länge detta är adekvat. Man kan jämföra med följande konstruerade, onödigt utförliga version:

- (23) I stadgarna får föreskrivas att den som önskar utträda ur föreningen skall anmäla detta skriftligen och att anmälningshandlingens härvid skall vara underskriven och anmälarens namnunderskrift bevitnad.

Men vi kan samtidigt konstatera att BRL avstått från den möjlighet till ytterligare förtätning som består i att *en anmälan om utträde ur föreningen* skulle kunna göras till gemensamt subjekt i de bägge samordnade att-satserna, med åtföljande strykning av gemensamma led i den andra bisatsstrukturen, så som skett i (22b): *och ~~att den skall~~ vara försedd med medlemmens bevittnade namnunderskrift*. BRL gör här en tydlig åtskillnad mellan *anmälan* i två skilda betydelser: dels som en abstrakt performativ språkhandling (något som "görs"), dels som den konkreta "skrivelse" som enligt föreskriften är en förutsättning för att en anmälan ska anses ha ägt rum. Hur den formella skriftspråksnormens krav på tydliga distinktioner och precisa begrepp på detta sätt ingick i millennieskiftets professionella juridiska diskurs utvecklas närmare i 11.4.2 nedan om språksynen i Lagrådets yttrande 2002.

11.3 Inslag av muntlig enkelhet

11.3.1 Allmänna synpunkter

Även om BRL och PUL karakteriseras av en kvalificerad lexikogrammatisk och funktionell skriftlighet vid hanteringen av de komplexa meningarna, så är de inte opåverkade av de svenska klarspråksidéerna. Här vill jag först peka på att bägge texterna generellt strävar efter språklig enkelhet i enlighet med de krav på anpassning till den moderna sakprosan som präglat lagspråkets utveckling ända sedan *Språket i lagar och andra författningar* 1967. Ett belysande exempel är hanteringen av en BRL-paragraf som av någon anledning kom att revideras först 2003, efter förslag i lagspråksremissen 2002:

- (24) a. **Gods** som enligt vad bostadsrättsinnehavaren vet är eller med skäl kan misstänkas vara behäftat med ohyra får inte föras in i lägenheten. [SFS 1995: 1464] →
- b. Om bostadsrättshavaren vet eller har anledning att misstänka att **ett föremål** är behäftat med ohyra får detta inte **tas in** i lägenheten. [SFS 2003:31]

Vi noterar att moderniseringen av (24a) avser både onödigt stela lexikala uttryck (*gods* → *föremål*; *föras in* → *tas in*) och en onödigt tillkrånglad koordinationsstruktur (understruken) som ersätts av en smidigare och mer fokuserad konstruktion. Den klarhet och begriplighet som präglar (24b) – och många andra lagbestämmelser i BRL och PUL – framstår i mycket som resultatet av en kvalificerad tillämpning av de formella skriftspråksnormer och -tekniker som går ut på att undvika onödigt krångel. Inte minst hanteringen av den understrukna komplexa koordinationsfrasen i (24b) framstår härvid som ett vackert exempel på klarspråk genom skriftlighet.

Även muntliga uttrycksmedel kan naturligtvis utnyttjas för sådana syften, så länge de faller inom ramen för ett vårdat framställningssätt. Ett exempel är möjligheterna att använda **som i stället för vilken** i sammanhang där *vilken*-användningen känns onödigt stel – en uppgift, som ofta förutsätter specifika skriftliga tekniker. Vi har tidigare konstaterat (kap. 9.1.17) att bruket av *vilken* i BRL och PUL med ett enda undantag avser prepositionsstyrt *vilken*: *den till vilken en bostadsrätt övergår*. De bägge lagtexterna skiljer sig därmed från översatta EU-rättsakter som Tjänstedirektivet, där ett enkelt (dvs. icke prepositionsstyrt) strukturerande *vilken* inte sällan används av tydlighetsskäl:

- (25) I detta direktiv behandlas inte avskaffandet av monopol för tillhandahållande av tjänster och inte heller statligt stöd från medlemsstaterna vilket omfattas av gemenskapens konkurrensregler.

Användningen av vilken (i stället för *som*) klargör här vilket led i den komplexa nominalfrasen som är korrelerat till relativsatsen, dvs. ”stödet”, inte ”medlemsstaterna”.

Till de tekniker som kan utnyttjas om man i fall som detta vill undvika att använda *vilken* hör (a) möjligheten att använda determinativkonstruktion, (b) möjligheten att välja ett predikatsverb som direkt omöjliggör den icke avsedda tolkningen och (c) möjligheten att genom omdisposition av satsleden korta ner den komplexa korrelatfrasen så att *som* ”räcker till”:

- (26) a. I detta direktiv behandlas inte avskaffandet av monopol för tillhandahållande av tjänster och inte heller sådant statligt stöd från medlemsstaterna som omfattas av gemenskapens konkurrensregler.
- b. I detta direktiv behandlas inte avskaffandet av monopol för tillhandahållande av tjänster och inte heller statligt stöd från medlemsstaterna som utgår i enlighet med gemenskapens konkurrensregler.
- c. I detta direktiv behandlas inte avskaffandet av monopol för tillhandahållande av tjänster och inte heller statligt stöd som beviljas av medlemsstaterna och ~~som~~ omfattas av gemenskapens konkurrensregler.

Att enkelt strukturerande *vilken* inte förekommer i BRL och PUL bör rimligen sammanhållas med att tekniker som dessa ingått som en integrerad del av skriftspråksgestaltningen. Komplexa korrelatfraser tycks bara förekomma i sådana fall där syftningen ändå blir entydig, till exempel – som i (27a) – genom determinativkonstruktion. Jfr (27b) där *vilken*-konstruktion krävs för entydig syftning:

- (27) a. Med forskningsetisk kommitté avses ett sådant särskilt organ för prövning av forskningsetiska frågor som har företrädare för såväl det allmänna som forskningen och [...]. [PUL 19 §]
- b. Med forskningsetisk kommitté avses ett särskilt organ för prövning av forskningsetiska frågor vilket har företrädare för såväl det allmänna som forskningen och [...].

11.3.2 Svartlistade verb: *underlåta*

Ett mera problematiskt inslag av lexikogrammatisk muntlighet är följsamheten – både i BRL och PUL – gentemot vissa av rekommendationerna i *Svarta listan* (1993 och 2004). Man kan tänka sig att den tveksamhet som kan anas från juristernas sida inför Svarta listan (1993 och 2004) i grunden handlade om motsättningen mellan klarspråkskraven och de fackspråkliga precisionskraven. Jfr följande beskrivning av Svarta listans intentioner i ett anförande (*Plain language – what a democracy needs*) hållet av två svenska klarspråksföreträdare vid en internationell klarspråkskonferens:

- (28) One important publication of ours *that is more controversial* is the Black List. Here we list a number of words and expressions that we want to discourage people from using. These are words that we find either too archaic, too difficult to understand for the ordinary citizen, or ambiguous words that may lead to misinterpretation.
[Baedecke & Thorén 2000:7f.]

(Kursiveringen av passagen om Svarta listans kontroversiella status är min.)

Den språksyn som kommer till uttryck i citatet skiljer sig på avgörande punkter från Lagrådets i yttrandet 2002, se 11.4 nedan.

I detta och närmast följande avsnitt analyseras två fall, där jag menar att Svarta listans krav på muntlig enkelhet går alldeles för långt. Mitt första exempel är *underlåta*, där Svarta listan (både 1993 och 2004) innehåller följande *Skriv hellre*-alternativ:

(29)	Skriv inte	Skriv hellre
	underlåta	ofta: låta bli/inte
		ibland: avstå ifrån
	<i>Underlåter någon att...</i>	ofta: <i>Om någon inte...</i>

Jurister skulle här kunna hävda att *underlåta* i sin pregnanta betydelse fyller en fackspråklig funktion som ett samlingsbegrepp vid referens till gärningar som innebär antingen *dolus* eller *culpa*. Från denna synpunkt svarar verbet till genre-mässiga uttrycksbehov som klarspråksalternativen (*låta bli*, *inte*, *avstå ifrån*) negligerar. *Underlåta* är hyperonym (semantiskt överordnat begrepp), inte synonym, till *låta bli* (som refererar till en avsiktlig handling). Och verbet har betydelsekomponenter som gör det användbarare än *inte* i många juridiska kontexter, jfr Svensk ordboks definition ”*mot förväntan inte utföra viss handling e.d.*” (mina kursiveringar). Liknande invändningar kan resas mot *avstå ifrån*, som handlar om rättigheter snarare än skyldigheter. Straffrättsligt skiljer man på *underlåtelsebrott* (omissivdelikt) och *ansvarsbrott* (commissivdelikt), se Nationalencyklopedin, artikeln *underlåtelsebrott*.

BRL har sammanlagt tre förekomster av *underlåta*, medan PUL inte har någon enda. Av de tre BRL-exemplen återfinns två i en och samma punktuppställning:

- (30) a. Kan bristen inte avhjälpas utan dröjsmål *eller underlåter styrelsen att efter tillsägelse ombesörja åtgärden så snart det kan ske*, får bostadsrätthavaren efter uppsägning frånträda bostadsrätten. [BRL 7 kap. 2 §]
- b. Till böter döms den som uppsåtligen eller av oaktsamhet
1. [...]
 5. *underlåter att föra medlemsförteckning* eller inte håller en sådan förteckning tillgänglig enligt 9 kap. 9 §, eller
 6. *underlåter att föra lägenhetsförteckning* eller meddelar oriktig eller vilseledande uppgift i utdrag enligt 9 kap. 11 §. [BRL 10 kap. 3 §]

BRL:s lyhördhet för kraven i Svarta listan framgår vid en jämförelse med en äldre version av bostadsrättslagen (SFS 1971:479) som upphörde att gälla 1991-07-01. De tre förekomsterna av *underlåta* har alla direkta motsvarigheter i den äldre lagtexten. Men samtidigt har ändringar skett i andra fall då den äldre texten använder *underlåta*. Jag ska här ta upp två exempel, där BRL:s omformuleringar följer Svarta listan, i bägge fallen med tveksamt resultat enligt min bedömning. I (31b) har *underlåta* ersatts av det ledigare *låta bli*:

- (31) a. Uppsägning på grund av förhållande som avses i första stycket 2, 3 eller 5 - 7 får ske *endast om bostadsrättshavaren **underlåter** att på tillsägelse vidtaga rättelse utan dröjsmål.* [Bostadsrättslag 1971, 33 §]
- b. Uppsägning på grund av förhållande som avses i 18 § 2, 3 eller 5-7 får ske *om bostadsrättshavaren **låter bli** att efter tillsägelse vidta rättelse utan dröjsmål.*
[BRL 7 kap. 20 §]

Till olägenheterna med att använda *låta bli* i lagspråk hör inte minst att verbfrasen gärna – på samma sätt som många andra vardagliga uttryck – förbinds med värderingar (här t.ex. att bostadsrättshavaren har betett sig nonchalant) som det inte är lagstiftarens uppgift att ge uttryck för.

Det andra fallet tar fasta på Svarta listans förslag att ersätta *underlåta* – här nominaliserat till *underlåtenhet* – med *inte*. Både den äldre lagtexten i (32a) och BRL-texten i (32b) utgör punkt 4 i en uppställning över olika fall som berättigar bostadsrättsföreningen att säga upp bostadsrättshavaren till avflyttning:

- (32) a. 4. om bostadsrättshavaren eller den, till vilken lägenheten upplåtits i andra hand, genom vårdslöshet är vållande till att ohyra förekommer i lägenheten eller om bostadsrättshavaren genom ***underlåtenhet att utan oskäligt dröjsmål underrätta styrelsen om förekomst av ohyra i lägenheten*** bidrar till att ohyran sprides i fastigheten,
[Bostadsrättslag 1971, 33 §]
- b. 4. om bostadsrättshavaren eller den som lägenheten upplåtits till i andra hand, genom vårdslöshet är vållande till att det finns ohyra i lägenheten *eller om bostadsrättshavaren genom **att inte utan oskäligt dröjsmål underrätta styrelsen om att det finns ohyra i lägenheten** bidrar till att ohyran sprids i huset,* [BRL 7 kap. 18 §]

BRL har här följt anvisningarna i Svarta listan om att *underlåta* i konditionalsatser ”ofta” kan ersättas med *inte*. Resultatet blir i detta fall strukturell oklarhet om vad som negeras: Ska sekvensen *inte utan oskäligt dröjsmål* tolkas analogt med uttrycket *inte utan viss tvekan* (’med viss tvekan’), eller i enlighet med den avsedda tolkning som blir den enda möjliga om negationen lexikaliseras in i det svartlistade *underlåta*? Alltså:

- (33) *om bostadsrättshavaren genom att **underlåta att utan oskäligt dröjsmål underrätta styrelsen om att det finns ohyra i lägenheten bidrar till att ohyran sprids i huset,***

Både (31b) och (32b) för in på en generell begränsning på möjligheterna till muntlig enkelhet i lagtexter, nämligen det faktum att grammatisk-stilistiska genrekonventioner har både form- och innehållsaspekter. Detta betonas i Bhatia 1993 i inledningen om genreanalys:

- (34) Since each genre, in certain important respects, structures the narrow world of reality in a particular way, the implication is that the same experience or reality will require a different way of structuring, if one were to operate in a different genre.

(Bhatia 1993:16)

Det är lätt att se att dessa synpunkter har relevans för valet mellan *underlåta* och *låta bli* (31b) och mellan *underlåta* och den vanliga negationen i (32b). I bägge fallen hade *underlåta* bidragit till att tydliggöra både innehållet och genrekontexten.

11.3.3 Svartlistade verb: *föreligga*

Verbet är långt vanligare än *underlåta* (131 mot 20 förekomster på ca 1 miljon ord i Nusvensk frekvensordbok). Som vi ska se har också *föreligga* vissa fackspråkliga aspekter, men till skillnad från *underlåta* är det i grunden ett allmänord med stilistisk hemvist i mera formellt skriftspråk. Svensk ordbok tar upp följande bägge betydelser:

- 'finnas att få': *avhandlingen föreligger nu i tryck*
- (allmänare) 'vara för handen': *det föreligger en paradox här; inget brott verkar föreligga*

Svarta listan 2004 ger följande anvisningar om undvikandet av *föreligga*:

(35)	UNDVIK	SKRIV HELLRE
	föreligga	ofta: finnas
a.	• Om särskilda skäl <i>föreligger</i> ...	Om <i>det finns</i> särskilda skäl ...
b.	• ... om förutsättningarna inte längre <i>föreligger</i> .	ibland: ... om förutsättningarna inte längre <i>är uppfyllda/gäller</i> .
c.	• <i>Föreligger</i> enhälligt förslag från valberedningen, skall ...	Om valberedningen <i>har lagt fram</i> ett enhälligt förslag, skall ...
d.	• I <i>föreliggande</i> lag/proposition	I <i>denna</i> lag/proposition I <i>lagen/propositionen</i>

Huvudlinjen är alltså att *föreligga* bör ersättas med det vanliga existential verbet *finnas* (35a). (Exemplet *Om särskilda skäl föreligger* → *Om det finns särskilda skäl finns* med även i Svarta listan 1993.) Som ett alternativ till konstruktion med *det finns* föreslås olika parafraseringar (35b–c).⁹

⁹ Om juridiska pronomen som *föreliggande* i (35d), se kap. 7.6.4 ovan.

Hur både BRL och PUL strävar efter att följa dessa rekommendationer framgår av exempel som (36a–b), som bägge undviker formuleringen *Om det föreligger särskilda skäl* i enlighet med riktlinjen i (35a):

- (36) a. Första stycket gäller inte om ansökan om tvångsförsäljning gjorts efter det att försäljning på exekutiv auktion kungjorts enligt 9 kap. 2 § utsökningsbalken *eller det annars finns särskilda skäl för att* en försäljning bör genomföras enligt utsökningsbalken. [BRL 8 kap. 8 §]
- b. *Om det finns särskilda skäl för det*, får information dock lämnas senast fyra månader efter det att ansökan gjordes. [PUL 26 §]

För BRL:s del kan tendensen att undvika *föreligga* beläggas också genom jämförelse med den äldre versionen, jfr (37a) och (37b):

- (37) a. Till intygsgivare får ej utses någon, beträffande vilken det **föreligger** någon omständighet som är ägnad att rubba förtroendet till hans opartiskhet. [Bostadsrättslag 1971, 4 §]
- b. Det är inte tillåtet att utse någon till intygsgivare, om det **finns** någon omständighet som kan rubba förtroendet för dennes opartiskhet. [BRL 3 kap. 3 §]

Till skillnad från försöken i (31b) och (32b) att undvika användningen av *underlåta*, så fungerar dessa undvikanden av *föreligga* bra i sitt sammanhang. I (37b), till exempel, kan valet av *finnas* vara ett naturligt led i arbetet på att uppdatera den lätt föråldrade språkformen i (37a) till ett smidigare och modernare författningsspråk.

Problemet med rekommendationerna att undvika *föreligga* ligger enligt min mening snarare i svartlistningen som sådan, dvs. i att det ena av två möjliga uttryckssätt a priori betraktas som mindre värt och helst ska undvikas. Ett adekvatare förhållningssätt vore en förutsättningslös prövning av vilken uttrycksmöjlighet som är mest adekvat i det enskilda fallet. Med denna utgångspunkt är det inte självklart att *finnas* verkligen bör väljas framför *föreligga* i BRL-exemplet (38a), jfr den konstruerade alternativversionen i (38b):

- (38) a. Om bostadsrättshavaren försummar sitt ansvar för lägenhetens skick enligt 12 § i sådan utsträckning *att annans säkerhet äventyras eller det finns risk för omfattande skador på annans egendom* och inte efter uppmaning avhjälpur bristen i lägenhetens skick så snart som möjligt, får föreningen avhjälpa bristen på bostadsrättshavarens bekostnad. [BRL 7 kap. 12a §]
- b. Om bostadsrättshavaren försummar sitt ansvar för lägenhetens skick enligt 12 § i sådan utsträckning *att det föreligger fara för annans säkerhet eller risk för omfattande skador på annans egendom* och **därvid** inte efter uppmaning avhjälpur bristen i lägenhetens skick så snart som möjligt, får föreningen avhjälpa bristen på bostadsrättshavarens bekostnad.

Man noterar att utnyttjandet av *finnas* i (38a) förutsätter två bisatsstrukturer (med *att* som gemensamt led) med olika subjekt och predikat. Som framgår av (38b) hade det skriftligare *föreligga* kunnat fungera som gemensamt led i en enda sammandragen bisats, ett förtätningalternativ som hade haft den fördelen att det tunga konditionala bisatsfundamentet – och därmed hela meningens grundstruktur – hade blivit lite tydligare. Man lägger också märke till att följsamheten i (38a) gentemot klarspråksanvisningarnas (Svarta listans) rekommendation att undvika ”stela” konnektorer som *därvid* (ovan kap. 9.1.18) kan ha sitt pris i form av minskad global klarhet, jfr det tydligare textsammanhanget i (38b). I övrigt noteras att de muntliga inslagen också här är begränsade och balanseras av skriftliga inslag, t.ex. de många – men inte tunga – nominaliseringarna i exemplet.

Ett särskilt problem med att ersätta *föreligga* med *finnas* består i att *föreligga* i juridiska texter ofta har en specifik fackspråklig användning, som inte kan uttryckas med det vardagligare *finnas*. Med *föreligga* åsyftas i dessa sammanhang inte existensen av en företeelse i ”den objektiva världen” (*det finns ohyra i lägenheten*), utan snarare en **juridisk tolkning** av de omständigheter som till exempel ska läggas till grund för en brottsrubricering. Mera konkret kan det handla om huruvida de **rekvisit** (misstankegrad, straffbarhet, uppsåt etc.) är uppfyllda som berättigar slutsatsen att *misstanke om brott föreligger* – eller *inte föreligger*.

Följande exempel – ur ett på svenska återgivet uttalande av Julian Assanges engelskspråkige advokat (Sydsvenskan 2016-02-06) – kan vara belysande:

(39) Inga rättsliga åtgärder kan vidtas *när ett godtyckligt frihetsberövande föreligger*.

Innebörden av temporalsatsen med *föreligger* skulle här – i sitt sammanhang – kunna återges: ’när nu FN-organet Unwgdad har fastställt att kriterierna för detta människorättsbrott är uppfyllda’. Man noterar att *finnas* inte hade fungerat.

Skillnaden mellan denna fackspråkliga användning och det allmänspråkliga *föreligga* i betydelsen ’vara för handen’ återspeglas i den förvåning jag själv upplevde när jag – efter att den stulna bilen återlämnats i sorgligt skick och de unga biltjuvarna återbördats till ungdomshemmet – fick ett meddelande för kännedom om att brottsutredningen lagts ner ”då misstanke om brott inte föreligger”.

Särskilt vanligt tycks detta fackspråkliga *föreligga* vara i domar. Ett exempel är hovrättsdomen i det s.k. Pirate Bay-målet (RH 2013:27), som tidigare utnyttjats i kap. 9.1.18 ovan. Denna dom innehåller en lång rad förekomster av *föreligga* med den faktiska innebörden ’vara juridiskt fastställbar’. Två exempel:

- (40) a. Vid bedömningen av *den uppsåtstäckning* som **måste föreligga** ska hänsyn tas till varje särskilt huvudbrott (jfr NJA 2007 s. 929).
- b. Frågan om åklagaren visat att påstådda huvudbrott har begåtts inrymmer flera olika frågeställningar, bl.a. om *upphovsrättsligt skydd föreligger* på sätt som påstås, om åklagaren visat att

Också BRL:s enda *föreligga*-exempel har en liknande innebörd och kan inte ersättas med *finnas*:

- (41) a. Detta gäller dock inte om
[...]
3. *sådana omständigheter föreligger* att en bostadsrättsförening enligt 3 eller 4 § kan vägra den som förvärvat bostadsrätt inträde i föreningen. |BRL 2 kap. 8 §|

11.3.4 Muntlighet och mångordighet

Klarspråksföreskrifterna om muntlighet syftar som vi vet till att underlätta begripligheten för icke-professionella läsare genom lexikal enkelhet. Ett generellt problem kring denna strategi består i att lexikal enkelhet av olika skäl går hand i hand med mångordighet och därmed inte sällan med en onödigt snårig meningsbyggnad. Detta problem aktualiseras dock knappast i BRL och PUL. Däremot är det fundamentalt för de tidiga svenska EU-översättningarna, se nästa kapitel. Själva grundproblemet framgår av den kursiverade första konditional-satsen i följande exempel ur en punktuppställning, tidigare citerat som (32b):

- (42) 4. *om bostadsrättshavaren eller den som lägenheten upplåtits till i andra hand, genom vårdslöshet är vållande till att det finns ohyra i lägenheten* eller om bostadsrättshavaren genom att inte utan oskäligt dröjsmål underrätta styrelsen om att det finns ohyra i lägenheten bidrar till att ohyran sprids i huset, [BRL 7 kap. 18 §]

Den utförliga subjektfrasens senare del [*eller*] *den som lägenheten upplåtits till i andra hand* hade här lätt kunnat läsas samman med det följande mittfältadverbialiet *genom vårdslöshet* ('vårdslös andrahandsuthyrning') om det inte varit för den okonventionella kommateringen (som ändå på något sätt stör läsförståelsen). Exemplet visar på ett principiellt plan hur utförliga beskrivningar som syftar till pedagogisk enkelhet gärna förutsätter speciella omsorger om meningsbyggnaden. Jfr för resonemangets skull hur ett kompaktare – men samtidigt mindre pedagogiskt – uttryck hade resulterat i ökad global klarhet: *om bostadsrättshavaren eller dennes andrahandshyresgäst genom vårdslöshet är vållande till att ...*¹⁰ Exemplet för alltså in på den klarspråksproblematik som Williams beskriver som "a phrase for a word", se kap. 6.1.3 ovan, punkt (b). Men även om omskrivningar liknande den i (42) inte är så ovanliga i millennieskiftets

¹⁰ En Googlesökning (2018-09-25) visar att begreppet "andrahandshyresgäst" är väletablerat, också i juridiska sammanhang, t.ex. i samband med upprättandet av ett s.k. andrahandsuthyrningskontrakt.

moderniserade lagtexter, så skiljer sig dessa från de svenska EU-översättningarna genom att de generellt upprätthåller en rimlig balans mellan lexikal och syntaktisk enkelhet.

11.4 Fackspråkliga aspekter

11.4.1 Lagrådsyttrandet 2002-09-10

Lagrådsyttrandet över regeringens förslag till ändringar i BRL studeras här som ett uttryck för den språksyn som präglade millennieskiftets professionella juridiska diskurs och som på många sätt står i motsättning till den svenska klarspråksdiskursens idéer om muntlighet och ledigt språkbruk. Huvudtemat i mina analyser är att Lagrådets krav på juridisk precision förutsätter en strikt tillämpning av etablerade skriftspråksnormer. Analyserna gäller Lagrådets kritik av de formuleringar som lanserades i två av regeringsförslagets paragrafer. Analysarbetet behandlar både språkformen i Lagrådets förslag (= den nya lagtexten) och de utförliga motiveringarna för de egna formuleringarna.

11.4.2 Krav på enhetliga begrepp

Mitt första exempel anknyter till de krav på tydliga begrepp och klara distinktioner som behandlats i 11.2.7 ovan. Min analys anknyter till exempel (22), här upprepat som (43):

- (43) a. I stadgarna får föreskrivas att en anmälan om utträde ur föreningen skall göras skriftligen **och att handlingen skall vara försedd med medlemmens bevittnade namnunderskrift**. [BRL 2 kap. 14 §]
- b. I stadgarna får föreskrivas att en anmälan om utträde ur föreningen skall göras skriftligen **och vara försedd med medlemmens bevittnade namnunderskrift**.

Exemplet belyser hur det formella skriftspråket undviker subjeksstrykningar vid samordning om de bägge subjekten inte entydigt refererar till samma begrepp. Detta krav innebär att (43a) inte bör ersättas av (43b). Samma krav återspeglas i Lagrådets kritik av andra paragrafen i regeringsförslagets kap. 3 (*Ekonomisk plan m.m.*), som återges i (44) nedan. (Kursiveringarna, som hör till förslaget, markerar ändringar av den äldre lagtexten.)

- (44) 2 §. *Den ekonomiska planen* skall vara försedd med intyg av två personer. *Av intyget skall framgå*
1. att förutsättningarna för registrering enligt 1 kap. 5 § är uppfyllda,
 2. att de i planen lämnade uppgifterna är riktiga och stämmer överens med tillgängliga handlingar, samt

3. att gjorda beräkningar är vederhäftiga och kan antas vara hållbara.

I intyget skall intyggivarna också ange de huvudsakliga omständigheter som ligger till grund för deras *bedömning och vilka handlingar som har varit tillgängliga för dem.*

I sitt yttrande vänder sig Lagrådet mot formuleringen av punkt 3, och föreslår i stället:

- (45) 3. att gjorda beräkningar är vederhäftiga **och att den ekonomiska planen framstår som hållbar**

Kritiken mot motsvarande formulering i (44) handlar om vikten av en konsekvent begreppshantering. Kommentarererna innehåller en utförlig begreppsutredning med sådana krav på språkformen som förbinds med formella skriftspråksnormer:

- (46) Den föreslagna lagtexten bygger på uttalanden som gjordes i förarbetena till 1971 års bostadsrättslag (prop. 1971:12 s. 77). Enligt dessa uttalanden skulle intyggivarnas granskning avse såväl att de lämnade faktiska uppgifterna var riktiga och stämde överens med tillgängliga handlingar som att gjorda beräkningar var vederhäftiga och kunde väntas hålla streck. Vad gäller terminologin kan nämnas att, enligt vad departementschefen då anförde, länsstyrelsen inte skulle granska ”planens hållbarhet”.

Orden ”hållbar” och ”hållbarhet” förekommer alltså med varierande syftning på beräkningarna, föreningen och planen. Att beräkningarna är hållbara säger just inte mer än att de är vederhäftiga. Det intressanta är vad beräkningarna visar. Enligt Lagrådets mening kan första stycket 3 formuleras på exempelvis följande sätt:

”3. att gjorda beräkningar är vederhäftiga och att den ekonomiska planen framstår som hållbar.”

Citatet belyser de kvalificerade krav Lagrådet ställer på intentionsdjupet i begreppshanteringen.

Från konstruktionssyntaktisk synpunkt noteras samtidigt att de faktiska kraven på tydliga distinktioner i lagspråk inte bara handlar om ordvalet som sådant, utan också om bruket av den formella skriftspråkssyntaxen och dess förtätnings-transformationer. I detta fall består problemet i att subjektstrykningen i punkt 3 i (44) inte lever upp till kravet att de bägge subjektfraserna ska representera samma begrepp.

11.4.3 Krav på logik och textsammanhang

Mitt andra exempel för in på de övergripande krav på språkformen som gäller omsorgen om **makrostrukturen** (van Dijk & Kintsch 1983). Annorlunda uttryckt aktualiseras de krav på en koherent helhetsgestaltning som traditionellt beskrivits i termer av ”logik” och ”tankereda” (Wellander 1973). Exemplet avser sjunde paragrafen i kapitel 7 av BRL (*Bostadsrättshavarens ansvar för lägenhetens skick*). Den ursprungliga paragrafen från 1991 var helt kort och bestod av två enkla meningar:

- (47) 7 § Bostadsrättshavaren får inte göra någon väsentlig förändring i lägenheten utan tillstånd av styrelsen. Bostadsrättshavaren kan i stadgarna dock medges en vidsträcktare rätt.

Regeringsförslaget i lagrådsremissen är betydligt utförligare. Det uttalade primära syftet var att precisera bestämmelsen om bostadsrättshavarens skyldighet att söka tillstånd för ”väsentlig förändring” och därmed minska risken för tolkningsproblem. Ändringarna syftade också – som Lagrådet påpekar i sitt yttrande – till att skapa utrymme för en ”något större möjlighet för bostadsrättshavaren att förändra sin lägenhet”.

I regeringsförslaget har den första meningen ersatts av två, av vilka den första innehåller en generell föreskrift om bostadsrättshavarens rätt att förändra lägenheten, medan den andra är utformad som en punktuppställning som preciserar de fall då styrelsemedgivande krävs. Den äldre paragrafens andra mening får lätt omredigerad utgöra ett eget stycke:

(48)	Stycke	Lagrådsremissen
	1	7 § Bostadsrättshavaren får förändra lägenheten. Tillstånd av styrelsen eller medgivande i stadgarna krävs dock om förändringen 1. medför ingrepp i en bärande konstruktion 2. innefattar installation eller förflyttning av våtutrymme, toalett eller kök, eller 3. annars är till påtaglig skada för föreningen.
	2	I stadgarna får föreskrivas att styrelsens tillstånd inte behövs för att utföra en åtgärd som avses i första stycket.

Lagrådets yttrande innehöll en utförlig kritik av detta förslag, och mynnade ut i ett förslag till omstrukturerad version (= den slutgiltiga versionen i SFS 2003:93), där de två styckena blivit tre. Av Lagrådets kommentarer framgår att deras föreslagna ändringar syftade till att ge bestämmelserna en språkligt och juridiskt adekvatare utformning utan att frångå regeringsförslagets intentioner.

Lagrådets ändrade förslag återges här med mina kursiveringar av passager som kommer att stå i fokus i det följande:

(49)	Stycke	Lagrådets yttrande
	1	7 § Bostadsrättshavaren får inte utan styrelsens tillstånd i lägenheten utföra åtgärd som innefattar 1. ingrepp i en bärande konstruktion, 2. ändring av befintliga ledningar för avlopp, värme, gas eller vatten, eller 3. annan väsentlig förändring av lägenheten.
	2	Styrelsen får inte vägra att medge tillstånd till en åtgärd som avses i första stycket om inte åtgärden är till påtaglig skada eller olägenhet för föreningen.
	3	I stadgarna får föreskrivas att styrelsens tillstånd inte behövs för att utföra en åtgärd som avses i första stycket.

Den föreslagna gestaltningen av de tre styckena i (49) skulle med utgångspunkt i Lagrådets utförliga kommentar – och i språkvetenskapligt perspektiv – kunna beskrivas enligt följande:

- **Första stycket.** Genom strykningen av lagrådsremissens inledningsmening kommer paragrafen att inledas av en s.k. topikmening (*topical sentence*) som tydligt anger bestämmelsernas huvudtema, alltså bostadsrättshavarens ”tillståndsplikt” vid väsentlig förändring av lägenheten. Regeringsförslagets inledningsmening (*Bostadsrättshavaren får förändra lägenheten*) – som rimligen kan knytas till syftet att öppna upp för ett ”något större” utrymme för ändringar utan tillstånd – kan från denna textlingvistiska synpunkt vara missvisande eftersom den indikerar ett annat huvudtema.
Lagrådsförslagets första stycke (med punktuppställningen) fokuserar helt på att precisera tillståndspliktens omfattning. Detta sker genom att de tre punkterna strikt utformas så att de utgör **mikropropositioner** (van Dijk & Kintsch 1983) till makropropositionen ”Bostadsrättshavaren får inte göra någon väsentlig förändring i lägenheten utan tillstånd av styrelsen”, alltså den första meningen i den äldre lagtexten från 1991, jfr punktuppställningens inledning.
- **Andra stycket.** Begränsningen av styrelsens möjligheter att vägra tillstånd kan ses som Lagrådets lösning på problemet att skapa ett något större ändringsutrymme för bostadsrättshavaren. Ett annat syfte är att klargöra innebörden av punktuppställningens punkt 3, se nedan.
- **Tredje stycket.** Överensstämmer med regeringsförslagets andra stycke, som i sin tur motsvarar den äldre lagtextens andra mening.

Lagrådets utförliga motiveringar av formuleringarna i första och andra stycket i (49) belyser hur juridisk precision förutsätter kvalificerade skriftliga överväganden.

Ändringarna i det första styckets punktuppställning gäller punkt 2 och – viktigast i vårt sammanhang – punkt 3. (Omformuleringen av punkt 2 har en juridisk-teknisk motivering och syftar till att underlätta den konkreta gräns-

dragningen mellan tillståndspliktiga och tillståndsbefriade åtgärder i bl.a. våt-utrymmen.) För formuleringarna i punkt 3 ges motiveringar som direkt återspeglar kraven på tydliga distinktioner, logisk struktur och textsammanhang:

- (50) Det i den tredje punkten upptagna kriteriet – ”annars är till påtaglig skada för föreningen” – är däremot minst lika abstrakt och oklart till sin utformning som kriteriet ”väsentlig förändring” i nu gällande lag. De tolkningsproblem som den nuvarande lagen ansetts ge upphov till kan med den föreslagna utformningen till och med komma att öka. Detta sammanhänger med att punkten synes ta sikte på att klargöra under vilka omständigheter en styrelse kan vägra att lämna tillstånd till en förändring snarare än att ange vilka fall som bör komma under styrelsens prövning. Att styrelsen skulle lämna tillstånd till en förändring som är till påtaglig skada för föreningen kan knappast antas. Punkten skiljer sig på det sättet från punkterna 1 och 2 där det, åtminstone när det gäller punkt 2, kan antas att tillstånd i allmänhet kommer att lämnas. Det kan för övrigt noteras att det inledande ordet ”annars” i punkt 3 är missvisande.

Kritikens kärna är här regeringsförslagets sammanblandning av två skilda aspekter på tillståndsgivningen: (a) bostadsrättshavarens skyldighet att söka tillstånd och (b) styrelsens rätt att vägra tillstånd. Vi noterar med Lagrådet att denna distinktion måste upprätthållas för att punkt 3 – och därmed paragrafen som helhet – ska uppfylla genrens grundläggande textlingvistiska koherenskrav. I Lagrådets ändringsförslag har punkt 3 formulerats om så att alla tre punkterna avser fall då bostadsrättshavaren har tillståndsplikt.

Den citerade passagen följs upp med en diskussion om huruvida punkt 3 (i den ändrade lydelsen) verkligen måste vara med. Lagrådet menar här (under hänvisning till lagrådsremissen) att så är fallet, bland annat eftersom styrelsens rätt att vägra tillstånd måste omfatta möjligheten att slå vakt om ”kulturhistoriska värden och andra särskilda karakteristika”. Men för att detta skall fungera måste första styckets punktuppställning följas upp med ett nytt stycke – det föreslagna andra stycket i (49) – där styrelsens tillståndsbefogenheter definieras och begränsas:

- (51) Ett sätt att undvika det problem som här berörts är att, i överensstämmelse med vad bostadsrättsutredningen föreslog i det betänkande som ligger till grund för remissen, begränsa kravet på tillstånd till sådana fall som avses i punkterna 1 och 2. I remissen har emellertid ett sådant alternativ bedömts vara alltför långtgående. Ett annat alternativ, som ligger närmare det nu framlagda förslaget, skulle då kunna vara att med de i punkterna 1 och 2 upptagna preciseringarna i princip bibehålla nuvarande bestämmelse för tillståndspliktens omfattning men med en kompletterande bestämmelse om att tillstånd får vägras endast under sådana omständigheter som nu anges i punkt 3 av förslaget. För att det av lagtexten skall framgå att även exempelvis kulturhistoriska värden och andra särskilda karaktärsdrag hos en fastighet eller lägenhet skall kunna beredas skydd (jfr remissen s. 61) torde det dock vara lämpligt att vid sidan av ”skada” nämna även ”olägenhet” i lagtexten.

Den generella lösningen på det problem som består i att lagrådsremissens första stycke blandar ihop två olika aspekter på tillståndsgivningen, blir alltså att de bägge aspekterna avhandlas i var sitt stycke: bostadsrättshavarens skyldighet att söka tillstånd i första stycket och styrelsens rätt att vägra tillstånd i andra stycket.

Det andra styckets begränsningar av tillståndspliktens omfattning innebär samtidigt att första styckets allmänt hållna punkt 3 blir meningsfull i sitt sammanhang.

Lagrådets yttrande ger på detta sätt en inblick i de kvalificerade skriftliga överväganden som legat under textualiseringen av den aktuella paragrafens tre stycken. Exemplet visar sammantaget hur djupt förankrade den formella skriftspråkets krav på logisk struktur, textsammanhang och tydlighet är i den professionella juridiska diskursen.

Vi noterar också kommentarerna om ordval, som även de går ut på att varje formulering måste vägas på guldväg: kritiken av regeringsförslagets användning av *annars* i punkt 3 (som indikerar att de tillståndspliktiga åtgärderna i punkt 1 och 2 per definition skulle vara till skada för föreningen), och den utredning som resulterar i att lagrådsremissens *till påtaglig skada för föreningen* måste ersättas av *till påtaglig skada eller olägenhet för föreningen*.¹¹

Konstruktionssyntaxen kommenteras av naturliga skäl inte i yttrandet, men som man kan vänta sig präglas förslagets konstruktionsanvändningar av en konsekvent inriktning på koncentration och relevans. Jfr min kommentar om språkformen i första styckets punktuppställning, se 11.2.2 ovan där detta stycke återgetts i ex. (5), högerspalten.

11.5 Slutsatser

11.5.1 Språkformen i BRL och PUL

Mina analyser ger entydigt vid handen att millennieskiftets moderniserade lagtexter måste baseras på skriftlighet i den vidgade mening jag gett begreppet i kapitel 10. De studerade texternas klarspråkskvaliteter grundas som vi sett på ett avancerat bruk av det formella skriftspråkets konstruktionssyntax och på dynamiska överväganden om koncentration och relevans. Lagrådets yttrande över förslaget till ändringar i BRL ger en inblick i dessa skriftliga överväganden, som innefattar långt drivna krav på entydiga begrepp och tydliga distinktioner, liksom på koherens och ”logik” på textnivå.

De studerade lagtexterna framstår samtidigt som rimligt lättillgängliga inte bara för professionella läsare utan också för icke-specialister, förutsatt att dessa är vana, kompetenta och motiverade läsare med ett intresse för juridiska frågor. Personligen menar jag att det vore orealistiskt att försöka driva kraven på mottagaranpassning mycket längre än så, särskilt som förståelsen för grammatisk metafor och för de specifika genreperspektiven förutsätter en lång inlärningsprocess, jfr kap. 10.3.1 ovan.

¹¹ Utöver det ovan citerade stycket ägnas ytterligare ett stycke åt frågan om formuleringen av frasen *till påtaglig skada eller olägenhet för föreningen*.

Möjligheterna till muntlig enkelhet som klarspråksmedel i lagtexter framstår som relativt begränsade i den mån användningen av muntliga uttrycksalternativ faller utanför den formella skriftspråksnormen att undvika onödigt krångel. Muntlighetens begränsningar i lagspråk sammanhänger med de genrespecifika uttrycksbehov som tas upp i 11.1.3 ovan. Den lyhörddhet för anvisningarna i Svarta listan som ibland kan noteras i BRL och PUL kan resultera i oklarhet snarare än klarhet.

11.5.2 Föreskriven och faktisk lagspråksnorm

Avslutningsvis några reflektioner om diskrepansen mellan lagspråksanvisningarnas föreskrivna muntlighetsnorm och de formella skriftspråksnormer som vi funnit de facto präglar den grammatisk-stilistiska gestaltningen av de bägge analyserade lagtexterna.¹²

Vi noterar först att frågorna om språkliga manualers bristande adekvans representerar en allmän genreteoretisk problematik, som i olika sammanhang tas upp i John Swales *Genre Analysis* (1990). Med Swales utgångspunkter framstår – inte helt oväntat – den konstaterade diskrepansen mellan föreskriven och faktisk norm som en ganska normal företeelse.

Swales genredimension (kap. 2.2.1 ovan) kan i detta sammanhang sägas betona de faktiska genrenormernas teoretiska status: De skapas, upprätthålls, utvecklas och traderas inom ramen för en diskursgemenskap, och är alltså **sociokulturella** till sin natur. Detta gäller både om normsystemet som helhet och om de normer för språk och stil som enligt Swales ingår som ett underordnat element i diskursgemenskapens normsystem. Liksom för andra sociokulturella normer gäller det därför om genrenormer för språk och stil att de är:

- (1) ”oskrivna” i den meningen att de kan existera utan att någonsin ha formulerats i ord,
- (2) ”osynliga” i den meningen att de kan praktiseras, utvecklas och traderas på låg medvetenhetsnivå (men med en genuin observans på normbrott), samt
- (3) svåra att beskriva eftersom friläggandet av det underliggande normsystemet (eller delar därav) i princip förutsätter vetenskaplig analys.

Av detta följer att vår medvetenhet om de faktiska grammatisk-stilistiska genrenormerna kan vara ytterst begränsad. Swales belyser detta i kapitel 4, *The concept of task* (s. 68–82), där han refererar till en rad undersökningar (*empirical validation studies*) av hur språkliga anvisningar i manualer och textböcker – bland annat inom ramen för ESL (English as a Second Language) – förhåller sig till de genrekonventioner som faktiskt praktiseras. Han konstaterar härvid att officiella

¹² Se kap. 3.3 ovan om föreskriven och faktisk norm.

uttalanden om och krav på språkformen i en specifik genre inte nödvändigtvis behöver ha någon verklig koppling till den språkliga praktiken. Samtidigt ger han (s. 69) uttryck för uppfattningen att *validation studies* kan vara extra viktiga i en tid då manualer och textböcker i allt ökande omfattning kommit att baseras på sekundärdata (dvs. på beskrivningar och krav i tidigare manualer och textböcker), snarare än på empiriska studier.

Att språkformen i BRL och PUL inte stämmer överens med de grammatisk-stilistiska lagspråksanvisningarna står alltså inte på något sätt i motsättning till det faktum att arbetet med det inhemska lagspråket enligt en allmänt omfattad bedömning har varit framgångsrikt. Förhållandena verkar tvärtom vara analoga med dem som gäller för de väletablerade och diskursmässigt välförankrade vetenskapliga genrer som Swales studerat och som existerar trots de påvisade svårigheterna för utomstående handboks författare att frilägga de faktiska normerna för språk och stil.

Med Swales utgångspunkter bör förklaringen till diskrepansen mellan föreskriven och faktisk lagspråksnorm ligga i de diskursmässiga förutsättningarna. Vi är därmed inne på motsättningen mellan klarspråksdiskursen och den professionella juridiska diskursen (kap. 2.2.3 ovan), där klarspråksföreträdarna haft till uppgift att driva kraven på ett enklare och begripligare lagspråk och juristerna att säkra lagtexternas professionella funktioner och lagspråkets genremässiga integritet. Denna motsättning kan antas ha varit drivande för hela det framgångsrika förenklingsarbetet under nittonhundratalets tre sista decennier. Men den förklarar också varför klarspråksdiskursens alltmer orealistiska krav på muntlighet i lagtexter gjort ett så litet avtryck när utformningen av millennieskiftets inhemska lagtexter förhandlades fram av företrädare för bägge diskurserna. De klarspråkslösningar som kunde lanseras i dessa sammanhang begränsades av naturliga skäl till sådana fall där det muntligare uttrycksalternativet var realistiskt i det konkreta textsammanhanget. Exemplet med passiv och *man*-konstruktion (kap. 3.1 och 3.3 ovan) indikerar att detta var en tung begränsning: Det hände någon gång att *man*-konstruktion kunde vara ett bra alternativ till passiv, men för det allra mesta var det inte så.

Analyserna i 11.4 av Lagrådsyttrandet 2002 demonstrerar i detta sammanhang inte bara hur de professionella kraven på tillförlitliga lagtexter innefattade krav på en avancerad skriftlighet, utan också hur den professionella juridiska diskursen i realiteten bar det yttersta ansvaret för lagtexternas genremässiga integritet.

12. Danska och svenska EU-översättningar

Ett återkommande tema i det föregående har varit jämförelser mellan svenska och danska språkversioner av millennieskiftets EU-översättningar. Dessa jämförelser har fört in på de särskilda grammatisk-stilistiska kvaliteter som generellt präglar de danska versionerna. Analysen av exempel som (42) – (44) i kap. 7.7.2 antyder att skillnaderna mellan de danska och svenska språkversionerna sammanhänger med de danska versionernas mera konsekventa inriktning på koncentration, relevans och global klarhet. Deras språkform tycks alltså ligga nära den som i denna bok (kap. 6 ovan) tentativt föreslagits som ett adekvatare alternativ till de svenska översättningarnas inriktning på lokal klarhet och pedagogisk utförlighet. Följande svenska och danska version av en passage i *Tjänstedirektivet* (2006) belyser de grundläggande skillnaderna i den grammatisk-stilistiska designen. Indexeringarna avser mot varandra svarande led:

- (1) a. I den rapport [1] *som avses i artikel 39.1* skall medlemsstaterna beskriva [2] *hur deras tillståndsförfarande* [sic!] *ser ut* och [3] *ange skäl som visar* [4] *att de är förenliga med punkt 1 i den här artikeln*.
- b. I den [1] *i artikel 39, stk. 1, omhandlede* rapport beskriver medlemsstaterne [2] *deres tilladelsesordninger* og [3] *begrunder* [4] *disses forenelighed med nærværende artikels stk. 1*.

Inriktningen på koncentration och relevans i den danska versionen återspeglas här i de många förtättningsstrukturerna, som följer principerna om lägsta relevanta satsgrad i [1], [2] och [4] och i undvikandet av ”a phrase for a word” i [3]:

SVENSK VERSION	DANSK VERSION
[1] Bisats: <i>som avses i artikel 39.1</i>	Participfras: <i>i artikel 39, stk. 1, omhandlede</i>
[2] Bisats: <i>hur deras tillståndsförfarande ser ut</i>	Enledad nominal satsförkortning: <i>deres tilladelsesordninger</i>
[3] Huvudverb + nominalfras med relativ bisats: <i>ange skäl som visar</i>	Enkelt huvudverb: <i>begrunder</i>
[4] Bisats: <i>att de är förenliga med punkt 1 i den här artikeln</i>	Nominalisering: <i>disses forenelighed med nærværende artikels stk. 1</i>

Denna allmänna förtättningsstrategi i kombination med omsorgen om helheten medför global klarhet genom den enkla och lättillgängliga grundstrukturen: ”I rapporten beskriver medlemsstaterne X og begrunder Y.” Både konstruktionsval och ordval (*begrunde*, *nærværende artikel*) bidrar till det formella stilläget, som skiljer sig från den utförligare svenska versionens ledigare framtoning (*den här artikeln*).

Dessa kommentarer om språkformen i de bägge exemplen avser **textualiseringen**, alltså samma synpunkt som lagts till grund för analyserna i kapitel 11 av språket i millennieskiftets inhemska lagtexter. Redan i detta begränsade perspektiv ("översättningar studerade som originaltexter") framträder alltså skillnader som indikerar att de danska och svenska språkversionernas relation till källtexterna är radikalt olika.

För att kunna studera denna relation ("textualisering i översättningsperspektiv") kommer jag i detta kapitel att anknyta till Eugene A. Nidas klassiska beskrivning av översättningsarbetets tre faser: 1. Analys (*Analysis*), 2. Överföring (*Transfer*) och 3. Bearbetning (*Restructuring*). Nidas modell framstår som särskilt adekvat för mina syften dels för att den – på samma sätt som mina konstruktionsbeskrivningar i del II – baseras på ett transformationsperspektiv, dels för att de krav Nida ställer på **dynamisk** (senare: "funktionell") **ekvivalens** innebär en fruktbar infallsvinkel för en analys och beskrivning av de skilda **översättningsstrategier** som präglar de danska och svenska språkversionerna.

Analysen fokuserar i första hand på de **danska** översättningarna: deras relation (formellt, innehållsligt och stilmässigt) till källtexterna, de språkliga strategier och tekniker som utnyttjats för att göra rättvisa åt dessa och – detta är en av mina huvudpoänger – det kvalificerade **språkarbete** på olika nivåer som är en förutsättning för en översättning som kombinerar en optimalt nära anknytning till källtexten med en vårdad, tillförlitlig och begriplig språkform i enlighet med målspråkets (Nida: *receptor language*) normer. Jämförelserna med de svenska översättningarna syftar till att utveckla min tes (kap. 10.1.4) om koncentration och relevans som förutsättning för goda svenska språkversioner som uppfyller både målspråkskraven på språk och stil och översättningskraven på en adekvat återgivning av källtexternas innehåll.

De textpassager som analyseras är i första hand hämtade från de fyra texter som tas upp i min materialredovisning i kap. 1.3 ovan¹, alltså:

- (1) Parlamentsresolutionen *Tjänster i allmänhetens intresse* (2001), där de danska och svenska versionerna jämförs med den tyska,
- (2) *TSE-förordningen* (2001), där de danska och svenska versionerna jämförs med den franska,
- (3) *Tjänstedirektivet* (2006), där den danska versionen jämförs med den franska (det synbarligen dominerande källspråket) och den svenska med den engelska (det synbarligen dominerande källspråket)², och

¹ Några enstaka exempel har dock hämtats ur andra översättningar.

² Den tyska versionen av (1) och den franska versionen av (2) var källspråk i de versioner som analyserades vid mina seminarier för parlamentets respektive rådets svenska översättare 2001 och 2002. Beträffande (3) finns det – som kommer att framgå – karakteristiska skillnader mellan de svenska och danska versionerna som indikerar att den danska versionen är mer beroende av den franska versionen och den svenska av den engelska.

(4) *Badvattendomen* (2001), där de danska och svenska versionerna jämförs med den franska originaltexten.

Kapitlets disposition:

- I 12.1 *Textualisering i översättningsperspektiv* utvecklas de översättnings-teoretiska perspektiv som ligger till grund för mina jämförelser mellan de danska och svenska språkversionerna. Jag utgår här från Nidas trestegsmodell och hans idéer om förutsättningarna för dynamisk ekvivalens, som tillsammans utgör grunden för min beskrivning av de danska och de svenska översättningarnas skilda förhållningssätt till källtexterna.
- I 12.2 *Utgångsexempel* analyseras två exempel – ett från *Tjänster i allmänhetens intresse* och ett från *Tjänstedirektivet* – med hänsyn till de skilda översättningsstrategier som präglar de bägge danska och de bägge svenska språkversionerna: den danska ekvivalensstrategin som syftar till att återge källtexterna ”som de är”, och den svenska förenklingsstrategin, som syftar till en avvikande, förenklad språkform i enlighet med den svenska modellen för begripliga lagtexter.
- I 12.3 *Aspekter på den danska ekvivalensstrategin* studeras några viktiga komponenter i det danska översättningsarbetet. Analysarbetet baseras genomgående på grammatisk textanalys av danska och svenska översättningar, med fokus på den kvalificerade skriftlighet som ligger till grund för de danska versionernas språkform: en textualisering baserad på koncentration och relevans, en generell strävan att slå vakt om källtexternas satsgrader och förtätningsnivå, bevarade grammatiska metaforer och abstrakta perspektiv, en strikt tillämpning av traditionella skriftspråkskonventioner, osv. Särskilt betonas det kvalificerade språkarbete som kombinerar (1) en nära anknytning – även rent formellt – till källtexterna och (2) en textualisering med strikt tillämpning av mottagarspråkets normer för språk och stil i formella texter. De svenska språkversionerna uppvisar här inte sällan påfallande brister i form av direktöverföringar som inte arbetats in i den språkliga helheten.
- I 12.4 *Sammanfattande synpunkter* summeras och diskuteras resultaten av jämförelsen mellan de danska och svenska översättningarna med hänsyn de generella lexikogrammatiska förutsättningarna för goda EU-översättningar.

12.1 Textualisering i översättningsperspektiv

12.1.1 Nidas trestegsmodell

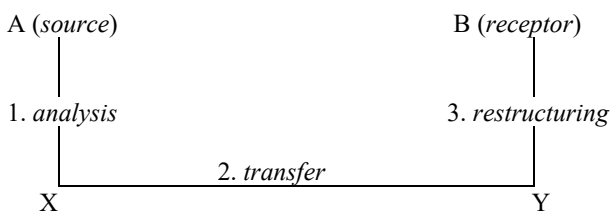
Avsikten med min anknytning till Nidas arbeten (i synnerhet Nida 1964 och Nida & Taber 1969) är att utveckla ett ”dubbelt” perspektiv på textualiseringen, som i de färdiga ”produkter” jag studerar reflekterar både

- (a) ett förhållningssätt till källtexterna (en översättningsstrategi) och
- (b) en strategi för en adekvat grammatisk-stilistisk design av de översatta texterna på målspråkets villkor.

Anknytningen avser dels den modell över **översättningsarbetets tre faser** som utvecklas i kapitel 3 (”Grammatical analysis”) i Nida & Taber 1969, dels de krav på **dynamisk ekvivalens** som går ut på att den översatta texten ska ha samma effekt på sin mottagare som källtexten har på sin, detta i enlighet med ”the principle of similar response” (Nida 1964, kapitlet ”Principles of correspondence”).

Det bör framhållas att min översättningsteoretiska anknytning till Nidas arbeten är instrumentellt motiverad, dvs. den motiveras av dessas relevans för mina specifika syften.³ Här är det lätt att se att ekvivalensfrågorna är av särskild vikt vid studiet av av översättningar som (i typfallet) ingår i en flerspråkig lagstiftning där de olika språkversionerna förutsätts vara just ”likvärdiga”.

Nidas trestegsmodell ses här som en ram som gör det möjligt att – med mina lexikogrammatiska utgångspunkter – studera textualiseringen i ett översättningsperspektiv där ekvivalensproblematiken står i centrum. Modellen:

[Nida & Taber 1969:33ff.]

Vägen från källtext (A, ”source”) till måltext och mottagare (B, ”receptor”) innefattar först en analys (1. *Analysis*) av källtexten, som på det syntaktiska planet resulterar i en källspråklig mellanstruktur (X), där mera språkspecifika transformationer har avlägsnats. Resultatet av dessa tillbakatransformationer (*back-transformations*) blir en enklare språkform, en som ligger närmare ”djupstrukturen” i Chomskys (1957) mening. Överföringsfasen (2. *Transfer*) innebär

³ Jag har alltså ingen anledning att gå in på den kritik som efterhand kommit att riktas mot Nidas teoribygge, både med hänsyn till dess tillämpbarhet som en generell översättningsteori (inte bara som grund för bibelöversättning) och med hänsyn till kopplingen av begreppet ”dynamisk ekvivalens” till den traditionella värderingen att den bästa översättningen är en som ser ut som en originaltext.

att den källspråkliga mellanstrukturen ersätts av en motsvarande målspråklig mellanstruktur (Y), som sedan under bearbetningsfasen (3. *Restructuring*) får bilda utgångspunkt för den syntaktiska designen av måltexten.⁴

Nidas modell, som är knuten till kraven på dynamisk ekvivalens, innebär på detta sätt en kombinerad **dekonstruktion** av källtexten (*back-transformations*) och **rekonstruktion** på målspråket, (*forward-transformations*). Modellens kombination av dekonstruktion och rekonstruktion fångar en viktig kontrastiv aspekt på konstruktionssyntaxen, nämligen att transformationer som rent formellt motsvarar varandra inte självklart har samma funktion i de bägge språken. Vi noterar att denna kombination av dekonstruktion och rekonstruktion inte bara gäller konstruktionssyntaxen utan också betydelserna – ”the meaning of words and combinations of words” – där analysdelen avser ordens betydelsekomponenter, som efter överföring och bearbetning omfördelas i enlighet med målspråkets lexikala struktur.

Ett enkelt exempel på hur transformationsmodellen fungerar i praktiken är det följande (från Ekerot 2011:178ff), som återger en mening i den svenska översättningen av Elisabeth Georges roman *For the Sake of Elena*. (Situationen: den mördade Elenas pojkvän tar fram två stora album och visar dem för kommissarie Lynley.)

- (2) a. Lynley saw that across each was imprinted DeaStu with a year beneath it.
b. Lynley såg att det på båda två stod skrivet DövStud med ett årtal under.

Den svenska översättningen uppvisar här dynamisk ekvivalens med källtexten i så måtto att remat ”DövStud med ett årtal under” får behålla sin naturliga slutplacering i att-satsen i enlighet med tema-remaprinicipen. Följande schema demonstrerar hur detta förutsätter utnyttjandet av en självständig kombination av målspråkstransformationer under bearbetningsprocessen:

⁴ De svenska översättningarna av Nidas termer är hämtade från Ingo (2007:29ff.). Med samma innebörd som ”analys” och ”bearbetning” talar jag ibland om ”dekonstruktionsprocess” och ”rekonstruktions-process”.

(3)	KÄLLTEXT (2a):	(a) Lynley saw <i>that across each was imprinted DeaStu with a year beneath it</i> →	
	1. ANALYS: Tillbaka-transformering till källspråklig mellanstruktur	(b) <i>that DeaStu with a year beneath it</i> [S] <i>was</i> [FV] <i>imprinted</i> [IV] across each [ÖA] →	(Språkspecifik inverteringskonstruktion rätas ut.)
	2. ÖVERFÖRING: Från källspråklig till målspråklig mellanstruktur	(c) att <i>DövStud med ett årtal under</i> [S] <i>stod</i> [FV] <i>skrivet</i> [IV] <i>på båda två</i> [ÖA] →	(Direktöverföring av neutral bisatsordföljd.)
	3. BEARBETNING: Målspråks-transformationer	(d) att det [S] <i>stod</i> [FV] <i>skrivet</i> [IV] <i>DövStud med ett årtal under</i> [O] <i>på båda två</i> [ÖA] →	(Formellt subjekt sätts in, det egentliga subjektet på O-plats.)
		(e) att <i>det</i> [S] på båda två [SA] <i>stod</i> [FV] <i>skrivet</i> [IV] <i>DövStud med ett årtal under</i> [O]	(Adv. flyttas från ÖA-till SA-platsen, subjektet-remat kommer sist.)
	MÅLTEXT (2b):	Lynley såg <i>att det på båda två stod skrivet DövStud med ett årtal under</i>	

I vårt perspektiv belyser exemplet hur bearbetningsfasen ställer krav på en aktiv målspråksgestaltning baserad på samma slags överväganden och tekniker som textualiseringen av originaltexter. Detta framgår också av att den postulerade målspråkliga mellanstrukturen i princip kan ligga till grund för flera olika lösningar på problemet att åstadkomma dynamisk ekvivalens. I det aktuella fallet skulle (d) i bearbetningsfasen alternativt kunna följas upp med **fundamentering** av adverbialet *på båda två*, alltså genom utnyttjandet av möjligheten till huvudsatsordföljd i bisats:

- (4) (e') Lynley såg *att på båda två* [FUND] *stod* [FV] *det* [S] *skrivet* [IV] *DövStud med ett årtal under* [O].

Valet mellan den autentiska versionen i (2b) och denna alternativa lösning (och andra alternativlösningar som utgår från den målspråkliga mellanstrukturen) för in på mera subtila överväganden av översättaren, inom ramen för den grundläggande översättningsstrategi som valts.

Slutligen några kommentarer om begreppet ”textualisering” i översättningsperspektiv:

- Mot bakgrund av ovanstående ligger det nära till hands att knyta textualiseringen till Nidas bearbetningsfas. I detta perspektiv karakteriseras översatta texter av att textualiseringen är **underordnad** relationen till källtexten, alltså hur översättningen förhåller sig till källtextens form, innehåll och funktion.

- Trestegsmodellen för in på den inom deskriptiv översättningsforskning grundläggande distinktionen mellan **processinriktad** och **produktinriktad** forskning (Holmes 1988, jfr Wollin 1981, 1983 och Nordman 2009). Trestegsmodellen är processinriktad och gör anspråk på att – bättre än en traditionell tvåstegsmodell (Stimulus → Respons) – återge ”what happens in good translation”:

- (5) The seemingly roundabout route [trestegsmodellen] actually reflects much better the real nature of linguistic structures, and therefore reflects much more accurately what happens in good translation and represents a much more efficient method for the mastery of translation technique than the first system.

[Nida & Taber 1969:34]

Som en konsekvens av att mina analyser i grunden utgår från de färdiga ”produkterna” (de danska och svenska språkversionerna och deras källtexter) är Nidas modell direkt tillämpbar bara på de tentativa försöken att rekonstruera den underliggande processen, t.ex. – som i (3) – genom transformationshärledningar. Här är modellen värdefull genom möjligheterna att ställa olika textualiseringsalternativ mot varandra (och att relatera dem till källmeningarna), och likaså för att **utvärdera** olika översättningslösningar. Utvärderingsmöjligheterna sammanhänger med att kraven på dynamisk ekvivalens fokuserar på måltextens kvalitet och ”naturlighet” (se nedan), jfr formuleringen ”in good translation” i citatet ovan.

- Även inom ramen för den produktinriktning som ändå är min utgångspunkt är trestegsbeskrivningen värdefull för analysarbetet genom att den fäster uppmärksamheten på att textualiseringen i översatta texter måste studeras från två skilda synpunkter: dels i relation till källtexten (arten och graden av ekvivalens), dels i relation till målspråkskraven på språk och stil. Ekvivalensfrågornas relevans för EU-översättning framgår redan av klarspråksföreträdarnas uppenbart felaktiga förklaringar till de svenska millennieöversättningarnas ”osvenska” språkform, alltså att de hypotaktiska strukturerna med ett överflöd av bisatser – ett sarsvenskt språkdrag – skulle vara en direkt återspeglning av motsvarande strukturer i källtexterna, jfr cit. (7) i kapitel 1.2.2 ovan.
- Det dubbla perspektivet på de översatta texterna medför att begrepp som ”förtätning” och ”satsgradssänkning” i olika sammanhang kommer att användas både – som i kapitel 11 – om målspråksgestaltningen (alltså om det valda uttrycket i relation till andra uttrycksalternativ) och om ekvivalensförhållandena (det översatta uttrycket i relation till källtextens valda uttryckssätt).

12.1.2 Den danska översättningsstrategin

De danska och svenska millennieöversättningarna uppvisar grundläggande skillnader både som översättningar (förhållandet till källtexterna) och som texter på målspråket (den grammatisk-stilistiska designen i relation till målspråkskraven på språk och stil). De huvudtendenser som kommer att utvecklas i detta kapitel kan översiktligt beskrivas så här:

(6)		Danska översättningar	Svenska översättningar
	RELATION TILL KÄLLTEXTEN	Nära grammatisk-stilistisk relation, återger källtexten som den "är"	Avvikelse syftande till anpassning till de svenska klarspråkskraven
	MÅLSPRÅKSDESIGN	Fokus på koncentration och relevans, global klarhet	Fokus på pedagogisk utförlighet, lokal klarhet
	BEARBETNING	Genomarbetad språkform på målspråkets villkor	Mindre genomarbetad språkform
	PERSPEKTIV	Bevarade abstrakta källspråksperspektiv	Tendens till konkretisering, bl.a. genom ett mer kongruent framställningssätt

De danska översättningarnas kombination av nära anknytning till källtexternas konstruktionsval och en genomarbetad språkform på målspråkets villkor kan illustreras med (7), där inledningsexemplet (1b) ovan återges tillsammans med den franska källtexten. (Indexeringar och grafiska markeringar är här – som i försättningen – mina.)

- (7) a. Dans le rapport [1] *prévu à l'article 39, paragraphe 1*, les États membres indiquent [2] *leurs régimes d'autorisation* et [3] *en motivent* [4] *la compatibilité avec le paragraphe 1 du présent article*.
- b. I den [1] *i artikel 39, stk. 1, omhandlede* rapport beskriver medlemsstaterna [2] *deres tilladelsesordninger* og [3] *begrunder* [4] *disses forenelighed med nærværende artikels stk. 1*.

Den nära anknytningen återspeglas här i meningens bevarade grundstruktur och i bevarade satsgrader i participfrasen [1] och nominaliseringarna [2] och [4]. Dessa direktöverföringar framstår samtidigt, från målspråkssynpunkt, som naturliga element i en formell stil baserad på koncentration och relevans, jfr kommentaren till (1b) ovan. Till kvaliteterna i översättningen hör de syntaktiska anpassningarna på detaljnivå i enlighet med målspråkskraven på entydighet, korrekthet och stil. Kraven på en fungerande referensbindning på målspråkets villkor återspeglas i avvikelsen *la compatibilité* → *disses forenelighed*, likaväl som i direktöverföringen *le présent article* → *nærværende artikel* i ett sammanhang där *denne artikel* hade varit otydligt. (Det juridiska pronomenet *nærværende* används under motsvarande omständigheter också vid översättning av engelskans *this article*.) Till den formella stilen bidrar även utnyttjandet av genitivkonstruktion som alter-

nativ till prepositionsattribut: *le paragraphe 1 du présent article* → *nærværende artikels stk.* 1. De danska översättningarnas fokus på en naturlig och tillförlitlig måltext återspeglas, slutligen, i ordvalet där man gärna (om så är naturligt) anknyter till den inhemska förvaltningstraditionen: *prévoir* → *omhandle*; *motiver* → *begrunde*.

Nidas krav på dynamisk ekvivalens (D-E) som grund för goda översättningar fokuserar främst på måltextens kvalitet, även om relationen till källtexten ses som en förutsättning för att det ska handla om en ”D-E-översättning”:

- (8) It is important to realize, however, that a D-E translation is not merely another message which is more or less similar to that of the source. It is a translation, and as such must clearly reflect the meaning and intent of the source.

[Nida 1964: 166]

I det kommunikationsteoretiska perspektiv som ligger till grund för Nidas syn på översättningsprocessen definieras en dynamisk översättning som **the closest natural equivalent to the source-language message**. Definitionen innehåller – som Nida (1964:166) framhåller – referenser både till källtexten (*equivalent*), till måltextens kvaliteter (*natural*) och till dess relation till källtexten (*closest*). (Kravet på ”closeness” innebär att översättningen ska uppvisa “the highest degree of approximation”.)

Nidas krav på dynamisk ekvivalens står i motsättning till översättningar baserade på **formell ekvivalens** (eller ”formal correspondence”), t.ex. hjälpöversättningar av latintexter, s.k. glossning (*gloss translation*).⁵ I linje härmed handlar Nidas krav på ”closest natural equivalent” inte om att ligga nära källtextens form, utan om att återge ”budskapets” (message) betydelse och intentioner på målspråkets villkor. Kravet på dynamisk ekvivalens är därför i grunden ett krav på formella avvikelser på målspråkets villkor.⁶ (Detta gäller särskilt om källspråket och målspråket är knutna till skilda kulturer.)

Icke desto mindre framstår de danska översättningarnas nära formella anknytning som ett gott exempel på dynamisk ekvivalens genom att de lever upp till de krav på ”naturlighet” som är centralt på en god D-E-översättning, och som enligt Nida avser kvaliteteter som inte ”syns”:

⁵ Se kap. 8, ”Principles of correspondence”, i Nida 1964.

⁶ Motsvarande gäller de krav på **funktionell ekvivalens**, det begrepp som hos Nida efterhand kom att ersätta ”dynamisk ekvivalens”, se Newmark 2009:28ff. Nida & Taber (1969:14) skriver här till exempel: ”In trying to reproduce the style of the original one must beware, however, of producing something which is not *functionally equivalent*.” Citatet avser alltså omotiverad överföring av stilelement som inte har samma funktion i källspråk och målspråk.

- (9) The conformance of a translation to the receptor language and culture as a whole is an essential ingredient in any stylistically acceptable rendering. Actually, this quality of linguistic appropriateness is usually noticeable only when it is absent. In a natural translation, therefore, those features which would mark it are conspicuous by their absence.

[Nida 1964: 166]

De danska översättningarnas kombination av (1) nära anknytning till källtexternas form och (2) en ”naturlig” språkform på målspråkets villkor kan – utöver den kulturella närheten – relateras till att det handlar om juridisk översättning av likvärdiga varianter, med krav på exakt återgivning av källtextinnehållet och även på bevarandet av texternas intra- och intertextuella referenser. (Jfr Nordman 2009:98ff om ”juridisk ekvivalens”.) Ytterligare en motivering för vad jag fortsättningsvis kommer att referera till som **den danska ekvivalensstrategin** är att den nära anknytningen till källtexternas form och stil minskar risken för felöversättning, jfr nästa avsnitt.

12.1.3 Den svenska översättningsstrategin

De svenska millennieöversättningarnas grammatisk-stilistiska relation till källtexterna är från flera synpunkter direkt motsatt de danskas, jfr diagrammet i (6) ovan. Medan de danska översättningarna kombinerar en nära anknytning på helhetsnivå (grundstrukturer och konstruktionssyntax) med diskreta målspråksanpassningar i detaljutformningen, så präglas de svenska översättningarna ofta tvärtom av genomgripande avvikelser (”pedagogisk utförlighet”) på detaljnivå, som långt ifrån alltid följs upp på helhetsnivån med dess krav på en på en adekvat bearbetning på målspråkets villkor. (Jfr min analys i kapitel 6.3 av en passage i den svenska versionen av Badvattendomen.)

Vi kan här återvända till inledningsexemplet (1a) ovan, nu återgivet som (10b), och studera dess relation till den engelska källmeningen i (10a):

- (10) a. In the report [1] *referred to in Article 39(1)*, Member States shall identify [2] *their authorisation schemes* and [3] *give reasons showing* [4] *their compatibility with paragraph 1 of this Article.*
- b. I den rapport [1] *som avses i artikel 39.1* skall medlemsstaterna beskriva [2] *hur deras tillståndsförfarande* [sic!] *ser ut* och [3] *ange skäl som visar* [4] *att de är förenliga med punkt 1 i den här artikeln.*

En jämförelse visar inte oväntat att de fyra bisatserna – inklusive relativsatsen *som visar att...* i [3] – innebär satsgradshöjning av källtextens participfraser och nominaliseringar. Dessa avvikelser i syfte att skapa begriplighet för oinsatta läsare sker som framgått i enlighet med de svenska klarspråksidéerna. Möjligen noteras viss osjälvständighet i förhållande till källtexten under bearbetningsfasen, ett tema som vi återkommer till. Här tänker jag på direktöverföringen [3] *ange skäl som*

visar att (eng. *give reasons showing*), som kanske hade kunnat ersättas av en enkel verbkonstruktion: *och visa att*. (Jfr de danska och franska versionernas *begrunde resp. motiver*.)

Man noterar dock att exemplet fungerar bra på sina egna villkor (om vi bortser från den sydsvenska pluralformen *tillståndsförfarande*), alltså som exponent för en av huvudkomponenterna i den svenska grundstrategin, den att genom lexiko-grammatiska avvikelser på lokal nivå tillgängliggöra texterna för en bredare publik.

En fara med den **satgradshöjningsstrategi** som generellt präglar de svenska översättningarna är dock att avvikelserna från de andra språkversionerna på olika sätt riskerar att förvränga det juridiska ”budskapet” i Nidas mening. Hit hör inte minst de uppenbara riskerna för **felöversättning**. Ett exempel är det följande, hämtat ur artikel 14 i Tjänstedirektivet (”Otillåtna krav”), en punktuppställning över krav som medlemsstaterna inte får ställa på en potentiell tjänsteleverantör. I (11) återges den svenska versionen av punkt 5 tillsammans med den engelska källtexten:

- (11) a. [Member States shall not make access to, or the exercise of, a service activity in their territory subject to compliance with any of the following:]
- 5) the case-by-case application of an economic test [1] **making the granting of authorisation subject to** [2] **proof of the existence of an economic need or market demand**, [3] **an assessment of the potential or current economic effects of the activity or** [4] **an assessment of the appropriateness of the activity in relation to the economic planning objectives set by the competent authority**; this prohibition shall not concern [...].
- b. [Medlemsstaterna får inte ställa något av följande krav för att tillåta tillträde till eller utövande av tjänsteverksamhet på landets territorium:]
5. Tillämpning i enskilda fall av en ekonomisk prövning [1] **där tillståndsgivningen är beroende av** [2] **att man kan påvisa att det finns ett ekonomiskt behov eller en efterfrågan på marknaden**, eller av [3] **att man utvärderar verksamhetens potentiella eller aktuella ekonomiska effekter** eller [4] **bedömer om verksamheten stämmer överens med målen i den behöriga myndighetens ekonomiska planering**. Detta förbud skall inte avse [...].

Källtexten innehåller här tre nominaliseringar indexerade [2] – [4]. Dessa utgör underordnade led i participfrasen [1] *making the granting of authorisation subject to X*. Nominaliseringarna refererar till tre åtgärder som är förbjudna för medlemsstaterna vid prövningen av en ansökan från en tjänsteleverantör om att få bedriva sin verksamhet på medlemsstatens område: [2] att ställa krav om påvisandet av ett ekonomiskt behov (”påvisandet”), [3] att utvärdera verksamhetens ekonomiska effekter (”utvärderingen”) samt [4] att bedöma verksamhetens förenlighet med den nationella myndighetens ekonomiska mål (”bedömningen”). Vi noterar att källtextens tre nominaliseringar i [2] – [4] är neutrala med hänsyn till **vem** – medlemsstaten, tjänsteleverantören eller någon annan – som förväntas utföra ”påvisandet”, ”utvärderingen” och ”bedömningen”, detta genom att de saknar

specificerade aktanter. Det finns alltså ingenting i källtexten som utesluter den rimliga tolkningen att det är tjänsteleverantören som förväntas stå för påvisandet, medan medlemsstaten själv genomför utvärdering och bedömning. (Att bestämmelsen som sådan riktar sig mot ”medlemsstaterna” framgår i stället i den överordnade participfrasen [1] med dess implicita – metaforiska – predikationsbas: ”**medlemsstaternas ekonomiska prövning** får inte göra tillståndsgivningen beroende av X”.)

Den svenska satsgradshöjningsstrategin medför att de tre nominaliseringarnas ospecificerade aktanter måste expliciteras, och det är här det har blivit fel. Det trefaldiga utnyttjandet av *man*-konstruktion (inklusive ellipsen i [4]: *eller ~~att man~~ bedömer...*) indikerar att alla tre aktionerna – alltså även ”påvisandet” – utförs av en och samma aktant, och då rimligen av den aktuella medlemsstaten. Detta följer av den bekanta språkregeln att *man* inte får syfta på ”två olika personer eller grupper” i samma textavsnitt (*Myndigheternas skrivregler* 2004 avsn. 4.4.2).

Utan att gå in på detaljer kan vi konstatera att den danska versionen i (12b) – som satsgradsmässigt följer den franska källmeningen i (12a) – är helt korrekt:

(12) a. [Les États membres ne subordonnent pas l'accès à une activité de services ou son exercice sur leur territoire au respect de l'une des exigences suivantes:]

5) *l'application au cas par cas d'un test économique [1] **consistant** [2] à subordonner l'octroi de l'autorisation à la preuve de l'existence d'un besoin économique ou d'une demande du marché, [3] à évaluer les effets économiques potentiels ou actuels de l'activité ou [4] à évaluer l'adéquation de l'activité avec les objectifs de programmation économique fixés par l'autorité compétente; cette interdiction ne concerne pas [...];*

b. [Medlemsstaterne må ikke gøre adgangen til at optage eller udøve servicevirksomhed på deres område betinget af:]

5) anvendelse i hvert enkelt tilfælde af en økonomisk test, [1] **der består i** [2] **at gøre tilladelsen betinget af**, at der kan påvises et økonomisk behov eller en markedsefterspørgsel, [3] **at evaluere** den pågældende form for virksomheds potentielle eller aktuelle **økonomiske virkninger** eller [4] **at vurdere dens formålstjenlighed** i forhold til den kompetente myndigheds planlagte økonomiske mål; dette forbud vedrører ikke [...].

Med detta vill jag inte påstå att den svenska satsgradshöjningsstrategin inte hade kunnat tillämpas i detta fall. Men en korrekt översättning förutsätter i så fall ett tydligare fokus på helheten och på detaljernas plats och funktion i helheten. Jfr följande alternativversion, som entydigt manifesterar den avsedda tolkningen av (11b):

(11b') 5) Tillämpning från fall till fall av en ekonomisk prövning [1] **där tillståndsgivningen är beroende av** [2] **om det kan påvisas att** det finns ett ekonomiskt behov eller en efterfrågan på marknaden, [3] **och där man utvärderar** verksamhetens potentiella eller aktuella ekonomiska effekter [4] **eller bedömer** om verksamheten stämmer överens med målen i den behöriga myndighetens ekonomiska planering.

Denna översättningslösning är inte min, utan härrör från ett kommissionsförslag från 2004, som alltså s.a.s. försvunnit på vägen. Samordningen av de två *där*-satskomplexen [1] + [2] och [3] + [4] löser problemen kring specificerade och ospecificerade aktanter, översättningen bär prägel av samma djupgående källtextanalys som den danska, och målspråkgestaltningen bygger på ett kvalificerat språkarbete i enlighet med de formella skriftspråksnormerna.

Det analyserade exemplet för på detta sätt in på två huvudproblem för millennieskiftets svenska översättningar: dels de påtagliga ansträngningarna att på lokal nivå – så gott det går – implementera den muntliga kod som föreskrivs i de svenska lagspråksanvisningarna (här: utnyttjandet av *man*-konstruktion), dels den ofta bristande observansen på den språkliga helheten och källtextens budskap.

12.2 Utgångsexempel

12.2.1 Ett exempel ur Tjänster i allmänhetens intresse

I syfte att frilägga och dokumentera olika delasppekter på de danska och svenska översättningarnas motsatta förhållningssätt till källtexterna kommer jag här att utgå från två exempelmeningar ur två olika rättsakter, den första från 2001 och den andra från 2006.

Den första exemplet är hämtat från *Tjänster i allmänhetens intresse* och återges i tysk (13a), dansk (13b) och svensk (13c) version. Indexeringar och användningen av fet/kursiv markerar mot varandra svarande led. (Understrykningarna i den svenska versionen markerar satsgradshöjningar till bisats.)

(13) a. Das europäische Parlament [...]

3. [1] sieht seine Aufgabe insbesondere darin, [2] *zur sachgerechten Fortentwicklung von EU-Wettbewerbsrecht und Leistungen der Daseinsvorsorge **beizutragen*** und [3] *dabei insbesondere **Anwalt** der Bürger als Verbraucher und Steuerzahler **zu sein***;

b. Europa-Parlamentet [...]

3. [1] ser det som sin særlige opgave [2] ***at bidrage til en sagligt korrekt videreudvikling af EU-konkurrenceretten og forsyningspligtighederne*** [3] og *i den forbindelse især **at optræde som advokat*** for borgerne som forbrugere og skatteydere;

c. [Parlamentet] [...]

3. [1] anser *att det särskilt har i uppgift* [2] ***att bidra till att EU:s konkurrenslagstiftning och tjänster i allmänhetens intresse utvecklas på ett riktigt sätt*** och [3] *att det särskilt skall vara förespråkare* för medborgarna i deras egenskap av konsumenter och skattebetalare.

Den danska versionen anknyter här nära till källtexten när det gäller **meningsbyggnad, konstruktionsval, satsgrader och satskoppling**, och då på ett sätt som samtidigt respekterar målspråkskraven på språk och stil. Grundstrukturen är densamma som i den tyska versionen: en komplex infinitivfras [2] + [3] som kom-

plement till en huvudsatskärna [1], vars gestaltning återspeglar källmeningen. Anpassningen till källtextens huvudsatskärna har skett med små medel (konstruktion med formellt objekt och transposition av adverbialt *insbesondere* till adjektivattribut): *P. sieht seine Aufgabe insbesondere darin ...* → *P. ser det som sin **særlige** opgave (at...)*. Nominaliseringen *zur sachgerechten Fortentwicklung von EU-Wettbewerbsrecht und Leistungen der Daseinsvorsorge* i [2] har direktöverförts, och den komplexa infinitivfrasens andraled [3] inleds med det konnektiva adverbialt *i den forbindelse*. Uttrycket tydliggör liksom källmeningens *dabei* den logiska relationen till [2].

Avvikelserna i den svenska versionen bär tydlig prägel av kraven på anpassning till den svenska klarspråkskulturen genom omstrukturering och förenkling. Snarare än att återge källmeningens struktur och inre sammanhang är ambitionen här att **förklara** ”innehållet” för icke professionella läsare. Detta sker genom upplösning i förenklande syfte av de många skriftliga förtätningarna i den tyska versionen, bland annat genom de tre markerade satsgradshöjningarna till bisats. Den kompakta skriftliga huvudsatskärnan *sieht seine Aufgabe insbesondere darin* har lösts upp i två finita satser: *anser att det särskilt **har i uppgift** att [...]*. Och källmeningens grundstruktur förändras genom att (motsvarigheterna till) de bägge samordnade infinitivfraserna [2] och [3] bäddas in i två samordnade attsatsstrukturer som fungerar som objekt till *anser: P. anser att [...] och att [...]*.

Ett generellt problem för den svenska förenklingsstrategin är tendensen till fokusering på vad vi kan kalla ”rena fakta”, med bortseende från det mera övergripande sammanhanget. Man noterar här att markeringen av den logiska relationen mellan källtextens och den danska versionens bägge infinitivfraser (med *dabei* respektive *i den forbindelse*) försvunnit i den svenska versionen. Exempel som detta antyder att anvisningarna – även de nya 2007 – om att särskilt slå vakt om rättsakternas ”betydelsebärande delar”⁷ i praktiken kan ha getts en alltför snäv tolkning under de första åren: Kopplingen av de enskilda satserna och satskvivalenterna är en fundamental aspekt på struktureringen av rättsakternas komplexa meningar, där de ingående predikationernas relationer till varandra utgör en lika viktig del av ”innehållet” som de enskilda predikationerna i sig.

12.2.2 Ett exempel ur *Tjänstedirektivet*

Tjänstedirektivsexemplet återger en punkt (punkt d) i en uppställning över olika ”krav”, vilkas förekomst i nationell lagstiftning medlemsstaterna är skyldiga att ”undersöka”. (Punktuppställningens inledning, som kommer att analyseras i

⁷ Jfr *Att översätta EU-rättsakter 2007* (huvuddelen 1.3 ”Hur nära bör man ligga originalet på ord- och frasnivå?”, där man skriver: ”Ibland är det emellertid nödvändigt att avvika från källtextens meningsbyggnad för att få en smidig och idiomatisk svenska. Det är då särskilt viktigt att översättaren ser till att *alla betydelsebärande delar av texten* verkligen kommer med.” (Min kursivering.)

12.2.3 nedan, återges inom hakparentes.) De franska och danska versionerna återges i (14) och de engelska och svenska versionerna i (15):

(14) a. [Les États membres examinent si leur système juridique subordonne l'accès à une activité de service ou son exercice au respect de l'une des exigences non discriminatoires suivantes:]

d) **les exigences** [1] *autres que celles relatives aux matières couvertes par la directive 2005/36/CE ou que celles prévues dans d'autres instruments communautaires*, [2] **qui réservent l'accès** à l'activité de service concernée **à des prestataires** particuliers en raison de la nature spécifique de l'activité;

b. [Medlemsstaterne undersøger, om deres retssystem gør adgangen til at optage eller udøve servicevirksomhed betinget af, at et eller flere af følgende ikke-diskriminerende krav er opfyldt:]

d) **krav** – [1] *bortset fra kravene vedrørende spørgsmål omfattet af direktiv 2005/36/EF eller kravene i andre fællesskabsinstrumenter* – [2] **der forbeholder bestemte tjenesteydere adgangen** til den pågældende servicevirksomhed på grund af virksomhedens særlige karakter

(15) a. [Member States shall examine whether their legal system makes access to a service activity or the exercise of it subject to compliance with any of the following non-discriminatory requirements:]

d) **requirements**, [1] *other than those concerning matters covered by Directive 2005/36/EC or provided for in other Community instruments*, [2] **which reserve access** to the service activity in question **to** particular **providers** by virtue of the specific nature of the activity;

b. [Medlemsstaterna skall undersöka om det i deras respektive rättsordningar föreskrivs att följande icke-diskriminerande krav skall vara uppfyllda vid tillträde till eller utövande av tjänsteverksamhet:]

d) **Krav** [2] **som innebär att** endast vissa tjänsteleverantörer på grund av verksamhetens särskilda karaktär får starta tjänsteverksamheten i fråga, [1] *med undantag för krav rörande områden som omfattas av direktiv 2005/36/EG eller sådana krav som föreskrivs i andra gemenskapsinstrument*.

De dansk-svenska skillnaderna i förhållningssättet till källtexten är i princip analoga med dem mellan (13b) och (13c) ovan. Man noterar dock att denna fem år yngre svenska översättning inte präglas av samma – närmast extrema – tillrättalägganden för obevandrade läsare som parlamentstexten från 2001. Snarare representerar den de mera försiktiga konventioner för tydliggörande av rättsaktens innehåll som efterhand kommit att utvecklas efter millennieskiftet. Men också dessa skiljer sig radikalt från den danska approachen.

I det aktuella fallet skiljer sig de danska och svenska versionerna främst på två punkter, där den danska slår vakt om källmeningens struktur och den svenska avviker. Den första skillnaden gäller källmeningarnas ordning [1] – [2], där den inskjutna frasen [1] fått behålla sin placering i den danska versionen, men flyttats i den svenska, så att ordningen där blir [2] – [1], alltså en förändrad grundstruktur. Den andra skillnaden gäller hanteringen av relativsatsen [2] med dess komplexa

grammatiska metafor ”[krav] som₁ **reserverar** tillgången till tjänsteaktiviteter₂ för speciella tjänsteleverantörer₃”.

Ordningen [1] – [2] är inte oproblematiserad att behålla, då den inskjutna frasen [1] avskiljer korrelatet *les exigences/requirements* från relativsatsen [2]. Den danska lösningen på de syftningsproblem detta kan medföra har varit (a) att lansera [1] som ett medialt placerat annex (SAG Annex § 16), alltså ett självständigt inskott, vars ”utanförskap” tydligt markeras med tankstreck och (b) att göra den inskjutna frasen så kort och syntaktiskt enkel som möjligt. Detta senare sker bland annat genom satsgradshandlingen med en direktöverförd participfras (*omfattet af direktiv 2005/36/EF*) och en satsgradsänkning till prepositionsfras: [*celles*] *prévues dans d’autres instruments communautaires* → [*kravene*] *i andre fællesskabsinstrumenter*. (I den senare frasen sker också reduktion till förled: *instruments communautaires* → *fællesskabsinstrumenter*.) Den svenska lösningen i (12b) med den avvikande ordningen [2] – [1] medför att den aktuella frasen får status av appositivt tillägg, alltså ett finalt annex i SAG:s termer (se ovan kap. 8.1.2).

Källmeningarnas komplexa grammatiska metafor i [2] utgörs av en inanimat agent-konstruktion uppbyggd kring det metaforiska predikatet *réserver/reserve* och aktanterna (deltagarna) ”kraven”, ”tillgången” och ”tjänsteleverantörerna”. Den danska versionen har behållit denna konstruktion (*kravene₁ forbeholder tjenesteyderne₂ adgangen₃*) och därmed också källmeningens opersonliga fackspråkliga perspektiv. Den svenska versionen har i pedagogiskt förenklande syfte ersatt källmeningens kompakta, skriftliga och lexikalt förtätade enkla relativsats med en utförligare, konkretare och syntaktiskt komplexare parafras (*som innebär att endast vissa tjänsteleverantörer får starta...*). Övergången från inkongruens till kongruens går hand i hand med en övergång till ett konkret personperspektiv, detta genom att den svenska *att*-satsen orienterats mot ”tjänsteleverantörerna”, alltså den enda animata aktanten i de andra språkversionernas inanimata agent-konstruktion.

Den svenska parafrasen [2] fungerar i och för sig utmärkt på sina egna villkor, men den innebär samtidigt en kraftig avvikelse från de andra tre aktuella språkversionerna. Sammantaget demonstrerar översättningen än en gång hur fokus ligger på lokal klarhet på detaljnivå, snarare än på helhetssammanhanget. Man noterar att den avslutande frasens status av självständigt appositivt tillägg kunde ha markerats tydligare, t.ex. genom att frasen inletts med konnektivet *dock*: (*dock med undantag för...*).

Ett skäl till den radikala omgestaltningen av relativsatsen [2] skulle kunna vara att en direktöverföring av de andra språkversionernas abstrakta inanimata agent-konstruktion skulle upplevas som alltför tung och onaturlig med hänsyn till de faktiska normerna för millennieskiftets moderniserade lagspråk. Men detta motiverar i sig inte de kraftiga avvikelser som görs, eftersom både källtextens grundperspektiv och dess mera förtätade syntax i huvudsak hade kunnat bevaras om

inanimat agent-konstruktionen ersatts med agentlös passiv. Med denna utgångspunkt skulle en mera källspråksnära svensk version kunna vara följande:

- (16) **Krav** – [1] *med undantag för krav inom områden som omfattas av direktiv 2005/36/EG eller krav i andra gemenskapsinstrument* – [2] **där tillgången** till en tjänsteverksamhet **reserveras för** vissa specifika tjänsteleverantörer under hänvisning till verksamhetens speciella karaktär.

12.2.3 Avvikelser i de danska versionerna

Jag ska nu kort kommentera också **punktuppställningens inledning** i exempel (14) – (15) ovan, som i de olika språkversionerna citerats inom hakparentes.

De hittills analyserade exemplen har visat hur den danska ekvivalensstrategin fokuserar på att så långt möjligt bevara källmeningarnas grundstruktur och konstruktionsval. Det nu aktuella exemplet belyser hur dessa strävanden ändå alltid är underordnade målspråkskraven på en naturlig och vårdad språkform, och då även på högre syntaktisk nivå. Exemplet ger ytterligare belysning av de danska och svenska versionernas skilda strategier för hantering av källtexternas komplexa grammatiska metaforer.

Den danska översättningen aktualiserar problemet att på ett naturligt sätt återge den kursiverade franska bisatsens komplexa grammatiska metafor: *leur système*₁ **subordonne** *l'accès*₂ *au respect de l'une des exigences*₃:

- (17) a. Les États membres examinent si leur système juridique subordonne l'accès à une activité de service ou son exercice au respect de l'une des exigences non discriminatoires suivantes:
b. Medlemsstaterne undersøger, om deres retssystem gør adgangen til at optage eller udøve servicevirksomhed betinget af, at et eller flere af følgende ikke-diskriminerende krav er opfyldt:

Översättningen i (17b) präglas här av respekt både för källmeningen och för det danska språket. Vi ser att ambitionen att bevara källmeningens perspektiv och struktur här krävt betydligt fler avvikelser än vid översättningen av motsvarande grammatiska metafor i (14a). Dels har valensramen – där X_1 **subordonne** Y_2 à Z_3 omöjlig kan direktöverföras – fått ersättas av en enklare och mer idiomatisk ram: X_1 **gør** Y_2 **betinget af** Z_3 . Dels har en satsgradshöjning till bisats skett av den fras som refererar till aktanten Z_3 (alltså upplösning av den komplexa frasen *au respect de l'une des exigences...*):

- (18) *leur système*₁ **subordonne** *l'accès*₂ *au respect de l'une des exigences*₃ → *deres retssystem*₁ **gør** *adgangen*₂ **betinget af** *at kravene er opfyldt*₃

Kraven på målspråksanpassning och ”naturlighet” återspeglas också i satsgradshöjning till infinitivfras av en nominalisering i källmeningen: [*l'accès à*] *une*

activité de service ou son exercice... → [adgangen til] at optage eller udøve servicevirksomhed.

Den svenska versionen präglas liksom (13c) och (15b) ovan av avvikelser från de andra språkversionerna (inklusive den engelska källmeningen) i förenklande och konkretiserande syfte:

(19) a. Member States shall examine *whether their legal system makes access to a service activity or the exercise of it subject to compliance with any of the following non-discriminatory requirements:*

b. Medlemsstaterna skall undersöka *om det i deras respektive rättsordningar föreskrivs att följande icke-diskriminerande krav skall vara uppfyllda vid tillträde till eller utövande av tjänsteverksamhet:*

Exemplet ger ytterligare stöd för att undvikandet av komplexa grammatiska metaforer utgör ett viktigt element i den svenska översättningsstrategin och en central aspekt på de många avvikelserna från källtexternas konstruktionsval och perspektiv. Prioriteringen av kongruens i Hallidays mening återspeglas här i att de metaforiska aktanterna ”rättssystemet” och ”tillträdet” fått den kongruenta satsdelfunktion – adverbial – som svarar till deras semantiska roller (PLATS respektive TID): *i deras respektive rättsordningar resp. vid tillträde till [...] tjänsteverksamhet.* Analogt har de andra språkversionernas abstrakta relatorer (***make X subject to Y***) förts tillbaka till konkreta verb (*föreskriva, uppfylla*).

Man noterar slutligen en viss oklarhet i formuleringen *följande icke-diskriminerande krav*, jfr källtextens ***any of the following non-discriminatory requirements***, och den danska versionens ***et eller flere af følgende ikke-diskriminerende krav***.

12.2.4 Sammanfattande kommentar

De analyserade exemplen belyser de skilda förhållningssätt till källtexterna som tagits upp i tabellen (6) i 12.1.2 ovan. De danska översättningarna försöker återge källtexterna ”som de är”, med nära formell anknytning till deras meningsbyggnad, satsstruktur, förtättningsnivå och konstruktionsval och likaså med bevarade sambandsmarkeringar och abstrakta nominala perspektiv. Samtidigt präglas översättningarna av en genomarbetad språkform som lever upp till Nidas övergripande krav på en ”naturlig” målspråksgestaltning genom ett kvalificerat språkarbete som tar fasta på att integrera detaljerna – både direktöverföringar och avvikelser – i helheten. Stilläget är formellt och anknyter till det i källtexterna. De svenska översättningarna karakteriseras av avvikelser som syftar till målspråksanpassning genom en enklare språkform i enlighet med lagspråksanvisningarna. Denna strategi återspeglas i pedagogisk utförlighet på lokal nivå och ett ofta ledigare stilläge. Ett huvudproblem för de svenska språkversionerna, som skiljer

dem från de danska, är den ofta bristande bearbetningen på helhetsnivå, en synpunkt som kommer att utvecklas i det fortsatta analysarbetet.

12.3 Aspekter på den danska ekvivalensstrategin

12.3.1 Genomgångens syfte

Analysen så här långt har visat att de danska översättningarna bygger på en kvalificerad tillämpning av det formella skriftspråkets generella normsystem. Inte minst framstår kraven på koncentration och relevans som ett centralt inslag i den danska ekvivalensstrategin: Översättarna undviker onödiga satsgradshöjningar och andra upplösningar, samtidigt som man är beredd att avvika när tydlighetsprincipen, kontexten eller målspråkets grammatisk-stilistiska konventioner kräver det. Resultatet blir meningar som på ett generellt plan återspeglar källtexternas tätare skriftliga strukturer och mera formella stil, och som därmed radikalt skiljer sig från de svenska exemplens konkreta utförlighet.

I det följande ska jag lyfta fram några centrala aspekter på den danska ekvivalensstrategin och de danska översättningslösningarna, så som dessa framträder vid jämförelse med de svenska språkversionerna. Analysen avser både relationen till källtexterna och målspråksdesignen. Jämförelserna gör det också naturligt att kommentera den svenska approachen från bägge dessa synpunkter.

12.3.2 Bevarade förtättningsstrukturer

Som ett grundelement i den danska ekvivalensstrategin har inriktningen på koncentration och relevans flera fördelar. Dels underlättas anknytningen till källtexternas tätare formella stil och konstruktionssyntax, dels bidrar den till stilistisk enhetlighet när man – särskilt på frasnivå – måste avvika från källtexten: De översättningslösningar som aktualiseras kan då grundas på sådana förtättnings- och expliciteringstekniker som praktiseras inom danskans formella skriftspråk. Implementeringen av kraven på koncentration och relevans förutsätter också, som vi redan varit inne på, sådana kvalificerade överväganden om enskildheternas plats och funktion i helheten som ständigt aktualiseras i formella texter, och likaså en strikt tillämpning av det formella skriftspråkets generella normer.

Till de kompakta strukturer som tenderar att bevaras i de danska översättningarna hör främst källmeningarnas förtätade **satsekvivalenter**, deras **sammandragna koordinationsfraser** samt den **lexikala** förtättningsnivån.⁸ Dessa tre aspekter på bevarad förtätning i danska översättningar är alla representerade i följande exempel ur *Tjänster i allmänhetens intresse*:

⁸ Till detta kommer tendensen att bevara källtexternas nominala framställningssätt och abstrakta perspektiv, se 12.3.7 nedan.

- (20) a. [Das europäische Parlament]
 60. **spricht sich dafür aus**, [1] *ebenso wie hoheitliche Tätigkeiten* [2] *nicht gewinnorientierte Tätigkeiten*, [3] *z.B. sozialer, kultureller und karitativer Art*, **generell** [4] *von der Beihilfekontrolle* und **grundsätzlich** [5] *von der Anwendbarkeit des EG-Wettbewerbsrecht* **auszunehmen** und [6] *dafür entsprechende Leitlinien zu entwickeln*; [35 ord]
- b. [Europa-Parlamentet]
 60. **går ind for, at** [2] *nonprofitorienterede aktiviteter*, [1] *i lighed med statslige aktiviteter*, [3] *f.eks. af social, kulturel og karitativ art*, **generelt undtages** [4] *fra statsstøttekontrol* og **principielt** [5] *fra anvendelsen af EU-konkurrenceretten*, **og at der udvikles** [6] *passende retningslinjer herfor*; [35 ord]
- c. [Parlamentet]
 60. **förordar att** [2] *verksamhet som inte är av vinstdrivande karaktär*, [3] *till exempel social och kulturell verksamhet och välgörenhetsverksamhet* **i allmänhet bör undantas** [4] *från kontrollen av statligt stöd* och [5] **att den inte bör omfattas** *av gemenskapens konkurrenslagstiftning*, [1] *på samma sätt som verksamhet som faller under statens ansvar*, och **förordar** [6] **att riktlinjer utarbetas för sådan verksamhet**, [53 ord]

Den danska versionen i (20b) har behållit den tyska källmeningens grundstruktur (fetstilsmarkeringar): en huvudsatskärna (*spricht sich dafür aus/går ind for*) med två samordnade infinitivfraser respektive två samordnade att-satser som komplement. Satsgradshöjningen till att-sats kan ses som en ren (idiomatiskt betingad) formförändring, då det dubbla utnyttjandet av agentlös passiv skapar förutsättning för en nära representation av de tyska infinitivfrasernas aktantstruktur med direktöverföring av de olika aktanterna och bevarade semantiska roller.

Beträffande **koordinationsfraserna** ser vi att den första av källtextens två samordnade infinitivfraser har en komplex struktur och innehåller sammandragningar av gemensamma led i två underliggande samordnade infinitivfraser – jfr schemat i (21a) nedan. En jämförelse med den danska översättningen visar att motsvarande sammandragningar (fast i omvänd riktning) återkommer i den första danska att-satsstrukturen, jfr schemat i (21b):

- (21) a. X generell von Y [~~auszunehmen~~] und [~~X~~] grundsätzlich von Z auszunehmen →
 X generell von Y und grundsätzlich von Z auszunehmen
- b. at X generelt undtages fra Y og [~~at X~~] principielt [~~undtages~~] fra Z →
 at X generelt undtages fra Y og principielt fra Z

Vad gäller **satsgrader** och **lexikal förtätning**, så visar en sammanställning av de i (20) indexerade fraserna hur de danska översättningarna strävar efter att bevara – eller t.o.m. öka – källtextens förtättningsgrad. De förtätade uttrycken kan jämföras med de betydligt spretigare svenska översättningsmotsvarigheterna i högerspalten, där sammansättningar motsvaras av flerordsfraser och där flera bisatser utan motsvarighet i källtexten tillkommit:

(22)	Tysk version	Dansk version	Svensk version
	[1] <i>ebenso wie hoheitliche Tätigkeiten</i>	<i>i lighed med statslige aktiviteter</i>	<i>på samma sätt som verksamhet som faller under statens ansvar</i>
	[2] <i>nicht gewinnorientierte Tätigkeiten</i>	<i>nonprofitorienterede aktiviteter</i>	<i>verksamhet som inte är av vinstdrivande karaktär</i>
	[3] <i>z.B. sozialer, kultureller und karitativer Art</i>	<i>f.eks. af social, kulturel og karitativ art</i>	<i>till exempel social och kulturell verksamhet och välgörenhetsverksamhet</i>
	[4] <i>von der Beihilfekontrolle</i>	<i>fra statsstøttekontrol</i>	<i>från kontrollen av statligt stöd</i>
	[5] <i>von der Anwendbarkeit des EG-Wettbewerbsrecht</i>	<i>fra anvendelsen af EU-konkurrenceretten</i>	<i>att den inte bör omfattas av gemenskapens konkurrens-lagstiftning</i>
	[6] <i>und dafür entsprechende Leitlinien zu entwickeln</i>	<i>og at der udvikles passende retningslinjer herfor;</i>	<i>och förordar att riktlinjer utarbetas för sådan verksamhet</i>

Uppställningen visar hur den danska förtätningsstrategin manifesteras i utnyttjandet av tunga sammansättningar ([2] *nonprofitorienterede*, [4] *statsstøttekontrol*, [5] *EU-konkurrenceretten* och direktöverförda facktermer ([3] *karitativ*)).

Den svenska versionen visar här hur pedagogisk utförlighet och lexikal enkelhet på lokal nivå kan resultera i meningar som riskerar att svälla ut till förfång för begripligheten – och även för exaktheten. Liksom i (13c) ovan går översättningens fokus på pedagogisk enkelhet i enskildheter ut över representationen av källtextens satskopplingar och textlingvistiska perspektiv, i detta fall genom bortfallet av den konnektiva adverbiala förbindelsen *generell – grundsätzlich* (dansk version *generelt – principielt*), en satskoppling som explicitgör sambandet mellan två olika delaspekter på de åtgärder som förordas. Jfr den svenska versionens solitära *i allmänhet* ('för det mesta').

12.3.3 Underlättad bearbetningsprocess

En fördel med den danska strategin att undvika onödiga satsgradshöjningar är att bearbetningsprocessen generellt underlättas (även om den som vi sett kan vara nog så komplicerad). Detta framgår indirekt av följande exempel ur TSE-förordningen som belyser de krav på ytterligare avvikelser som gärna följer av den svenska versionens vanliga satsgradshöjningar till bisats:

- (23) a. Il y a lieu d'établir une procédure de détermination du statut épidémiologique par rapport à l'ESB [d'un État membre, d'un pays tiers et d'une de leurs régions (ci-après dénommés "pays ou régions")] sur la base [1] *du risque d'introduction initiale* (en anglais "incident risk"), *de propagation et d'exposition humaine* [2] *en utilisant les informations disponibles*.

- b. Der bør fastlægges en procedure for bestemmelse af den epidemiologiske status i en medlemsstat, et tredjeland eller en af deres regioner (i det følgende benævnt ”lande eller regioner”) med hensyn til BSE på grundlag af [1] *risikoen for forekomst* (”incident risk”), *spredning og menneskers eksponering* [2] *ud fra de foreliggende oplysninger*.
- c. Ett förfarande bör fastställas för att bestämma den epidemiologiska statusen för en medlemsstat, ett tredje land och en av dess [sic!] regioner (nedan kallade länder eller regioner) med hänsyn till BSE på grundval av en bedömning av [1] *risken för förekomst*, (på engelska incident risk), *spredning och risk för att människor utsätts för smitta*, [2] *utifrån tillgänglig information*.

Vad jag här vill peka på är hanteringen av koordinationsfrasen [1] [du] *risque* [a] *d’introduction initiale*, [b] *de propagation et* [c] *d’exposition humaine*. Källmeningen använder alltså en treledad platt struktur med *risque* som gemensamt led. I den danska versionen har denna struktur direktöverförs till *risikoen for* [a] *forekomst*, [b] *spredning og* [c] *menneskers eksponering*. Tredjeledet *d’exposition humaine* motsvaras av *menneskers eksponering*, alltså oförändrad satsgrad (nominalisering). I den svenska versionen, däremot, har samma nominalisering genomgått satsgradshöjning till bisats: *risken för förekomst, spridning och risk för att människor utsätts för smitta*. Denna satsgradshöjning på lokal nivå får flera konsekvenser för bearbetningsfasen.

Satsgradshöjningen medför för det första krav på att bisatsstrukturen integreras i koordinationsfrasen som helhet, vilket inte skett i (23c), jfr den korrekta formuleringen *risken för förekomst och spridning samt för att människor skall utsättas för smitta*.⁹

Som en ytterligare konsekvens medför satsgradshöjningen ett meningsbyggnadsproblem som lämnats olöst, nämligen oklarheten om vilken strukturell status det följande korta adverbialet *utifrån tillgänglig information* ska ha. Adverbialet har avskilts med kommatecken, sannolikt för att markera att uttrycket inte hör till den omedelbart föregående *för att*-satsen i [1].¹⁰ Denna lösning fungerar dock inte då uttrycket inte integreras ordentligt i den övergripande meningsstrukturen, utan hänger lite i luften med hänsyn till om det ingår eller inte ingår i den ”inre satsen” (kap. 8.1.2 ovan).¹¹ En lösning på detta problem kunde vara att integrera uttrycket som mittfälsadverbial i den prepositionsstyrda infinitivfrasen: *för att utifrån tillgänglig information bestämma* osv. En samlad lösning på de bearbetningsproblem som följer av satsgradshöjningen i [2] skulle alltså kunna vara (24):

⁹ Se kap. 7.4 ovan om struktureringen av komplexa koordinationsfraser genom utnyttjandet av *och*-regeln och sammandragning/icke-sammandragning av gemensamma led.

¹⁰ Jfr den önskade tolkningshypotesen ”utsättas för smitta utifrån tillgänglig information”.

¹¹ Att motsvarande korta uttryck i den danska versionen inte sticker ut på samma sätt skulle kunna sammanhålla med att frasen *ud fra de foreliggende oplysninger* kan tolkas som bestämning i nominalfrasen *risikoen for forekomst* [...], alltså analogt med *risikoen ud fra de foreliggende oplysninger for forekomst* etc.

- (24) Ett förfarande bör fastställas för att [2] *utifrån tillgänglig information* bestämma vilken epidemiologisk status med hänsyn till BSE som skall tilldelas en medlemsstat, ett tredje land eller en av dessas regioner (nedan kallade ”länder eller regioner”) på grundval av en bedömning av [2] *risken för förekomst*, (på engelska ”incident risk”) *och spridning samt för att människor utsätts för smitta*.

12.3.4 Språkarbete

De analyserade exemplen har visat hur de danska strävandena att så långt möjligt anknyta till källtexternas grundstrukturer, konstruktionsyntax och satsgrader samtidigt förutsätter ett kvalificerat och kreativt (men diskret genomfört) språkarbete för att texterna ska leva upp både till målspråkskraven på språk och stil och till och till kraven på dynamisk ekvivalens i Nidas mening.

Dessa ”kreativa” avvikelser från källmeningarnas språkform handlar ofta om att skapa vad jag i diagrammet (6) ovan kallat ”global klarhet”. Dvs. avvikelserna syftar till att tydliggöra källmeningens övergripande struktur (eller grundstrukturen i en punkt i en punktuppställning), och därmed också de enskilda formelementens plats och funktion i denna helhet. Ett exempel på sådana målmedvetna ansträngningar att tydliggöra enskildheternas plats i helheten är Tjänstedirektivsexemplet (14b) i avsnitt 12.2.2 ovan. Som vi konstaterat utnyttjas där både målspråkets förtätningstekniker och dess interpunktionsmöjligheter (tankstreck) för att skapa en entydig representation av källtexten och dess huvudkomponenter. Ett liknande exempel, också detta ur Tjänstedirektivet, är den danska versionen i (25b) nedan, som kan jämföras med den svenska i (26b):

- (25) a. [La présente directive ne s’applique pas aux activités suivantes: [...]
g) les services audiovisuels, **y compris** [1] *les services cinématographiques*, [2] *quel que soit leur mode de production, de distribution et de transmission*, [3] **et la radiodiffusion sonore**;
- b. [Dette direktiv finder ikke anvendelse på følgende former for virksomhed: [...]
g) audiovisuelle tjenesteydelser, **herunder** [1] *tjenesteydelser i forbindelse med film*, [2] *uanset hvordan de produceres, distribueres og transmitteres*, [3] **samt** radiospredning
- (26) a. [This Directive shall not apply to the following activities: ...]
g) audiovisual services, **including** [1] *cinematographic services*, [2] *whatever their mode of production, distribution and transmission*, [3] **and** radio broadcasting;
- b. [Detta direktiv skall inte tillämpas på följande verksamheter ...]
g) Audiovisuella tjänster, **inbegripet** [1] *cinematografiska tjänster*, [2] *oavsett produktions-, distributions- och sändningsmetoder* [3] **och** radiosändningar.

Min analys avser struktureringen av det preciserande tillägg som i källtexterna inleds med konnektorerne *y compris* respektive *including*. Detta tillägg innehåller en tvåledad koordinationsfras, i den franska versionen med grundstrukturen [1] *les*

services cinématographiques et [3] la radiodiffusion sonore. Till det första koordinationsledet hör också inskottet [2] *quel que soit leur mode de production, de distribution et de transmission*. Också detta inskott innehåller en koordinationsfras, här treledad: (*leur mode*) [a] *de production*, [b] *de distribution* et [c] *de transmission*.

Huvudproblemet för den danska översättaren har varit att tydliggöra *y compris*-tilläggets grundstruktur med ett mot huvudregeln långt och tungt första led [1] + [2] och ett helt kort andra led [3]. I den franska versionen framgår denna struktur entydigt genom att de tre samordnade prepositionsfraserna i [2] – där prepositionen *de* upprepas i varje led – inte kan läsas samman med den följande rena nominalfrasen [3] *et la radiodiffusion sonore*.

Lösningen i (25b) bygger på **differentiering** genom transposition av det treledade nominaliseringskomplexet i [2] till en treledad verbal struktur: *quel que soit leur mode de production, de distribution et de transmission* → *uanset hvordan de produceres, distribueres og transmitteres*. Översättaren har alltså avstått från att utnyttja den mest näraliggande översättningslösningen: *quel que soit* + nominalfras → *uanset* + nominalfras. Resultatet blir, precis som i den franska versionen, att den inskjutna treledade koordinationsfrasen i [2] blir entydigt avgränsad från den följande enkla nominalfrasen i [3]. Läsningen underlättas ytterligare genom användningen av *samt*.

Den svenska versionen är mindre genomarbetad och öppnar upp för den icke avsedda tolkningen att ”radiosändningarna” i [3] skulle kunna ingå i begreppet ”cinematografiska tjänster”, alltså tolkningshypotesen ”cinematografiska tjänster, oavsett produktionsmetoder och [oavsett] radiosändningar”. Exemplet belyser en vanlig begränsning i den svenska översättningspraktiken under åren kring millennieskiftet, nämligen tendensen till **fras för fras-översättning**. I princip har led för led i den engelska källtexten direktöverförts, men utan verklig omsorg om helhetssammanhanget. Vi noterar att det för tolkningen viktiga kommatecknet **efter** inskottet [2] inte kommit med. Utnyttjandet av tankstreck (och *samt*) hade varit en möjlighet att grafiskt entydiggöra den tolkning som den danska versionen får fram genom grammatisk differentiering: *häri inbegripet [1] cinematografiska tjänster – [2] oavsett produktions-, distributions- och sändningsmetoder – [3] samt radiosändningar*.¹²

¹² Problemen kring fras för fras-översättning uppmärksammades redan i kommissionsöversättaren Håkan Edgrens (2001) artikel ”Svenskan i EU och EU på svenska” (föredrag vid Svenskans beskrivning 24, 1999). Edgrens utgångspunkt var att svenska EU-översättare gärna arbetade **linjärt**, alltså fras för fras, i stället för **holistiskt**, dvs. genom anpassning av ord- och satsföljd till vad som ”i möjligaste mån motsvarar idiomatisk svenska” och genom undvikande av onödiga direktöverföringar av tunga fraser, t.ex. med hjälp av sammansättningar. Artikeln, som presenterar en rad tekniker med relevans för mera holistisk rättsöversättning, kommer också in på orsakerna till att linjär översättning var en dominerande strategi under de första åren. Edgren noterar (s. 71) att varken kommissionens översättare eller dess granskare prioriterade smidig syntax och läsbarhet och att den rådande översättningskulturen tvärtom prioriterade linjär översättning.

12.3.5. Delarna och helheten

De danska översättarnas hantering av *y compris*-tillägget i (25b) är ett av många exempel på hur man genom formella avvikelser från källtexten lyckas skapa dynamisk ekvivalens på ett djupare plan. Översättningsteoretiskt bör behovet av sådana avvikelser sammanhånga med de många **språknivåer** som samtidigt måste hanteras¹³ och de **prioriteringar** som härvid måste ske för att uppnå ”the closest natural equivalent to the source-language message”. Till de prioriterade språknivåerna hör ofta – som redan framgått – representationen av källmeningens **grundstruktur** och delarnas plats i den syntaktiska helheten.¹⁴ Belysande i sammanhanget är den danska översättningen av en komplex mening i TSE-förordningen. Exemplet har tidigare analyserats i kapitel 7.7.2 ovan (”Meningsbyggnad och satsgrader”):

(27) a. Le paragraphe 1 ne s'applique pas aux tissus d'animaux [1] **qui ont été soumis** à un test de remplacement [2] *agréé dans ce but particulier conformément à la procédure* [3] *visée à l'article 24, paragraphe 2*, et [4] *inscrit dans la liste* [5] *établie à l'annexe X, chapitre C, point 5*, [6] *appliqué dans les conditions* [7] *énumérées à l'annexe V, point 5*, et [8] **dont les résultats sont** négatifs. [= ex. 42 i kap. 7.7.2]

b. Stk. 1 gælder ikke for væv fra dyr, [1] **som har undergået** en alternativ test, [2] **der er godkendt** til dette særlige formål efter proceduren [3] i *artikel 24, stk. 2*, [4] **er optaget** på listen [5] i *bilag X, kapitel C, punkt 5*, og [6] **udført** under overholdelse af betingelserne [7] i *bilag V, nr. 5*, [8] **hvis** resultaterne af testen er negative. [= ex. 44 i kap. 7.7.2]

Jag tänker här på de systematiska satsgradsändringarna av de sex participfraserna i koordinationskomplexet [2] – [7], som skett genom en kombination av satsgradshöjning av [2], [4] och [6] till relativ bisats och satsgradssänkning till prepositionsfras av [3], [5] och [7]. Som vi sett tydliggörs härigenom en hierarkisk struktur som manifesteras med helt andra medel (participens kongruensformer) i källmeningen. Man noterar också sammandragningarna i relativsatserna [4] och [6] – ~~der er optaget~~ [...] og ~~der er~~ **udført** [...] – som bidrar till struktureringen av den danska versionens relativsatskomplex i enlighet med principerna för koncentration och relevans. Också transpositionen av källmeningens avslutande relativsats [8] till en konditional bisats bidrar som vi sett till att avgränsa det danska relativsatskomplexet och tydliggöra dess plats i den syntaktiska helheten. De tydliga differentieringar som här uppnås både genom satsgradshandlingen och genom denna transposition framstår som ett centralt inslag i det kvalificerade språkarbete som präglar millennieskiftets danska språkversioner.

¹³ Jfr Baker (2011) som i sin *bottom up*-approach tar upp sex olika aspekter på begreppet ”ekvivalens”, vilka var för sig representerar genuina översättningsproblem: (1) ekvivalens på ordnivå (betydelsekomponenter och semantiska fält); (2) ekvivalens över ordnivån (idiom och kollokationer); (3) grammatisk ekvivalens (grammatiska kategoriers språkbundenhet); (4) textuell ekvivalens m.h.t. tematisk struktur och informationsstruktur; (5) textuell ekvivalens m.h.t. referensbindning och anaforiska processer; (6) pragmatisk ekvivalens (koherens och tolkningen av griceanska implikaturer).

¹⁴ Jfr analysen av Tjänstedirektivexemplet (14b) i avsnitt 12.2.2 ovan, där både målspråkets förtätningstekniker och dess interpunktionsmöjligheter (tankstreck) tas i anspråk för att tydliggöra den överförda grundstrukturen.

Som framgått (analysen av ex. 43 i kap. 7.7.2) saknas motsvarande kvaliteter i den svenska versionen, som snarare präglas av strukturell oklarhet och bristande genomarbetning. I sammanhanget noteras att tendensen till fras för fras-översättning i de svenska språkversionerna (12.3.4 ovan) också kan resultera i rena felöversättningar. I följande Tjänstedirektivsexempel avviker den svenska versionen innehållsligt från de övriga tre. Exemplet är hämtat från artikel 18, som i punktform listar några ”undantag i enskilda fall” till artikel 16 ”Frihet att tillhandahålla tjänster”. Här återges artikelns inledning och den första punkten:

(28) a. Article 18 Case-by-case derogations

1. *By way of derogation from Article 16, and in exceptional circumstances only*, a Member State may, in respect of a provider established in another Member State, take measures relating to the safety of services.

b. Artikel 18 Undantag i enskilda fall

1. *Genom undantag från artikel 16 får en medlemsstat endast under särskilda omständigheter* vidta åtgärder gentemot en tjänsteleverantör som är etablerad i en annan medlemsstat om åtgärden avser tjänsters säkerhet.

(29) a. Article 18 Dérogations dans des cas individuels

1. *Par dérogation à l'article 16, et uniquement dans des circonstances exceptionnelles*, un État membre peut prendre, à l'encontre d'un prestataire ayant son établissement dans un autre État membre, des mesures relatives à la sécurité des services.

b. Artikel 18 Individuelle undtagelser

1. *Uanset artikel 16 kan en medlemsstat* over for en tjenesteyder, som er etableret i en anden medlemsstat, *undtagelsesvist* træffe foranstaltninger vedrørende sikkerheden i forbindelse med tjenesteydelser.

Medan de andra språkversionerna handlar om vad medlemsstaterna undantagsvis **får** göra fokuserar den svenska versionen i (28b) på vad de normalt **inte** får göra. En adekvatare formulering vore t.ex. [...] *får en medlemsstat, dock endast under särskilda omständigheter, vidta åtgärder* [...], där den aktuella frasen görs till ett medialt annex (SAG Annex § 16). Exemplet indikerar att översättningsarbetet bestått i en mekanisk överföring av de enskilda fraserna, snarare än av en verklig omsorg om att skapa en adekvat motsvarighet till källmeningen.

Textualiseringen av den danska versionen i (29b) styrs tvärtom i allt väsentligt av ambitionen att återge källspråksbudskapet på en korrekt, entydig och rimligt lättillgänglig formell danska baserad på koncentration och relevans. Detta förutsätter – alldeles som i (25b) och (27b) ovan – ett språkarbete som innefattar både direktöverföringar och avvikelser. En elegant lösning på problemet att få fram bestämmelsens begränsade tillämpning utan att förvränga budskapet är användningen av adverbet *undantagsvist* som förtätad översättningsmotsvarighet till den franska versionens *et uniquement dans des circonstances exceptionnelles* (eng. *and in exceptional circumstances only*). Lösningen bygger på att man – för att undvika en störande upprepning – måste avstå från den annars näraliggande

direktöverföringen av inledningsfrasen (*par dérogation à l'article 16* → *som en undtagelse fra artikel 16*) och finna en fungerande parafras: **uanset artikel 16**.

12.3.6 Skriftlig referensbindning

De danska översättningarnas inriktning på koncentration och relevans – inte minst iakttagandet av principen om lägsta relevanta satsgrad – ger helt andra förutsättningar för hanteringen av referensbindningen i komplexa meningar än ett muntligt framställningssätt baserat på pedagogisk utförlighet och satsgradshöjning. Medan referenserna i det förra fallet – både i källtexterna och i de danska språkversionerna – i högre grad kan grundas på **ellips** och **implicitgöranden**, så ställer ett muntligare framställningssätt helt andra krav på explicita referenser i form av **pronominaliseringar** och **lexikala anaforer**.¹⁵ På ett principiellt plan framgår skillnaden vid en jämförelse mellan de danska och svenska versionerna i det tidigare analyserade exemplet (13) i 12.2.1 ovan, här upprepat som (30), men med andra indexeringar:

- (30) a. Das europäische Parlament [...]
3. [1] sieht **seine** Aufgabe insbesondere darin, [2] zur sachgerechten Fortentwicklung von EU-Wettbewerbsrecht und Leistungen der Daseinsvorsorge *beizutragen* und [3] dabei insbesondere Anwalt der Bürger als Verbraucher und Steuerzahler *zu sein*;
- b. Europa-Parlamentet [...]
3. [1] ser det som **sin** særlige opgave [2] *at bidrage til* en sagligt korrekt videreudvikling af EU-konkurrenceretten og forsyningspligtighederne [3] og i den forbindelse især *at optræde som advokat* for borgerne som forbrugere og skatteydere;
- c. [Parlamentet] [...]
3. [1] anser [2] att **det** särskilt *har i oppgift att bidra till* att EU:s konkurrencelagstiftning och tjenester i allmänhetens interesse utvecklas på ett riktigt sätt och [3] att **det** särskilt *skall vara förespråkare for* medborgarna i deras egenskap av konsumenter och skattebetalare,

Vi ser här hur de tyska och danska versionernas huvudsatskärna [1] tillhandahåller en entydig implicit predikationsbas ("parlamentet") för de bägge följande samordnade infinitivfraserna [2] och [3]: [*Das europäische Parlament*] *sieht seine Aufgabe darin [...]*; [*Europa-parlamentet*] *ser det som sin særlige opgave at [...]*.

Satsgradshöjningarna till bisats i den svenska versionen medför generellt ett ökat bruk av explicita anaforiska referenter i subjeksposition: *Parlamentet [1] anser att det särskilt har i oppgift att [...]* och [3] *att det skall vara förespråkare for [...]*. Det muntliga framställningssättets krav på explicita subjekspronomen eller upprepat substantiv kan inte sällan vara besvärande i mera komplexa strukturer, till exempel när pronominaliseringsmöjligheterna av olika skäl är blockerade. Ett exempel är de mera begränsade möjligheterna i svenskan att

¹⁵ Jfr kap. 7.6.2 ovan om anaforer i lagspråk.

utnyttja inanimata anaforiska subjektspronomen (*den, det*) vid referens till institutioner och liknande (*parlamentet – det; kommissionen – den; Konungariket Sverige – det*), se Jonasson 2009. I (32c) ovan framstår pronominaliseringen med *det* som tveksam från denna synpunkt, samtidigt som motsvarande lexikala anafor (*parlamentet*) inte utgör något alternativ.

Mot denna bakgrund ska jag nu analysera en svensk översättning där hanteringen av källmeningens komplexitet aktualiserar behovet av en mera ”skriftlig” referensbindning som undviker onödiga explicita referenser i form av subjektspronomen och lexikala anaforer. Exemplet, som är hämtat från en dom om fördragsbrott från 2007 (Mål C-280/05), föranleder också några reflektioner om möjligheterna att hantera **punktregeln** till det bästa. Här följer den franska källmeningen och den svenska översättningen:

(31) a. *N’ayant reçu, par la suite, aucune information de cet État membre et ne disposant d’aucun élément **lui** permettant de conclure que les mesures nécessaires à la transposition de la directive avaient été adoptées, **la Commission** a introduit le présent recours.*

b. **Kommissionen** erhöll därefter inga ytterligare uppgifter från Konungariket Sverige och **kommissionen** hade inte heller tillgång till andra uppgifter av vilka **den** kunde dra slutsatsen att nödvändiga åtgärder för att införliva direktivet hade vidtagits. **Kommissionen** väckte därför förevarande talan.

Den svenska översättningen har här brutit upp den franska källtextens enda mening i två, där den första motsvarar källmeningens inledande komplexa participfras (kursiv) och den andra återger källmeningens huvudsatskärna (normal stil). (Referenser till ”kommissionen” har markerats med fetstil.)

Grundstrategin är satsgradshöjning: Källtexten (KT) innehåller en enda finit sats, översättningen (MT) fyra, av vilka de tre första går tillbaka på de tre inledande participfraserna:

(32)	Koordinationsled 1	Koordinationsled 2	Huvudsats(kärna)
KT	[1] <i>N’ayant reçu, par la suite, aucune information de cet État membre</i>	[2] <i>et ne disposant d’aucun élément</i> [3] lui permettant de conclure que les mesures nécessaires à la transposition de la directive avaient été adoptées,	[4] la Commission a introduit le présent recours.
MT	[1] Kommissionen erhöll därefter inga ytterligare uppgifter från Konungariket Sverige	och [2] kommissionen hade inte heller tillgång till andra uppgifter [3] av vilka den kunde dra slutsatsen att nödvändiga åtgärder för att införliva direktivet hade vidtagits.	[4] Kommissionen väckte därför förevarande talan.

De tre participfraserna har alltså satsgradshöjts till [1] huvudsats, [2] huvudsats och [3] relativ bisats. Satsgradshöjningarna åtföljs per automatik av krav på

explicita referenser till ”kommissionen”. Den lösning som presenteras är inte lyckad: Referenskedjan *kommissionen – kommissionen – den – kommissionen* innehåller både en onödig upprepning av *kommissionen* och ett tveksamt pronomenväl. (Jfr ovan om *parlamentet – det*.) Härtill kommer att relativsatsen [3] har oklar status: Den utesluter inte en icke-restriktiv tolkning, dvs. den i sammanhanget orimliga tolkningen att kommissionen faktiskt menar att nödvändiga åtgärder har vidtagits. En korrekt och entydig version hade alltså förutsatt en långt grundligare bearbetningsprocess, där grundstrategin är att finna vägar att undvika för många explicita referenser till ”kommissionen”:

- (33) [1] **Kommissionen** erhöll därefter inga ytterligare uppgifter från Konungariket Sverige och [2] **Ø** hade inte heller tillgång till annan information [1] *som kunde föranleda slutsatsen att* nödvändiga åtgärder hade vidtagits för att införliva direktivet. [4] **Kommissionen** väckte därför förevarande talan.

Utöver den självklara lösningen att utnyttja ellips (subjektsstrykning vid samordning) i [2] demonstreras här en användbar skriftlig teknik för att implicitgöra subjektsreferenten i [3], nämligen utnyttjandet av **modulation** (perspektivskifte) i Vinay & Darbelnets (1995) mening: *av vilka den kunde dra slutsatsen att [...] → som kunde föranleda slutsatsen att [...]*.

Någon dansk version föreligger inte, men en översättning enligt den danska ekvivalensstrategin skulle sannolikt ha respekterat punktregeln:

- (34) [1] *Då inga ytterligare uppgifter därefter inkommit från Konungariket Sverige* och [2] **kommissionen** inte heller hade tillgång till annan information [3] *som kunde föranleda slutsatsen att* nödvändiga åtgärder hade vidtagits för att införliva direktivet, [4] väckte **kommissionen** förevarande talan.

Också här har de tre participfraserna fått satsgradshöjas, men då av rent idiomatiska skäl – och bara till bisats, inte till huvudsatser. Och även här består grundproblemet i att undvika för många explicita referenser till ”kommissionen” – detta till följd av satsgradshöjningarna från participfras till bisats. Exemplet demonstrerar ytterligare hur modulationer kan användas för att undvika störande upprepningar: *kommissionen erhöll därefter inga ytterligare uppgifter från Konungariket Sverige → då inga ytterligare uppgifter inkommit från Konungariket Sverige*.

Mera generellt indikerar exemplet att en översättningsstrategi baserad på lexikogrammatisk skriftlighet och skriftliga tekniker underlättar möjligheterna att följa punktregeln i sådana fall där denna ska tillämpas.

Exemplet antyder också – liksom en rad andra exempel i detta kapitel – att de ”oklara samband och syftningar” som enligt de svenska klarspråksreaktionerna präglade de tidiga EU-översättningarna (cit. 7 i kap. 1.2.2 ovan) kunde bero på bristande språkarbete, snarare än på källtexternas komplexitet.

12.3.7 Grammatisk metafor

Som framgått i det föregående är de danska översättningarna mer benägna än de svenska att slå vakt om källtexternas inkongruenta framställningssätt och abstrakta perspektiv. Följande textpassage ur det så kallade *Försörjningsdirektivet* (2004)¹⁶ innehåller en lång rad nominaliseringar, både lokala och sådana som ingår som deltagare i komplexa grammatiska metaforer. I (35) återges den engelska källtexten och de danska och svenska språkversionerna. Källtextens nominaliseringar har indexerats och markerats med fetstil. I översättningarna har bevarade nominaliseringar fetmarkerats, medan upplösta motsvarigheter strukits under:

- (35) a. Directive 93/38/EEC excludes from its scope [i] **purchases of voice telephony, telex, mobile telephone, paging and satellite services**. [ii] **Those exclusions** were introduced to take account of the fact that the services in question could frequently be provided only by one service provider in a given geographical area [iii] **because of the absence of effective competition and the existence of special or exclusive rights**. [iv] **The introduction of effective competition in the telecommunications sector** removes [v] **the justification for** [vi] **these exclusions**. It is therefore necessary to include [vii] **the procurement of such telecommunications services** in the scope of this Directive.
- b. [i] **Erhvervelse af taletelefoni-, telex-, mobiltelefoni-, personsøgnings- og satellit-tjenester** er ikke omfattet af anvendelsesområdet for direktiv 93/38/EØF. Formålet med [ii] **disse undtagelser** var at tage hensyn til det forhold, at de pågældende tjenesteydelser ofte kun kunne udføres af en enkelt tjenesteyder i et bestemt geografisk område [iii] **på grund af manglende reel konkurrence og særlige eller eksklusive rettigheder**. Med [iv] **indførelsen af reel konkurrence i telekommunikationssektoren** [v] er [vi] **disse undtagelser ikke længere berettigede**. Derfor skal [vii] **erhvervelse af sådanne telekommunikationstjenester** være omfattet af nærværende direktivs anvendelsesområde.
- c. [i] **Upphandling av telefoni-, telex-, mobiltelefoni-, personsøknings- och satellit-tjänster** ingår inte i tillämpningsområdet för direktiv 93/38/EEG. [ii] Dessa tjänster undantogs därför att de ofta bara kunde tillhandahållas av en enda tjänsteleverantör i ett visst geografiskt område [iii] **på grund av att verklig konkurrens saknades och att det fanns särskilda rättigheter eller ensamrätt**. [iv] Nu när effektiv konkurrens råder inom telesektorn [v] finns det inte längre någon anledning [vi] att utelämna dessa tjänster. Därför är det nödvändigt att [vii] **upphandling av sådana teletjänster** ingår i tillämpningsområdet för det här direktivet.

Vi noterar att källtexten innehåller några komplexa grammatiska metaforer som av idiomatiska skäl inte har kunnat direktöversföras, vare sig till danska eller till svenska:

¹⁶ Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/17/EG av den 31 mars 2004 om samordning av förfarandena vid upphandling på områdena vatten, energi, transporter och posttjänster.

- (36) a. *The directive*₁ **excludes** *purchases of X*₂ *from its scope*₃
 b. *Those exclusions*₁ **took account of** *the fact*₂
 c. *The introduction*₁ **removes** *the justification*₂

Dessa exempel representerar den prototypiska ”hallidayanska” typ av inanimat agent-konstruktion där propositioner blir till aktörer på en scen som skapas av de abstrakta starkt metaforiska verben. I (36a) och (36c) återspeglas avståndet till ett kongruent framställningssätt i inbäddningarna av vardagsspråkets negation i de metaforiska verben: *excludes* ’sådan upphandling finns *inte* med’ och *removes* ’undantagen är *inte* berättigade’. Också infinitivfrasen i (36b) – *to take account of the fact that* [...] – ska rimligen uppfattas som en inanimat agent-konstruktion med *those exclusions* som abstrakt predikationsbas. Dessa komplexa grammatiska metaforer framstår som språkspecifika och har resulterat i avvikelser i bägge översättningarna.¹⁷

I övrigt uppvisar översättningarna samma skilda förhållningssätt till kongruens/inkongruens som generellt präglar den danska ekvivalensstrategin och den svenska förenklingsstrategin. Den danska versionen ligger nära källtexten rent formellt och fokuserar på att i görligaste mån bevara dess inkongruenta framställningssätt och formella stil. Av de sju markerade nominaliserade fraserna bevaras alla utom en: [v] *the justification of X*.¹⁸ Och den svenska versionen skiljer sig från både den danska och den engelska genom prioriteringen av ett avvikande kongruent framställningssätt, som syftar till att tydliggöra vad som avses på ett mera konkret plan genom övergång till en verbal stil. Endast nominaliseringarna [i] och [vii] behålls.

De skilda förhållningssätten till översättningsuppgiften återspeglas i inledningen av den andra meningen:

- (37) a. **Those exclusions** were introduced **to take account of** the fact that the services in question could frequently be provided only by one service provider [...]
 b. Formålet med **disse undtagelser** var **at tage hensyn til** det forhold, at de pågældende tjenesteydelser ofte kun kunne udføres af en enkelt tjenesteyder [...]
 c. Dessa tjänster undantogs därför att de ofta bara kunde tillhandahållas av en enda tjänsteleverantör [...]

Den danska versionen har här av idiomatiska skäl tvingats avlägsna den komplexa grammatiska metaforen ”those exclusions took account of X”; infinitivfrasen *at tage hensyn til X* har en animat, inte en inanimat predikationsbas. Men översätt-

¹⁷ Den komplexa metaforen i (36a) motsvaras i bägge översättningarna av en ”blekare” grammatisk metafor med starkt konventionaliserat relationellt predikat: *erhvervelse*₁ **er ikke omfattet af** *anvendelsesområdet*₂, resp. *upphandling*₁ **ingår inte i** *tillämpningsområdet*₂.

¹⁸ I fallet [iii] har dock de två väntade (och fullt möjliga) nominaliseringarna i den danska versionen ersatts av två funktionellt likvärdiga förtättningskonstruktioner, nämligen **förbytning** (*the absence of effective competition* → **manglende reel konkurrence**) och enledad **nominal satsförkortning** (*the existence of special or exclusive rights* → **særlige eller eksklusive rettigheder**), jfr kap 9.1.3 resp. 9.1.7 ovan.

ningen anknyter ändå nära både till källmeningens form och till dess framställningssätt. Nominaliseringen *those exclusions* direktöverförs och den engelska versionens kongruenta manifestation av avsiktsrelationen (*to*) ersätts med inkongruens. Det abstrakta substantivet *formålet* kan här innebära en viss kompensering för den förlorade komplexa grammatiska metaforen.

Den svenska versionens inriktning på enkelhet och konkretion återspeglas både i den upplösta nominaliseringen och i den direkta, kongruenta markeringen av avsiktsrelationen: *därför att*. Ambitionerna att åstadkomma ett klart, enkelt och pedagogiskt språkbruk är konsekvent genomförda och översättningen fungerar bra på sina egna villkor. Men i en facköversättning, inte en populärversion för allmänheten, kan det svenska förhållningssättet ändå ha sina faror, åtminstone i princip. Några exempel som utgår från den danska versionen:

- [ii] **Disse undtagelser:** Den svenska versionens upplösning till *dessa tjänster undantogs* får konsekvenser både för källtextens innehåll, för dess juridiska perspektiv och för referensbindningen. Verbalsubstantivet *undtagelse* i [ii] *disse undtagelser* (eng. *these exclusions*) framstår här som ett etablerat juridiskt begrepp.¹⁹ Och ”undantagen” ingår också – tillsammans med ”teletjänsterna” – i textpartiets referensbindning, jfr anaforen [vi] *disse undtagelser (those exceptions)*. Den svenska motsvarigheten [ii] *undantogs* får lätt en mera allmänspråklig tolkning, jfr [vi] *att utelämna dessa tjänster* där översättaren valt att variera ordvalet med en synonym. Genom att ”undantagen” försvinner som möjlig referent kan den svenska versionen byggas upp kring en enda central referent, ”teletjänsterna”: *telefoni, telex-, mobiltelefoni-, personsöknings- och satellittjänster* (mening 1) – *dessa tjänster* (mening 2) – *de* (mening 2) – *dessa tjänster* (mening 3) – *sådana teletjänster* (mening 4). Denna förenklade referentkedja kan säkert med svenska utgångspunkter ses som en klarspråksvinst, som dock i så fall har sin grund i det förenklade innehållet. Vi noterar att den danska versionens mera komplexa referensbindning förutsätter ökad skriftlighet, inte bara genom den upprepade nominaliseringen (*disse undtagelser*) utan även genom behovet att utnyttja ett juridiskt pronomen (*de pågældende tjenesteydelser*).
- [iv] (**med**) **indførelsen af reel konkurrence i telekommunikationssektoren:** Även temporalsatsen *nu når virkelig konkurrence råder inom telesektorn* skulle kunna innebära en trivialisering, eftersom den danska nominalfrasen – liksom den engelska versionens *the introduction of effective competition in the telecommunications sector* – i första hand tycks referera till en juridisk verklighet, dvs. till rättsligt bindande åtgärder som förändrat konkurrensförhållandena inom telekommunikationssektorn (och som gör ”undantaget” omotiverat).²⁰

¹⁹ Jfr kap. 7.5.2 ovan om nominaliseringars tendens att lexikaliseras.

²⁰ Visserligen framgår det i de tidigare skälen (skäl 5) att citatet inte bara handlar om genomförd lagstiftning (”de jure”), utan också om implementeringen av bestämmelserna (”de facto”). Men utgångspunkten för den process

Den svenska versionens upplösta nominalisering och den mera informella tonen i den resulterande bisatsen ('det vet ju var och en') riskerar alltså att transformera budskapet från en referens till specifika juridiska åtgärder till en enkel hänvisning till den nya verklighet vi alla lever i.

- [v] *er [disse undtagelser] ikke længere berettigede*. Detta är den enda upplösta nominaliseringen i den danska versionen, jfr den engelska versionens [v] *the justification [for those exclusions]*. Man noterar i detta fall hur viktigt det är att behålla det formella tonläget. Detta sker dels genom den bevarade nominaliseringen *disse undtagelser*, dels genom översättningen av *justification* med *berettigede*, som fungerar bra i den juridiska kontexten. Jfr den svenska vardagsfrasen *finns det inte någon anledning att* med dess lite subjektivare tonläge.

Exemplet belyser på detta sätt hur en högre grad av skriftlighet kan bidra till textens genremässiga integritet och juridiska adekvans. Från denna synpunkt skulle den svenska versionen enligt min mening kunna förbättras avsevärt (och föras närmare de andra språkversionerna) genom ett ökat bruk av inkongruens, till exempel:

- (38) [i] *Upphandling av telefoni-, telex-, mobiltelefoni-, personsöknings- och satellittjänster faller utanför* tillämpningsområdet för direktiv 93/38/EEG. [ii] *Dessa undantag motiverades av* att de aktuella tjänsterna ofta, på grund av [iii] *avsaknaden av verklig konkurrens och förekomsten av särskilda rättigheter eller ensamrätt*, bara kunde tillhandahållas av en enda tjänsteleverantör i ett visst geografiskt område. [iv] *Införandet av effektiv konkurrens inom telesektorn medför* att [v] *dessa undantag [vi] inte längre är motiverade*. Det är därför nödvändigt att [vii] *upphandling av sådana teletjänster* ingår i tillämpningsområdet för föreliggande direktiv.

12.3.8 Skriftspråkskonventioner

Till de formella skriftspråksnormer som generellt präglar de danska versionerna hör också tillämpningen av en rad traditionella **skriftspråkskonventioner**. Ett exempel som kunde behandlats är de danska versionernas striktare och funktionellt välmotiverade utnyttjande av interpunktionen: kommatering, tankstreck, citattecken. Men här ska jag i stället återvända till språkformen i Badvattendomen (kap. 6.3 ovan) och ta upp två andra konventioner.

Den första gäller distinktionen mellan **citat** och **referat** i domens punkt 4, som refererar till det direktiv ("Badvattendirektivet") vars föreskrifter Sverige nu anklagas (och döms) för att inte ha följt. I (39) återges i tur och ordning den franska källtexten, den danska versionen och den svenska versionen:

som de danska och engelska versionerna refererar till med nominaliseringen [iv] är skapandet av ett specifikt rättsligt ramverk för konkurrensutsättningen av telesektorn, jfr också här skäl (5) i direktivet.

- (39) a. Selon l'article 3, paragraphe 2, de la directive, « [I]es valeurs fixées en vertu du paragraphe 1 ne peuvent pas être moins sévères que celles indiquées dans la colonne I de l'annexe ». À l'annexe de la directive figurent 19 paramètres, ainsi que des valeurs limites impératives pour la plupart de ces paramètres.
- b. I direktivets artikel 3, stk. 2, bestemmes følgende: ”De i henhold til stk. 1 fastsatte værdier må ikke være lempeligere end de i kolonne I i bilaget anførte værdier”. I bilaget til direktivet er anført 19 parametre samt bindende grænseværdier for de fleste af disse parametre.
- c. I artikel 3.2 i direktivet foreskrives at de værdier som faststilles i enlighet med punkt 1 får inte vara mindre stränga än de som anges i kolumn I i bilagan. I bilagan till direktivet anges 19 parametrar och även obligatoriska gränsvärden och riktvärden för de flesta av dessa parametrar.

De franska och danska versionerna – liksom även de engelska och tyska – utnyttjar här **direkt anföring** med citattecken och återger den exakta lydelsen i det citerade direktivet. När så krävs (den franska, engelska och tyska versionen) markeras ändringen från stor till liten begynnelsebokstav med hakparentes.

Den svenska versionen i (39c) utgör en mix av citat och referat som går ut över både exaktheten och språkformen. Till formen handlar det om referat. Men Badvattendirektivets formuleringar återges ordagrant, dock utan citattecken och utan markering av ändringen till liten begynnelsebokstav. Jfr den svenska versionen i det citerade Badvattendirektivet: *De värden som fastställs i enlighet med punkt 1 får inte vara mindre stränga än de som anges i kolumn I i bilagan.*²¹

Eftersom det rent formellt handlar om referat – och alltså om en integrerad del av den text vars formuleringar sändaren ansvarar för – blir resultatet egendomligt. Dels innehåller textpartiet ett brott mot BIFF-regeln (placeringen av negationen i bisats), dels blir referensbindningen förvirrande, jfr den för resonemangets skull rättade svenska referatversionen i (40):

- (40) I artikel 3.2 i direktivet foreskrives at de værdier som faststilles i enlighet med punkt 1 i *samma artikel* **inte får** vara mindre stränga än de som anges i kolumn I i *bilagan till direktivet*. I *bilagan* anges 19 parametrar och även obligatoriska gränsvärden och riktvärden för de flesta av dessa parametrar.

Eftersom indirekt anföring (referat) utgör en integrerad del av författarens (EG-domstolens) text måste referensbindningen integreras i den löpande framställningen. Det blir då egendomligt att först referera till ”bilagan” som *bilagan* och sedan i närmast följande mening som *bilagan till direktivet*, i stället för att göra tvärtom. Och direktivets självklara referens till ”punkt 1” måste i den nya kontexten preciseras: *punkt 1 i samma artikel*.

(Det finns emellertid ingen anledning att avvika från de andra språkversionernas direkta anföring i detta och liknande fall, särskilt inte som den exakta formuleringen i citatet kan ha juridisk relevans för professionella läsare.)

²¹ Artikel 3 punkt 2 i ”RÅDETS DIREKTIV av den 8 december 1975 om kvaliteten på badvatten” (76/160/EEG).

Mitt andra exempel gäller det formella skriftspråkets krav på **konsekvens vid definitioner**, också detta en förutsättning för precision och entydighet i professionella texter. Jfr här den danska och svenska versionen av domens punkt 1, som (en passant) stipulerar hur man fortsättningsvis ska referera till Badvattendirektivet:

- (41) a. [...] i Rådets direktiv 76/160/EØF af 8. december 1975 om kvaliteten af badevand (EFT 1976 L 31, s. 1, **herefter »direktivet«**) [...]
- b. [...] i rådets direktiv 76/160/EEG av den 8 december 1975 om kvaliteten på badvatten (EGT L 31, 1976, s. 1, svensk specialutgåva, område 15, volym 2, s. 3, **nedan kallat direktivet**) [...]

I de följande 17 punkterna (innan ”direktivet” återintroduceras med sitt fullständiga namn) refererar den danska versionen konsekvent (mer än 30 gånger) till detta rådsdirektiv som *direktivet*. Den svenska versionen är inte lika konsekvent, utan varierar flera gånger med *detta direktiv*:

- (42) a. Det fremgår af **direktivets** artikel 4, stk. 1, at medlemsstaterne skal træffe alle nødvendige foranstaltninger for at sikre, at badevandskvaliteten inden ti år efter meddelelsen af **direktivet** er bragt i overensstemmelse med de grænseværdier, der er fastsat i medfør af artikel 3.
- b. 5. Av artikel 4.1 i **direktivet** följer att medlemsstaterna skall vidta de åtgärder som är nödvändiga för att säkerställa att kvaliteten på badvatten inom tio år efter anmälan av **detta direktiv** överensstämmer med de obligatoriska gränsvärden som fastställts i enlighet med artikel 3 i **direktivet**.

Av (42a) framgår också hur den danska översättningen inom ramen för den givna definitionen kan hantera det behov att undvika alltför många identiska upprepningar av *direktivet* som kanske kan ligga bakom användningen av demonstrativt pronomen i fall som (42b). Hit hör dels möjligheten att variera med genitivformen (*direktivets artikel 4*) där den svenska versionen har den muntligare konstruktionen med prepositionsattribut (*artikel 4 i direktivet*), dels möjligheten att använda ellips om syftningen ändå framgår klart: *i medför af ~~direktivets~~ artikel 3*.

12.4 Sammanfattande synpunkter

De grammatiska textanalyserna i detta kapitel ger vid handen att millennieskiftets danska översättningar skilde sig från de svenska genom att de i allt väsentligt levde upp till Nidas krav på en dynamisk översättning. Skillnaderna avser både relationen till källtexten (dekonstruktionsprocessen) och målspråksgestaltningen (rekonstruktionsprocessen). Dekonstruktionsprocessen, så som den framträder vid jämförelse med källtexterna, präglas av respekt för källtextbudskapet och innefattar analys av både helheten och de formelement som samverkat vid gestaltningen av denna. (Se särskilt 12.3.4 och 12.3.5 ovan.) Rekonstruktionsprocessen har syftat till att återskapa källtextbudskapet ”som det är” och med rimligt nära anknytning även rent formellt. Översättningarna söker i första hand återge källtextens meningsbyggnad, satskopplingar, konstruktionsval, satsgrader och koordinationsstrukturer, liksom dess nominala framställningssätt och de därmed förbundna abstrakta perspektiven. Strategin att ligga nära källtexten framstår som adekvat med hänsyn till att det handlar om översättning av juridiska texter, som ska gälla också i den egna medlemsstaten. Genomförandet underlättas av strategin att söka bevara källtextens förtättningsstrukturer. Målspråksgestaltningen tillämpar konsekvent det formella skriftspråkets generella normer, så som dessa har beskrivits i tidigare kapitel med utgångspunkt i Williams skrivhandbok.

Ett huvudtema i mina analyser har varit det kvalificerade språkarbete som krävs också vid översättningar som strävar efter nära formell anknytning, om dessa ska fungera på målspråkets villkor. Detta kreativa men diskret genomförda språkarbete framstår som en avgörande förutsättning både för att de danska översättningarna ska kunna leva upp till genrekraven på tydliga distinktioner och global klarhet och för att de ska uppfylla Nidas krav på ”naturlighet”. Som framgått uppvisar de översatta texterna ganska genomgående sådana ”osynliga” kvaliteter som Nida förbinder med dynamisk ekvivalens, jfr cit. (9) i avsnitt 12.1.2 ovan.

Jämförelsen med de danska versionerna blottar två huvudproblem för den tidiga svenska översättningspraktiken, nämligen dels lyhördheten för lagspråksanvisningarna om muntlighet, dels den bristande bearbetningen.

Följsamheten mot lagspråksanvisningarna återspeglas i den ledigare stilen och inriktningen på pedagogisk utförlighet på lokal nivå. De många satsgradshöjningarna och lexikala förenklingarna står i direkt motsättning till de danska översättningarnas konsekventa tillämpning av principen om lägsta relevanta satsgrad, deras strävan att slå vakt om källtexternas abstrakta perspektiv och deras prioritering av global klarhet och syntaktisk enkelhet genom bevarade lexikala och syntaktiska förtätningar.

Den bristande bearbetningen återspeglas i tendensen att översätta fras för fras utan verklig uppmärksamhet på uppgiften att integrera de enskilda fraserna i helhetsgestaltningen av de komplexa meningarna. Inte så få av de analyserade översättningsexemplen framstår därför som ”halvfärdiga” med hänsyn till det

språkarbete som hade krävts för goda och tillförlitliga översättningar. Man noterar särskilt att denna tendens fortfarande kan beläggas så sent som i Tjänstedirektivet från 2006.

I detta sammanhang kan det vara motiverat att återvända till språk-anvisningarna i bilagorna till *Att översätta EU-rättsakter 2007*. Min analys i kapitel 4 ovan har pekat på dessas distansering från de ursprungliga anvisningarna om muntlighet och ledigt språkbruk. De nya anvisningarna förordar en vårdad språkform och ser positivt på utnyttjandet av lexikogrammatisk skriftlighet som en väg att skapa goda översättningslösningar. Och som vi också sett innebär anvisningarna samtidigt krav på genomarbetade texter baserade på ”smidiga översättningslösningar” som ett medel att åstadkomma syntaktisk enkelhet, begriplighet och idiomatik. Särskilt demonstrationen i Bilaga 1 av möjligheterna att för dessa syften utnyttja indirekta översättningsmetoder i Vinay & Darbelnets (1995) mening framstår som ett uttryck för ökade krav på genomarbetade texter, jfr kap. 4.2 ovan. De nya anvisningarna kan på detta sätt ses som ett svar på bägge de konstaterade huvudproblemen för millennieskiftets svenska språkversioner.

Analyserna i detta kapitel och det närmast föregående ger sammantaget stöd för att både goda EU-översättningar och goda inhemska lagtexter förutsatte en textualisering baserad på lexikogrammatisk skriftlighet och formella skriftspråksnormer. För EU-texternas del har fördelarna med en skriftlig översättningsstrategi också framgått av de analyser i detta kapitel där jag visat att de danska översättningslösningarna med fördel kan ligga till grund för bättre svenska språkversioner.

Referenser

- Andersson, Lars-Gunnar (1976): ”Talaktsadverbial”. I: *Nysvenska studier* 55–56, 25–46.
- Andréasson, Maia (2007): *Satsadverbial, ledföljd och informationsdynamik i svenskan*. Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 7.
- Anvisningar för översättningsarbetet* (1995). Stockholm: Delegationen för översättning av EG:s regelverk.
- Att översätta EU-rättsakter. Anvisningar engelska–franska–svenska*. (2005) Bryssel och Luxemburg juni 2005. (http://europa.eu.int/comm/translation/language_aids/swedish_en.htm.) Hämtad februari 2006.
- Att översätta EU-rättsakter. Anvisningar engelska–franska–svenska* (2007) Bryssel och Luxemburg oktober 2007. (http://europa.eu.int/comm/translation/language_aids/swedish_en.htm.) Hämtad juni 2008.
- Baker, Mona (2011): *In Other Words. A coursebook on translation*. Second edition. London & New York: Routledge.
- Begriplighet på hög nivå – regeringen främjar klarspråk* (2002). Broschyr publicerad på regeringens webbplats: <http://www.regeringen.se/content/1/c4/26/75/5e18e6d4.pdf>. Hämtad mars 2005.
- Bendegard, Saga (2014): *Begriplig EU-svenska. Klarspråksarbetets förutsättningar inom den interinstitutionella översättningsprocessen*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk.
- Bhatia, Vijay K. (1993): *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. London & New York: Longman
- Biber, Douglas (1995): *Dimensions of register variation: a cross-linguistic comparison*. Cambridge University Press.
- Baedecke Bengt (1999): *Var gömmer sig agenten? Om hemlighetsmakeri och handlingsförklaring i departementens texter*. (Internetartikel publicerad på regeringens klarspråkssidor.)
- Baedecke, Bengt & Eva Thorén (2000): *Plain language – what a democracy needs*. Stockholm: Ministry of Justice.
- Chomsky, Noam (1957): *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton
- Connor, Ulla (1996): *Contrastive Rhetoric. Cross-cultural aspects of second-language writing*. Cambridge University Press.
- Cutts, Martin, (1996): *Plain English Guide*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Cutts, Martin (2001): *Clarifying Eurolaw. How European Community directives could be written more clearly so that citizens of Member States, including lawyers, would understand them better*. London: Plain Language Commission.
- Cutts, Martin (2001): *Begripligare EU-lagstiftning. Hur EG-direktiv kan göras tydligare så att medlemsstaternas medborgare, inklusive jurister, bättre ska förstå dem*. (Hämtad 2004-02-14 på http://europa.eu.int/comm/translation/en/ftfog/eurolaw/eurolaw_sv.htm).
- Cutts, Martin & Emma Wagner (2002): *Clarifying EC Regulations. How European Community regulations could be written more clearly so that the citizens of Member States, including lawyers, would understand them better*. London: Plain Language Commission.
- Daneš, František (1974): “Functional Sentence Perspective and the Organization of the Text.” In Daneš, František (ed.), *Papers on Functional Sentence Perspective*. Prague: Academia, 106–128.

- Diderichsen, Paul (1968): *Elementær Dansk Grammatik*. 3. Udgave. København: Gyldendal.
- van Dijk, Teun & Walter Kinch (1983): *Strategies of Discourse Comprehension*. New York: Academic Press.
- Edgren, Håkan (2000): "Hot och verklighet. Om EU-svenskan som hotbild". I: Melander 2000, 77–99.
- Edgren, Håkan (2001): "Svenskan i EU och EU på svenska". I: *Svenskans beskrivning 24*. Linköpings universitet: Institutionen för Språk och Kultur, 69–80.
- Ehrenberg-Sundin, Barbro (1993): "Hur lagspråket påverkar myndigheternas texter. Behovet att bryta juridiska textmönster". I: *Fagspråk i Norden*. Oslo: Nordisk språksekretariats rapporter 19, 200–213.
- Ehrenberg-Sundin, Barbro (2000): "Internationellt klarspråksarbete – en grund för bättre EU-texter?" I: Melander 2000, 144–177.
- Ehrenberg-Sundin, Barbro (2002): "EG-direktiv i ny språkdräkt – vad tycks?" *Klaraposten* 3/2002.
- Ehrenberg-Sundin, Barbro (2003a): "Hur når vi målet Klara EU-texter?" I: af Hällström, Charlotta (red.): *Klarspråk. Rapport från en konferens den 20–22 oktober 2000 på Hanaholmen i Esbo, Finland*. Helsingfors. Nordiska språkrådet, 11–19.
- Ehrenberg-Sundin, Barbro (2003b): "EU-språkvården i Regeringskansliet – spindeln i nätet". Föredrag vid seminarium, Rosenbad 2003-03-20: *Hur kan vi samarbeta för klara EU-texter?* PowerPoint-presentation publicerad på www.justitie.regeringen.se/eu-sprak/. Hämtad augusti 2007.
- Ehrenberg-Sundin Barbro (2008): "The Swedish Approach to Clear Legislation and Clear Official Texts". I: Wagner Anne & Sophie Cacciaguidi-Fahy (ed.): *Obscurity and Clarity in the Law. Prospects and Challenges*. Aldershot UK: Ashgate, 165–179.
- Ekerot, Lars-Johan (1979): "Syntax och informationsstruktur". I Hyltenstam, Kenneth (red): *Svenska i invandarperspektiv*, 79–108.
- Ekerot, Lars-Johan (2000a): "Riktig EU-svenska. Nygamla Wellanderdygder i översättningsperspektiv". I: Englund Dimitrova, Birgitta (utg.): *Översättning och tolkning. Rapport från ASLA:s höstsymposium Stockholm 5–6 november 1998*. Uppsala: ASLA, Svenska föreningen för tillämpad språkvetenskap, 105–116.
- Ekerot, Lars-Johan (2000b): "Klar komplexitet. Om språkform och begriplighet vid översättning av författningstexter". I: Melander 2000, 46–76.
- Ekerot, Lars-Johan (2001): "EU-översättning och lagspråksförenkling". *Språkbruk* 1/2001, 5–11.
- Ekerot, Lars-Johan (2003a): "EU-översättning och lagspråksförenkling". I: af Hällström, Charlotta (red.): *Klarspråk. Rapport från en konferens den 20–22 oktober 2000 på Hanaholmen i Esbo, Finland*. Helsingfors. Nordiska språkrådet, 20–34.
- Ekerot, Lars-Johan (2003b): "Hälsosam substantivsjuka. Några påpekanden om den goda substantivsjukans funktionella förutsättningar". I: Delsing, Lars-Olof m.fl. (red.): *Grammatik i Fokus. Festskrift till Christer Platzack den 18 november 2003*. Volym 1. Lunds universitet: Institutionen för nordiska språk, 27–34.
- Ekerot, Lars-Johan (2011): *Ordföljd, tempus, bestämdhet. Föreläsningar om svenska som andraspråk*. Andra upplagan. Malmö: Gleerups.
- English Style Guide. A handbook for authors and translators in the European Commission* (2004). Fifth edition. European Commission: Directorate-General for Translation.
- Englund, Boel & Per Ledin (red.) (2003): *Teoretiska perspektiv på sakprosa*. Lund: Studentlitteratur.

- Enkvist, Nils Erik (1974): "Några textlingvistiska grundfrågor". I: Teleman, Ulf & Tor G. Hultman (utg.) *Språket i bruk*. Lund: Liber Läromedel, 172–206.
- Europaparlamentets, rådets och kommissionens gemensamma praktiska handledning för personer som deltar i utformningen av lagtexter inom gemenskapens institutioner* (2003). Luxemburg: Byrån för Europeiska gemenskapernas officiella publikationer.
- Firbas, Jan (1992): *Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication*. Cambridge University Press.
- Formulärhandboken* (2002). Handbok för utformning av rättsakter i Europeiska unionens råd. Utg. av rådets juristlingvister.
- Frick, Nils & Sten Malmström (1976): *Språkklyftan. Hur 700 ord förstås och missförstås*. Stockholm: Tidens Förlag.
- Gemensam praktisk handledning (GPH): Se *Europaparlamentets, rådets och kommissionens gemensamma praktiska handledning*.
- Gunnarsson, Britt-Louise (1982): *Lagtexters begriplighet. En språkfunktionell studie av medbestämmandelagen*. Lund: Liber.
- Halliday, M.A.K (2016): *Aspects of Language and Learning*. Edited by Jonathan J. Webster. Heidelberg–New York–Dordrecht–London: Springer Verlag.
- Halliday, M.A.K & J.R. Martin (1993): *Writing Science: Literacy and Discursive Power*. London: The Falmer Press.
- Halliday, M.A.K. & Christian M.I.M. Matthiessen (2014): *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. Oxon: Routledge.
- Hellspång, Lennart & Per Ledin (1997): *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Henriksen, Carol (1991): "The Danish language in the European Community". I: Sígurdsson, Halldór Ármann et al. (ed.): *Papers from the Twelfth Scandinavian Conference of Linguistics*. Reykjavik: Linguistic Institute, University of Iceland, 128–140.
- Hestbæk Andersen, Thomas (2003): *Spændinger i sproget. Om leksikogrammatiske metaforer i dansk*. Odense: Syddansk Universitet.
- Holmberg, Per & Anna-Malin Karlsson (2006): *Grammatik med betydelse. En introduktion till funktionell grammatik*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Holmes, James S. (1988). *Translated! Papers on literary translation and translation studies*. Amsterdam: Rodopi.
- Horová, Eva (1976): "On position and function of English local and temporal adverbials". *Brno Studies in English* 12, 93–123.
- How to Write Clearly* (1998). European Commission: Translation Service.
- Ingo, Rune (1991): *Från källspråk till målspråk. Introduktion i översättningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Ingo, Rune (2007): *Konsten att översätta*. Lund: Studentlitteratur.
- Interinstitutionellt avtal av den 22 december 1998 om gemensamma riktlinjer för gemenskapslagstiftningens redaktionella kvalitet* (1998). Europaparlamentet – Rådet – Kommissionen: EGT 1999/C 73/01.
- Joint Practical Guide of the European Parliament, the Council and the Commission for persons involved in the drafting of legislation within the Community institutions* (2003). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Jonasson, Kerstin (2009): "Formes lexicales et pronominales dans des chaînes de référence en français et en suédois". I: *Syntaxe et sémantique*, ISSN 1623-6742, 111–130.
- Josephson, Olle (2018): *Språkpolitik*. Stockholm: Morfem.

- JämO (1998): *Yttrande över betänkandet Svenskan i EU. Hur kan vi främja kvaliteten på de svenska EU-texterna (SOU 1998:114)*. Remissvar 1998-12-29. Ärende 849/114.
- Karker, Allan (1993): *Dansk i EF – en situationsrapport om sproget*. Oslo: Nordisk Språksekretariat.
- Karker, Allan (1997): ”Mishandler EF det danske sprog?”. I: Lindgren, Birgitta & Mikael Reuter (red.) *Nordens språk i EU. Rapport från ett seminarium den 6–7 december 1996 i Bryssel*. Stockholm: Nordiska språkrådet, 8–11.
- Klarspråk på webben – riktlinjer för webbskribenter* (2009). Stockholm: Skatteverket.
- Klarspråkstestet för förvaltningsbeslut: kommentarer och exempel* (2013). Stockholm: Isolf.
- Lagerholm, Per (1999): *Talspråk i skrift. Om muntlighetens utveckling i svensk sakprosa 1800–1997*. Lunds universitet: Lundastudier i nordisk språkvetenskap A:54.
- Lagerholm, Per (2013): *Muntligt och skriftligt i Sverige och svenskan*. Lunds universitet: Språk- och litteraturcentrum.
- Landqvist, Hans (2000): *Författningssvenska. Strukturer i nutida svensk lagtext i Sverige och Finland*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Ledin, Per (2001): *Genrebegreppet. En forskningsöversikt*. Lund: Rapport 2 från projektet Svensk sakprosa.
- Lind Palicki, Lena & Andreas Nord (2015): ”Från demokratisk rättighet till tips och småknep. Några nedslag i det svenska klarspråksarbetet.” Universitetet i Oslo: *Tidskriftet Sakprosa*. Vol. 7, nr. 5, art. 2.
- Lundquist, Lita (2003): ”Tekstlingvistik”. I: Herslund, Mikael & Bente Jensen (red.) *Sprog og sprogbeskrivelse*. Fredriksberg: Samfundslitteratur, 227–253.
- Lundquist, Lita (2005): *Oversættelse. Problemer of strategier, set i tekstlingvistisk og pragmatisk perspektiv*. 3. Udg. Fredriksberg: Samfundslitteratur.
- MF, se *Myndigheternas föreskrifter*.
- MS, se *Myndigheternas skrivregler*.
- Magnusson, Ulrika (2011): *Skolspråk i utveckling. En- och flerspråkiga elevers bruk av grammatiska metaforer i senare skolår*. Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 17.
- Malmberg, Stina (2004) ”Svarta listan – ukas eller vägledning?” *Klarspråksbulletinen* 1–2/2004.
- Mathesius, Vilém (1975): *A Functional Analysis of Present Day English on a General Linguistic Basis*. Edited by Prof. Dr. Josef Vachek. The Hague–Paris: Mouton.
- Melander, Björn (red.) (2000): *Svenskan som EU-språk*. Ord och Stil 30. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Melander, Björn & Olle Josephson (2003): ”Muntlighet och skriftlighet i sakprosatexter”. I: Englund, Boel & Ledin, Per (red.): *Teoretiska perspektiv på sakprosa*. Lund: Studentlitteratur, 239–272.
- Melin, Lars (2008): ”Packat och oklart. Informationspackningens roll för begriplighet i text”. I: Collin, Lotta et al. (red.): *Under språkets hud. Festskrift till Erik Andersson på 60-årsdagen*. Åbo Akademi Press, 147–155.
- Molde, Bertil (1970): ”Dagens svenska och morgondagens”. I: Molde Bertil & Carl Ivar Stähle, *1900-talssvenska*. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 37, 5–24.
- Myndigheternas föreskrifter. Handbok i författningsskrivning* (1998). Ds 1998:43.
- Myndigheternas skrivregler* (2001). Femte utökade upplagan. Ds 2001:32. Stockholm: Fritzes.
- Myndigheternas skrivregler* (2004). Sjätte utökade upplagan. Ds 2004:45. Stockholm: Fritzes

- Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket (2002). SOU 2002:27. Stockholm: Fritzes.
- Newmark, Peter (2009): "The linguistic and communicative stages in translation theory". I: Munday, Jeremy (ed.): *The Routledge Companion of Translation Studies*. London & New York: Routledge, 20–35.
- Nida, Eugene A. (1964): *Toward a Science of Translating. With Special Reference to Principles and Procedures involved in Bible Translation*. Leiden: Brill.
- Nida Eugene A. & Charles R. Taber (1969): *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: Brill.
- Nordman, Liselott (2009): *Lagöversättning som process och produkt. Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland*. Helsingfors: Nordica Helsingiensia.
- Några riktlinjer för författningsspråket* (1979). PM 1979:2. Stockholm: Statsrådsberedningen.
- Næss, Arne (1966): *Empirisk semantik*. Stockholm: Norstedts.
- Palmgren, Sten (2000): "Intråde i en flerspråkig rättsordning – ett finländskt perspektiv". I Melander 2000, 29–45.
- Paulander, Henrik (1998): "Översättning av juridiska texter vid EG-domstolen". I: *Tidskrift, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland, häfte 5/1998*. Helsingfors.
- Publikationshandboken – Institutionernas redaktionella regler* (1997). Luxemburg: Byrån för Europeiska gemenskapernas officiella publikationer.
- Quirk, Randolph et al. (1995): *A Grammar of Contemporary English*. London: Longman.
- SAG, se Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson (1999).
- Sandström, Gustaf (2003): "Går det att få fason på EG:s lagstiftning?" *Svensk Juristtidning* 2003, 469–479.
- SIL, se *Språket i lagar och andra författningar* (1967).
- Språk och struktur i domar och beslut* (1999). Stockholm: Fritzes.
- Språkrådet* (1996–). Publikation med rekommendationer i term- och språkfrågor. Bryssel: Rådets svenska översättningsenhet.
- Svarta listan. Ord och fraser som kan ersättas i författningsspråk* (1993). Stockholm: Statsrådsberedningen.
- Svarta Listan. Ord och fraser som kan ersättas i författningsspråk* (2004). Tredje upplagan. SB PM 2004:1. Stockholm: Statsrådsberedningen.
- Swales, John M. (1990): *Genre Analysis. English in academic and research settings*. Cambridge University Press.
- Svenskan i EU. Hur vi kan främja kvaliteten på de svenska EU-texterna* (1998). SOU 1998:114. Stockholm: Fritzes.
- Svoboda, Aleš (1968): "The hierarchy of communicative units and fields as illustrated by English attributive constructions". I: *Brno Studies in English* 7, 49–102.
- Teleman, Ulf (1970): *Om svenska ord*. Lund: Gleerups.
- Teleman, Ulf (1974): *Manual för grammatisk beskrivning av talad och skriven svenska*. Lund: Studentlitteratur.
- Teleman, Ulf (1979): *Språkrätt. Om skolans språknormer och samhällets*. Lund: LiberLäromedel.
- Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson (1999): *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Thorell, Olof (1973): *Svensk grammatik*. Stockholm: Esselte Studium.
- Vejledning om sproget i love og andre retsfor skrifter* (1969). København: Justitsministeriet.

- Vinay, Jean-Paul & Jean Darbelnet (1995): *Comparative Stylistics of French and English. A methodology for translation*. Translated and edited by Juan C. Sager & M.-J. Hamel. Amsterdam /Philadelphia: John Benjamins.
- Wellander, Erik (1950): *Kommittésvenska. En undersökning och ett försök till riktlinjer. Bilaga till trycksakskommitténs betänkande*. SOU 1950: 26.
- Wellander, Erik, 1973: *Riktig svenska*. Fjärde omarbetade upplagan. Stockholm: Esselte Studium.
- Wellander, Erik (1974): *Kommittésvenska*. Stockholm: Esselte.
- Wengelin Åsa (2015): "Mot en evidensbaserad språkvård? En kritisk granskning av några svenska klarspråksråd i ljuset av forskning om läsbarhet och språkbearbetning". I *Nyere nordisk forskning om klarspråk (Temanummer)*. Sakprosa Vol. 7 Nr 2 Art. 4.
- Widmark, Gun (1971): "Är färsk sill god eller gott?" I: Molde, Bertil (red.) *Studier i dagens svenska. En antologi*. Stockholm: Läromedelsförlagen, 79–86.
- Williams, Joseph M. (1995): *Style. Toward Clarity and Grace*. The University of Chicago Press.
- Wollin, Lars (1981): *Svensk latinöversättning. I Processen*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A:34.
- Wollin, Lars (1983): *Svensk latinöversättning. II Förlagan och produkten*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A:35.
- Wollin, Lars (2017): *TRIX: Translation index – ett sätt att studera översättning*. Uppsala universitet.

Lundastudier i nordisk språkvetenskap

Serie A

Serie utgiven av Språk- och litteraturcentrum, Humanistiska och teologiska fakulteterna vid Lunds universitet. Redaktörer: Lisa Holm och Marit Julien.

38. Nils Jörgensen. *Studier över syntax och textstruktur i nordiska medeltids-sagor*. 1987.
39. Barbro Lundin. *Bisatser i små barns språk. En analys av fem barns första bisatser*. 1987.
40. Carl-Erik Lundbladh. *Adjektivens komparation i svenskan. En semantisk beskrivning*. 1987.
41. Gertrud Pettersson (red.). *Studier i svensk språkhistoria*. 1988.
42. Lars-Johan Ekerot. *Så-konstruktionen i svenskan*. 1988.
43. Lena Ekberg. *Gå till anfall och falla i sömn. En strukturell och funktionell beskrivning av abstrakta övergångsfaser*. 1989.
44. Gunilla Byrman. *Graviditetsuttryck i svenskan*. 1989.
45. Herbert Davidsson. *Han, hon, den. Genusutvecklingen i svenskan under nysvensk tid*. 1990.
46. Gertrud Pettersson. *Lagspråk och samhällsutveckling. Studier över svenskt lagspråk efter 1734*. 1992.
47. Jan Svensson. *Språk och offentlighet. Om språkbruksförändringar i den politiska offentligheten*. 1993.
48. Gösta Holm. *Nordiska studier. Femton uppsatser om ord, namn, dialekter, filologi, stilhistoria och syntax. Festskrift till Gösta Holm på 80-årsdagen den 8 juli 1996*. Christer Platzack & Ulf Teleman (red.). 1996.
49. Cecilia Falk. *Fornsvenska upplevarverb*. 1997.
50. Magnus Olsson. *Swedish Numerals in an International Perspective*. 1997.
51. Gunlög Josefsson. *On the Principles of Word Formation in Swedish*. 1997.
52. Lisa Christensen. *Framtidsuttrycken i svenskans temporal system*. 1997.
53. Bo-A Wendt. *Landslagsspråk och stadslagsspråk. Stilhistoriska undersökningar i Kristoffers landslag*. 1997.
54. Per Lagerholm. *Talspråk i skrift. Om muntlighetens utveckling i svensk sakprosa 1800–1997*. 1999.
55. Inger Haskå & Carin Sandqvist (red.). *Alla tiders språk. En vänskrift till Gertrud Pettersson november 1999*. 1999.
56. Maria Lindgren. *Utvecklingssamtal mellan chefer och medarbetare. Undersökning av en samtalsstyp i arbetslivet*. 2001.
57. Jóhanna Barðdal. *Case in Icelandic – A Synchronic, Diachronic and Comparative Approach*. 2001.

58. Henrik Rahm. *Journalistikens anatomi. Analyser av genrer och textmönster i fem strejkbevakningar i svensk dagspress 1879–1996*. 2002.
59. Maria Mörnjö. *VI-Declaratives in Spoken Swedish. Syntax, Information Structure, and Prosodic Pattern*. 2002.
60. Katarina Lundin. *Small clauses in Swedish. Towards a Unified Account*. 2003.
61. Lena Lötmarker. *Krian i förvandling. Uppsatsämnen och skrivanvisningar för läroverkets svenska uppsatsskrivning*. 2004.
62. Henrik Rosenkvist. *The Emergence of Conditional Subordinators in Swedish – a Study in Grammaticalization*. 2004.
63. Cecilia Falk & Lars-Olof Delsing (red.). *Studier i svensk språkhistoria 8*. 2005.
64. David Håkansson. *Syntaktisk variation och förändring. En studie av subjektlösa satser i fornsvenska*. 2008.
65. Christian Waldmann. *Input och output. Ordföljd i svenska barns huvudsatser och bisatser*. 2008.
66. Anna Gustafsson. *Pamfletter! En diskursiv praktik och dess strategier i tidig svensk politisk offentlighet*. 2009.
67. Gudrun Svensson. *Diskurspartiklar hos ungdomar i mångspråkiga miljöer i Malmö*. 2009.
68. Jackie Nordström. *Modality and Subordinators in the Germanic Languages and beyond*. 2009.
70. Piotr Garbacz. *Word Order in Övdalian. A Study in Variation and Change*. 2010.
71. Johan Brandtler. *The Evaluability Hypothesis. The Syntax and Semantics of Polarity Item Licensing in Swedish*. 2010.
72. David Petersson. *The Highest Force Hypothesis. Subordination in Swedish*. 2014.
73. Ulf Teleman. *Nordister och nordistik i Lund – från 1860- till 1930-tal*. 2015.
74. Anna W. Gustafsson, Lisa Holm, Katarina Lundin, Henrik Rahm & Mechtild Tronnier (red.). *Svenskans beskrivning 34. Förhandlingar vid Trettiiofjärde sammankomsten, Lund den 22–24 oktober 2014*. 2016.
75. Anna W. Gustafsson & David Håkansson. *Ord på prov. En studie av ordförståelse i Högskoleprovet*. 2017.
76. Sanna Skärlund. *Man, en och du. Generiska pronomen i svenskans historia*. 2017.
77. Andreas Widoff. *Hermeneutik och grammatik. Fenomenologiska undersökningar av språket som tal och teknik*. 2018.
78. Katarina Lundin. *Att utbildas till svensklärare i teori och praktik*. 2018.
79. Pär Nilsson. *Bildliga betydelser i SAOB. Om beskrivningen av betydelseutvecklingsmekanismer analyserad ur ett kognitivt semantiskt perspektiv*. 2019.

80. Christiane Müller. *Permeable islands. A contrastive study of Swedish and English adjunct clause extractions*. 2019.
81. Philippe Collberg. *Meningar i text. Satsradning i teoretisk och empirisk belysning*. 2020.
82. Sandy Åkerblom. *På väg mot en förståelse av fenomenet inkongruent predikativ. Ett försök att beskriva och förklara fenomenet samt skildra dess forskningshistoria*. 2020.
83. Mikael Berger. *Objekt i svenskans historia. En studie av varierande objektsplacering i fornsvenska*. 2022.
84. Pär Nilsson. *Lexikal betydelseutveckling i teori och praktik. En analys av fem definitionsformler i Svenska Akademiens ordbok och de semantiska förändringsmekanismer som de beskriver*. 2023.
85. Lars-Olof Delsing & Bo-A. Wendt. *Främmande inflytande på svenska språket*. Studier i svensk språkhistoria 16. 2023.

